

«ЭЛ
АДАБИЯТЫ»
сериясы

САНАТ, НАСЫЯТ
ЖАНА ЭМГЕК
ЫРЛАРЫ

24

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF KYRGHYZ REPUBLIC

NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES AND ARTISTIC CULTURE

THE «MEERIM» INTERNATIONAL CHARITABLE FOUNDATION FOR SUPPORT OF
CHILDHOOD AND MATERNITY

SANAT, NASYAT A ND AMGEK YARLARY

THE 24-TH VOLUME OF
«EL ADABIATY» (PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. — башкы редактор

АКАЕВА М. Д.

АКМАТАЛИЕВ А. А. — башкы редактордун орун басары

БОЛЖУРОВА И. С.

ИШИМКАНОВ К. К.

ЖЕЕНБАЕВ Ж. Ж.

ЖАЙНАКОВА А. Ж.

КАКЕЕВ А. Ч.

КАРЫПКУЛОВ А. К.

КЕБЕКОВА Б. К.

КЫРБАШЕВ К. К.

МУСАЕВ С. М.

ШАРШЕНАЛИЕВ Ө. Д.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН УЛУТТУК БОРБОРУ
ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАЙРЫМДУУЛУК ФОНДУСУ

САНАТ, НАСЫЯТ ЖАНА ЭМГЕК ЫРЛАРЫ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫНЫН 24-ТОМУ

КРУИАсынын корреспондент-мүчөсү, филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы астында

Баш сөзүн жазгандар: *Р. З. Кыдырбаева, Т. Танаев,*
Ж. Таитемиров

Түзүүчүлөр: *Р. З. КЫДЫРБАЕВА,*
Н. О. НАРЫНБАЕВА,
С. ЕГИМБАЕВА

Бишкек — 2003

ББК 82.3 (2 Ки)
С— 18

С —18 **Санат, насыят жана эмгек ырлары.** /А. Акматалиевдин жалпы ред. астында. Түзгөндөр Р. З. Кыдырбаева, Н. О. Нарынбаева, С. Егимбаева. Кырг. Улут. И. А. ж. б. — Б.: «Шам», 2003. — 364 б.— («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-115-6

Бул жыйнакка кыргыз элинин оозеки казынасындагы санат, насыят жана эмгек ырларынын эл ичине кеңири таркаган үлгүлөрү кирди. Фольклордук поэзиянын бул бөлүгүндө эмгекке, адеп-тарбияга үндөөдөн сырткары философиялык, комсологиялык өңүттөн да элдин андап-билүүсүн камтыйт.

Китеп жалпы окурмандарга арналат.

Басмага Манастаануу жана көркөм маданияттын Улуттук борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты Г. Койчуманова

С $\frac{4702300500}{М 455 (11)-2003}$ — 2003

ББК 82.3 (2Ки)

© Манастаануу жана көркөм маданияттын
улуттук борбору.
© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук
фондусу.
© Кыргызполиграфкомбинаттын

ISBN 9967-10-115-6

«Шам» басмасы, 2003.

БАШ СӨЗ

«Эл адабияты» сериясына кирген санат-насыят жыйнагын бир нече булактардан топтоштурдук. Бул биринчиден, Кыргызстан Улуттук илимдер Академиясы «Манас» борборуна тиешелүү кол жазмалар фонду, экинчиси — Ош мамлекеттик университетинин кол жазма фонду, үчүнчүсү Кыргыз поэзиясынын антологиясы (Бишкек — 1999, «Сорос» фонду, түзгөн К. Жусупов) төртүнчүсү — 1973-жылы «Илим» басмасынан чыккан кыргыз элинин санат-насыят жана терме ырлары аттуу Т. Абдыракунов түзгөн жыйнак болду. Кол жазма фондусунан алынган материалдар мүмкүн болушунча тематикалык бөлүктөргө; мисалы, окуу — билим, эмгек, аялдар санаты, деп ажыратылды. Мазмунуна жалпы философиялык, нравалык ойлорду камтыган тексттер өзүнчө топко кирди. Ал эми Кыргыз поэзиясынын антологиясынан жана түштүк кол жазма фондусунан келген материалдар темаларга бөлүнбөстөн чогуусу менен берилди. Арийне, мындай бөлүштүрүү аракети болжолдуу (шарттуу), себеби, фольклордун табиятына ылайык эл поэзия чыгармачылыгында бир теманын эле ичинде ар башка ой жүгүртүүлөр стихиялуу түрдө айтылып кете берет. Ошондой эле айрым бир сапаттардын бир нече вариациялары ар башка аймактан, ар кыл информаторлордон жазылып алынган. Бул оозеки адабияттын туруктуу ыкмасы, андыктан биз аларды да киргиздик. Санат-насыят жанрларына түндүк, түштүк диалекттин өзгөчөлүктөрү, бөтөнчө өзбек, тажик тилдеринин таасири астында кыргыз адабий тилинин нормаларына (фонетикалык, стилистикалык ж. б.) сыйбаган айрым сөздөр өзгөрүүсүз басылып, тиешелүү учурларда түшүндүрмө берилди. Булар диний темадагы санаттарда көбүрөөк учурайт. Оңдолбой, өзгөрүүсүз берилген сөздөр, мисалы булар — байда-туурасы; пайда, бенде-пенде, саңа-сага, эзинден-эсинден, бусулган-бузулган ж. б.

Санат, насыяттар лирика жанрынын түрүнө киргени менен анын башка түрлөрүнөн (дин, сүйүү, балдар, эмгек, арман, кошок ырларынан) санат насыят ырлары философиялык ой жүгүртүүлөрү менен айырмаланып турат, бул ырларда нускалык (дидактика) үгүт, үлгү ойлор күчтүү жана кеңири берилет.

Аталган элдик лирикалардын ичинен философиялык лирика кыргыз фольклорунда өтө кеңири өнүгүп, аларды жаратуучулар, аткаруучулар, өнүктүрүп сактоочулар эл ичиндеги белгилүү чыгармачылык жөндөмгө ээ болгондор — ырчылар, төкмөчүлөр, турмуштук мол тажрыйбага ээ карыялар, энелер, тагдыры кызыктуу белгилүү инсандар болушкан. Философиялык лириканын азыктанган булактары — учкул сөздөр, акылман ойлор, фразеологиялык афоризмдер, макал-лакаптар болуп, аларды чыныгы поэзиянын көркөм ыргагына — төкмөлүк өнөрдүн күчүндө кадимки элдик салт ырларына айландырганда «Санат», «Насыят», «Терме», «Үлгү», «Нуска» формаларын пайда кылган. Бул көркөм формалар кыргыз фольклорунун тарыхында лексикалык мааниси жагынан бири-бирине табигый жактан айкалышып, элдик философияны түздөн-түз алып жүргөн жана анын милдетин так аткарган өзүнчө толук иштелген бир жанрдын түбөлүккө жашашына мүмкүнчүлүк ачкан. Элдик философиялык көз караштар, таанып-билүүлөр, түшүнүктөр негизинен эпостордо, элдик поэмаларда, санжырада, жөө жомоктордо, тамсилдерде жалпы эле лириканын башка жанрларында синкреттешип жашоого мүмкүнчүлүк алган.

Сырткы формасы менен ички мазмуну бири-бирине айкалышкан бул поэтикалык көркөм чыгармачылыктын түпкү табиятында — элдик философиянын, моралдын, этнографиянын, этнопедагогиканын предмета боло турган кыргыздардын кылымдардан келе жаткан көз караштары орун алган. Дидактикалык поэзиянын бул түрлөрүнө санат, насыят, терме, үлгү, үгүт, нускалар кирет.

«Санат» — кыргыздын төл сөзү сүйлөө речте туруктуу сакталган учкул

сөздөрдүн, макал-лакаптардын, акылман сөз айкалыштарынын, элдик моралдын, философиянын адабий формага айланган бир түрү.

Башта десең санаттан,
Башынан айтып берейин.
(Элден)

Ырчылар ырдап отурса,
Санаттан чери жазылат.
(Барпы)

Ырдагандын баарысы,
Санат болот турбайбы.
(Т. Молдо)

Сакалын кардай агартып,
Санат ырды көп айтып.
(Элден)

Күн жүгүрүк канатты айт,
Күйгөн элде санатты айт.
(Элден)

«Насыят» — кыргыз эли кабыл алган араб сөзү. Насыяттын араб тилинен кирип, кыргыздын төл сөзү «санатка» синонимдеш колдонулуп, эки компоненти маанилеш кош сөздүн ролун аткарып, кыргыз фольклорундагы дидактикалык поэзиянын бир түрүн аныктайт, ал ар бири-биринен ажырабаган түгөйлөштүк сапатынан ажырабайт.

«Терме» — ар түрдүү темага арналган адабий импровизация, терме дидактикалык, таалим тарбиялык мааниде айтылуучу оозеки поэзиялык чыгарма¹. «Терме» — турмуштагы кездешүүчү ар түрдүү нерселердин, кубулуштардын адамга керектүүсүн тандоо, пайдасы жогун ылгап, жараксызын алып таштоо, бөлүштүрүү, айырмалоо. Экинчи мааниси элге сиңген акылмандыкты, учкул сөздөрдү тандап, аларды баш аламандыкта эмес, чөйрөгө, социалдык шартка ылайыктап, жүрүш-туруштун этикасын салыштырып, адамдын аң-сезимине төкмөчүлүктүн күчү аркылуу жеткирет, угуучу андан өз алдынча корутунду чыгарат, жашоосунда пайдаланат. «Санат» менен «Насыят» көркөм түгөйлөрүнүн булактарынан азык- танат, аларга аралашып, көркөмдүк сапаттарын жого- рулатат, ырчылык өнөрдүн бийик ажарын ачат.

Насыятым ыр менен,
Терме кылып айтамын.
(Токтогул)

Тегинди айтып беремин,
Терме ырдан кеп айтып.
(Элден)

«Үлгү» — акыл-насаат айтуу, тарбиялуу болууга чакыруу маанисиндеги айтылган ырлар. Үлгүнүн кеңири таралышы адамдын жеке жүрүш-турушу, ички рухий байлыгынын санаты, бирөөгө жасаган мамилеси, кыял-жоругу. Кыргыздарда бул

¹ Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. Фрунзе — 1969, 451-б.

терменин санат-насыят, термелер менен аралаш колдонулуп, кыргыз адабиятынын тарыхында акындар тарабынан өнүктүрүлгөн дидактикалык поэзиянын дагы бир түрүнө жатат.

Жайлоонун көркү кымызда,
Кишинин көркү ырыста.

Намыс үчүн жоо сайган,
Баатырдын көркү урушта.
(Токтогул)

«Үгүт» — үгүт-насыят жүргүзүү. Ырчылар менен жазгыч акындардын жеке чыгармачылыгында кеңири жолуккан, мезгилдин талабына ылайык саясаттоо, үгүттөө маанисин жогору койгон дидактикалык поэзиянын бир формасы.

«Нуска» (араб сөзү) — «Акылдуунун сөзү кыска, айта салса нуска» (макал), «улуусуз нуска болбойт» (лакап), «насыят», «санат», «үлгү» сөздөрдүн синоними катары, элдик акылмандыкты, ымандуулукту, нускаларды туюндуруучу көркөм форма. Ошентип, кыргыз тилиндеги «санат», «насыят», «терме», «үгүт», «үлгү», «нуска» сөздөрдүн сырткы аталышы да, ички логикалык туюнтмасы да бири-бирине үндөшүп, өз ара тыгыз айкалышып, тарыхый жактан өнүгүшү болсун, коомдук-социалдык жактан аткарган милдети болсун бирдей укук жүктөлүп, бир жанрдын табиятына бириккен, тектеш жакын маанилеш түрү десек болот. «Санат», «насыят», «терме», «үгүт», «үлгү» терминдери ар бири өз алдынча туруп, бир маанидеги ырдын жекече аталышын туюнтат, ошол эле аталыштар көптөгөн поэтикалык түркүмдөргө биригип, нечендеген сериялык варианттардагы жалпылык тематикада салааланып жолугат, башка аталыштагы терминдер болгону менен алардын ар бир омонимдик түзүлүшүндө бир багыттагы философиялык, этикалык, педагогикалык көз караштар өз ара айкалышып чагылдырылат. Элдик афоризмдердин, макал-лакаптардын, учкул сөздөрдүн, нускалардын рифмаланышы төкмө өнөрдүн күчүнө баш ийип, элдик поэзиянын толук көркөмдүк сапатын сактаган, лирикадагы өзгөчө жанрдын моралдык тематикадагы бир түркүмүн жараткан.

Кулундун көркү желеде,
Куруттун көркү середе.
Тондун көркү көбөдө,
Жыгачтын көркү мөмөдө.
Күлүктүн көркү сагакта,
Сулуунун көркү тамакта¹.

Келтирилген термелердин ар бир сабы өзүнчө бөлүнгөн лакаптар, туруктуу түрмөктөр, алар бири-бирине дал келген рифмалык түгөйлөрүнө ыңгайланып, төкмөлүк өнөргө баш ийип, дидактикалык идеяны даңазалап, кадимки элдик ырлардын салтында поэтикалык өмүрүн улантты. Санат-насыят термелерди жаратуучулар, өнүктүрүүчүлөр жана элдин сүймөнчүлүгүнө жеткиргендер негизинен төкмө ырчылар, ошондуктан аларды элде «нускоочу», «насаатчы» ырчылар катары урматтап аташат, ырчылык өнөрдүн атактуу өкүлдөрү Токтогул, Жеңижок, Эшмамбет, Барпы, Коргол, Алымкул, Осмонкул, Чалагыз, Бала ырчы Сыдыктын акындык жүзү, чыгармачылык даңкын эл арасына санат-насыят, термелерди жаратуу менен белгилүү болгон. Ырчылык өнөрү легендага айланган Кет Бука, Асан Кайгы, Токтогул ырчы, Толубай сынчылардын

¹ Кыргыз элинин санат-насыят жана терме ырлары. Фрунзе, 1973, 129-б.

айрым мурастары толугу менен санат-насыят үлгүсүндө бизге келип жеткен. Санат-насыят, терме-ырчылардын жашашы дүйнөлүк адабияттын тарыхында дидактикалык поэзиянын катарына кошулуу менен чыгыш элдеринин байыртан келе жаткан улуу ойчулдарынын, акындарынын чыгармачылыгында касыда, рубай, бейттер, газал орунду ээлесе, кыргыз адабиятынын жазма тарыхына түздөн-түз тиешелүү Жусуп Баласагындын «Кут алчу билим», Ахмед Яссавинин «Хикметтери» поэзиянын философиялык жанрынын башаттарынан.

Түрк элдеринин фольклорунда дидактикалык философиялык поэзия ар кандай көркөм формаларда: казактарда — «талгау», «терма», «шешендик сөздөр», каракалпактарда — «терме», өзбектерде — «бакшылардын термелери; татарларда — «аталар сөздөрү», «айтымдар»; уйгурлардагы — «бейттер» жолугат.

Кыргыз фольклорундагы «санат», «насыят», «терме», «үгүт», «үлгү» жана «нуска» алты түрдүн ичинен элдик поэзиянын өнүгүү темпинде «термелердин» үлүшү кеңири, анткени импровизациянын поэтикалык күчү менен моралдык сапаттар, эрежелер, этикалык принциптер, философиялык ойлор параллелизмдин мыйзамында терилет, жамандык менен жакшылык категориясы таразаланат, майда лирикалык формадан тартып эпикалык көлөмгө чейин өсүп жетилген термелерди учуратууга болот. Тоголок Молдонун «Кедейлерге насыят» поэмасы, Райкандын «Жинди суу», «Жер жөнүндөгү термеси», Какен Алмазбековдун «Кызыл туу кыргыз кыздары», «Терме сабак» жана Байдылданын термелерин алууга болот.

Коомдук аң-сезимдин «мораль», «философия», «педагогика» формаларын кыргыздын мурдатан колдонулуп келаткан сөздөрүндө чечмелегенде «санат», «нуска», «насыят», «адеп», «ыман», «үлгү», «осуят» түшүнүгүндө туюндурушат жана турмуштук зарылдыкта так колдонулат.

Бүткүл адамзат башынан кечирген моралдын эрежелери ар бир элде түрлүү формаларда, ыкмаларда, жол-жоболордо жашоосун улантса, кыргыздарда санат-насыят, терме, нускалардын макал-лакаптардын каражатында өз жолун тапкан, алардын бүткүл дене-түзүлүшүндө толук уялаган, түбөлүктүү өмүрүн кечирген.

Адал жүргүн, арам болбо,
Сакы болуп, сараң болбо,
Жакшылыкты билип туруп,
Түшпөгүлө жаман жолго.
Жамандын да жаманы бар,
Чаманын да чамасы бар.

Жигит таап сырдаш болгун,
Адамын таап иштеш болгун.
Душманыңа сыр билдирбей,
Жакшыларга жолдош болгун¹.

Моралдын негизги категориялары — жамандык менен жакшылык, эгоизм менен гуманизм санат-насыят менен термелердин негизин, өзөгүн түзүп, акыл менен акылсыздыктын чегин ажыратып отурат.

Акыл деген алтынбы,
Алтынды тапкан акылбы,
Акылды уткан өмүрүң,
Арт жагында калсынбы.

¹ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары. Түзгөн Т. Абдыракунов. Фрунзе — 1973, 27-б.

Өмүр асыл баарынан,
 Өмүргө акыл байланган,
 Өмүрдүн үйү тирүүлүк,
 Өмүр кетет өлсө жан...¹

Адамдын жогорку жетишкени — акыл, жашоонун улуулугу — акыл, бардык жеңиштер, ийгиликтер акылга байланган, адам акылы менен даңкталат, баркталат, кийинки муундар сыйлайт, акыл жөнөкөй элдин түшүнүгүндө алтындын наркы менен бааланат.

Кыргыздардын тарыхында реалдуу турмуш чындыгын анализдей алган акылман философтору, жүрүш-туруштун эрежелерин тартипке салган моралист-акылчылары, элдик тарбияны өнүктүргөн насаатчы-педагогу, турмуштук тажрыйбаны сактоочу карыя-лары, сөз өнөрүн жогору көтөргөн ырчы-акындары, чукугандай сөз тапкан чечендери, эл тарыхын чечмелеген санжырачылары, чыгармачылыктын бийик сересине жеткен манасчылары жашап өткөндүгү уламыштарда, легендаларда, макал-лакаптарда тарыхый маалыматтарда айтылат. Андайларга — караңгыда көз тапкан, капилеттен сөз тапкан, акылман насаатчы Бакай карыя, өлбөстүктүн духун алып жүргөн Олуя ата менен Умай эне, чечендик өнөрдүн кеңешчиси Жээренче Чечен менен Акыл Карачач, ыйманды акылы менен теңеген Апенди менен Кожо Насирдин, Алдар Көсөө, сынчылыктын касиетин барктаган Толубай менен Сынчы, ырчылык өнөрдүн легендасына айланган Асан Кайгы, Кет Бука, Токтогул акындар кыргыз элинин философтору, акылмандары болушкан. Элдик философтордун акыл казынасында — «Сөздүн көркү — канат», «Эл — акылсыз болбойт, көл — казсыз болбойт», «Кылыч — курал эмес, акыл — курал», «Жаш — улук эмес, акыл — улук», «Ачууну — акыл жеңет», «Адамдын көркү — акыл», «Акыл байлыгы — азбас байлык» сыяктуу макал-лакаптар чыныгы элдик акылдын улуулугун даңазалайт. Санат-насаат, термелердин көркөм дүйнөсүндө кыргыздар башынан өткөргөн кандай гана объективдүү чындык болбосун баарын өз ичине толук сиңирип алып, аларды башынан аягына чейин анализге алат, чечмелейт, териштирет, ошондуктан бул жанрды белгилүү бир системага түшкөн идеялык-тематикага ажыратып, төгөрөгү топ келген ички жанрдык түрлөргө бөлүштүрүү көптөгөн кыйынчылыкты туудурат, анткени моралдын эрежелери эбегейсиз. Бирок болжолдуу түрдө санат-насыят термелердин турмуштук аткарган функцияларын төмөндөгүдөй багыттарга ажыратууга мүмкүнчүлүк ачылат:

1. Жакшылык, жамандык сапаттар жөнүндөгү санат-насыят термелер;
2. Гумандуулук, патриоттуулук, достук жөнүндөгү санат-насыят термелер;
3. Аялдар, эркектер, жашты, өмүрдү тескөөчү санат-насыят термелер;
4. Идеология, саясат, дин, коомдук түзүлүш жөнүндөгү санат-насыят термелер.

Санат-насыят термелердин негизинде моралдын түпкү табиятын түзгөн жакшылык менен жамандык категориялар жанаша жашап, объективдүү адамдын реалдуу образы конкреттүү салыштыруулар аркылуу трактовкаланат. Жакшылык сапаттарга — «жакшы адам», «акылдуу жигит», «жакшы уул», «жакшы аял», «жакшы кыз», «баатырдык», «азаматтык», «эрдик», «ишмердик», кирсе; жамандык сапаттарга — «жаман адам», «начар жигит», «жаман аял», «акылсыздык», «коркоктук», «жалакайлык», «зөөкүрдүк», «акылсыз адам», «душмандык», «шумдүйнө» түшүнүктөрү ылайыкташат.

Жакшы кызга жаман кыз,
 Багы менен теңелет,
 Жакшы эрге жаман эр,

¹ Ошол эле китеп, 38-б.

Малы менен теңелет,
Жакшы атка жаман ат,
Жалы менен теңелет¹.

Жакшыга жаман жете албайт,
Жарышкан менен өтө албайт.
Ар буюмдун наркы бар,
Жакшы менен жамандын,
Ортосунда наркы бар².

Баатырдык эпостордон баштап легендаларда, уламыштарда, дастандарда, макал-лакаптарда, санат-насыят, термелерде дайыма патриотизмдин духу жаңырган. Патриоттуулуктун чеги эл үчүн кашык канын, тирүү жанын, керек болсо өз жанын курмандыкка чалууга даяр турганы — Манас, Семетей, Курманбек, Эр Төштүк, Эр Табылды, Жаныш-Байыш, Жаңыл Мырза сыяктуу баатырлардын жекече каармандыгы күбө болот.

Элдин патриоттук идеялары санат-насыят, термелердин салттык түзүлүшүндө патриоттук көз караштар кеңири орун алган:

Баатырдын кыйын жүрөгү,
Октон кайра тартпаган.
Баатырдыктын белгиси,
Элин жоодон сактаган.
Кайра качпай душмандан,
Берген антын актаган³.

Келтирилген үлгүлөрдө адамды өз Ата Мекенин, элин баалоодо, таанып-билүүдө, аралаш жашоого, жеке турмушту бириктирип тыгыз байланыштырууга үндөйт, ага чакырат.

Санат-насыят, термелердин арасында гуманизмдин идеялары — жашоонун максаты, бакытты жаратуу, алга умтулуу, — улууларды урматтоо, кичүүлөрдү сыйлоо, оң сапаттарды ардактоо принциптер уялаган.

Дөөлөт деген чоң байлык,
Дөөрүк киши наадандык.
Акылдуунун бир сөзү,
Айткан сайын бир тайлык.
Адамдын баркын билбеген,
Жиндиликтин белгиси.
Эртели кеч сыйлашуу,
Таттуулуктун белгиси⁴.

Кыргыздар байыртадан бери эле жашоонун максаты эмне, ийгиликтин чегин ажыратууну, бакытты, адамгерчиликти баалоого кеңири көңүл бурганын көрүп отурабыз.

Санат-насыят, термелердеги достук идеяларда адамгерчилик, теңдик, сыйлоо, марттык, жолдоштук, коргоо, сактоо, тегиз мамиле жасоого үндөйт.

¹ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары. Фрунзе — 1973, 53-бет.

² Ошондо... 194-бет.

³ Ошол эле китепте: 38-бет.

⁴ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары. Фрунзе – 1973, 107-бет.

Өз элиң эмес жат элди,
Билип жүрсөң жигиттик.
Келсе мейман үйүнө,
Күлүп чыксаң жигиттик.
Тууган менен душманга,
Тең көрүнсөң жигиттик.
(Элден)

Аял менен эркектин ортосундагы түбөлүк жашаган сүйүү сезими, үй-бүлө куруу, балдарды тарбиялоо, биргелешип өмүр сүрүү, жакшылык менен жамандыкка биргелешип чыдоо, талабы санат-насыят, термелерде өзгөчө орунду ээлейт.

Эки жакшы баш кошсо,
Олжо болот турбайбы,
Эки жаман баш кошсо,
Жаңжал курат турбайбы¹.

Ал эми «жаман катын», «жакшы катын», «жакшы кыз», «жаман кыз», «жакшы эркек», «жаман эркек», «жакшы жигит», «жаман жигит» аттуу ачыкка чыккан моралдык принциптер аталган жанрдын негизги тематикасына айланган.

Жакшы катын жайдары,
Ачык болот кабагы.
Жаман катын алганча,
Жаныңды сактап бойдок жүр.

Жигиттердин жакшысы,
Аялы менен ынтымак.
Акылы начар жигиттин,
Кабагынан каш кетет².

Санат-насыят, термелердеги басымдуу моралдык принциптер аялдарга жасалат, анткени аялдар — үйдүн куту, ааламга адам алып келген эне, мээримдүү инсан, жакшылыктын ээси, сулуулуктун, назиктиктин, боорукерликтин символу, турмуштун туткасы, баардык ийгиликтердин жаратуучусу. Аялдарга мүнөздүү терс сапаттарга — акылсыздык, өңү серт, митаам, орой, жалкоо, карамүртөз, таалайсыз, урушчаак, оолукма, долу, өзүмчүл, ичитар, тартынчаак сыяктуу психологиялык мүнөз ылайыкташат.

Жаман болсо алганың,
Жалынга жанды салганың.
Жалган дүйнө жүзүндө,
Жакында кетпейт арманың³.

Кыргыздарда адамдын басып өткөн турмуш жолун мезгилдик этаптарга ажыратып, ар бир курактын иштей турган талабы, мөөнөтү, кызматы, акылына жараша ыңгайлаштырып, чечмеленип, ошол ар бир куракта эмнелерди аткарууга милдеткер

¹ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары. Фрунзе — 1973, 222-бет.

² Ошондо... 126-бет.

³ Ошондо... 131-бет.

экендиги насаатталат:

Эки жашка келгенде,
Бйлап турган балалык,
Жыйырмага келгенде,
Жылоолонгон балалык.
Кырка жашың келгенде,
Кыя салат балалык.

Сексенге жашың барганда,
Серпе албайсың бутунду.
Жүзгө жашың келгенде,
Сүзүлгөнүң билбейсиң¹.

Кырк жашка чейинки куракты «балалык», элүүлөргө чейин «жигиттик», анан «эр ортону» жана «бактылуу карылык» өңдүү гумандуулуктагы жаш сүрүштүрүү элдин калың катмарына терең сиңип, психологиялык аң-сезимине өзгөчө из калтырган турмуштук тажрыйбада акыл-насаатталган көрүнүш. Санат, насыяттарда дин темасына да арналган саптар аз эмес:

Беш күн өтөр бул дүйнө,
Бейиштин жайы ал дүйнө.
Жалгандын жайы бул дүйнө,
Жалганаар жайың а дүйнө².

Диндик идеологиянын түшүндүрмөсүндө адамдын жашоо доорун эки мезгилге бөлүп — «жарыкчылык дүйнө» адамдардын тирүү мезгили, ал жалган, максатсыз, убактылуу «жалган дүйнө» экенин саясаттайт, «түбөлүктүү дүйнө» — жыргал таба турган доорун «ал жакта» күтөт деп өлгөндөн кийинки доорду мактап даңазалайт, пендечиликти «тигил дүйнөнүн» жыргалына чакырат жана үндөйт.

«Санат», «насыят», «терме», «үгүт», «үлгү», «нуска» сөздөрдүн өтмө мааниси менен бул түркүмдөгү ырлардын негизги дагы бир турмуштук багыты кыргыздардын тарбиялоо максаттагы көз караштары орун алган. Тарбиялоонун, билим берүүнүн жүгүн элдин өзүндө иштелген салт-санааларында, үрп-адаттарда, фольклордук чыгармаларда элдик моралда, улуулардын басып өткөн бай турмуштук тажрыйбасында байытып, өнүктүрүп жана сактап келинген.

Санат-насыят термелердеги түбөлүк ордун ээлеген, түнөк таап уялаган элдик тарбиянын булактарына — жакшылык менен дидактиканын чегин ажыратуу, акылмандуулуктун беделин көтөрүү, моралдык туруктуулукту сактоо, жерин сүйүп, элин ардактоо, кооздукту байкоо, терс сапаттардан качуу, ыйманды барктоо, эмгекти даңктоо жатат.

Башта десен санатты,
Башынан айтып берейин,
Бала-бакыра, кыз-кыркын,
Жашынан айтып берейин³.

¹ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары. Фрунзе — 1973, 158-бет.

² КУИАнын кол жазмалар фондусу, Инв. № 1860, 11-бет.

³ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары, Фрунзе, 1973, 16-бет.

Адептүүлүктүн принцибин элдик тарбиянын методдорунда ыйык сакталып, кыздарга, балдарга белгилүү акыл айтуу менен санат сөздөрдүн маанисин өз турмушунда туура пайдаланууга үгүттөйт.

Билимсиз миңден болгуча,
Билерман бирөө болсочу,
Дүйнөгө бекер келгенче
Жаралбаган болсочу¹.

— деген салыштыруулар миңдеген акылсыз, билимсиз, сапатсыз, сабатсыз адамга Караганда бир акылдуунун, билимдүүнүн артыкчылыгы жогору тураарын, турмушка максат койбой жашаганча тентип же жашабай коюуга үндөйт. Элдик тарбиянын санат-насыят, термелердеги терең тамырланган, андан пайда болгон өзөктүн маңызында — эл тарабынан сындалган, тажрыйбадан баркталган моралдын негизги категориясы жакшылык менен жамандык коомдук психологиянын мүнөздөрүндө ылайыкталып, массанын акыл жөндөмүнө таразаланат. Элдик педагогиканы жаратып, өнүктүрүп, байытуучулар — элдик педагогдор: ырчылар, чечендер, манасчы-жомокчулар, насаатчылар, акылмандар, улгайган кемпир-чалдар болушкан.

Акындык өнөрдүн чыгармачылык тарыхында санат-насыят, терме, ырларды жаратуунун атайын калыптанган мектеби жаралган. Элдин акылчысы, насаатчысы, нускоочусу, кеңешчиси болгон элдик акындар учкул сөздөрдү, афоризмдерди, макал-лакаптарды, акылман-ойлорду, санат-насыят, терме ырлардын эстетикалык деңгээлинде кайрадан иштетип, өркүндөтүп, жаштарга таалим-тарбия берүүдө негизги педагогикалык каражаты катары — акылды, көркөм өнөрдү айкалыштырып, элдик тарбиянын түбөлүктүүлүгүн сактап калган.

Демек, элдик философияны жаратып, байытып, сактап, өнүктүрүп келүүгө санат-насыят, терме ырлар, макал-лакаптар казыналык ролун аткарып, жашоого түнөк тапкан уясы болгонун белгилөөгө болот.

Р. З. Кыдырбаева, Т. Танаев

¹ Кыргыз элинин санат-насыят, терме ырлары. Фрунзе — 1973, 38-бет.

САНАТ, НАСЫЯТ ЫРЛАРЫ

ЭМГЕК САНАТЫ

КЕДЕЙГЕ НАСААТ*

Чыгарбагын эзинден¹,
Чиңирганың кедейлер,
Таштабагын эзинден,
Таликкансиң кедейлер.
Миң кишиге бир киши,
Мыкты болгон көз өттү.
Бай кутурган мал менен,
Кызмат кылып кыйналып,
Кедей йуркап ал менен,
Бай-манап башин байлаган,
Байлап көңүлүн жайлаган.
Алганинди бергин, деп,
Йол менен жөө айдаган.
Табалбаган кедейди,
Малайлыкка алган бай.
Азкина берип, көп алып,
Убайына калган бай,
Сомду сомго берген бай,
Ошонум йакши деген бай.
Бул таппаган кедейди,
Канын соруп жеген бай.
Разинан жазайын,
Бий ыстарчын болушту.
Кылган ишин карачы,
Пейли бузук доңузду.
Залимдин сөзү эм болгон,
Йарды жалчи кем болгон.
Оңолбогон шум кедей,
Көрүнгөнгө жем болгон.
Малайлыкка йуркускен,
Этекин² белге түргүзгөн.
Акысын бербей кедейдин,
Ичин оттой күйгүзгөн.
Илгеркинин адамы,
Көп коркуткан манабы,
Кедейди киши деген йок,

¹ Түштүк говордун айтылыш өзгөчөлүгү.

² Этекин — этегин.

Пейли бусук¹ арамь.
Кедейди көрсө сен деген,
Кебетесиз кем деген.
Кызмат ишин келтирип,
Уруп согуп тилдеген.
Чыгарбаган төрүнө,
Карабаган өңүнө.
Эми ургун манаптын,
Энесинин көрүнө.
Байга кылба малайлык,
Өткөн күндү санайлык.
Өзүбүзчө иш кылып,
Йакшы ишке йарайлык.
Манап кылган чоңдукту,
Байлар кылган сордукту.
Ээ болуп жер йүзүгө,
Орус кылган кордукту.
Бусулган² кедей конушуң,
Бей адил болгон орусуң.
Эркке койбой жер саткан,
Бий ыстарчин болушуң.
Кетирген киши саныңды,
Сурабай алган малыңды.
Түз отуруп жебедиң,
Чабати жука наныңды.
Сордукчу³ болгон орусуң,
Кордукчу болгон болушуң.
Арбак урса аларды,
Не оңолсун конушуң.
Көп киргизип күнеси,
Мал сыяктуу мүнеси.
Окумуштун йогунан,
Наадан болду бүлөсү,
Наадандыктан малдайбыз,
Ийрети йок кандайбыз,
Алыбызды карасак,
Учуп йүргөн таандайбыз.
Окугандар илимди,
Илимден табат билимди.
Сүйлөтөйин азыраак,
Оозумда кызыл тилимди.
Ак салимдан¹ өчүндү,
Кош катарга өзүңдү.
Айырбагын кагаздан,
Эки кара көзүңдү.
Окубай болбос амалың,
Окубасаң йаманың.
Надан йурсаң агайын,

¹ Бусук — бузук.

² Бусулган — бузулган.

³ Сордукчу — зордукчу.

Бүтүн болбос дамбалың.
Билим бийлик адамга,
Билим керек тамамга.
Мал бакканча билим бак,
Түтбейсиң туюк камалга.
Билимиң болсо билерсиң,
Алыс менен жакынды,
Зыян менен байданы,
Бийлер кемил акылды.
Күнүмдүктү ойлонуп,
Күлкү болгон адамбыз.
Түбөлүктү ойлобой,
Түгөл айбан нааданбыз.
Көңүлүңдү бөлүнөр,
Окумушту көрүнөр.
Эрктүү кыргыз баласы,
Бир малы йок¹ бакырга,
Некелей салим йол² берген.
Бейли бузук каапырга,
Булү йок кедей балдары.
Окуй албай кур калган,
Ошондогу очитил.
Бай манаптан бул алган,
Энди ачылды жолуңуз.
Келди кедей колуңуз,
Өкүмөттөр жашасын,
Көп раазы болуңуз.
Туюк жолуң ачылды,
Туура сөзүң чачылды.
Кызыл кыргыз кедейи,
Көңүлдөрүң басылды.
Эрк берди өзүңө,
Көрүндү баары көзүңө.
Изла боору күн болуп,
Ач токтоо йак сөзүңө.
Көңүлдөгү сөзүңдү,
Айта бергин токтобой.
Алды аягың карагын,
Арттагыны йоктобой.
Йок өткөндүн белгиси,
Кайта болбос келкиси.
Келди көптүн багына,
Заманын текиси.
Тар дүнүйө кеңелди,
Йаман йакшы теңелди.
Өз убалың өзүңө,
Алалбасаң белеңди.
Йаман эски заманың,

¹ Йок – жок.

² Йол – жол.

Эзилген кедей йаманың.
Куу салимди кор кылды,
Эми недур арманың.
Бай манабың зар болду,
Айткан сөзү чар болду.
Мурункудай боло албай,
Көргөн күнү тар болду.
Уккун кедей байларың,
Күчүң менен байыган.
Келсе манап кашына,
Сөз айталбай кайыган.
Манаптарды көргөндө,
Басалбаган кедейсиң.
Кызмат кылып аларга,
Кас албаган кедейсиң.

БАЙЛАРГА*

Берели бай болот,
Көңүлдөрү жай болот,
Этейресе йакшы бай,
Жегени семиз тай болот.
Йакшы көрөт бакырды,
Жетим жесир бакырды,
Кедейлерге көп айтат,
Атасындай акылды.
Ушундай бол бай болсоң,
Төрт түлүккө шай болсоң,
Йакшы караш кедейге,
Көңүлүң бүтүн жай болсоң.
Кемибессиң сен дагы,
Насыят жазам мен дагы,
Үйүнө келсе кет дебе,
Келе үйрген эл дагы.
Көөрбөйсүң бергенден,
Түгенбейсиң жегенден,
Кутулгула бай болсоң,
Курусун ошо дегенден.
Куру кетпейт бергениң,
Мен малдуумун дегениң,
Бу сөзүмө кулак сал,
Бу жыйында келгениң.
Берсең чыгар аттарың,
Дос болор душман йаттарың,
Маалим болуп көп элге,
Айтылар сыярат заттарың.

Саки делет берешен,
Берсең болот кирешен,
Бадыша менен тен, болот,
Өлбөй жүрсөң тересең.
Саки байлар салымге,
Жем болгонун көрбөдүм,
Дүнүйөлүктөн кор болуп,
Кем болгонун көрбөдүм.
Жек көрөмчү сараңдан,
Не байда сараң караңдан.
Өзүң түгүл кедейге,
Зыяны тиер балаңдын.
Оокаты йок кедейге,
Башын бербей күчүн бер,
Айран кылып ичкин деп,
Уйларыңдын сүтүн бер.
Жазды, күздү кой кырксаң,
Кой козунун жүнүн бер.
Ала кийиз кылышса,
Көп издетпей түрүн бер.
Этегин түрүп жөө жүрса,
Минегой деп тайың бер.
Йалгыз жебей ооз өзүң,
Катып койбой майың бер,
Оокат кылгын кедей деп,
Артык болсо малың бер.
Эртеги кеч ким келсе,
Кур кайтарбай наның бер,
Берекели бай болсоң,
Пейли йакшы эрке бер.
Акча сурап ким келсе,
Байдасы жок теңге бер.
Жалаңач жүргөн адамга,
Артык болсо тонун бер.
Үйгө келсе мейманың,
Салам айтып колун, бер.
Коңшу болсо жаныңда,
Йакшы айтып сөзүң бер.
Жалаңач болсо ол коншуң,
Кийип ал деп бозуң* бер.
Этсиресе кошунаң,
Жегиле деп гөшүң бер.
Кызы болсо созулган,
Өзүң жебей төшүн бер.
Бар болсо тийип йармагың,
Берсең чыгар арбагың.
Зар алтындан кем болбос,
Сенин оор салмагың.

МАЛ ЖӨНҮНДӨ*

Маалим кылам элиме,
Макул десең кебиме.
Майда жандык, чоң дебей,
Мал камытын жегиле.
Каарданып катуу кыш,
Келип калды чениңе.
Качан да болсо бүтөр деп,
Карап жатыш эмине.
Эмитен зыян келбесин,
Эртеңги малдын жемине.
Камдалган жемдин күчүнөн,
Кыш чыксын малдар семире.
Мал үчүн калкым иштөөдөн,
Маанисиз жатып эринбе!
Жай баракат сен жүрүп,
Жалкоолукка берилбе!
Алга басып күн сайын,
Артыңа кайра чегинбе!
Кудайдан деп айтылган,
Куру сөзгө семирбе!
Азыртан жемди коротуп,
Анан чөптү жоготуп,
Кышында элден чөп истеп,
Кыйындык тартып теминбе!
Кыштоолорду оңдогун,
Кыйыктанчу болбогун.
Кеңири ойго алгыла!
Келер кыштын болжолун,
Камданбасаң мал үчүн,
Кар жаап калса оңбодуң,
Тегерете бастырма,
Тегиз болсун коргонуң.
Керегенди кыйшайтып,
Кери жерге конбогун,
Кыштан аман чыгарсаң.
Казыгы ошол олжонун.
Арыктарын башка бөл,
Азыктарын камдай көр.
Кыштан аман асырайт,
Мындай метод, мындай жол,
Кыйынчылык көрбөстөн,
Кыштоолорго эрте кон,
Уктабастан мал үчүн,
Ушул баштан даяр бол.
Күз башынан эртелеп,
Кыштоолорго конушсун,
Күндүгүнө бир маал,
Түз бергиндей болушсун.
Ушул баштан мал үчүн,

Даярлыкты көрүшсүн.
Маани, жайын көргүлө,
Мал отторлук өрүштүн.
Сактангыла малчылар,
Ууру, бөрү, ит, куштан,
Алып калат сак болгон,
Ал сыяктуу жыркычтан.
Аңдыгандар жок эмес,
Ал силерди туш-туштан,
Араңардан жоголсун,
Алдамчы жаман иш бускан.
Колхоздун калың малына,
Кара санап бакбагын.
Семизине кызыгып,
Секиндеп союп сатбагын,
Карышкырга жем кылып,
Кайтарбай уктап жатпагын.
Кадырлап сени барктаган,
Колхоздун тузун актагын,
Көпчүлүктүн көп малын,
Көзүңдүн карегиндей сактагын.

МАЛ КЫШТАТ*

Өлкөбүздүн балбаны,
Өрчүткүлө чарбаны.
Өмүр бою эмгекчи,
Өстүрөт жетип дарманы.
Өлтүрбөй багып бир малын,
Өзүндө калбайт арманы.
Өтөккө короо, жай салып,
Өзөнгө малды салганы.
Өңүттөп келген бөрүнү,
Өлчөмдүү жерден кармады.
Кыштоонду оңдогун,
Кышты унутчу болбогун,
Кычыраган суукта,
Жылуу болсун коргонун.
Жылгадан карды тептирип,
Жыргасын күндө койлоруң.
Жыйынчагың, чөп, жемиң,
Кемибесин ойлогун,
Арыктатып бакбастан,
Тик өлтүрүп койбогун.
Ойлонгула, малчылар,
Элге сонун баркыңар.
Малды семиз багууга,
Келишкен эптүү шартыңар.
Семизин серпип жейин деп,
Бузулбасын алкыңар.

Малың аман чыкты деп,
Угулсун элге даңкыңар.
Үлгү болуп башкага,
Жакшылыгың артылар.
Бирин чыгым кылбастан,
Малды кыштат жалпыңар.
Жылкычы, койчу, уйчулар,
Шырп эткенди туйчулар.
Күнү, түнү сак болуп,
Бир келбесин уйкуңар.
Араңарга келбесин,
Алдамчы, шукшут куйтулар.
Тескейди тээп оттогон,
Тегиз өссүн жылкылар.
Куру семиз болбосун,
Эл көзүнчө сыртыңар.
Чыгымдатсаң малыңды,
Чын ырысың кыркылар.
Тоюткоруң, чөп, жемин,
Түгөнбөсүн бул кениң.
Ышкырыгың таш жарып,
Ырдап койчу жүргөнүң.
Чыгашасың мал багып,
Чындап дооран сүргөнүң.
Эрте жайып, кеч келип,
Короого түгөл киргенин.
Алдынан чыгып кубанып,
Аялынын күлгөнүн,
Мунан¹ дагы артылып,
Жыл сайын өрчүп, гүлдөгүн.

ЭРИНБЕЙ ИШТЕ*

Талаадагы эгин шак,
Тазалап тегиз арык чап.
Татынакай кыз, келин,
Таалайлуу жанды барыктап.
Алмак үчүн тырышкан,
Ар гектирден отуз кап.
Аңдатып алып кетпесин,
Арыкты бузуп, кокустап.
Эзил өмүр өткөргөй,
Эмгек менен элге жак!
Эринбестен көп иштеп,
Эркечтей баштап элди бак.
Кандырып сугар эгинди,
Канча бир дандар себилди.

¹ Мунан – мындан.

Кас санаган душмандар,
Калкыбыздан жеңилди.
Алыскы душман алсырап,
Артына кайра чегинди.
Кызмат үчүн жараткан,
Кыз, аял, жигит, келинди.
Кыткылыктап, күлүшүп,
Кызматка сонун берилди.
Кырдан учкан барчындай,
Кыз, келин ишке теминди
Белге түрүп этекти,
Бригадири жетекчи.
Ката жазбайт эмгегин,
Катчы жана эсепчи.
Кара жанды көздөбөй,
Калктын камын жесекчи.
Убагында бүтүрүп,
Өткөрбөгүн кезекти.
Керилип чап кетменди,
Кезектүү ишин чектелди.
Көрчү күндө иштеген,
Колунда эмгек дептерди,
Жыргалдуу элдин эмгегин,
Жазууга колу эп келди.
Жеткире айтып жазайын,
Жерге данды сепкенди.
Өзөндөтө суу жыгып,
Түк оозунан каптаткын.
Ала була калтырбай,
Арасы кансын таштактын.
Өзөк тартып, дүрүлдөп,
Он күндө кылган баш баксын.
Эзилте эгин сугарбай,
Эминеге шашмаксың,
Кара суусун кандырбай,
Кайра жыга тартпагын.
Сууну бекер кетирбей,
Сулуу кыздай барктагын.
Ала койбой кандырып,
Адистик менен зарптагын.
Жалпы сугат кезинде,
Жамбаштап куру жатпагын.
Байдасына кызыгып,
Башкага сууну сатпагын,
Көпсүнбөстөн суунду,
Көзүңдүн карегиндей сактагын.

КЕДЕЙЛЕРГЕ*

Колума калем кармайын,
Кошомат сөзгө барбайын.
Кеңештин ачкан чоң жолун,
Кедейлер сага сарлайын¹.
Кедейлер сөзгө кулак сал,
Кеңештин берген ишин ал.
Баштаган жолго жүрө албай,
Байкуш кедей жүрө албай,
Байкуш кедей болбо мал.
Кеңеш өкмөт ачкан жол,
Кедейлер алгын колмо кол.
Көргөзгөн жолду кедейлер,
Көңүлгө алып товар² бол.
Уюшуп кедей баш кошсо,
Өкмөт ишин ал тосуп.
Аргасыз ишти аткарып,
Алдынкы элден кет осуп³.
Ойго алып сотсиализимди,
Окуп бил өнөр билимди.
Сотсиалдык жолго деп,
Сайратам кызыл тилимди.
Жол башчыбыз партия,
Салган жолу сатсиял.
Карап жатып кедейлер,
Калбагын элдин артына.
Өнөр билген жарышып,
Өкмөт менен таанышып.
Туткасы кеңеш сатсиял,
Туткун бекем карышып.
Калдың кедей жолдонуп,
Каалаган ишиң оң болуп.
Саватсыздыкты жой эми,
Жаңы тамга колдонуп.
Маданиятка болуп ээ,
Бай манапка жол бербе.
Кеңеш өкмөт жемишин,
Кедей жалчы өзүңчө.
Карагын кедей негизге,
Катышып жеткин тегизге.
Табигаттын бергенин,
Тап душманга жегизбе.
Баргын партия менен улукка,
Баш кошпо бирок кулакка.
Чогулуп кедей баш кошуп,
Жол бербе манап чунакка.
Капиталчыл бай манап,
Кедейлер койбо оң санап.

¹ Сарлайын – баяндайын, айтайын.

² Товар – табар (тап, табуу).

³ Осуп – озуп.

Курган кедей алыңа,
Койгон эмес эч карап.
Жарды жалчы бел байлап,
Чакырып ураан ай айлап,
Тап душмандар тарыгып,
Таппасын алар эч айла.
Баласы кедей мойнуң сос¹,
Бай-манаптын алдын тос.
Маданиятка ээ болуп,
Башка калктан чыгып ос².
Кедейлер ойло түбүндү,
Кечеги өткөн күнүндү.
Ажыратып залымден,
Айырды кеңеш шорунду.
Кеңештин башы партия,
Кедейлер түшкүн артына.
Катышып кеңеш ишине,
Караба манап салтына.
Үйдө жатпа ичип аш,
Үйренгин билим эми жаш.
Бай-манапка жол бербей,
Партия менен кол кармаш.
Биригип кедей башың кош,
Билимсиз эми жүрбө бош.
Кененчилик жол ачкан,
Комуниске бол жолдош.
Комунус кеңеш уюшчу,
Кеңештин башы улугу.
Ачылса партия кеңеши,
Айтылат сөздүн тунугу.
Партия салган нускасын,
Баласы кедей устасын.
Жарды-жалчы бек карма,
Сатсиялдын туткасын.
Кеңештин иши сатсиял,
Кедей жалчы колуң ал.
Билалбаган кедейди,
Билгениңер чогулушуп жолго сал.
Кедей сага кезек келди,
Кеңчиликти колго берди.
Сатсиялдык жолго кирип,
Чакырып турат калың элди.
Жалкоолукту койгун эми,
Саватсыздыкты жойгун эми.
Эски манап куу залымдын,
Эки көзүн ойгун эми.
Окуу билим үйрөнгүн,
Отурбай бекер күүлөнгүн.

¹ Сос – сөз.

² Ос – оз.

Кеңештердин партияга,
Кебинен калбай сөзүн илгин.
Окусаң кедей ылдамдап,
Өз жаныңа болор тап.
Сатсиялга жетем деп,
Жаныңды үрөп кедей чап.
Оозуңду тиктеп жалдырап,
Отуруп калды бай-манап.
Жарды-жалчы биригип,
Сатсиялды кыл талап.
Бечара ишиң оңолду,
Менсинген манап жоголду.
Жакшы туткун кедейлер,
Сатсиялдык бу жолду.
Кирген жолуң сатсиял
Кедейлер болбо дем кыял.
Айткан сөзүң эм болуп,
Алдың теңдик жалчы, аял.
Жарды-жалчы каралдар,
Жалпы ургачы аялдар.
Сатсиялизм түзгүлө,
Жаңы чыккан жаш балдар.
Бечара кедей жалпы жаш,
Бекер жүрбө ийип баш.
Жарышып чыккын кедейлеп,
Сатсиялизмге коюп баш.
Жарды-жалчы умтулуп,
Жарышып чык жутунуп.
Байланган багың ачылды,
Манаптан башың кутулуп.
Башында жүрдүң кедей ой,
Манаптан башың бошобой.
Ушул кезде ээ болчу,
Манапты жактап кедей кой.
Башында манап бийлеген,
Байдын уулу сүйлөгөн.
Кеңеш кептин бир чети,
Кедей сага тийбеген.
Тескери баскан кедейди,
Тизеге салып ийлеген.
Чыгып кедей азатка,
Жыйылгын кеңеш маслатка.
Угуп туруп көңүл кул,
Үйрөткүн үгүт мазатка.
Баштагы салтты кой кедей,
Маданиятсыздыкты жой кедей.
Сатсиялизм жол тосуп,
Залимдин көзүн ой кедей.
Жарды-жалчы чыныгы,
Залимдин өткөн ыдыгы.
Айылдагы кедейдин,

Арыла элек кыргызчылыгы.
Кыргызчылык кылбагын,
Кызарып кедей чыңдагын.
Жарышка чыгып айт десе,
Жалдырап карай турбагын.
Басып жүрбө сандалып
Бай манапка алданып.
Баласы кедей билим бил,
Маданият карманып.
Агартуу билим жолубуз,
Арылган кедей шорубуз.
Уулуу манап байлардан,
Узарган кедей жолубуз.
Узарган колун тартпагын,
Уктап кедей жатпагын.
Кожоюн өзүң болгондо,
Койнуңа башың катпагын.
Өзүңө тийген жемишти,
Оңчулдарга сатбагын.
Башыңды катып койнуңа,
Баспагын бекер оюнга.
Окуу билим үйрөнүп,
Отургун кедей орунга.
Катышып колхоз уюмга,
Караба манап зулумга.
Кедейлер кирип член бол,
Кеперетуп уюмга.
Кедейлер турба токтолуп,
Кеңешке киргин октолуп.
Чыйрак сынган бай-манап,
Чыгып калды жоктолуп.
Жоктолуп манап булганды,
Мурунку салттан кур калды.
Кеңештин ачкан жолунда,
Кедейлер көрдү жыргалды.
Жарышып чыккын жыргалга,
Жалтанып кедей кур калба.
Маданият иш билип,
Баласы кедей чык алга!
Маданий сөздү жат алып,
Башыңда ишти аткарып.
Кедейин басып жүрбөгүн,
Кедейликке мактанып.
Кезейтүү иштен жалтанба,
Эркиндик тийди колуңа,
Эзилген кедей калтарба.
Калтарып кедей калбагын,
Калптын сөзүн албагын.
Тап душмандын сөзүнө,
Такыр кулак салбагын.
Салсаң кулак сөзүнө,

Санаалаш кылат өзүнө.
Илгерки кылган кылмышы,
Эми көрүндү го көзүнө.
Бай манаптар илгери,
Мас буурадай киргени.
Малы турсун кедейдин,
Башын кошо билгени.
Бий, болуштар бар эле,
Издегени чыр эле...
Кедейди көзгө илчү эмес,
Кеңеш сөзүн урчу эмес.
Эмгек тартып эсилип,
Эчтемени билчү эмес.
Кожоюн болду бай, манап,
Койчу эмес бизге оң санап.
Кедейди көзгө илчү эмес,
Керсейип өзүн чоң санап.
Келгенде манап беттешип,
Кедейди жечү эптешип.
Жаман көрчү жардыны,
Жат эчкидей жектешип.
Асый ат алчу айыптап,
Эрден чыккан зайыптан.
Күрүк семиз малыңды,
Кууп кетчү жайыттан.
Малыңды кууп сандалып,
Барчу элең байга жалбарып.
Өз малын кууп алалбай,
Үйүнө келчү сандалып.
Өзүнө кылып чоңдукту,
Көрсөткөн катуу зордукту.
Сандалып калды бу кезде,
Салым манап зордукчу.
Зордукчу залым манабы,
Жүргөнсүң артык арабай.
Эзгенсиң катуу кедейди,
Эч алына карабай.
Зордукчу манап чойкоюп,
Байларга барчу койкоюп.
Анда байлар өзү айтчу,
Ат мингизип кой союп.
Ошол бай болуучу кожоюн,
Орундатчу оз оюн.
Майдалап алчу кедейден,
Баягы берген эт коюн.
Бай, манап өзүн сыйлоочу,
Байкуш кедей ыйлачу.
Жалдырап барган кедейди,
Жалчы салып кыйначу.
Кыйналып кедей эзилип
Кышында кылчу чечинип.

Таяк алып кой бактың,
 Таманың ташка тешилип.
 Келсе чыгым салуучу,
 Кедейге салчу анычы.
 Бөтөн кийимин баалашып,
 Бутунда калчу чарыгы.
 Куур тон кийген чапаны,
 Куурулуп такыр амалы.
 Түндөп байга барчу эле,
 Түгөнүп түгөл амалы.
 Барып байга жүгүрүп,
 Байга келип жүгүнүп.
 Башын байлап алсам деп,
 Байлар турчу сүйүнүп.
 Кыйналбай таап бергин деп,
 Кыйналсаң дагы келгин деп.
 Жакындатып жардыны,
 Жалчы салчу бай эптеп.
 Байдага алып теңгесин,
 Бапта кылчу келдесин.
 Ошонтуп жүрүп бай-манап,
 Оңолтчу эмес кедей жергесин.
 Башында малдан айрылып,
 Байдасына кылчу жалчылык.
 Жардыга увал барбы деп,
 Залимдер кылчу каршылык.
 Эсилип келген кедейбиз,
 Эми жүрүп билебиз.
 Кенен турат көрүнүп,
 Кеңештер салган ачык биз.
 Изге түшүп жарышып,
 Иш билген менен таанышып.
 Билим окуу өнөрдү,
 Билимге кедей карышсын.
 Билим билгин эртелеп,
 Бекер жүрбө эркелеп.
 Өткөргөн күндүн залимдин,
 Өчүндү алгын желкелеп.
 Залимден кедей алып өч,
 Сатсиялдык жолго көч.
 Жалдырап жатпа бекерге,
 Жаккан отко кактап төш.
 Саргамыш быйыл кеңешсин,
 Сайыптар эрге теңешсин,
 Билимдүү болсоң бир кедей,
 Миң кишини жеңесиң.
 Кеңештер болуп көрүшүп,
 Келишти кедей конушуп.
 Комон түптү ыраон¹,

¹ Ыраон – район

Кедейлер бир болушуп.
Өңчөй кедей башың кош,
Өнөрсүз эми жүрбө бош.
Өнөр билим үйрөткөн,
Окрутук шаарын, Ош.
Билим бил кыргыз оң солун,
Фрунзе шаар борборун.
Биригип барды ошондо,
Билими бар чоңдоруң.
СССРда баш кошкой,
Ленинчил партия уюгу.
Маданият бийлеген,
Баласы кедей тунугуң.
Анык кедей турбачы,
Аңгеме оюн курбачы.
Жарышып өнөр билим бил,
Жалпы эркек ургаачы.
Кеңештер берген кеңчилик,
Кедей билди тыңдачы.
Тыңшасаң кедей сөзүмдү,
Тынч алдырбайм өзүмдү.
Казал айтсам насыят,
Кагазга салып көзүмдү.
Жарды жалчы биригип,
Залимден алган өчүндү.
Желкемден басып эл сурап,
Жедирген элге бооруңду.
Бай, манап кылып жыйынды,
Башыңа салган кыйынды.
Кедейсиң деп боор ооруп,
Кеччү эмес жалгыз тыйынды.
Качан манап укчу эле,
Канча ыйласаң ыйынды.
Жалчы жүрүп жан кыйнап,
Жакшы айтчу эмес бай сыйлап.
Кабыл болуп көз жашың,
Казал айтчу кор болуп.
Сүйлөгөн сөзүң эм болуп,
Залимдерге тең болуп.
Башынан жүрдүң эсип,
Бай, манапка жем болуп.
Байланып бай чунакка,
Балдарың жүргөн улакка.
Кедейдин сөзүн алчу эмес,
Керсейген манап кулакка.
Бай, манап анда ашынган,
Баласын кедей басынткан.
Тартып көрдүк кедейлер,
Далай иш өткөн башыңдан.
Манапты көрсө баш урган,
Бармактай ишин жашырган.

Байкуш кедей биз элек,
Манаптар күндө таш урган.
Залимдер тишин батырган,
Саргайтып шорду катырган.
Жалдырашып манапка,
Жайлоодо койдой сатылган.
Сатылып кедей жүргөнсүң,
Жалаага көп күйгөнсүң.
Маданият билим биле албай,
Башыңа чөптү үйгөнсүң.
Манапка кедей келчү эле,
Бабасы берген энчи эле.
Кошомат кылып жардылар,
Коюн союп берчү эле.
Союш берип жакындап,
Сүйлөөчү байлар лакылдап.
Кедейдин сөзүн алчу эмес,
Кечке турсаң какылдап.
Сүйлөсөң байга кай бир кеп,
Сөгүп койчу жемелеп.
Айтканына көнбөсөң,
Аvyдан урчу жемелеп.
Тепки жеп манап бийинен,
Амал жок кедей ичинен.
Алалчу эмес акысын,
Анда кедей кишиден.
Чыгарса бийлер жубанды,
Жигити алчу кунанды.
Калем учка тай бер деп,
Карачу эмес увалды.
Болушка сый ат бер деп,
Кечиктирбей бат бер деп.
Ойлук кылып күнүгө,
Отурчу эле бий тердеп.
Өкүмү жакшы дегени,
Ойлуктан болчу жегени.
Карып мизгин айлына,
Карачу эмес эгери.
Зулумдар жечү малыңды,
Сурачу эмес алыңды.
Ээлеп алчу бай манап,
Эсилген кедей барыңды.
Малы башын, ээлетип,
Бай, манапка мээлетип.
Шүмшүйүп кедей жүргөнүң,
Сүйлөсөң эми жедетип
Кан соргуч манап залими,
Калыкта болчу алымы.
Андагы залим ишинен,
Айтылган жок жарымы.
Бай манаптын борумун,

Баян кылдым жоругун.
Асыраак айтып токтотуп,
Айталбай бүтүн толугун,
Көңүлгө жүрбөй ойкутуп,
Көбү калды унутуп.
Ээ болуп манап кедейге,
Эзген далай коркутуп.
Кез кылып ушу заманга,
Кетпей кара таманга.
Эсилип кедей жүргөнүң,
Илгерки залим жаманга.
Кеңешчил кедей партия.
Келетат жылы артыла.
Баштагы салтты жоготуп,
Манаптын түштү артына.
Кетирди залим жаманды,
Келтирди теңдик заманды.
Эркиндикке чыгарды,
Эсилген кара таманды.
Өзгөрүшү октябрь,
Кедейге ачып жакшы нур.
Жарды жалчы биригип,
Сатсиялдык жолубуз.
Эсилип жүргөн камчыга,
Эркиндик аял, жалчыда.
Теңдик берген кеңештер,
Тегиз кедей жалпыга.
Ачылды жолуң кең болуп,
Аялдар эрге тең болуп.
Башында аял жүргөнсүң,
Баарыңардан кем болуп.
Өңчөй аял жалпыңды,
Өкмөт ачты баркыңды.
Аялдар көргөн көз ачып,
Ачылган жарык жаркынды.
Сатылып малга башында,
Чалдар алчу жашыңды,
Сатылып теңге булуна,
Чал отурчу кашыңа.
Баласын кыйнап ыйлатып,
Малга сатчу кызын да.
Сатылып малча жүргөнсүң,
Жарыта кайдан күлгөнсүң.
Эңкейген чалды эр кылып,
Эне-атадан күйгөнсүң.
Чал болуп жаштын алганы,
Арылган эмес арманы.
Күң болуп аял сатылып,
Күнү үстүнө барганы.
Мурунку өткүн турмушта,
Бул сөздүн жок жалганы.

Аялга анда эрк кайда,
Тапчу эмес аял эч айла.
Эки катын үстүнө,
Күң кылып берчү бир байга.
Токол болуп эсилип,
Түйшүккө колуң кесилип.
Түндөсү болсо бүрүшүп,
Жаталбай кенен чечинип.
Эрксиздик түшүп башыңа,
Ээ болбой ичкен ашыңа.
Этегиң күндө суу болуп,
Эки көздүн жашыңа.
Байбиче катын зор болуп,
Байкуш токол кор болуп,
Эмне деп айтты деп,
Ичкени ачуу шор болуп.
Кең үйүнө бата албай,
Кеңирсип даап жаталбай.
Эринен алып бир буюм,
Ээ болуп өзү таталбай.
Теңдике жакыр жете албай,
Теңтушун таап кеталбай.
Түшүп башка кыйындык,
Тушук кылчу эс албай.
Көп аял минтип ыйлаган,
Көзүнүн жашын тыйбаган.
Эриксиз малга кыз сатып,
Эне атасы кыйнаган.
Айтсак мына эмдиги,
Аялдын болду теңдиги.
Эрк тийген азыр аялга,
Эркектин жок кереги.
Эркектен аял кем эмес.
Баян кылсам чынында,
Бай кедейге тең эмес.
Эрксиз болду эскилер,
Элди жечү кескилер.
Карышкырды качырды,
Кадимки кой эчкилер.
Өтүп заман жаңырды,
Ойлочу залым качылды.
Зар ыйлап жүргөн кедейдин,
Самаганы табылды.
Тындырды кедей санааны,
Манаптан болду арааны.
Оокатына кызыкпай,
Окууга бергин балаңды.
Окуу баса балдарың,
Оюңдан кетпейт арманың.
Өкмөттүн жемишин,
Оозуңа албай калбагың.

АЯЛДАР САНАТЫ

ЖАМАН КЫЗ*

Жыйыштырып уятты,
Сүйлөйт сөздүн жалганын.
Сезилбейт экен өзүнүн,
Абийри кетип калганын.
Акылың болсо жаш бала,
Буларга жакын барбагын.
Бойдоктук кылып ашынып,
Жаштык кылып шашылып,
Аргасыз жүргөн алардын,
Балээсине калбагын.
Буга окшогон кыздардан,
Боюңду жүргүн тартуурак.
Түбөлүк жарды издесең,
Ойлонуп көргүн жакшыраак.
Жүрбөгүн бетсиз кыздарга,
Жүрөгүңдү тартуулап.
Ошондойго жолуксаң,
Уятка сени калтырат.
Ойсондоп турат көздөрү,
Суктанып тиктейт өзгөнү.
Аялы жок бойдокко,
Жагымдуу келет сөздөрү.
Жүрсөң дагы тынч эле,
Имерет сөзгө өздөрү.
Айта турган оюңду,
Утурлап айтып беришет.
Бойдок жүргөн боз бала,
Анын айткан сөзүнө.
Сары майдай эришет,
Өтө эле шайыр көрүнүп.
Жүрөгүңдү жаралайт,
Эртеңки күнү көрөсүң.
Деги эле сени карабайт.
Шылтоо кылып кинону.
Алыс жакка барышат,
Сен ойлойсуң ичиңен.
Сүйөт экен мени деп,
Үй ичиң менен кеңешип.
Алып койсом сени деп,
Жаш жүрөгүң кубанат.
Теңими таптым эми деп,
Убактылуу өзүңдү.

Жыргалга боюң бөлөйсүң,
Кубанасың өзүңчө.
Таптым деп кыздын төрөсүн,
Билбейсиң али эчтеме.
Ал кызыңдын эртеге,
Башка менен жүргөнүн.
Көзүң менен көрөсүң,
Ошондо анан түшүнүп.
Артыңа ойлоп карайсың,
Жалындап оттой жанасың.
Ошондуктан боз бала,
Эскертип айтып жатамын.
Турмушта болгон ишти айтам,
Угуп тур сөзүн агаңын.
Бети ачылса кыз бала,
Наамын булгайт атанын.
Унутуп такыр коюшат,
Келечек кантип жашаарын.
Кызарган кызыл гүлдөрүң,
Суусуз таштан солушат.
Аягы суюк жүргөн кыз,
Убактылуу гүлдөрүн,
Көрүнгөнгө тоорутат.
Каталык кетил көп сенден,
Кошулсаң ошол кыз менен.
Денеңе тийген дарт болуп,
Жүрөгүңдү оорутат.
Бирок ордуна келбейт тилегиң,
Кийинки кылган арманың.
Ойсоңдогон жөнү жок,
Түбөлүк болбойт ардагың.
Турмуштун жолу тайгак жол,
Туруктуу болсун, тандагың.
Өкүнүчтүү мага да,
Орто жолдо калганың.
Деген суроо көп болот,
Ушубу тандап алганың.
Тамаша кылат теңтушуң,
Ана — деп, — сенин дардагың.
Турмушка келген эгесиң,
Менин айтар кеңешим.
Башыңа кайгы салбагың,
Ойлонуп көр ар жагың.
Көпчүлүктүн ичинде,
Уят болуп калбагың.
Жаман кыздын белгиси,
Биринчи жолу көргөнгө,
Бой көтөрүп керилет.
Аялы жок боз бала,
Көөнү түшүп берилет.
Жакшы тааныш болгон соң,

Көңүлү келет башкага.
Ошол кыз деп элирет,
Болоюн жакшы тааныш деп.
Киного алып барышат,
Кылыгын кыздын түшүнбөй,
Тааныш болуп алышат.
Түбөлүк бол мага деп,
Мендеги болгон жаш жүрөк,
Садага болсун сага деп,
Элпектик кылып шашылат.
Бүт сырын айтап беришет,
Кичине сабыр кылбастан,
Сүйдүм деп айтып киришет.
Убактылуу бул кыздын,
Иши чыгат оңуна.
Алдастаган жигиттин,
Түшүнө коюп оюна
Бул кыздардын кылыгы,
Тасыраак кылат бийикти.
Сүйөсүңбү мени деп,
Сынап издейт жигитти.
Түбөлүк мен деп жүрсөңүз,
Чындап мени сүйсөңүз,
Алчы саат колума.
Кийгизип кой бир көйнөк,
Жараштырып боюма.
Каалаганым аткарып,
Түшүргүн мени торуңа.
Мен ошондо сеники,
Болот элем түбөлүк.
Экөөбүздүн сүйүүгө,
Саат болот күбөлүк.
Өткөрбөстөн убакыт,
Кошулуп алып жүрөлүк.
Айта берсе туура да,
Ушинтип берет убада,
Энтеңдебей боз бала,
Ата тегин сура да.
Түшүнбөй кыздын ар жагын,
Чукурга түшүп албагын.
Эсиңе алгын кичине,
Эртеңки күндүн нар жагын.
Ашыгып чыгып алышат,
Ашыглык десе туралбай.
Сендейлердин көбүнө,
Убада берет уялбай.
Алданып кетпе боз бала,
Акылыңды буралбай.
Абийринди кетирип,
Жүрбөгүн андан чыгалбай.
Акылы пас болушат,

Арсандап бекер күлгөндүн,
Сыр чечишип сүйлөшүп,
Акылдуу кызга үйлөнгүн.
Элге да жакшы көрүнөт,
Эстүү менен жүргөнүн.
Балалык сенде калган жок,
Аландап көзү элтеңдер.
Эки жылдык кызматты,
Эл үчүн кылып бергендер.
Угуп тургун жакшылар.
Аскерден жаңы келгендер.
Кубаныч болот эл үчүн,
Кызматың бүтүп келгениң.
Эң эле жакшы эмеспи,
Элиңе сиңсе эмгегин.
Бирок ойлоп койгун жакшылап,
Калп болуп калса ошондо,
Ченемсиз сөздөр айтылат.
Калп болгон ошол жердегин,
Баратса куруп дарманың.
Военный кээ бир иштерди,
Мактанып айтып бербегин.
Армиядан келдим деп,
Көтөрбөгүн боюңду.
Ургаачы десе жутунуп,
Жаманга сунба колунду.
Токтоо мүнөз сен жүрсөң,
Аласың тандап сонунду.
Туруктуу болсоң бир ишке,
Аткарасың оюңду.
Бир кыялда сен жүрсөң,
Кыздар саңа ашыгат.
Биринен бири кызганып,
Сүйлөшүүгө шашылат.

ЖАКШЫ КАТЫН*

Жакшы катын жоодурап,
Ачык болот кабагы.
Акак күйгөн күмүштөй,
Аппак болот тамагы.
Олуттуу ишти ойлонуп,
Окуй турган сабагы.
Эл турганда чыр баштап,
Эзелден урбайт баланы.
Душманыңды дос кылып,
Агартын турат караны.
Айланып жумшап бөлөктү,
Сөздөн берет параны.

Айлыңды тамак, ашка алдап,
Бүтүрүп турат чаланды.
Азамат эрдин бактына,
Акылдуу болсо алганы.
Эл көзүнчө урушуп,
Эрине тийбейт залалы.
Таалайыңа кез болсо,
Табытың базар каланы.
Көп ичинде урушуп,
Көрүнө чаппайт баланы.
Жакшы болсо ургаачы,
Жатыктыгын ылгачы.
Жакшылардын мүнөзүн,
Жар бурадар сындачы.
Сылык болсо ургаачы,
Сыпалыгын ылгачы.
Тапмайынча бир жакшы,
Таалайлуу жигит тынбачы.
Акылы бар боз бала,
Акыйкат сөзүм тыңдачы.
Алмайынча бир жакшы,
Алдуу жигит тынбачы.
Таалайлууга кез болот,
Табылса жакшы ургаачы.
Жакшы болсо дүйнөдө,
Табылбай турган урматы.
Эрегиш кылбайт эрине,
Бул дөөлөттүн зыйнаты.
Күлө багып кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып.
Санат менен сөз айтып,
Сарамжалын башкарып.
Кылып турат буралып,
Кызматыңды башкарып.
Айланып турса кашыңда,
Күмүштөй тиши кашкайып.
Күлбөй сүйлөп мустайып,
Сүйгүң келет чиркинди.
Ичинден ышкың козголуп,
Кыя басып шыпылдап,
Кыргыек куштай кыпылдап.
Өз эркинче кайпактап,
Жүрө бербес жайына.
Самоорлорун пардатып,
Дасторконун жайнатып.
Кандыраар суусун чайына,
Айттырбай билет машыңды.
Каккандай кашыңды,
Мейман үчүн даярлайт,
Береке кошуп ашыңды.
Беш күндүк жалган дүйнөнү,

Бедөөлөт кылат жашыңды.
Жалган эмес анык сөз,
Жаннат кылат жаныңды.
Алдатала буюрсун,
Азамат эрдин башына.
Акылга дыйкан асылды,
Капалык менен иши жок,
Кабагы жарык күлгөндөй,
Кас кишинди дос кылат.
Кадимки бирге жүргөндөй,
Айттырбай билет сырыңды.
Кагаздан окуп билгендей,
Асыл заттын поруму.
Азелде жүрбөйт, түрлөнбөй,
Матаны киет түрлөнтүп.
Пачайы көйнөк кийгенсип,
Душманга сырын билдирбей.
Жооп берет сүйгөндөй,
Кылар ишин туюнтуп.
Кызматкерге буюртуп,
Кылып турат кашыңда.
Шыпырып турат тамыңды,
Санап турат малыңды.
Жакшылап жууруп бышырып,
Таттуу кылат наныңды.
Кызматыңдан чыгарып,
Эшик ачып киргизип,
Эсине алат затыңды.
Алганы жакшы эр жигит,
Ачылган кызыл күлдөйсүң.

ЖАМАН КАТЫН

Тобурап салба айгырды,
Тойгондон алгын сайбыңды.
Топордон кылба кайныңды,
Топордун кызы токтонбойт,
Тобуңдан бөлөт айлыңды.
Айлыңдан жалгыз калган соң,
Таба албайсың дайыңды.
Жабырдан салба айгырды,
Жакшыдан алгын сайбыңды.
Жакырдан кылба кайныңды,
Жакырдын кызы жай билбейт,
Жалгыздан бөлөт айлыңды.
Чаркырап турса үч убак,
Жаба албайсың айбыңды.
Башка чаап жалкытпа,
Мине турган атыңды.

Башында көрүп куда бол,
Ала турган катынды.
Көрбөй туруп туш болсоң,
Кимге айтасың дартыңды.
Көп ойлосоң жоругун,
Көк мээ кылат башыңды.
Ичине көр-жер түшүрүп,
Балит кылат ашыңды.
Тамагыңды шишитип.
Так ошонтуп сурайт жашыңды.
Эмгектүү эрдин башына,
Эсер катын жолугат.
Эртең менен кеп айтсаң,
Эл жатканча оолугат.
Бейтаалай эрдин бактына,
Бейжай катын жолугат.
Бешимде туруп кеп айтсаң,
Беш күнгө дейре оолугат.
Армандуу эрдин бактына,
Аксым катын жолугат.
Асанда туруп көп айтсаң,
Алты күнгө оолугат.
Жаман болсо алганың,
Отко жанды салганың.
Ол дүйнөгө барганча,
Оозундан кетбес арманың.
Мейман келсе урушуп,
Бет алдырбай тырышып.
Нан барбы десең ун жок деп,
Назарыңды сындырар.
Жарты тыйын бул жок деп,
Асты кишини карабай,
Акылсыз сендей кул жок деп.
Убайым тартып үшкүрүп,
Үнүңдө мындай бул жок деп.
Баштан аяк сурасаң,
Баары тамам шол жок — деп.
Бетиңе салар майыбыңды,
Чыңырып турар айбыңды.
Уялгандан токтолуп,
Артың менен жыласың.
Алыстан келген мейманды,
Араң конок кыласың.
Капа болуп кайгырып,
Канткенде мындан тынарысың.
Айдап жолго салбасаң,
Азабын тартып куураарсың.
Төркүнүнө бербесең,
Төрт сакалды жуларсың.
Төшөгү жатат жыйылбай,
Төбөңдөн тийип турарсың.

Ашкере кылат айбыңды,
Айтып турат дайныңды.
Анча-мынча мал тапсаң,
Алдырып коёт айыпка.
Акмак болсо алганың,
Арылбас сенин арманың.
Кутулбай турган балаага,
Кудурет салса калганың.
Барымтага бир кетет,
Байдасы жок бар малың.
Партия чыгып үйүңдөн,
Басылбайт сенин жаңжалың.
Үйүңдө уруш болгон соң,
Убайым менен карыганың.
Капыр катын майтарса,
Канткенде болбойт арманың.
Караңгы түндө калганың,
Кудай кылса бенделик,
Өтөр, шонтип сенделип.
Жаман менен урушсаң,
Жеңе албайсың тең келип.
Урушкандан уялбай,
Уятты коет шерленип.
Кайрат кылып какайып,
Кармашып турат демденип.
Абийри кеткен ант урган,
Бир акмакты эрленип.
Ачууң келип бир чапсаң,
Жакандан алып жармашып.
Аюудан жаман ышкырып.
Айлыңдын баарын чакырып,
Анан ажыратат эл келип.
Жаман болсо катының,
Жакшы айткан сөзгө уялбай.
Тамтаңдаган ант ургур,
Байканың сүйүнбөйт,
Үксөйүп турат урушуп.
Үстү башын кийинбейт,
Айылга барат талпактап.
Аягы турат шалтактап,
Талаада жүрөт талтактап,
Табагы турат шалтактап.
Өзүнө бул иш билинбейт,
Курсагы тойсо күлүндөйт.
Сууктан жаман корунуп,
Жумасына кириңбейт.
Сарамжалы жогунан.
Бар оокаты бириндейт.
Адамдын өзүн какшатып,
Айткан сөзү ок болот.
Этек-жеңи салбырап.

Эзелде мындан ток болот.
Эрге жакшы суук тил,
Элечеги бок болот.
Ушак айтып сүйрөндөп,
Урушка оозу шок болот.
Күндө үч убак урушуп,
Күйгөндөн ичиң чок болот.
Кой сааганда челеги,
Белчесинен бок болот.
Кокуйга атаң туш кылса,
Өрттөнүп ичиң от болот.
Жемелеп койсоң желигип,
Жебегени бок болот.
Өлтүрүп койсоң күйгүзүп,
Өзүңдүн башың сот болот.
Өлтүрүүгө эр жигит,
Артынан коркуп токтолот.
Самыны турса кир жуубайт.
Тойтоңдогон жамандын,
Түндөгү ишке жетеби.
Кечке күндүз урушуп,
Мунун кургатканы кетеби.
Акмак болсо катының,
Сенде калбайт акылың.
Эр өлтүргөн душманда,
Кас болот сенин жакының.
Маселе сөзгө кирбестен,
Айткан сөздү билбестен.
Оюңдан чыкса каапырың,
Кара жанды калкалап,
Мындан качып кутул акырын.
Катының жаман болгон соң,
Айыкпаган дарт мен тең.
Уулуң жаман болгон соң,
Апийим жеген сарт мен тең.
Кызың жаман болгон соң,
Ит ичпеген аш мен тең.
Келиниң жаман болгон соң,
Керексиз жаман таш мен тең.
Агаң жаман болгон соң,
Айтышып жүргөн кас мен тең.
Иниң жаман болгон соң,
Арак ичкен мас мен тең.
Кудайым ишти өткөзөт,
Кыркка чыккан жаш мен тең.
Наалып кылган казалы,
Жаман, жакшы тагдырдан.
Калемде жазган азаали,
Жакшы катын дүйнөнүн,
Табылбай турган базары.
Жамандардан баш алып,

Кутулганча качалы.
Ар кайсысын жазалы,
Далайды көрдүм катындан.
Жемесин уктум капырдан,
Акмак болсо катының,
Айтып турат акылдан.
Суук тилди жиберип,
Ыраак кылат жакындан.
Жакынды антип кетирет
Өзүң жаман болгон соң,
Сөздү өзүнө келтирет.

АЯЛДАР ЖӨНҮНДӨ*

Келиниң жаман болгон соң,
Келте ооруган дарт өйдө.
Алтымыш атан төөдөн.
Жалгыз өркөч пил өйдө.
Жетеси жок бычактан,
Жулкуп жесе тиш өйдө.
Айласыз алтоо болгончо,
Адемиден бирөө өйдө.
Жер үстүндө жандардан,
Баарысынан киши өйдө.
Жигитти мээнет чырмаса,
Алганы жаман бир болот.
Келинди мээнет чырмаса,
Кайненеси кас болот.
Кедейди мээнет чырмаса,
Аштыгы чыкпай аз болот.
Баланы мээнет чырмаса,
Башы жара таз болот.
Кызды мээнет чырмаса,
Атасынын төрүндө,
Көп олтуруп кор болот.
Тузду мээнет чырмаса,
Талкы чыгып шор болот.
Бедери жок торкодон,
Бек токуган мата өйдө.
Бек семирген кунандан,
Арык да болсо ат өйдө.
Медери жок туугандан,
Бек кармашкан жат өйдө.
Куп семирген кунандан,
Арык да болсо ат өйдө.
Кубаты жок туугандан,
Кол кармашкан жат өйдө.
Сан малдуу сараң байлардан,
Сарамжалдуу март өйдө.

Алдыңда акын сайраса,
Санаты кетпес бөйөдө.
Алдыңда агаң бар болсо,
Кавхар чырак-шамга тең.
Молдодон сабак алсаңыз,
Алма, шекер, балга тең.
Катының жаман болгон соң,
Айыкбаган дартмен тең.
Уулуң жаман болгон соң,
Апийимчи сартмен тең.
Кызың жамад болгон соң,
Ит ичкен арам ашмед тең.
Келиниң жаман болгон соң
Керексиз жаткан ташмен тед.
Агад жаман болгон соң,
Атышып жүргөн касмен тең.
Иниң жаман болгон соң,
Арак ичкен масмен тең.
Кыямдуу ишти өткөрүп,
Кыркка чыкса жашмен тең.
Жакшы, жаман катындын,
Тарыхын жазам билгенден.

ЖАКШЫ КАТЫН

Жакшы катын жоодурап,
Жарык болот кабагы.
Акак койгон күмүштөй,
Аппак болот тамагы.
Олуттуу ишти ойлонуп,
Окуй турган сабагы.
Олтурганда чыр баштап,
Эсилден урбайт баланы.
Айлыңды тамак аш кылат,
Жооттуруп турат жаланы.
Душманыңды дос кылып,
Агартып турат караны.
Азамат эрдин бактына.
Акылдуу болсо алганы,
Таалайыңа кудурет,
Келтирсе асыл сараны.
Эл турганда чыр баштап,
Эселде урбайт баланы.
Жакшы болсо ургаачы,
Жатыктыгын алгачы.
Жакшылардын мүнөзүн,
Жар бурадар¹ сындачы.

¹ Бурадар — тажик сөзү, жолдош, курдаш деген сөз.

Сылык болсо ургаачы.
Сырттандыгын ылгачы.
Сыпалардын мүнөзүн,
Эй бурадар сындачы.
Акылы бар боз бала,
Айткан сөзүм тындачы.
Алмайынча бир жакшы,
Акылдуу жигит тынбачы.
Жакшы катын дүйнөнүн,
Табылбаган зыйнаты.
Күлө багып кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып.
Санжап менен сөз айтып,
Сарамжалын башкарып.
Күнөдөн боюн сактанып,
Күлбөй сүйлөп, суйсалып.
Буралып сага баш коюп,
Аста басып, буралып,
Алдыңа тамак аш коюп.
Аста басып шыпылдап.
Алгыр куштай зыпылдап.
Кыя басып шыпылдап,
Кыргый куштай зыпылдап,
Кызмат кылып байына.
Өз эркинче талпактап,
Жүрө бербейт жайына.
Самоорун парлантып,
Санжап менен кайнатып,
Тасторконун жайнатып,
Кандырат суусун, чайына.
Айттырбай билет машыңды.
Какканда билет кашыңды.
Мейман үчүн даярдайт,
Береке кошуп ашыңды.
Жалган эмес анык сөз,
Жаннаты кылат башыңды.
Алла таала буюрсун,
Азамат эрдин бактына.
Акылга дыйкан азылды.
Үрдөн болгон насилди.
Капалык менен иши жок,
Кабагы жарык күлгөндөй.
Кас кишинди дос кылат.
Кадимден бирге жүргөндөй
Айттырбай билет сырыңды,
Кагаздан окуп билгендей.
Азыл заттын тукуму,
Азелден жүрөт түрлөнбөй.
Матаны кийсе кирдетпейт,
Бачайы көйнөк кийгендей.
Душманга сырың алдырбай,

Жооп берет сүйгөндөй.
Кылаар ишин туюнуп,
Кызматкерге буюруп.
Бүткөрүп тураар ишинди,
Санжап менен сөз айтып,
Санап турат малыңды.
Санаасын коюп оокатка,
Сарамжалын түзөтөт.
Беде сепкен күлчөдөй¹,
Ширин кылам каныңды.
Жалган дүйнө жүзүндө.
Кубантып турат жаныңды.
Кээ бир жакшы ургаачы,
Кедейди сүйрөп бай кылат.
Кеби менен кубантып,
Кедейдин көөнүн жай кылат.
Өзү ичпестен даярлап,
Ичкенин кызыл чай кылат.
Айып өтсө өзүнөн,
Айтып турган сөзүнөн.
Кызылдай союп урсаң да,
Кылчайып карап кеп кылбайт.
Эрегиш сөздү чыгарып,
Урганыңды билбестен.
Күлүп турат жаркылдап,
Ачуусу келип калды деп,
Аста сүйлөп жалтылдап.
Кооп кылып коркконсуп,
Колу, башы калтылдап,
Буралып басып түрлөнүп,
Бураган арген үндөнүп,
Муздатпай сенин дилиңди,
Буйрук менен үргелип.
Грамофон үндөнүп.
Кейитпейт сенин дилиңди,
Кереги менен үргөлүп.
Жардылыгың билгизбейт.
Колунду ишке тийгизбейт.
Аптада жууп ак кылып,
Кирдүү кийим кийгизбейт.
Кападар кылып көңүлүңдү,
Караңгы түнгө киргизбейт.
Жакшылап жайлап сөз айтып,
Санадар кылып жүргүзбөйт.
Тапканың сенин кайсы деп,
Таамайлап отко күйгүзбөйт.
Аста басып буралып,
Арка чачы чубалып.
Асырлап турат дааратка,

¹ Дандырга бышкан майда нан.

Аптабага¹ суу алып.
Секин басып буралып,
Желке чачы чубалып.
Даярлап турат дааратка,
Жез кумганга суу алып.
Алла таала буюрсун.
Азелде жакшы катынды,
Алыстан келсең буралып,
Алып байлайт атыңды.
Эшик ачып киргизип,
Эсине алат затыңды.
Эшик ачып киргизет,
Эстүүлүгүн билгизет.
Тамагыңдан бек бурап,
Оң бетинен сүйгүзөт.
Асылдык жайын билгизет.
Жакшы болсо алганың,
Беш көкүлдүү кызга тең.
Жаман болсо алганың.
Жамбаштан өткөн сызга тең.
Жаманга айткан насаат сөз,
Жаакка урган мушка² тең.
Жаман катын күткөн ой.
Сарамжалы жок болсо,
Көтөрүп койгон кышка тең.
Казал айтам жаңылбай,
Катындын жайы момундай.
Эриш, аркак өрмөктөй,
Эркек менен ургаачы.
Эсиң болсо абайлап,
Бул сөзүмдү ылгачы.
Жакшы катын белгиси,
Седептей жүзү жарк этет.
Серпилип күлсө шаңк этет.
Күлүмсүрөп сүйлөсө,
Көңүлүңдөн кир кетет.
Ол өңдөнгөн жакшыга,
Жаманыңдан ким жетет.
Алганың жакшы болгондо,
Түбөлүк жолдош касанат.
Теңтуштар үйгө келгенде,
Табылбаган салтанат.
Кеби жаман катындан,
Келбей киши жалтанат.
Алганың жакшы болгондо,
Оокатың өтөт куралып.
Ойноп күлсөң арман жок,
Табылгыдай буралып.
Жакшы болсо алганың,

¹ Темирден жасалган чайнек.

² Муштумга.

Жаныңда турат кыналып.
Жат кишинин көзүнчө,
Жашырып чачын сыланып.
Эрине кылат кызматты,
Эшик ачып чыгарып.
Аягы ар тоо, башы эгиз¹.
Эки чети имерүү,
Ортосу жумшак тептегиз,
Чиркиндин салган төшөгү.
Чын дүйнөгө барганда,
Анын жеңил болоор эсеби.
Жакшы катын адамга,
Жарым дөөлөт дешеди.
Жакшылардын артынан,
Жамандын келээр кесеги.
Алганың жакшы боз бала,
Ачылган кызыл гүлдөйсүң,
Алма, өрүктөй бүрдөйсүң.
Алганың эшик ачпаса,
Адеп² сактап кирбейсиң.
Катының жаман болгон соң,
Кабагың ачып күлбөйсүң.
Капалык түшүп ичиңе,
Кайгырбай түк да жүрбөйсүң.
Күндө үч убак урушуп,
Күйгөнүңдөн тилдейсиң.
Чыр кылаар жерин ойлонуп,
Чынга басып келбейсиң.
Сыпаалык белгиң жоголуп,
Жылдызың куурап зилдейсиң.
Алганың жаман болгон соң,
Айыбың чыгат чубалып.
Болосуң акыр бейпайда,
Бозоруп көзүң тунарып.
Үшкүрөсүң, дартың жок,
Жүрөктүн башын суу алып.
Жаман катын каргаша,
Баркың билбейт түгөнгүр,
Казан-аяк кармаса,
Эшиктен төргө чачылат.
Кылганын көрүп олтурсаң,
Кабагың кайдан ачылат.
Коногунун көзүнчө,
Чачын тырмап кашынат.
Ал өңдөнгөн жамандын,
Айбы кантип жашынат.
Зарласа жок дүнүйө,
Эки айланып келгиси,

¹ Эгиз – бийик.

² Адеп – ийменүү.

Санаасы жок уйкучу,
Салпетектин белгиси.
Төөчө үнү жандаган,
Түндө уйкусу канбаган.
Эси жок андай катынды,
Эмчекте кудай каргаган.
Жаман катын белгиси,
Колу туткак, шок болот.
Кой сааган челеги,
Белчесинен бок болот.
Уруп койсо чыркырап,
Айлын жайып топ болот.
Жаман катын илээнди,
Сарамжалы жок болот.
Жакшы катын белгиси,
Айткан сөзү топ болот.
Осолу соргок ургаачы,
Суук оорусу көп болот.
Оокатынын жарымын,
Ошентип жатып жеп коет.
Жармасынын ичинде,
Жарты боодой чөп болот.
Алган эри канетет,
Айтып жадап, шүк болот.
Ал өңдөнгөн жамандын,
Адамга сөзү тик болот.
Жыты жаман катындын,
Жуурканы бит болот.
Жылуу деп жатсаң койнуна,
Уйку көрбөй тик кобот.
Жакшы болсо алганы,
Азаматтын жетеги.
Жаман катын белгиси,
Үзө баскан этегин.
Бир жакшыга миң жаман,
Коштоп чапса жетеби.
Жаман болсо катының,
Бушайман иштен кетеби.
Жамандын кылаар өнөрү,
Капка терген тезеги.
Жакшы катын белгиси,
Эркектен артык эсеби.
Карз бербеген туугандан,
Калаада сарт өөдө.
Катыны жаман болгондон,
Кагын оору дарт өөдө.
Жаман катын белгиси,
Саамай чачы көрүнөт.
Жайма көкүл кайрандын,
Жамаачысы көрүнөт.
Казандагы жармасы,

Кайнаганда төгүлөт.
Алган эри уялып,
Кара терге чөмүлөт.
Мен ырдадым катынды,
Жыты бузук капырды.
Сасыгынын үстүнө,
Сыйпап алат атырды.
Топордон салба айгырды,
Тойгондон алгын зайыбыңды.
Топордун кызы токтотпойт,
Тобуңдан болот айлыңды.
Айлыңдан жалгыз калган соң,
Табалбайсың дайныңды.
Жамандан салба айгырды,
Жакырдан кылба кайныңды.
Жакырдын кызы жай билбейт,
Жалгыздан бөлөт айлыңды.
Чаркырап турса үч убак,
Жаба албайсың айбыңды.
Башка чаап жалкытпа,
Минип жүргөн атыңды.
Башында көрүп куда бол,
Ала турган катынды.
Көрбөй туруп туш болсоң,
Кимге айтасың дартыңды.
Көп ойлосоң борумун.
Күйөрлүү кылган жоругун.
Көк мээ кылат башыңды,
Ичине көр жер түшүрүп,
Балит кылат ашыңды.
Тамагыңды шимитип,
Минтип сурайт жашыңды.
Жаман болсо алганың,
Жаныңа жалын салганың.
Жалган дүйнө жүзүндө,
Жакында кетпес арманың.
Осол болсо алганың,
Отко жаның салганың.
Ол дүйнөгө барганча,
Өзүңдөн кетпейт арманың.
Мейман келсе тырышып,
Бет алдырбай урушуп.
Конок келсе тырышып,
Кой сойдурбай урушуп.
Нан кой десе ун жок деп,
Назарыңды сындырат.
Жалгыз тыйын пул жок деп,
Асты кийинин карабай,
Акылсыз сендей кул жок деп.
Убайым тартып үшкүргөн,
Оюңда мендей тул жок деп.

Баштан аяк сурасаң,
Баары тамам, шол жок деп.
Бетине салаар майыбыңды.
Кыйкырып сүйлөөр дайныңды.
Чыгарып тураар айбыңды.
Уялгандан сактанып,
Адеп сактап токтолуп,
Аркаң менен жылаарсың,
Агайинге сынаарсың.
Алыстан келген мейманды,
Араң конок кылаарсың.
Капа болуп кайгырып,
Канткенде менден тынаарсың.
Төркүнүнө бербесең,
Төрт сакалды жуларсың.
Төшөгүң тураар жыйылбай,
Төбөңдөн тийип турарсың.
Сырыңды айтпа эр болсоң,
Бей акыл жаман зайыпка.
Ашкере кылат айбыңды.
Айдатып барат найыпка.
Анча мынча мал тапсаң,
Алдырып коет айыпка.
Акмак болсо алганың,
Арылбас сенин арманың
Кутулбай турган балаага,
Кудурет салса калганың,
Барымтага бир кеткен,
Пайдасы жок бар малың.
Балаа чыгып үйүңдөн,
Басылбас сенин жаңжалың.
Үйүңдө уруш болгон соң,
Убайым менен карганың.
Кебинди катын майтарып,
Келгениңди кайтарып.
Канткенде болбойт арманың,
Бир караңгы түнгө калганың.
Кудай кылса пенделик,
Өтөөрсүң шонтип сандалып.
Жаман менен урушсаң,
Жеңе албайсың теңелип.
Урушкандан уялбай,
Уятты коет шерленип.
Кайрат кылып калкайып,
Кармашып турат демденип.
Абийири жок ант ургур,
Бир акмакты алат эрденип,
Ачууң келип бир чапсаң,
Алаадан алып кармашып,
Аюудан жаман айкырып,
Айылдын баарын чакырып.

Айылда жүрөт талпактап,
Аягы турат шалтактап.
Талаада жүрөт талпактап,
Табагы турат шалтактап.
Жемелеп койсоң жээлигип,
Жебеген богу жок болот.
Өлтүрүп койсоң күйгөндөн,
Өзүңдүн башың сот болот.
Төркүнү келип кун доолап,
Үстүңө жыйын-топ болот.
Акмак болсо катының,
Акылың тунук болсо да,
Түк да калбас акылың.

АЯЛДАР ЖӨНҮНДӨГҮ ЫР*

Кээ бирөө бар,
Калемдей кашы чийилген.
Капарында жок эле ай,
Какшангым келди бүгүн мен.
Ушактыгын кой эми,
Алды менен жүгүргөн.
Алын билбей бечара,
Чачы артына түйүлгөн.
Ошолор сулуу бир болсо,
Ээй ошону да бизге тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Атырдап бетин жуунган.
Ак жибек кийип кубулган,
Агартам деген кайран бет,
Ага жетпей жуурулган.
Ошолор ай сулуу бир болсо,
Деги ошону эле тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Төшөк жатса жыйылбай,
Аны ойлоп да койбойт кымындай.
Азандан кетет айылдап,
Жумушу жок тыйындай.
Бешимде келет бышылдап,
Саманга тойгон сыйырдай.
Ошолор ай, сулуу бир болсо,
Ошону деле тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Жолдошун сыйлап күтпөгөн,
Ал эми жорудай орой тиктеген.
Сүйлөсө кетет ылгабай,
Сөзү жок бир «сиз» деген.
Ошолор деги сулуу бир болсо,
Ээ ошолорду тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Балдарын таза бакпаган,
Алардын беттерин шакмар каптаган.
Өзү таза күтпөсө,
Карамак беле башка адам.
Ушундайбы жакшы адам?
Ошолор сулуу бар болсо,
Деги ошондойду тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Эндиктеп бетин кызарткан,
Ал эми этекти өйдө кыскарткан.
Эл турса да уялбайт,
Эч нерсе жок ызаттан.
Ошолор сулуу бир болсо,
Ошондойду тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Талыкпай тиет күйөөгө,
Таанышып алып бирөөгө.
Таштап кетет анысын,
Эки конгон түнүндө,
Ошолор ээй сулуу бир болсо.

Кээ бирөө бар,
Киймин туташ кир кылган,
Же анын жумушу жок бир кылган.
Сайраса кетет булбулдай,
Улууларга тил бурган.
Ошол ээй сулуу бир болсо,
Деги ой, ошону тим койсо.

Кээ бирөө бар,
Эмчектен башын тартпаган,
Аны эл жактырып мактаган.
Акырын сүйлөп жыбылжып,
Акылы терең башкадан.
Ушундай болот жакшы адам.
Ошолор ээй сулуу бир болсо,
Эй ошолорду сүйгүн ким болсо.

Бизде бар кара көз сулуу ак маңдай,
Акын казына куюп баскандай.

Акырын сүйлөп жыбылжып,
Отура калып аткандай.
Күлсө тиши кашкаят,
Күн туруп келе жаткандай.
Эмгегинен эл тааныйт.
Өзү жүрөт мактанбай.
Ошол сулуу бир болсо,
Деги, ошону сүйөр ким болсо.
Асылдай кылып умтулат ай,
Ачылган кызыл гүл болсо.

КАТЫНДАРДЫН ТҮРЛӨРҮ*

Калем алып колума,
Казал жазам аз гана.
Көчүрмөсүн көчүрүп,
Калет кылбай жазгыла.
Жай билбеген жамандан,
Жакындабай качкыла.
Абалы мурун айтамын.
Жакшы аялдын мүнөзүн,
Андан кийин айтамын,
Жамандардын жүйөсүн.
Биринчи аял билимдүү,
Окубай табат илимди.
Айтылуу сыры даанышман,
Кыла турган кызматын,
Ойлоп алат алыстан.
Кепке устат кең чечен,
Келтирип сүйлөп ойкуштап,
Жайлап сөзүн айтууга,
Жалгыз чыккан жарыштан.
Барктап билет жашыңды,
Айттырбай кылат ашыңды.
Ыйман үчүн даярдап,
Бул өзү, жыргалга салат башыңды.
Экинчи, бөлөк аялдын,
Сыпаттуу Сыргак жайкамы.
Сыр алдырбай байкама,
Сырттан эрдин койнунда.
Мунун, сыпаты калың ордунда,
Ак кыргый куштай кыпылдап,
Аста басып зыпылдап.
Дасторконун жайылтып,
Кандырат суусун жайында.
Үчүнчү бөлөк аялдан,
Орто бойлуу үлүң коз.
Ой Салкын деген айлы бар,
Ой Салкындын ойлогон,

Оюнда түрдүү дал ай бар.
Оокат боюн чак кылат,
Бар кызматын ак кылат.
Күйөөсү менен урушса,
Кыялданып ойлонуп,
Күлкүсү менен сап кылат.
Төртүнчү аял жез билек,
Мээси толук бек зирек.
Эмгеги сая кетет деп,
Эрине тилек көп тилеп.
Жез билек жайса атагы,
Ушак сөз болбойт катары.
Алганың ушак айтпаса,
Айлында болбойт чатагы.
Уруп койсоң кокустан,
Кир сактап, ичте кек кылбайт.
Бура тартып сүйлөгөн,
Бузуку сөзүн эп кылбайт.
Бешинчи аял түлкү көз,
Бек, мырза эрдин койнунда,
Мунун белгилүү кызмат мойнунда.
Кылагар көзү моймолуп,
Мунун асылдаты койнунда.
Алып жатсаң койнуңа,
Адамда арман калабы.
Асылдын тийсе талабы,
Алыстан издеп не пайда,
Ушуну албаса кумар канабы.
Алтынчы бөлөк аялдан,
Ак жоолук жайсаң деген бар.
Адамдан башка жүрүшү,
Аянбаган башка жүрүшү.
Ак жоолук жайсаң ургаачы,
Мунун, асылдыгын ылгачы.
Табылып калса бактыңа,
Таалайлуу жигит жыргачы.
Жетинчи бөлөк аялдан,
Ак көрпө жайыл деген бар.
Абдан толук акылы,
Айбыкпаган берен бар.
Кептер моюн бүкүр бел,
Келбеттүү эрдин койнунда,
Келерки кызмат мойнунда.
Кызматтары сакталуу,
Кылыгы журтка макталуу.
Таалайыңа табылса,
Буга тапшырган ишиң акталуу.
Сегизинчи аялдан,
Кызыл кыйма деген бар.
Кызыктырып адамды,
Кызматы жанды жеген бар.

Бою сулуу борумдуу,
Болжолсуз болот жоругу.
Кызыл болот ыраңы,
Мунун, кызыктырып ырайы.
Кызматы жандан бир башка,
Бул өзү ургаачынын чынары.
Тогузунчу аялдан,
Бактылуу Барпы деген бар.
Бала-чака дебестен,
Баарынын камын жеген бар.
Коңшуну сөзгө кийирип,
Кошомат сөздү жиберип.
Акылдын табат айласын,
Эртели кечти көп ойлойт.
Элинин жалпы пайдасын,
Алмадай камыр аш кылат.
Акыл-насаат үйрөтүп,
Аял эрди баш кылат.
Атың даяр токулуу,
Акыл-насаат окулуу.
Атыңды тартып мингизип,
Асемин көзгө илгизип,
Сагынтпай байым бат кел деп,
Санатты ичти күйгүзүп.
Келгенде атың байлаган,
Келтирип көңүл жайлаган.
Алганың шундай болгон соң,
Калбаймын эч бир армандан.

АЯЛДАРДЫН МҮНӨЗҮ*

Өзүм жакшы адамсып,
Өзгөнү жаман дебейин.
Аялдардын мүнөзүн,
Азыраак айтып берейин.
Агалар угуп тургула,
Айтылган сөздүн баянын.
Айт десеңер айтайын,
Аялдардын кыялын.
Ушулардын ичинде,
Балким менин да бардыр аялым.
Аялдардын жакшысы.
Алганын жакшы барыктайт.
Ар иш келет колунан,
Башка аялга зарыкпайт.
Кээ бир түркүн аялдар,
Эринин тапкан оокатын,

Эптеп жасап бералбайт.
Көңүлү келбейт ар ишке,
Же көйнөгүн эптеп тиге албайт.
Сарамжалы жок такыр,
Сатайын десең бирөө албайт.
Жакшы аялдын белгиси,
Жаман кеби жок болот.
Кадырман болсо эрине,
Кара да болсо ак болот.
Орду менен иш кылып,
Оокатына чак болот.
Кээ бир түркүн аялдар,
Актыгын карап отурса,
Айдай болуп көрүнөт.
Олутсуз жерден иш кылып,
Ошентип көзгө илинет.
Жакшы аялдын белгиси,
Жарды болсо күйөөсү,
Жамачылап кийинет.
Эрime кол кап жасайм деп,
Элден жүн сурап ийирет.
Ойлогула жакшылар,
Ошондой аял түпсүрөт.
Жаман атка жал бүтөт,
Жарды адамга мал бүтөт.
Аялдардын жакшысы,
Андай, мындай дебестен,
Алганы менен тең кетет.
Анын тууган балдары,
Азамат болуп эр жетет.
Обу жок жаман аялдар,
Ошондой болуп кутурат.
Акырында күйөөсү,
Коё берет мукурап.
Же башкага тийип алалбай,
Төркүнүндө отурат.
Төркүнү жакшы айтабы,
Жаман кеп угат үч убак.
Өзү билбейт таптакыр,
Ошентип өтөт жаш убак.
Жакшы аялдын белгиси,
Сиз деп сылык сөз айтып,
Эринин көөнүн оорутпайт.
Аттарын айтпай тергешип,
Бири-бирин барыктайт.
Кээ бир түркүн аялдар,
Өлүгүндү көрөйүн деп,
Одоно сүйлөй корсулдайт.
Уруп койсо кокустан,
Үч күнү ыйлайт болкулдап.
Өлүп берем сага деп,

Качып калат талаага.
Өзүң жакшы айтпасаң,
Каласың казал балаага.
Оокаттын болбойт татыгы,
Ошондой болсо аялың.
Элдин баарын сын тагат,
Өзүнүн билбейт кыялын.
Такыр болбойт пайдасы,
Тартасың анын зыянын.
Жакшы аялдын белгиси,
Кабагы ачык жайдары.
Качанда болсо дапдаяр,
Камдап койгон чайнеги.
Ушундай жарым болсо дейт,
Үйүнө барган мейманы.
Кыйын аял экен деп,
Кызыктырат кыйланы.
Кээ бир түркүн аялдар,
Үйүнө мейман барганда.
Нан жок эле белең деп,
Азыраак туруп тургула,
Азыр эле келем деп.
Акылы жокту кантейин,
Ачыткы издеп данектеп.
Аялсынып эркекке,
Ашыңы кылып берем деп.
Ачыткысын кыш күнү,
Жылуу жерге сактабай,
Алдырып ийет үшүккө.
Кылжуугучун жоготуп,
Көтөртүп ийет күчүккө.
Аял дурус болбосо,
Эркектин аты чыгабы.
Кара зоонун боорунда,
Кайып болот эмеспи.
Эркектин атын чыгарчу,
Зайып болот эмеспи.
Аялдын эри болбосо,
Анын да иши кыйла бар.
Азык, оокат, кийми жок,
Азап тартып кыйналар.
Билсеңер кадыр паркыны,
Жаман, жакшы айтышпай,
Бир-бириңи сыйлаңар.
Эркекке аял болбосо.
Мунун да иши кыйла бар.
Тапканыңы ким жыят,
Тамагың ашты ким кылат.
Көмүрдөй болуп кирдесе,
Көйнөгүңөрдү ким жубат.
Катык-матык айталбай,

Карайсың кимди жалдырап.
Ошону үчүн жакшылар,
Эрди-катын бардыгын,
Болгула абдан ынтымак.
Үйүндө бирге отуруп,
Урушпагын чыркырап.
Чатышып кетсең кокустан,
Чайнегиң сынат быркырап.
Ата-апам урушту деп,
Бала-чакаң чуркурап,
Ондон көрө жакшылар,
Ойноп отур жаркырап.

ЖАМАН БОЛСО АЛГАНЫҢ

Жаман болсо алганың,
Арылбайт баштан арманың.
Берекеси жок болот,
Колундагы чарбагың.
Байкуш болуп башынан,
Бала кезден зарладың.
Ойноп күлүп жүрө албай,
Убайым менен карганың.
Башыңа түйшүк иш түшсө,
Сурабайт жайың алганың.
Оозуна даамы татыбайт,
Аялың кылган айраны.
Тамакты жакшы кылалбайт,
Турсада этиң, майларың.
Мышыкка күндө жедирет,
Жакшылап жыйбай кайраның.

* * *

Жаман болсо алганың,
Ал жайыңа карабайт.
Курсагың ачса бир күнү,
Жолдоштукка санабайт.
Колундагы дүнүйө,
Алды алдынан талаалайт.
Бир жерге барса бабырап,
Керели кечке жоголот.
Аялың эптүү болбосо,
Канткенде ишиң оңолот.
Колундан келип турса да,
Жарыбай алдың торолот.
Ушак сөздү көп айтып,
Жамандын болот оозу шок.

Капкара болуп турганы,
Балаңа тартса ак боркок.
Эринен аял коркпосо,
Анан кийин ким коркот.
Жаның кайдан жыргасын,
Жолдошуң болсо бир чоркок.
Үйүнө келген кишини,
Киши ордуна санабайт.
«Чыгыңыз өйдө төргө өт» деп,
Айтууга кургур жарабайт.
Аялың жайсыз болгон соң,
Досторуң сени карабайт.
Жакшы кийим кийинсе,
Тааныбайт аның адамды.
Арада жүрүп кас кылат,
Агайын тууган адамды.
Жакшылап жаман багалбайт,
Үйүндөгү балаңды.
Жалгыз бой болсоң кокустан,
Боло албайт сага каранды.
Өзүң кетсең бир жакка,
Багалбайт жакшы малыңды.
Кийим сатып кетем дейт,
Карабайт сенин алыңды.
Сылап-сыйпап багалбайт,
Карыган кемпир, чалынды.
Жоктой тутат куу жаман,
Колуңдагы барыңды.
Какшык-какшык сөз айтып,
Кашайтат кара жаныңды.
Ушундайга жолуксаң,
Кимге айтасың зарыңды.
Жаманга берип малыңды,
Коротпо жигит малыңды.
Андай аял башкарса,
Таппайсың сайдан саныңды.
Жолдошторуң келгенде,
Жаманың ачпайт кабагын.
Жабышып кала тургансып,
Жаба коёт тамагын.
Кайдан билсин өзүңдүн,
Уят болуп каларың.
Жаман аял ар качан,
Сындырат шагын баланын.
Эл катары жүрбөйсүң,
Кошулуп элге карааның.
Аял алаар кезинде,
Алды артың карап байкагын.
Коногуңа бере албайт,
Жакшылап колдо тамагын.
Баланчанын аялы,

Барк билбес киши экен деп,
Көргөндөр айтат караанын.
Элге ушак сөз болот,
Эчтеке бербес сараңың.
Үйүнө киши келгенде,
Чай кайнат десең чай жок дейт.
Челпек кыла кой десең,
Уй байыган май жок дейт.
Коже кыла кой десең,
Суу алуучу сай жок дейт.
Башка үйдөн алып кел десең,
Коркомун чыккан ай жок дейт.
Даяр болсо баарысы,
От жагуучу жай жок дейт.
Каргандардан уялбай,
Бети жок болот тирминдеп,
Кайненени какшатып,
Күндө тилдей отурат,
Кара жерге киргин деп.
Кайнатасын жадатып,
«Кагып салам» деп айтат,
«Каргандагы жинин» деп.
«Менден башка кожоюн,
Кана айткының кимиң» деп.
«Көтөрбөсөң үйдөн кет,
Менин айткан тилим» — деп.
Андайлардан айылың,
Коркуп турат зирилдеп.
Бет алышпай качышат,
Абысыны бириндеп.
Жүрөгүң түшөт өзүңдүн,
Корко берсең зирилдеп.
Алганың болсо жел өпкө,
Болосуң уят сен көпкө.
Адамдыкка кошулбай,
Болосуң куру көлөкө.
Жакшы пальто кийинсе,
Колун салат чөнтөккө.
Папирос тартып керилип,
Мас болот аның дөөлөткө.
Жакшы ат минсең андайда,
Тамашалап жөөлөтпө.
Жаман тилин тийгизет,
Мас болгон арам дөөлөткө.
Эл ичинде мас болсоң,
Кетирип коёт абийириң.
Угуп алса ушак сөз,
Тилине кирет жиндинин.
Акылсыз болсо байкабайт,
Айыптуунун ким-кимин.
Кыялы болот тетири,

Кыялындай аңгинин.
Ар дей түшөт бетиңе,
Айбыкпастан ар кимден.
Акыл эсиң жоготот,
Ардактап алган тил билгиң.
Жакшы болсо оокатың,
Өз боюңа болуп тың.
Беш көйнөк кийип түрдөнөт,
Билбестен анын уятын.
Оокатыңа бош болот,
Жаш болсо да болбой тың.
Жакшы айтканды түшүнбөйт,
Билбеген соң сөз наркын.
Айрылган кийим жамалбайт,
Жыртык болот бешмант-шым.
Оокаттын жайын билбейт деп,
Элге кетет өз баркың.
Эчтекеге эби жок,
Отко түшкөн тайгандай.
Кайнага менен айтышат,
Уялбай да тайманбай.
Суук болот сөздөрү,
Найза менен сайгандай.
Үйдөн качып чыгасың,
Отурууга жай калбай.
Үй ичинди чаңдатып,
Чалып ийет айрандай.
Өз оокаты турса да,
Ууру кылат уялбай.
Өз элинден четтетет,
Тоо башында улардай.
Кыялы жаман буркандап,
Кызыганда кумардай.
Күчтүү болсо тебелейт,
Күйөөсү калат туралбай.
Жолугуп калба андайга,
Кыялын билип сыр албай.
Бирөө менен урушса,
Бейлиң кетет тыялбай.
Жүрүп кетет көбүрүп,
Жар-жардан аккан кыяндай.
Сөөгүңдө калат жаман сөз,
Кагазга жазган сыяндай.
Чийки болот камырдай,
Дайыма кылган нандары.
Жакшылап кылып иче албайт,
Колундагы жарманы.
Чатак болуп күн өтпөйт,
Жаман болсо алганы.
Жакшылык көрбөй өтүм деп,
Ичинде кетет арманы.

Издеп тапса жолдошун,
Жигитти дебе тандады.
Ушул сөздү Кадыркул,
Теңтуштарга арнады.
Омок кийсе обу жок,
Чоркоктун болот бармагы.
Жаман болсо алганың,
Үйүңдүн жайын биле албайт.
Акыл айткан кишиге,
Акылдуусунуп тил албайт.
Аке-үкө, ата деп,
Башкага батып кире албайт.
Кийимдериң тазарып,
Мойну башың агарбайт.
Баласын төргө чыгарып,
Ага-иниге бир тууган,
Акылы менен жагалбайт.
Өзүң таап келбесең,
Эчтеке өзү табалбайт.
Жүрө берет кубанып,
Ичип алган тамакка.
Айрылып жатса көйнөгү,
Койгонду билбейт жамаптап.
Мындан кыйын жазганга,
Эмесмин кыйын жамакка.
Алдынан өтпө келиндер,
Ак сакалдар баратса.
Өз эркинче жыргайсың,
Алганың жигит жарашса.

ЖАКШЫ КАТЫН, ЖАМАН КАТЫН*

Алганы жакшы жигиттин,
Артык болот дүнүйөсү.
Эринин сөзүн кайтарбай,
Эптүү болот жүйөөсү.
Сага кызмат кылгандай,
Сылык болот мүнөзү.
Мүнөзү жакшы катындык,
Кайдан болсун күнөөсү.
Айып өтсө өзүнөн,
Айтып турган сөзүнөн.
Кызылдай сойсоң терисин,
Кылчайып карап сөз кылбайт.
Урганыңды билбестен,
Күлүп турат жаркылдап.
Ачуусу келип калды деп,
Аста сүйлөп жалтылдап.

Кооп кылып коркконсуп,
Колу-башы калтылдап.
Бурала басып түрлөнүп,
Бураган арген үндөнүп.
Муздатпай сенин пейлинди,
Кериле басып түрлөнүп,
Керемофон үндөнүп.
Асты оорутпайт пейлинди,
Намириңден¹ үргөлүп.
Асты, кийинин карабай,
Акылсыз сендей кул жок деп.
Убайым тартып өзгөргөн,
Үйүндө мендей тул жок деп.
Айтып салат айбыңды.
Чыңырып сүйлөп дайындап,
Чыгарып турат майыбыңды.
Ошончолук токтолуп,
Уралбасаң зайыбыңды.
Төркүнүнө бербесен,
Төбөңдөн тийип турарсың,
Күйүп-бышып от болуп,
Төрт сакалың жуларсың.
Ачууң келип бир чапсаң,
Жакаңдан алышып жармашаар,
Жан аябай кармашаар.
Аюудан бетер бакыраар,
Айылдын баарын чакыраар.
Эшигиндин алдына,
Күндө жыйын той болоор,
Уялгандан элинден,
Жүрөгүң күйүп от болоор.

САНАТ*

Эй, айтайын сөздүн тартибин,
Алданын салган барманы.
А деп үндү козгосо,
Айтылат сурдун калганы.
Алты сан журту көтөрөт,
Атадан сөздүн калганы.
Анык уксаң чыкпаган,
Айткан сөздүн жалганы.
Акылдуулар уксун деп,
Ак кагазга салганым.
Жалгаган кудай жигиттин,
Жакшы чыгат алганы.

¹ Буйругуңдан.

Жакшы катын алган соң,
Жал ганда жоктур арманы.
Жакшы катын мүнөзү,
Жайгарылат бүлөсү.
Кенен бейли болгон соң,
Кечилет мунун күнөөсү.
Үмүт кылат адамдан,
Бир кудайдын тилеши.
Сап көңүлүң жай болот,
Түгөнбөс азык-түлүгү.
Жакшы катын белгиси,
Ак мышыктай кылмыйып,
Азил айтсаң жылмайып.
Кирпигине кир жукпайт,
Түлөө куштай чыймыйып,
Көтөрүлүп зоболон,
Душмандын бели шылпыйып.
Кийимдерин жуунуп,
Кекиликтей тытынып.
Сыпаалык менен сыналып,
Сынабастан ынанып.
Малы башың көбөйөт,
Барган сайын уланып.
Артыкча болот ургаачы,
Ак сакалдан дуба алып.
Карсылдап барып баягы,
Катарланып суу алып.
Ашып күйүп сарамжал,
Бир бирине уланып.
Жакшы катын белгиси,
Өлчөгөндөй отуруп
Алып келсең базардан
Ак матаны топулук.
Толук куржун бүтүрөт,
Курап-курап отуруп.
Ар кызматың шайма-шай,
Астында атың токулуп.
Арбактарың ыраазы,
Аптада куран окулуп.
Аны алсаң айлыңа,
Киреше кирет кошулуп.
Жаркылдаган жан болот,
Чоргоодой мойну чозулуп (созулуп).
Айындаган душмандар,
Алдыңа келет кошулуп.
Шамалдай болот жүргөнү.
Жакшы катын белгиси,
Шамдагай киет күрмөнү.
Алган эри дардаңдап,
Артыкча дооран сүргөнү.
Эри билген болбосо,

Ар убак өзү билгени.
Желе басып шыпылдап,
Жылмайыңкы күлгөнү.
Бура салып сүйлөгөн,
Бузукуга кирбеген.
Жаман ишти жакшыдан,
Ажыратып айрыган.
Кагаздай болуп агарып,
Кайсы жери кирдеген?
Каалаганы болбосо,
Кайгырып издеп жүрбөгөн.
Жакшы катын белгиси,
Ойноп жүрүп от жагат.
Нагыз кылып нан жабат,
Ичтен тыштан иргелеп,
Иштери менен мал табат.
Колу жетип алган соң,
Бей бечара карыпты,
Барын берип бүт багат.
Дүйнөдө жакшы катындар,
Байралуу болот ойнуңа.
Кайнене менен кайната,
Барып алат барына.
Эли журттун баарысын,
Көтөрүп алат жонуна.

ЖИГИТТЕРДИН МҮНӨЗҮ*

Жигиттердин жакшысы,
Айылы мактап жакшы дейт.
Когала сакал адамдар,
Менин көңүлүмө жакты дейт.
Анда-санда бир сүйлөйт,
Мыктап туруп кепти дейт.
Айылдакы балдардын,
Ошол жигит асты дейт.
Жигиттердин кээ бирин,
Айылы такыр мактабайт.
Көрүнгөн менен мушташып,
Абийирин бир да сактабайт.
Папиросту булатып,
Башканы такыр эстебейт.
Анча-мынча акчасын,
Арак ичип жеп коёт.
Андай жүрбө деп койсоң,
«Сам, деле» деп коёт.
Насаат айтсаң андайга,
Кайтара сага тап коёт.
Жигиттердин жакшысы,

Аялы менен ынтымак,
Качан да көрсөң экөөнүн,
Кабагы ачык жаркырап.
Сиз, биз дешип сыйлашып,
Оозунан ширин сөз чыгат.
Жигиттердин кээ бирөө,
Аялы менен өч болот.
Айтып берген алардын,
Аңгемеси көп болот.
Аялы менен урушуп,
Ар түрдүү жаман кеп айтат.
Асмандан түшө калгансып,
Атаңдын көрү деп айтат.

ОКУУ, БИЛИМ САНАТЫ

ЭСКИ МЕКТЕП БАЛАСЫ МЕНЕН ЖАҢЫ МЕКТЕП БАЛАСЫНЫН ТАЛАШКАНЫ*

Жаңы мектеп баласы:

Жолдошум кайдан жол болсун.
Жолуң шыдыр оң болсун.
Кай мектепке окуйсун,
Маркечилик колдосун.

Эски мектеп баласы:

Мен жайымды сага айтам,
Дин мусулман көңүлүм.
Маркс деген немецги,
Билген эмес өмүрүм.

Жаңы мектеп баласы:

Марксти сен билбесең,
Акыл сенде аздыгы.
Кедей өкмөт жардыга,
Жол көрсөткөн баштыгы.

Эски мектеп баласы:

Усулу жадит сен окуп,
Мени бурба алдамчы.

Өзүң туруп мусулман,
Капирге болбо жардамчы.

Жаңы мектеп баласы:

Айткан сөздүн маанисин,
Акылың жок билбейсиң.
Даңгырлаган жол турса,
Көзүң көрүп кирбейсиң.

Эски мектеп баласы:

Чолок кийим кийинип,
Төрө болуп калгандай.
Даңгыр дейсиң дозокту,
Бейишке чыгып баргандай.

Жаңы мектеп баласы:

Араптын сөзү куранды,
Маанисин билбей жат кылып.
Табийгатты кудай деп,
Жүрөсүң көңүл бат калып.

Эски мектеп баласы:

Жан түшүнбөс жок сөздү,
Табийгат деп айтасың.
Куран кудай сөзү го,
Сен күнөөгө батасың.

Жаңы мектеп баласы:

Табигатты түшүнбөй,
Сен кудай деп айтасың.
Табигат менен таанышсаң,
Өзгөрүштү байкайсың.

Эски мектеп баласы:

Тааныбайсың кудайды,
Каапыр болдуң сен бала.
Куран окуп кудай де,
Саган болбос эч пала.

Жаңы мектеп баласы:

Табигат болсо өзгөрүш,
Бүтүн дүнүйө заттары.
Чогултуп айтып келгенде,
Жансыз жандуу аттары.

Эски мектеп баласы:

Жан-жаныбар баарысын,
Муну кай зат жаратты.
Мусулман капир ажырап,
Кай себептен таратты.

Жаңы мектеп баласы:

Мусулман менен капырдын,
Баш атасы бир бол гон.
Айланып заман өзгөрүп,
Орус маданияттуу эл болгон.

Эски мектеп баласы:

Туп атасы бир болсо,
Динди капир тааныбайт.
Мусулман менен капирдин,
Баркын абдан ачыбайт.

Жаңы мектеп баласы:

Окуулу калык болгондон,
Коркподу капыр кудайдан.
Таш куласа тоо көчүп,
Мусулман динди тутту бу жайдан.

Эски мектеп баласы:

Жалган дүнүйө капирге,
Берген падыша кудайым.
Мусулмандык дин тутсаң,
Көрөрсүң жаннат¹ убайын.

Жаңы мектеп баласы:

Кудай кылса адилдик,
Бендени кылат барабар.
Мындай дебе жолдошум,
Китебинде чала бар.

Эски мектеп баласы:

Жалганчы рахат капырга,
Берген экен китепти.

¹ Жаннат – бейиш.

Мусулманда асап бар,
Шонуң үчүн мейнетте.

Жаңы мектеп баласы:

Токтот жолдош акылың,
Ишенбе арап сөзүнө.
Авал бекемден алып акылды,
Көрсөтчү элдин көзүнө.

Эски мектеп баласы:

Китепте ошондой айтылган,
Китептен алдым бу сөздү.
Курандан окуп жат кылдым,
Талдырып жүрүп оң көздү.

Жаңы мектеп баласы:

Мындай дебе жолдошум,
Уят болуп каласың.
Араптын сөзүн сен таза,
Кайдан билип аласың.

Эски мектеп баласы:

Орус жазган китепке,
Ишенесиң сен кандай.
Курандын сөзүн жат кылдым,
Мага дагы жол шондой.

Жаңы мектеп баласы:

Ишенгеним оруска,
Бирге жашайт калалаш.
Таза билдим орус тил,
Жүргөн үчүн аралаш.

Эски мектеп баласы:

Ишенем кудай сөзүнө,
Билген үчүн китептен.
Шонуң үчүн айтамын,
Куран кармап чын кептен.

Жаңы мектеп баласы:

Ишенем китеп барына,
Көргөнүң жок арапты.
Элге жайып жүрөсүң,
Сен жалгандык талапты.

Эски мектеп баласы:

Рас айткан сөздөрүң,
Көргөнүм жок арапты.
Мен курандан үйрөндүм,
Жиберген кудай талапты.

Жаңы мектеп баласы:

Билим десең туура сөз,
Оку жаңы мектепке.
Жалгандыктан качарсың,
Сүйлөбөстөн көп кепке.

Эски мектеп баласы:

Анык жаңы мектебиң,
Туура болсо окуюн.
Чын сөздөрдү билдирсе,
Барайын бурбай мен моюн.

Жаңы мектеп баласы:

Барып жолдош окусаң,
Көрбөгөндү көрөсүң.
Окуу билсе бир башың,
Жашап жүрүп өлөсүң.

Эски мектеп баласы:

Рас болсо ушу сөз,
Бердим сага дилимди.
Саясат жакка берейин,
Сүйлөгөн кызыл тилимди.

Жаңы мектеп баласы:

Саясатты билерсиң,
Ленин, Маркс баштыгың.
Байкал сүйлөп жүрөрсүң,
Кала берет жаштыгың.

Эски мектеп баласы:

Келе жолдош экөөбүз,
Кол кармашып көрөлү.
Өзгөрүшкө жан берип,
Кедейлер үчүн өлөлү.

Интернационал окуйлу,
Үчүнчүсү бу заман.
Оңолсун заман ошондой,
Жүрөлүк ойноп биз аман.

Т а м а м

ОКУУЧУ ЖАШТАРГА*

Ээ балалар көзүң ач,
Каадантыктан алыс кач.
Мындай теңдик заманда,
Илим окуп нурлар чач.
Оозуң ачып нур жатпа,
Окусаң жеттиң муратка.
Окумасаң каларсың,
Акыр түбү уятка.
Никелей залим жеңилген,
Азаттык турмуш кеңилген.
Батрак кедей күнү го,
Бечара адам семирген.
Ээ балалар ойлогун,
Окубастан койбогун.
Сабагыңды жат кылып,
Келечек күндү болжогун.
Жаш балдар жаның аманда,
Таяр бол келер заманга.
Караңгыдан чыксаңчы,
Заманың келди камалба.
Уктабай энди көзүңдү ач,
Өтүп кетер кайран жаш.
Адам болсун аш билип,
Кор болбостон азис баш.
Айланып заман келгенде,
Кеңдик Совет бергенде.
Караңгыдан чыксаңчы,
Акыл жыйнап тергенде.
Чырак алып жарык кыл,
Алым окуп таарык кыл.
Жаш балалар сен окуп,
Дарыя илим карык кыл.
Байкасаң заман салалар,
Аракет кыл балалар.
Маданият бар болсо,
Түзөлө баштайт калаалар.
Күчүң тартат күнүңдүн,
Кубаты бар илимдин.
Эчен илим сен билсең,

Арманы болбос тилиңдин.
Түрлүү-түрлүү заманда,
Караңгыга камалба.
Окубастан сен ойноп,
Обу жок ишке жамалба.
Уктап жатпа үйүндө,
Илим билбей сүйүнбө.
Мектептен алгын тарбия,
Жамандык түшпөй күйүнө.
Оку өзүң жатпагын,
Жаш чагыңда жатпагын.
Жашыңда билсең илимди,
Талаага кетпес тапканың.
Ойлосом илим кен болот,
Кеп сүйлөсөң эм болот.
Топ ичине келгенде,
Окуусуз адам жем болот.
Байкасам илим кен болот,
Адамга аяк тил болот.
Илимсиздик айынан,
Акыл табай¹ зил болот.
Жарыктыкка сен чыксаң,
Кыссалардан сен уксаң.
Буга окшогон мисалдан,
Жазып кеткен миң токсон.
Мектеп менен таанышсаң,
Китеп менен алышсаң.
Кыссага жакшы түшүнүп,
Кыйналбастан жарышсаң.
Мисиндей болуп,
Маанисин билсең жемиштин.
Таяр болуп жашыңда,
Өтүлүп алсаң ар аштын.
Ныксырап уктап жатпагын,
Өнөрлүү жайга каттагын.
Шайтандык ишке алданып,
Акылыңды сатпагын.
Мойнуң бурба өнөргө,
Тартынба алыс жөнөөргө.
Жаш чагыңда өнөр бил,
Акыл жетет өнөргө.
Салам айт улуу кичүүгө,
Өнөр бил түбүн чечүүгө.
Алтымыштан ашкан соң,
Айныдың мие эзүүгө.
Байкагын жылыш күнүңдүн,
Баркын билгин илимдин.
Жаш кесинде сен окуп,
Катасын түсө тилиңдин.

¹ Табай – таппай.

Миндирбе шайтан моюнга,
Кызыкпа жаштар оюнга.
Уктап жатпай үйүндө,
Аракет кыл сонунга.
Жаш чагыңда илим бил,
Жатык элдин тилин бил.
Жаш муундар жатыгып,
Тарбиялуу жолго кир.
Талдан чыккан чууктай,
Кирсиз мие жаш муун.
Жашыңда билсең илимди,
Жатыгаарсың сен сонун.
Он эки акыл толгон чак,
Мие таса болгон чак.
Көкүрөккө чогулаар,
Окуп турган бул сабак.
Жаш чагыңда көнөсүң,
Жакшы жаман көрөсүң.
Карысаң кайдан окудуң,
Ойлонуп жүрүп өлөөрсүң.
Акылман болсоң илимдин,
Оокат болбойт күнүмдүк.
Окуй албай болосуң,
Карыган соң өлүмдүн,
Илим билсең эр болдуң,
Кара кулак шер болдуң.
Жашыңда билсең сен илим,
Көрүнө алтын зер болдуң.
Кулагыңды саласың,
Кумдай куюп аласың.
Жашыңда оку жаш балдар,
Чылк ырыска каласың.
Жакшы өткөр күнүңдү,
Жашыңда билиш илимди,
Жакшы жолго саласың,
Жатык кылып тилиңди.
Окуп, окуп илим бил,
Окуп ана тилин бил.
Өзгөрүш жолго түшүнүп,
Тарбия алып жолго кир.
Окуучу жаштар сен ойло,
Жаш чагыңда көнөсүң.
Карысаң кайдан окудуң,
Кайгырып жүрүп өлөсүң.
Арман кылып кетесиң,
Азыкына өмүр өтөсүң.
Алың барда өнөр бил,
Аракет кылсаң жетерсиң.
Каба болуп карысаң,
Кайгырасың арысаң.
Жаш кезде билбей илимди,

Армандуу болуп зарласаң.
Ойлосоң өмүр өтөсүң,
Аттанып мейман кетесиң.
Жаш кезинде илим бил,
Карылыкка жетесиң.
Башыңда мие чагында,
Окуй көргүн жаш балдар,
Мектептин кара жагында.
Калем алып колуңа,
Аракет кыл жаныңа.
Окуй берсең жашыңда,
Кетээр ишиң оңуна.
Мен айтамын бу сөздү,
Таба албадым жаш кезди.
Айныбастан окуй көр,
Аламан кылбай үч эсти.
Мен айтам сөздүн болгонун,
Жыйырма акыл толгонун.
Жарабас жаштар бу ишиң,
Оюңга кызык болгонуң.
Окуп кайдан көндүрдүң,
Эч келбеген тилиңди.
Элүүдөн ашып кеткенде,
Кыласың кабыл дилиңди.
Бирөө айтып бербесе,
Ариби тилиң келбесе.
Алтымышка барганда,
Болосуң анык деңгесе.
Ойлосоң окуу жагынан,
Окуй көр жаш чагыңдан,
Тилебе дүнүйө багыңдан,
Билерсиң жаш чагыңдан.
Жаш чуукту бурасаң,
Жакшыла маани сурасаң.
Уядан алган балапан,
Үндөөгө келет куласаң.
Кулун-той көнөт үйрөтсөң,
Байлаган жипсиз жандоого.
Какпаш кайдан кайрылды,
Жаштар көнөт алдоого.
Картаң тилди ич¹ албай,
Карысаң сөздү сүйө албай.
Элүүдө кайдан окудуң,
Мектепке барып уялбай.
Алмадай жүзүң саргайып,
Кара көзүң алайып.
Оку деп жүрүп өлүп кет,
Мектепке басып баратып.
Сабыр түбү сары алтын,

¹ Ич – эч.

Санабай билген кымбатын.
Азап тартсаң көнөрсүң,
Зарыккандын урматын.
Көрүнө айтсам көргөнүн,
Илимдин айтсам мен жөнүн.
Уруу албас байлык го,
Өзүң мен кошо өлкөнүн.
Илим күчү дегдетер,
Өзүң менен бир кетер.
Өлгөнчө кошо жүрөт ко,
Башка дүнүйө деп бекер.
Илишин болсо сөз табар,
Кайда жүрсөң жай даяр.
Жашыңда билсең илимди,
Жакшы өтөсүң сен салкар.
Азада кылып жаныңды,
Абалгы алган зарыңды.
Калк агартып отурсаң,
Аябай чачып баарыңды.
Карысаң кайран жаныңды,
Кетиресиң алыңды.
Кейип жүрүп өтөсүң,
Жоготконсуп зарыңды.
Окуур чагың өткөндө,
Бир талай жаш кеткенде,
Арманың кайдан арыды.
Карылыкка жеткенде.
Дүнүйөгө тойбойсуң,
Илгерки күндү ойлойсуң.
Илимсиз мисал таба албай,
Башыңа акыл койбойсуң.
Акыл менен турасың,
Баладай болуп оолукпай.
Илим билсең жашыңда,
Акылың турат толуктай.
Карасаң мие толгондой,
Кайраты болуп комдонбой.
Кубаты менен илимдин,
Жүрөсүң мастай ойгонбой.
Жашыңда билген илимиң,
Кайраты болоор тилиңдин.
Илим билсең сен толо,
Душманы болоор жиниңдин.
Кысталган жерде колдогон,
Көрүнө илим жолдоштук.
Ойлосоң илим жагынан,
Алысыраак жан достук.
Акыл менен ойлогон,
Түн жарымына олтурган,
Илимдүүгө ким жетет,
Айныга миени толтурган.

Эски менен жаңыдан,
Кабардар болот баарынан.
Китеп көрүп которуп,
Айтат сөздү жанынан.
Жабыр тарттык абалда,
Жагым болсоң чабалга.
Жарыктыкка чыксаңчы,
Караңгыга камалба.
Абалда көргөн көп азап,
Көкүрөккө чогулган.
Жантыксыз кыргыз калкын,
Илимсиздик не кылган.
Иштетип алган булунду,
Унутпа кедей зулумду.
Алы чакка кул кылган,
Тамга салып уулуңду.
Тебелетип тештирген,
Өпкө боорун эстирген.
Зулум өкмөт Никелей,
Жал куйругун кестирген,
Окусаң кайтар мээнетиң.

ОКУУ*

Жаш улан оку тоспоюн,
Замандын түрүн козгоюн.
Замана келди оңолуп,
Барабар болду баарысы,
Баары бирдей оңолуп.
«Кимсиң сен?» деп тергебей,
Зулумчулук жоголуп.
Мажилисти ачкыла!
Баары кедей чогулуп.
Караңгы кыргыз жалчысы,
Мажилиске келгиле,
Билим, өнөр билгиле.
Билим, өнөр адамдык,
Калсын бизден наадандык.
Байкал турсак башкалар,
Өнөр менен асманга,
Куштай болуп учканы.
Кеме жасап суу менен,
Балыктай болуп сызганы.
Өнөрдүн баары окууда,
Оку кыргыз сен дагы.
От араба, паровоз,
Айрыплан, телграм,
Баарын билген адамзат.
Окуу менен сураган,

Өнөр, билим жогунан.
Казак, кыргыз куураган,
Кабары жок булардан.
Билмек турсун буларды,
Ойлобой жаштар сен да өттүң.
Кайгыга салып башыңды,
Карып жаштар анда өттүң,
Кызыкпастан ишине,
Балаңды бер мектепке.
Малай салып жибербе,
Жаш чагыңда кишиге.
Өзгөрүшкө туш келет,
Окуп-окуп иш билет.
Ар кыл заман башынан,
Акыл менен өткөрөт.
Бирөөгө алып барасың,
Малай кылып саласың.
Өз балаңды кул кылып,
Он беш тыйын аласың.
Шору кайнап жаш бала,
Акылы жетпей качканга.
Мектепке басып баралбай,
Айласы кетет азганда.
Арсан менен сарсанда,
Адам болбой жалганда.
Картайган соң болоду,
Акыры түбү арманда.
Балага шылтоо табылат,
Атага наалат дабылат.
Окубадым деп айтып,
Ойлонуп бала жабыгат.
Калем билбейт тең эмес,
Караса элден кем эмес.
Окушка бербей баланы,
Коюш түк да эп эмес.
Арман кылса сөзү жок,
Көрөйүн десе көзү жок.
Караңгы анык болгон соң,
Ичи күйөт кызыл чок.
Окуп калгын яшыңда,
Ойлонуп бир башыңа.
Илимди билсең топтому,
Чырагың жанат кашыңа.
Илим билсең бир башка,
Сый сыбатта болосуң.
Жарды да болсоң урматта,
Кабалыгың жоесуң.
Кадырлуу болуп окуудан,
Капалык көрбөй чогуудан.
Тартынбай сүйлөп турасың,
Ойлонбостон коркуудан.

Ойлосоң болбой буш башың,
Кадыр кылып душманың.
Кара жерде камайды,
Макал кылып жазганың.
Көрүнө айтсам көзүңө,
Илим билсең өзүңө,
Жарды-байлык билинбей,
Урмат кылар жүзүңө.
Эчен сөз жазган тарыхта,
Жаш кезде оку зарыкпа.
Чырак алган немедей,
Шооланды чачып калыкка.
Эриккенди коёсуң,
Эки көздүү болосуң,
Макал китеп сен окуп,
Капалыгың жоесуң.
Албайды эки нааданды,
Бир окумуш адамга.
Шондо дагы чыкпайды,
Сен кыдырсаң заманда.
Көздү адам кымбатым,
Айттым сөздүн кылбатын.
Жаралат экен дүнүйөдө,
Артык болуп бир затың.
Туюк жол болсо он кабат.
Эки көздү жол табат.
Жок болсо колдо илишиң,
Кара күчүң аманат.
Караңгы заман кайда бар,
Илим билсең айла бар.
Жашыңда окуп сен келсең,
Акырында байда бар.
Эки адамга бир адам,
Бербесе оку билгенден.
Окуш үчүн мектепке,
Эрикпе басып келгенден.
Неге десең көзү жок,
Табып сүйлөөр сөзү жок.
Жазайын десе кат билбейт,
Байкал көрсөң кол чолок.
Ойло жолдош ким билет,
Жол табарга акыл жок.
Көрүнө ойло жаш балдар,
Илимден башка жакын жок.
Барабарсың алтынга,
Илим билсең калкыңда.
Урматташып өзүңдү,
Алып жүрөт салкында.
Байкасаң илим жагынан,
Баркың болот элиңе.
Жашыңда оку жолдоштор,

Айтамын сөздү кимиңе.
Бүтүн инсан ойлогун,
Оокат үчүн дубана.
Талаага кетпес мейнетиң,
Окууга болгон убара.
Жатсаң уктап үйүңдө,
Өзү келбейт дүнүйө.
Окуу билбей адамзат,
Эч иш келбейт жөнүнө.
Айрыпылан асманда,
Учуп жүрөт күүлөшүп.
Тилграм болсо ничке жип,
Кулакка кулак сүйлөшүп.
Иленин көбү илимде,
Замбирек менен топ алган.
Карасын көрбөй,
Душмандын ок алган.
Тең бүлдүрүп деңизди,
Өрдөктөй кылып сүздүрүп.
Баракот күчү илимден,
Деңиздерди бүтүрүп.
Акылга адам кенелген,
Бары жогу илимден.
Өнөр билүү тарабын,
Байка жаштар дилиңден.
Акылга дыйкан болосуң,
Сагат кылып көңүлдү.
Кайгысыз болуп жашайсың.
Адашпай жолуң табасың,
Армансыз жанды багасың.
Акыл менен сен ойлоп,
Билесиң ак мен карасың.
Кетирбей жаштар алыңды,
Карып кылбай жаныңды.
Илим үчүн зарып кылгын,
Арганча болсо малыңды.
Караба дүнүйө көзүнө,
Кулак салсаң сөзүмө.
Доло билсең илимди,
Жардамчы сенин өзүңө.
Жол көрсөтөр чырагың,
Кабалык жазар кыягың.
Бил сен жаштар илимди,
Учтуу болор туягын.
Урматтуу кылар өзүңдү,
Өткүр кылар сөзүңдү.
Кысалардан кабардар,
Кылар сенин өзүңдү.
Тилин ал бай далайдын,
Илим үчүн саргайып,
Асылы бар азаптын,

Ачылар бир күн кабагың.
Кымбат үчүн кыйналган,
Татымы жок арзандын.
Саргайып мээнет сен кылсаң,
Байдасы көп айткандын.
Жылдан жылга жыл бетер,
Тим жүргөнүң бепбекер.
Аракетсиз сен жүрсөң,
Асмандан жылып күн өтөр.
Адамдын көп арманы,
Күн билбейт жылганы.
Жылышы бар өмүрдүн,
Жарабас жаштар турганы.
Жаш чагыңда арийне,
Аракет кыл илимге.
Мектепке барып окуй кер,
Акылың болсо дилинде.
Акылың болсо алганың,
Илимдүү жайга барганың.
Жалганда жаштар калбайды,
Бир сыйрадай арманың.

КАЙГЫ

Билимсиз миңден болгончо,
Билерман бирөө болсоңчу!
Бийлигиң баштан кеткенче,
Оболдон айбан болсоңчу.
Дүйнеге бекер келгенче,
Жаралбаган болсоңчу.
Жаралсаң да наадандан,
Саналбаган болсоңчу.
Токсон толук, кырк чилде,
Тоң эритер болсоңчу.
Толгон айдын бетиндей,
Кириң кетер болсоңчу.
Толукшуп, толук күнүң тууп,
Бет жылытар болсоңчу.
Жаркырап жарык күн чыгып,
Эт жылытар болсоңчу.
Акылсыз алтоо болгончо,
Акылман бирөө болсоңчу.
Наадандыкта жүргөнчө,
Тируулөй сени көмсөчү.
Атадан алтоо болгончо,
Энеден экөө болсоңчу.
Энеңден жалгыз болгончо,
Эриксиз жаным өлсөңчү.

Ардаксыз адам болгончо,
Атаксыз айбан болсоңчу.
Азуусуз даван болгончо,
Арбаксыз дөө болсоңчу.
Жетесиз жетөө болгончо,
Жеткилең бирөө болсоңчу.
Жетелетип жүрбестен,
Жерге желим болсоңчу.

ЖАЛПЫ ТЕМАДАГЫ САНАТ-НАСЫЯТ*

ДҮНҮЙӨ*

Дүнүйө кызыл кырчын талдайсың,
Дүнүйө токсонго чыккан чалдайсың.
Шекер менен балдайсың
Бал татыган талдайсың.
Келеринде дүнүйө
Терезелүү айнексиң,
Кетеринде дүнүйө
Суу койсо да токтобос,
Түбү түшкөн чайнексиң.
Келеринде дүнүйө
Казандагы майдайсың,
Кетеринде дүнүйө
Какшып калган сайдайсың.
Келеринде дүнүйө
Кысыр эмди тайдайсың,
Кетеринде дүнүйө
Суу акпаган сайдасың.
Келеринде дүнүйө
Тийип турган айдайсың,
Кетеринде дүнүйө
Ала курт жеген тайдайсың.
Келеринде дүнүйө
Тийип турган күндөйсүң,
Кетеринде дүнүйө
Талаада калган жүндөйсүң.
Келеринде дүнүйө
Булуттан тийген күндөйсүң,
Кетеринде дүнүйө
Караңгы түшкөн түндөйсүң.

Ойно жигит күнүндө,
Дүнүйө ойрон кылат бир күндө.
Жырга жигит күнүндө,
Жылас кылат бир күндө.
Тамаша кылган күнүндө
Талаада калат бир күндө.
Байкагын жигит күнүндө.
Дүнүйө баркың кетер бир күндө.
Баткан айдай дүнүйө
Сен дүнүйө жетесиң,
Талаага таштап кетесиң.
Сен дүнүйө бармансың
Аңтарылган жалгансың,
Ишенбеймин дүнүйө
Ата-энени алгансың,
Армандуу дүнүйө жалгансың.
Келеринде дүнүйө
Агып турган булаксың.
Кетеринде дүнүйө
Бит баскан жаман улаксың.
Жарды дүнүйө экенсиң,
Кетеринде дүнүйө
Жалап катын экенсиң.
Келеринде дүнүйө
Жылаажындуу кыргыйсың,
Кетеринде дүнүйө
Куурулуп калган ширисиң.
Келеринде дүнүйө
Жабык бою жардайсың.
Кетеринде дүнүйө
Жете албаган зардайсың.
Келеринде дүнүйө
Адам жетпес зардайсың,
Кетеринде дүнүйө
Тоголонгон тоодойсуң.
Опасыз жалган беп-бекер
Алышкан доорон бир кетер.
Азазилиң бир күнү,
Аманат жаның жетелер.
Жыйырма беш жашыңдын,
Жыргалына ким жетер.
Чырайлуу болот кыз деген,
Аны март жигит издеген.
Сүйлөгөн кеби сиз деген
Эчкини чычаң чек деген,
Шарт бачасын бек деген.
Кыргызда болот эт деген,
Кымызга кошуп көп жеген.
Сөөк жеймин деп келсе,
Итти эшикке кет деген.
Тизесин жерге бүктөгөн

Төөнү ойсул чөк деген,
Дүнүйө жүгүн жүктөгөн.
Кенептен болот жип деген,
Кечеси кабат ит деген
Басып жүргөн жөөнү,
Балтырын бурдап тиштеген.
Кекчилде болот зит деген
Жетимде болот бит деген.
Бетинен ар ким жектеген
Сайда болот тал деген.
Элинде жаман бар болсо
Аябай башка сал деген.
Койду Чолпон ийирген
Короосуна кийирген.
Жылкыны Камбар сугарган
Зулпукар согуп чыгарган.
Белде болот кур деген
Бетте болот нур деген.
Жаманда болот чыр деген
Байырда болот ыр деген.
Ак арпа жер семирсе,
Аттын чери жазылат.
Балбанга түшсө белсенип,
Марттын чери жазылат.
Бача ойносо бакырып
Сарттын чери жазылат.
Кыз-келиндер чогулса
Булактын чери жазылат,
Аш, маараке — той болсо
Мингени жакшы ат болсо,
Чабендестер чак болсо
Улактын чери жазылат.
Майданга түшсө белсенип
Баатырдын чери жазылат.
Төрт тогосун көтөрүп
Айылга барса салпактап,
Катындын чери жазылат.
А, маараке топ болсо
Ырчынын чери жазылат.
Күлүктү көрүп кубанып
Сынчынын чери жазылат.
Өлгөндө дооран олжо алып
Молдонун чери жазылат.
Көчөгө түшүп салдырса
Коргонун чери жазылат.
Чоң мечитти ээлетсе
Эшендин чери жазылат.
Эл чогулуп топ болсо
Эрегишкен док болсо,
Чечендин чери жазылат.
От жакалай олтурса

Кара аякка жарманы,
Кардына куюп толтурса
Бечелдин чери жазылат.
Ар кимдин малын алдаса
Кырчаңгы байтал калдаса,
Уурунун чери жазылат.
Булбул сайрап таңшыса
Мундуунун чери жазылат.
Эл эскиртет өлбөгөн
Эчтеме билбейт көрбөгөн,
Калк эскиртет өлбөгөн,
Каада билбейт көрбөгөн.
Ак буудай сепсе жерде бар,
Адам ата сөөгү,
Упа болуп көрдө бар,
Кайракы буудай чөлдө бар,
Каз, өрдөктөр көлдө бар.
Адис мерген аңдыган,
Аркар, кулжа тордо бар.

САНАТ ЫР*

Эки жакшы баш кошсо,
Кеби асманга чыкпайбы,
Эки жаман баш кошсо,
Чаңы асманга чыкпайбы.
Эки жакшы бириксе,
Ноода болот турбайбы,
Эки жаман бириксе,
Коога болот турбайбы.
Эчки-теке кийиктер
Тоода болот турбайбы,
Казы ылачын баласы
Зоода болот турбайбы.
Көчмөндүү элет төрдө бар,
Өзүбек-сарттар чөлдө бар.
Өрдөк-чүрөк көлдө бар,
Өлгөндөр жатат көрдө бар.
Ырашкер болсо айылың,
Меймандос болсун зайыбың,
Кечүү берсин дарыяң
Кеңешкор болсун карыяң.
Эки ат минген кеч калбайт,
Элдүү түлкү ач калбайт.
Бар болбой малың чачылбайт,
Жок болбой төшүң ачылбайт,
Башыңа мүшкүл иш түшпөй,
Малың арзан сатылбайт,
Чок-чок жылдыз чок жылдыз

Айдын көркү турбайбы.
Бадырайган көп айыл
Малдын көркү турбайбы.
Бай баласы маңкайып,
Белине бото курчанат.
Бейиши боло адамдын,
Эки бетин нур кылат.
Атты минсең асыдан,
Такалабай таш басат.
Тонду кийсең жакадан,
Чып-чырга боюң бек болот.
Аялды алсаң нарктуудан
Айлана басып жам тартат.
Жаман катын алсаңар,
Артылтып камчы салсаңар
Беттен алып ыркырайт,
Тамам боюң дүркүрөйт.
Жакшы катын алсаңар,
Булгары кылат терисин
Мырза кылат эрисин.
Ашкана көздөй топ бечет.
Баш жуукучун кемирет,
Байталдай болуп семирет.
Аш кыл десе нан кылат,
Орто жерин кам кылат.
Көмөчүн күндө кемирет,
Күптөй болуп семирет.
Баладай камыр жуурат,
Балдарын бөйдөй куурат.
Оймогу менен оркойтуп,
Ортодон кылын суурат.
Баласын төргө чычырат,
Байтөбөт деп чыкырат.
Айт-айт десең жүздү айтам,
Ак саман убак күздү айтам.
Кагыраган кара чол,
Кайракы бышкан жерди айтам.
Баяналуу күн тууса,
Канат жасап камчы уруп,
Намыз алган эрди айтам.
Жүгүрүктөн тайганды айт,
Жүгүрүп жетип сайганды айт.
Минсең ат жанбас буракты айт,
Алсаң катын ынакты айт.
Карадан торе тууганды айт,
Качырып жоону кууганды айт.
Араласаң мөмөлүү жыгач даракты айт.
Сүйсөң эркек бала чыракты айт.
Өйдө болмок өзүңдөн
Өктө болмок сөзүңдөн,
Адырмак тоону оттогон,

Аркардын мойнун ок кесет,
Аркардай мойнун бураган,
Азамат колун жок кесет,
Будурмак тоону оттогон
Бугунун мойнун ок кесет,
Бугудай мойнун толгогон,
Мырзанын колун жок кесет.
Бул эле байдын балдары
Буралып чыккан талга окшойт.
Бечеранын балдары
Куу сирке баскан тайга окшойт.
Оозумду керейин,
Ондоп айтып берейин,
Жаагымды керейин,
Жамап айтып берейин.
Жазы жаак жабак тил
Жаңылып эле мен кетсем,
Жаагың сынгыр дебегин.
Сүйрү жаак сүттүү тил,
Сүрдөп эле мен кетсем
Сүбөөң сынгыр дебегин.
Эгей, Шыгай жакшылар,
Узун өзөк карылар,
Топ жакшысы барыңар,
Эчки маарайт улак сал,
Мен айтайын кулак сал.
Тегерек түндүк төөнүкү
Төрт булуң саба бээники,
Кызыл өтүк кыздыкы,
Кынама жорго бээники.
Бирди минсең жорго мин
Кылтылдасын астыңда,
Бирди кийсең торко кий,
Жылтылдасың үстүңдө.
Бир чайнасаң май чайна.
Бултулдасын оозунда.
Жакын конгун байларга,
Оозу мурдуң майлаарга,
Жакын конгун бийлерге,
Адил кебиң сүйлөргө.
Бай уулунда манат бар,
Бий уулунда жигит дээр,
Эски дептер санат бар.
Эр өлтүрүп кун турткан
Илгеркиден адат бар.
Байкерчилик көп кылсаң,
Байыры тиет турбайбы,
О, дүйнөгө барганда,
Кайыры тиет турбайбы.
Жаманга кызмат көп кылсаң,
Капасы тиет турбайбы,

Карыга кызмат көп кылсаң,
Батасы тиет турбайбы.
Улакты баксаң жакшылап,
Серке болот турбайбы.
Байдын болпоч балдары
Койнунан наны кетпеген,
Эрке болот турбайбы.
Айрынын кошмок нары бар
Ашык жарга жетпеген,
Кембагал эрдин зары бар.
Улуктун кетте зору бар,
Каздырып койгон ору бар.
Бириң экөө болбогон,
Жалгыздардын шору бар.
Коломтонун кору бар,
Кембагалдын башында
Кой тойгондой шору бар.
Ортон колум оркойтуп
Орокчу болот кембагал.
Баш бармагын балтайтып
Басаган болот кембагал.
Булбулдун мукам үнү бар,
Тайлактын түзү жүнү бар.
Ар кесиптин бири бар,
Кош өгүздүн пайы бар.
Колуң менен мал берсең,
О дүйнөдө жайы бар.

НАСЫЯТ, ҮТҮТ*

Көкүрөгү көрбөсө,
Коз көрүүдө не пайда?
Өскөн элиң көрбөсө,
Өзгөрүүдөн не пайда?
Өнөр, илим билбесең,
Өргө уруудан не пайда?
Окубасаң каларсың
Адам уулу ар сайда.
Окуш, билим өткөн чак
Журттан озуп ар жайда.
Наадандыкта жуурулган
Казак, кыргыз ар сайда.
Көлгө көпүрө болгондой,
Көтөрүмдүү жан кайда?
Жалган, чынды текшербей,
Көңүл, көзү бир тайда.
Журт дөөлөтүн күзөтпөс,
Адам болсо не пайда?
Арак, бозо бир тойдо,
Душман чапса элиңди,

Ажыратар жок ойдо.
Куру кайрат баш жарат,
Жабдык, жарак жок бойдо.
Журтуңду бүт жорлогон,
Эшен, кожо, жок молдо.
Күйөт, күйөт жалын чок,
Күйгөн менен алың жок.
Күйгөндүн түбү гүл болор,
Сабыр кылсам көңүл ток.
Ат минебиз талаа жок,
Алыс чабар чама жок.
Акыл, бил им өнөр таи,
«Ай» кишиликтүү саны жок.

КЫРГЫЗ ЖАКШЫЛАРЫНА САПАТ*

Калбыр өпкө жез канат
Жүгүрүк дулдул тулпар ат,
Жүгүрбөстөн желерби
Жүткүнөр жигит азамат.
Жүткүнбөсө тайгылат
Жүрөксүздөн өлөрбү?
Өткөн өмүр, жаш башың,
Кызыл майва курагың,
Аз десең да келерби?
Кыңырык келсе табылбас,
Кызга башын берерби?
Асили темир экен деп,
Алмас менен болотту,
Бир жашыкка теңерби?
Чалагайым элирме
Акыл, өнөр айла тап,
Көп какшады тил менен жаак.
Ишиң кетер кедирге
Таман акы, маңдай тер,
Күчүң сатып күнүң көр.
Жат малына семирбе
Кыргыз, казак тилеймин,
Өз дениңдин сүйөгүн,
Ит жегендей кемирбе.

САНАТ*

Алтын менен күмүштү,
Зергер үчүн жаратты,
Аркар менен кулжаны,

Атып эрмек кылсын деп,
Мерген үчүн жаратты.
Акын Алтай булбулду,
Аңгеме салып жүрсүн деп,
Сиздер үчүн жаратты.
Сиздей асыл каухарды,
Биздер үчүн жаратты.

НАСЫЯТ*

Жалгыз бол чоогоол бол,
Жат жанынан түңүлсүн.
Жарды болсоң жоомарт бол,
Бай малынан түңүлсүн!
Эңкейгенге эңкейгин,
Башың жерге тийгенче,
Атаңдан калган кул эмес.
Какайганга какайгын,
Башың көккө тийгенче,
Байгамдын уулу эмес.

КАРА ЧЕПКЕН КЕДЕЙ*

Асылы бар азаптын,
Иштеп жүргөн эмгекчил,
Кайгы капа болбогун,
Ойлоп артын өзүң бил.
Кулак сал менин сөзүмө
Кылган мээнетиң кайтар өзүңө.
Жамандык жакшылык,
Көрсөтө бер кишиге.
Азапсыз асыл жок болот,
Мээнетке дүйнө топтолот.
Мээнет кылбай сен жүрсөң,
Кара башың жок «болот.
Эрикпе кылар ишиңе,
Эпсиз сөз айтпа кишиге.
Жашаймын десең мээнет кыл,
Карабай жандын өзүңө.
Мээнет түбү сары алтын.
Көрсөтөр бир күн өз баркын.
Азап менен билерсиң,
Бу дүйнөнүн сен чаргын.
Азапта болот раат,
Кара жан үчүн бул сагат.
Мээнет арты токчулук,

Кыласың бир күн канаат.
Азап үчүн кейибе,
Арман айтып ар кимге.
Бекер бербейт алласыз,
Айткан менен бир теңге.
Азап көрсөң асыл бар,
Турманы мээнет алтындай.
Саргайып жүрүп жетерсиң,
Авадагы салкындай.
Кудай бербей дүнүйө,
Ишенбе бузук тилине,
Жашаймын десең мээнет кыл,
Жаның үчүн күнүгө.
Мээнетин ашка жүк болот,
Дүйнөдө жүрбөгүн.
Сен айбанга окшошуп,
Тамаша кылып күлбөгүн.
Азап асыл тең орток,
Жалкоо болбо сен коркок.
Жашамак үчүн кармагын,
Аябай жанды кызыл чок.
Мээнет кыл бекер жүрбөстөн,
Маанисиз сөзгө күлбөстөн.
Сен адамга сын такпа,
Өзүңдү жакшы билбестен.
Сабыр түбү сары алтын,
Санабай билгин кымбатын.
Сабыр кылсаң билерсиң,
Зарыккандын урматын.
Бир мүнөт убак кур кетпей,
Өткөрбөгүн күнүңдү.
Аракет кыл мээнетке,
Бек-бек этип муунунду.
Ошондо гана тилегиң,
Колго тиер көрүнө
Карап турба бир мүнөт,
Кетпесин акыл бөлүнө.

БЕЛЕККЕ*

Кийгеним ичи жибек, сырты бөздөн
Кесемдин ичи алтын, бети жестен.
Каухарды кум чайкаган көрсө дагы
Деп айтар, — артыгы жок, бакыр мистен.
Көөдөндү булут бузса алам чайкап
Не пайда булар сизге көргөн көздөн.

КЫРГЫЗ КЫЗМАТКЕРЛЕРИ ЧИЕЛЕНИШИП ТАРАШКАНЫ ТУУРАЛУУ*

Ачуу жүргөн не болор,
Ачуулууда акыл жок.
Кылган иши көр болор.
Ачуу душман, акыл дос
Ачуу түбү кем болор.
Кетсе айлыңдан ынтымак
Жигит башы тел болор.
Кызыл жибек, кырмысы
Баркы кетип жүн болор.
Кайгы түшүп башыңа
Күнүң кара түн болор.
Алтын капка калаңыз
Күтүлбөсө жым болор.
Токтотбостон акылды
Кеп укпаса жин болор.
Бакты келсе жигитке
Жалган сөзү чын болор.
Чала кайым, жарым эс
Чатак жүрүп тим болор.
Кимге кылсаң ынтымак
Кытай, инди эл болор.
Адам акын жебегин
Жүрөгүңө чер болор.
Бакты тайса жигиттен
Баары сөзү чыр болор.
Тентек болсо үй-бүлөң
Тируүлүгүң көр болор.
Тең адилдик кылбаса
Теги жүрүп көр болор.
Терис жүргөн жигиттин
Темингени жер болор.

ОРУСЧА ОКУГАНДАРГА*

Малды коюп башты бак
Башың барда билим тап.
Илим, билим болбосо
Сенин атың занталак.
Боло калса карагым
Ичи, тышы тазарса
Шондо тунук ап-аппак.
Караңгылык себептен
Эринесиң катүгүн,
Эртерек өзүң туруудан.
Күлкү кылган орустар

Казак, кыргыз баласын,
Түлкүгө бүркүт салгансың.
Капкан салып ийинге
Суур, түлкү алгансың.
Арттырарга илим жок
Артта шонтип калгансың.
Көп самбирек, плимот
Жоого атар куралы.
Иштин баары окууда
Окуудан чыгат бу дагы,
Окуу өнөр тамыры.
Алга карай жүргүн деп
Эзилген кедей жалчыга,
Тизилип турат бу дагы.
Шол тизилген план мен
Окуу кыргыз сен дагы,
Окуу-билим азыгы.
Билим ырыс казыгы,
Ошондон деп айтылган.
Карылардан макал бар,
Билбесе аны неге айтты?
Абайлачы, жаранлар
Окуу, билим жогунан
Казак, кыргыз баласы,
Кең дүнүйөң болгон тар.
Кара калмак, какоолго
Тамак үчүн болдуң зар
Окуу өнөр сарасы,
Окуу кыргыз баласы.
Артта калган мурунтан,
Жалпы уруу алачы.
Окуу, өнөр билбесең
Колдо дөөлөт жок болсо
Кор болуп, куурап жүрөсүң.
Толо тамак кылалбай
Айылдан карыш жылалбай,
Азапты тартып күйөрсүң.
Тобо кылса бай кылат
Бейишке чыкса бай чыгат.
Окуу, билим үйрөнсөң
Жок нерсени бар кылат.
Казак, кыргыз жалчысы
Кой баккан менен бок куйган,
Байлардын малай, жалчысы
Ошону жакшы биледи
Жан багалбай жүрөдү.
Молдолор айткан жорукка
Ушулар кайдан минеди.
Кор болосуз, окуусуз
Акырет деп жүргөндөр.
Кызыл тилде сөөк жок

Тилин албай молдонун,
Алга карай талпынган.

САНАТ ЫР*

Туйгунуң учса колуңдан
Тууруна конбойт ал кайтып.
Арыса тулпар этинен
Алмагы кыйын жал кайтып.
Колуңдан дөөлөт тайган соң,
Келмеги кыйын мал кайтып.
«Келе» деп келсе бересең
Кетер жүзүң саргайтып.
Алгыр болсо кушуңду
Алып келип казга сал.
Акылың болсо азамат
Аштык айдап, баккын мал.
Айдай келге ишенбей
Бастырып барып көзүң сал,
Калаалуу коргон бузулса
Калаа болбойт ал кайтып.
Карыганда жашарбайт,
Кемпир менен чал кайтып,
Алгыр болсо тайганың
Алтындан алып, карты так.
Алалбаса түлкүнү
Айлансын аштан, башка чап.
Асырар тууган жок болсо
Акылың менен жатка жак.
Эсерден элүү бакканча
Элпектен издеп бирди бак.
Күлүк болсо тайганың
Күмүштөн алып карты так
Күйөр тууган жок болсо
Күлкүң менен жатка жак.
Келериңде дүнүйө
Тийип турган айдайсың.
Кетериңде дүнүйө
Суу акпаган сайдайсың.
Келериңде дүнүйө
Чыгып турган күндөйсүң.
Кетериңде дүнүйө
Чыгарып салган күлдөйсүң.
Келериңде дүнүйө
Терезелүү айнексиң.
Кетериңде дүнүйө
Түбү түшкөн чайнексиң.
Келериңде дүнүйө
Тигип койгон чатырсың.

Кетеринде дүнүйө
Кыянаттуу капырсың.
Сөзүң терме зыркырап
Сууда жүргөн кеме ошол.
Кеңеш айтса көр кылбас
Ага-иниң менен таттуу бол.
Бий болосуң, бай болсоң
Эгем дөөлөт берсе мол.
Бул сөзүмдү укпасаң
Кете бергин мына жол.
Эрге келет бир кезек
Эрге кезек келгенде,
Эки күлүк ат байлайт,
Ага-иниси бар байлайт.
Жерге кезек бир келет
Жерге кезек келгенде,
Байчечекей гүл жайнайт.
Бакка кезек келгенде
Башына булбул куш сайрайт.
Сартка келет бир кезек
Сартка кезек келгенде,
Самооруна чай кайнат.
Калкка келет бир кезек
Калкка кезек келгенде,
Баарлашып мактанат.
Жат душмандан сактанат
Дөөлөттүү болуп калк оңот.
Торун жайган адамдан
Закымдап баары оңолот.
Өткөн өмүр өтөдү,
Ажал бир күн жетеди.
Ошентип жүрүп шум жалган
Таштап акыр кетеди.
Таштап бир күн кеткенде,
Жерди казып чуңкурлап
Бизге жазаар кепени.

ТЕРМЕ, ҮГҮТ*

Бала менен ойнобо!
Бекерликте кыйналып,
Ишке барсаң кечикпе,
Болбос ишке күймөнүп.
Бала-чакаң жек көрөт,
Баркы жок болсоң сүйлөнүп.
Жаныңды бекер кейитпе!
Жаман ишти үйрөнүп.
Барлык элиң жек көрөт,
Басып жүрсөң сүйрөлүп.

Көпкөн жигит көп сүйлөйт,
Көсөм киши эп сүйлөйт.
Билбестерге жыйында,
Бир сүйлөөгө кеп тийбейт.
Көз карашың бузулса,
Көргөн адам көптү дейт.
Эчкинин көркү улакта,
Эшектин көркү кулакта.
Жайкы жашыл чөп гүлдөп,
Бакалар чардайт булакта.
Желпинген куру сөз менен,
Жеталбайсың муратка.
Калп сүйлөсөң элиңе,
Каласың өлүм уятка.
Куштун көркү канатта,
Ырдын көркү санатта,
Бакайлашкан жоо чыкса,
Баатырдын көркү жаракта.
Жакшылап ишин бүтпөгөн,
Жалкоонун көөнү тамакта.
Көндүрбөгүн өзүңдү.
Ошондой жаман адатка,
Укмуштуу жаман атанып,
Ушакты элге таратпа!
Жайлоонун көркү жашаңда,
Кайноонун көркү казанда,
Кыйынсынып кишиден,
Кызыкбагын базарга.
Кош сүйлөгөн ушакчы,
Кошулалбайт катарга.
Калп айтканың жарабайт,
Каптай кара сакалга.
Улуу, кичүү, эр, аял
Ушак сөз, калпты жаталба!
Суктук менен лыпылдап,
Көргөн адам көптү дейт.
Эчкинин көркү улакта,
Эшектин көркү кулакта.
Жайкы жашыл чөп менен
Суранчаак атанба!
Кулжанын көркү мүйүздө,
Куйруктун көркү түйүштө,
Курулай желге семирген,
Кумарчы менен сүйүшпө!
Теминбегин кызыгып,
Тескери айткан үйүткө.
Каршы болсоң законго,
Каласың бүтпөс күйүткө.
Кастын көркү башында,
Казандын көркү ашында,
Тоготпогон кишиге,

Телинип куру кашынба!
Тулку боюң күч болсо,
Душманыңдан басынба!

НЕЛЕР ЖАРАШТЫ*

Кызыл желек көтөргөн,
Туу жарашты колхозго.
Кырдан түшкөн туптунук,
Суу жарашты колхозго.
Кыйгач, арык, эгин жай,
Куп жарашты колхозго.
Таңшып күкүк сайраган,
Тал жарашты колхозго,
Талаанын чөбүн оттогон,
Мал жарашты колхозго,
Талыбай иштеп өндүргөн,
Дан жарашты колхозго.
Кычырата мал басса,
Кыштын көркү кар менен.
Чайкап ичсе кант салып,
Чайдын көркү нан менен,
Капталда жетсе быжырап,
Колхоздун көркү мал менен.
Мал айдаса ышкырып,
Малчынын көркү көч менен,
Манастын иши бүтөбүз
Маанисиз айткан сөз менен.
Мактанышат колхоздор,
Мал жайылса төш менен.
Көк тирелтип уй салса,
Көчөнүн көркү там менен.
Көжөсү коюу кайнаса,
Көрктөнөт үйлөр нан менен.
Башын кессе душмандын,
Баатырдын көркү кан менен.
Кагаздын көркү кат менен,
Кампанын көркү кап менен,
Кайнап турса барылдап,
Казандын көркү аш менен.
Басып кирсе душманды,
Баатырдын көркү ат менен.
Соконун көркү темирде,
Кийимдин көркү жеңинде.
Талыбай жаштар иштесе,
Талаанын көркү эгинде.
Керилип төрдө отурса,
Кемпирдин көркү келинде.
Өзүң эмгек иштебей,
Өктөнсүнүп теминбе.

Жумуру башың өткүнчө,
Душманыңдан жеңилбе.
Кулагыңды кандырган,
Куру сөзгө семирбе.
Жыгачтын көркү жаңгакта,
Жылганын көркү камгакта.
Жылдырма сөзгө ишенип,
Дүнүйөңдү алдатпа!
Согуштун көркүн сурасаң,
Советтик өжөр солдатта.
Камчынын көркү өрүмдө,
Карынын көркү төрүндө.
Кыялы жакса жигитке,
Кыздын көркү өңүндө.
Жамырап төштөн чууруса,
Жандыктын көркү төлүндө.
Жалмандын көркү орокто,
Жалгандын көбү жомокто.
Бозо, аракка карзданып,
Эмгегинди коротпо.
Жалганчы менен жалкоону
Жаныңа жакын жолотпо.

Баркуттун көркү саймада,
Балыктын көркү дайрада.
Элге сөзүң жакпаса,
Ээлигип куру сайраба.
Кышы, жайы, базарлап,
Кызыкбагын байдага.
Күлүктүн көркү жалпоочто,
Күтүнгөн болбойт калп сөзгө.
Элге жүрбөй байдасыз,
Эч болбосо мал көздө,
Эрдик менен иштесең,
Эмгектин көркү колхоздо.
Бестектин көркү чоргодо,
Басыктын көркү жоргодо.
Асмандап чүкөң ыргыса,
Аткычтын көркү ордодо,
Аялыңды жаман деп,
Астыртан тилдеп, кордобо!
Аялдын көркү эр менен,
Аргымак көркү тер менен,
Ачык аба жай күнү,
Аркырап соккон жел менен.
Калкын тегиз иштеткен,
Колхоздун көркү жер менен.
Бээнин көркү кулунда,
Беттин көркү мурунда.
Эмгек кылбай эпчилсип,
Байдага бекер жулунба!

Болжолу жок сөз айтып,
Болбогон ишке урунба!
Дыйкандын көркү кош менен,
Чечендин көркү сөз менен.
Бир ат эле жан дешкен,
Бирдиктин көркү дос менен.
Маңдайында шам чырак,
Мартабан; кавхар көз менен.
Каймактын көркү карында,
Жылкынын көркү жалында.
Тултуюп кучак жетпеген,
Тулпардын көркү санында.
Өнбөгөндү суранып,
Өзүңчө бекер таарынба!
Аманчылык, ден соолук,
Ийин бүтүн, карын ток,
Аянбастан иштөөгө,
Арстан жүрөк, колуң шок,
Жыргалдуу ушул доордо,
Турмуштан эч бир кайгы жок.

САНАТ*

Биринчи тилек кылыңар
Пирден каргыш албаска.
Экинчи тилек кылыңар
Энеден жетим калбаска.
Үчүнчү тилек кылыңар
Үшкүрүп жүйө басбаска.
Төртүнчү тилек кылыңар
Балаңар тактан түшпөскө.
Бешинчи тилек кылыңар
Белсенип жоодан кайтпаска.
Алтынчы тилек кылыңар
Айдар көкүл жаш бото,
Атадан жетим калбаска.
Жетинчи тилек кылыңар
Жеңеге жер көз болбоско.
Сегизинчи тилек кылыңар
Серпилип үйдөн чыкпаска.
Тогузунчу тилек кылыңар
Жай саратан ысыкта
Тоңкоюп орок орбоско.
Онунчу тилек кылыңар
Онтоп бир оору болбоско.
Жолду керте басбаса
Жоргону арман кылбаңар.
Чакырганда келбесе
Молдону арман кылбаңар.
Чапканыңды кесбесе

Полотту арман кылбаңар.
Коңшуң жакшы болбосо
Нолокту¹ арман кылбаңар.
Тилини чайнап сүйлөсө
Чеченди арман кылбаңар.
От боюдан кетпеген
Печелди арман кылбаңар.
Ырдын бизде кени бар
Ыргып чыгат жаныбар.
Чачып кеткен жолума
Карматып кеткен колума.
Мойнума куржун салынып
Тилеп алган эмесмин.
Төгүлүп жаткан жериден
Шилеп алган эмесмин.
Таразага таш коюп
Тартып алган эмесмин.
Чөнтөгүмдөн пул берип
Сатып алган эмесмин.
Шайтандын лилла сөзүнө
Алча-дияр бир болот,
Айтса көңүл кир болот.
Алча-дияр экидир
Наркы жолдон беркидир.
Алча-дияр үч болот
Адамзатта күч болот.
Алча-дияр төрт болот
Ушак сөзү көп болсо,
Эки тууган урушуп
Орто жери өрт болот.
Алча-дияр беш болот
Беш убак намаз окуса,
Аманат жанга эш болот.
Алча-дияр алтыдыр
Жигит жүрмөк калкадыр.
Алча-дияр жетидир
Азарын тарткан жетимдир.
Алча-дияр сегиздир
Эчки туумак эгиздир.
Алча-дияр тогуздур
Тегирмен бузмак богуздур.
Алча-дияр он болот
Байлар кийген тон болот,
Чөнтөйүндө сом болот.
Алча-дияр он бирдир
Аябай кийсең тон кирдир.
Алча-дияр он эки
Ак жүгөрү шор эки.
Алча-дияр он сегиз

¹ Эчтекеде жок адам, онок.

Чарбаларда мал семиз.
Алча-дияр жыйырма
Жоргону минсең сыдырма,
Жолуксаң кожом кызырга.

САНАТ*

Жакшы иштеген адамдар
Эмгекке акча алышат,
Ар жылына эмгектен
Отуз миң сом табышат.
Жаркыратып тим эле
Турак үйүн салышат.
Кээ бир жалкоо колхозчу
Эмгек тургай колхоздон,
Карыз болуп калышат.
Эмгегим менин кана деп,
Жазбаптыр эмгек мага деп,
Учетчикке жабышат.
Көзүңө сенин бир күнү
Көрүнөм деп кекетет.
Тапса кокус жарым сом
Үч ичине бекитет.
Иштеп өзү тапсачы,
Жанында жок акчасы.
Отуз миң эмес жылына
Отуз сомду алсачы.
Жигиттин кулу биз дешет,
Бекер эмгек издешет.
Иштейсиңби быйыл деп,
Кысып сурап калганда,
Болор болбос баштарын
Араң зорго ийкешет.
Иште дейт мени быйыл деп,
Эн жерге барганда,
Өздөрүнчө күлүшөт.
Эмгектендей көчөдө
Бекер басып жүрүшөт.
Магазинге барганда,
Арактан көзү чачырайт,
Бир шише вино алчы деп
Көрүнгөнгө асылат.
Уятты билбей акылы
Бирок анын да болот жакыны.
Көңүлү көк чай ичкендей
Жүз грамм ичсе ачылат.

Эл чогула келгенде
Кой десе болбой сайрайын.
Көйрөң жүргөн жигитти
Сөзүм менен жайлайын.
Эмики айтар сөзүмдү
Кумарпозго арнайын.
Ар күнү ойноп кумарды
Жок кылат өмүр күнүнөн,
Колхозго ишке барам деп,
Күнүгө чыгат үйүнөн.
Чындап ишке барбасы
Билинип турат түрүнөн,
Ушинтип жүрүп акыры
Ажырайт өмүр гүлүнөн.
Кумар ойноп көп жүрсөң
Кууратат өмүр гүлүндү.
Арактан башың албасаң
Бүткөрөт өмүр күнүндү.
Оңолом өзүм бир күн деп
Чыгарасың үнүндү.
Эмгек кылып колхозго
Оңдосоң боло үйүндү.
Колхоздун качып ишинен
Көйрөң жүргөн балдар бар.
Карыганын билбестен
Калжыңдашып сүйлөшкөн,
Кылжыңдаган чалдар бар.
Ар иштин башын аттабай
Бир кесипти тандап ал.
Ичи тар бакыл адамдар
Көрө албайт башка өскөнүн.
Эмгекке үндөп жатамын
Укпасаң жалкоо өз күнөөң,
Кумарпоздор бириксе
Бийик сезет өздөрүн
Акыл айтсаң тыңшабай
Макулдашат өз сөздөрүн.
Арамза кээ бир адамдар
Оңой деп малга киришет,
Мал багуу оңой иш бекен
Бардык эл жакшы билишет.
Каяктан малга кирдим деп
Кыйналдым деп кейишет.
Карабай малды жок кылып
Ордуна малын беришет.
Ирастарат¹ мойнунда
Эки-үч тартып келишет.
Малдан чыгып келгенде
Кирейин десе үйү жок.

¹ Р а с т р а т а – чыгым.

Балдары нан деп ызылдайт,
Кылышка нанды уну жок.
Ушунетип жүргүчөн
Ыр жаңдап бекер күлгүчөн,
Эмгек кылып колхозго,
Салбайсыңбы үйүндү.
Ушундай жыргал турмушта
Көрсөң да болот күнүндү.
Жакшы иштеген азамат
Колхоздон алат эмгекти.
Иштен качкан жалкоого
Бекер эмгек бермекби.
Оозуңду ачып сен жатсаң
Дүнүйө саңа келмекпи.
Эрке өскөн жаш бала
Иштегиси келмекпи.
Тааныбас жерге барганда
Эшигин көрүп төрүнө өт.
Көйрөң жүрүп кээ жигит
Айлына жаман көрүнөт.
Өзүм оокат кылам деп
Агайинден бөлүнөт.
Көрсөтүп күчүң өзүнүн
Аялына сөгүнөт.
Эл көзүнө эң эле
Тууру болуп көрүнөт.
Карап аял көзүнө
Кирип алып сөзүнө,
Ата-энеден бөлүнөт.
Көйрөңдүгүн көпчүлүк
Ачык айкын билишет.
Көйрөңдүгүн жоём деп,
Окуп чоң болом деп,
Күчү менен акчанын
Окуу жайга киришет.
Диплом алып келбестен
Чыдай окуй бербестен,
Авасы жакпай калды деп
Ал жерден качып келишет.

САНАТ*

Ак сүт берген энеңин
Антип билгин эмгегин.
Эсиң болсо эр жигит
Элиңе тийсин керегиң.
Насаат кылып жаштарга
Арнап жазган белегим.
Көңүл коюп турсанар

Көп сырды айтып беремин.
Такмаза өскөн жигитке
Таасири тийбейт жеменин.
Жетегинде кетпегин
Вино, арак дегендин.
Аракка сырың ачылып
Ичсең норма ашырып,
Издебей тапкан болосуң
Ошондо дүнүянин кененин.
Бул ырды жазган себебим
Ичкилик ченемиң,
Эси болсо эр жигит
Эсине салар дегеним.
Арак ичип көп жүрсөң
Оорлошуп басканың,
Ал ууланганы денендин.
Сурандыңар көпчүлүк
Ырдап бер деп кичине,
Жүрөктөн чыккан ырымды,
Сактасам болбос ичиме.
Барчылык менен жокчулук
Оңой иш айтып коюшка.
Нурк сөз айтып койбостон
Аткарып аны коюшат.
Акча таппай иштетип
Машина кылат жокчулук.
Чочко кылат кошкуруп
Кызык кылат жокчулук.
Аска зоого чуркатып
Кийик кылат жокчулук
Өзүнө жанды теңебей
Бийик кылат токчулук.
Айта турган сөзүңдү
Кысык кылат токчулук.
Кычыраган чилдеде
Ысык кылат токчулук.
Жетиштирбей кийимге
Жакыр кылат жокчулук.
Эч нерседен жазганбас
Баатыр кылат токчулук.
Кайсы адам чоң болсо
Орток болот токчулук.
Өзүнө өзү ишенбей
Коркок болот жокчулук.
Колдо барга жагынтып
Карып кылат жокчулук.
Ооруп калсаң сезгенип
Айыктырат токчулук.
Астыңарда ар дайым
Ырдабаймын күнүгө.
Алам уккан адамды

Бөлөт экен дүнүйө.
Кээ адамды жетелеп
Басып жүрөт дүнүйө.
Кээ адамдан жар бою
Качып жүрөт дүнүйө.
Кээ адамдын түгөнбөс
Тоосу болот дүнүйө.
Кээ адамдын жок кылчу
Жоосу болот дүнүйө.
Кээ адамга айланып
Жакын болот дүнүйө.

ЭМНЕЛЕР ЭҢ ЖАМАН*

Кадыры жок элине,
Кана журтта ким жаман,
Калкка болуп шерменде,
Калп сүйлөгөн эң жаман.
Кайсалактап жумуштан,
Качып жүргөн сен жаман.
Чарылдап жок сөз көп айтып,
Чалпоолугуң эң жаман.
Айткан сөздү унуткан,
Аңкоолугуң эң жаман.
Жарабайм деп жумушка,
Жалкоолугуң эң жаман.
Убадасын жоготуп,
Уят болгон эң жаман.
Эки адамдын бирине
Уят болгон эң жаман,
Карасанап колхозго,
Кулак болгон эң жаман.
Кара күчкө шайырсып,
Шашып жүргөн эң жаман.
Кайсалаңдап көчөдө,
Басып жүргөн эң жаман.
Колхоздон тандап колхозду,
Качып жүргөн эң жаман.
Куулук кылып колхозго,
Кунт алганың эң жаман.
Арак ичип көчөдө
Ыргалганың эң жаман.
Ар ким алса эмгегин,
Куру калганың эң жаман.
Тескери үгүт жүргүзүп,
Жол салганың эң жаман.
Сапаты жок иш иштеп,
Олжо алганың эң жаман.
Кампада колхоз мүлкүнө,

Кол салганың эң жаман.
Тон кийинбей тикенди,
Кучактаган эң жаман.
Догдурсуз кесип жараны,
Бычактаган эң жаман.
Бирди бирге жамандап,
Ушактаган эң жаман.
Сапаты жок, саны бар,
Жумуштарың эң жаман.
Эл иштесе сен карап,
Туруштарың эң жаман.
Көрүнгөндү жек көрүп,
Урушканың эң жаман.
Мааниси жок сөз айтып,
Маңызданган эң жаман.
Кетмен чапкан жумушта,
Намыстанган эң жаман.
Нак акысын алалбай
Барымта алган эң жаман.
Ала туяк өткөзүп,
Алмашканың эң жаман.
Алалбаган нерсеге,
Жармашканың эң жаман.
Ар ким менен урушуп,
Кармашканың эң жаман.
Куру калып акчадан,
Кумарчы болгон эң жаман.
Куркулдаган көңүлчөк
Сурамчы болгон эң жаман.
Молдо болуп дем салып,
Тумарчы болгон эң жаман.
Бирөөнү барып бирөөгө,
Жамандаган эң жаман.
Жыйынтыксыз жумушун,
Амалдаган эң жаман.
Көп суранып кишиден,
Жалаңдаган эң жаман.
Аш бышканда жутунуп,
Куркулдаган эң жаман.
Ар ким менен урушуп,
Булкулдаган эң жаман.
Ар бир байда иштерге,
Умтулбаган эң жаман.
Карз алганын кайтарбай,
Кас болгонуң эң жаман.
Карыганда какчыңдап,
Жаш болгонуң эң жаман.
Касиетиң качырып,
Мас болгонуң эң жаман.
Бирөөдөн коркуп бирөөнү,
Жамынганың эң жаман.

Күчүң жетпей кыйкырып,
Чамынганың эң жаман.
Жардам сурап бирөөдөн,
Жалынганың эң жаман.
Каржың жокто алыска,
Камынганың эң жаман.
Калп сөз айтып тузакка,
Чалынганың эң жаман.
Каалаганың бербесе,
Таарынганың эң жаман.

АКТИВДЕРГЕ*

Актип сөрөй болом деп
Эл эмгегин сорушат,
Иштетпестен колхозго
Аялына болушат.
Аялын иштен аяган
Адатын качан коюшат.
Кийерге киймиң болбосо
Жакырдыктын белгиси.
Жоого кирчү жазганбас
Баатырлыктын белгиси.
Турган жерден ырдаган
Акындыктын белгиси.
Ак селдени башка орош
Эшендиктин белгиси.
Аткан октой сүйлөгөн
Чечендиктин белгиси.
Эч нерсени ойлобос
Эсендиктин белгиси.
Өңдөн кетип арыктап
Кеселдиктин белгиси.
Уйкаштырып сүйлөгөн
Жамакчынын белгиси.
Ууруну оттой түшүргөн
Кароолчунун белгиси.
Кош көңүл кылып сүйлөгөн
Жалганчынын белгиси.
Өзүнөн башта ынтылган
Жардылыктын белгиси.
Акылынан адашкан
Масчылыктын белгиси.
Ашылык менен арбашкан
Жашчылыктын белгиси.
Түрлүү даам жайнаткан
Барчылыктын белгиси.
Кемтигин таап сүйлөсө
Касчылыктын белгиси.

Элин эстен чыгарбас
Жакшылыктын белгиси.
Ырым-жырым жин кууган
Бакшылыктын белгиси.
Көзгө жакшы көрүнгөн
Туздуулуктун белгиси.
Эңишкенден энчи алыш
Күчтүүлүктүн белгиси.
Бир-бирине окшоштук
Эгиздиктин белгиси.
Өзүн эптеп жүралбас
Семиздиктин белгиси.
Тиричиликке жан берген
Жарыктыктын белгиси.
Шалдыраса сөөгүн
Арыктыктын белгиси.
Ар дайым кычык сүйлөгөн
Жамандыктын белгиси.
Чечкиндүү чече сүйлөгөн
Камандырдын белгиси.
Тозот тозуп аңдыган
Тузакчынын белгиси.
Которуп сөздү ташыган
Ушакчынын белгиси.
Бир сөзүндө турбаган
Ургаачынын белгиси.
Намаз шамда көп жүрүш
Уурулуктун белгиси.
Суктук кылып көз артпас
Туурулуктун белгиси.
Эл чогулса ырдаган
Ырчылыктын белгиси.
Жарактан чыгарып коюш
Сынчылыктын белгиси.
Өткөн ишти козгогон
Кектүүлүктүн белгиси.
Эл акысын унутуш
Эптүүлөрдүн белгиси.
Абирликке ээ болуш
Алдуулардын белгиси.
Кирсе жарага кыбыраш
Жандуулуктун белгиси.
Алса айыбын мойнуна
Каралыктын белгиси.
Жакшы сөздүн жакыны
Балалыктын белгиси.
Даңкы чыкса далайга
Ардактуунун белгиси.
Сүрдүктүрөт адамды
Айбаттуунун белгиси.
Колунан эч нерсе келбесе

Молоктуктун белгиси.
Балдаксыз баса албаган
Чолоктуктун белгиси.
Чыдаган бардык нерсеге
Сабырдуулуктун белгиси.
Тамаша кылып сүйлөгөн
Шайырдыктын белгиси.
Иштин танып иришин
Чоркоктуктун белгиси.
Кыйшандап калса кыз бала
Сүйгөндүктүн белгиси.
Төгүлсө көздүн көз жашы
Күйгөндүктүн белгиси.
Жаман сөздөн жат жүргөн
Момундуктун белгиси.
Жакшыны сөзүн сактабас
Бошчулуктун белгиси.
Ажалдан аман сактаган
Досчулуктун белгиси.
Душманча тура тутпаган
Жолдоштуктун белгиси.
Мунасага көнбөгөн
Кыйыктыктын белгиси.
Кадырлаган адамды
Сылыктыктын белгиси.
Элге кетсе таралып
Жаңылыктын белгиси.
Калса тизең бүгүлүп
Карылыктын белгиси.
Мөлтүрөп турса кош көзү
Сулуулуктун белгиси.
Атагы чыкса ааламга
Улуулуктун белгиси,
Ак жүздүү сулуу кара каш
Ыраңдуунун белгиси.
Айыбы жок жаралган
Чырайлуунун белгиси.
Бир нукусу баш ийсе
Жетимдиктин белгиси.
Айыңды айтып отуруш
Бекерликтин белгиси.
Жакындаса жанашып
Каалагандын белгиси.
Ызат-урмат кеп кылса
Баалагандын белгиси.
Опур-жапыр оодарыш
Жарактуунун белгиси.
Урмат кылган ар кимди
Адептүүнүн белгиси.
Ад ал иштеп, ак жүргөн
Адалдыктын белгиси.

Бекер оокат издеген
Арамдыктын белгиси.
Бардык нерсе көрүнсө
Жаландыктын белгиси.
Бир тууганын каалабас
Тарчылыктын белгиси.
Ынтымак болсо үй-бүлө
Табышкандын белгиси.
Акча менен бааланса
Сатылгандын белгиси.
Кол булгаса алыстын
Чакыргандын белгиси.
Бүркөө болсо кабагы
Саналуунун белгиси.
Түнүндө токсон толгонсо
Балалуунун белгиси.
Жети ченеп бир кескен
Усталыктын белгиси.
Капшытынан өсүшү
Кыскалыктын белгиси.
Ким кызыкса спортко
Балбандыктын белгиси.
Күнүмдүгүн ойлогон
Айбандыктын белгиси.
Көрүнгөнгө көз арткан
Бойдоктуктун белгиси.
Суюк жүрсө ар дайым
Ойноктуктун белгиси.
Табарик болсо ар нерсе
Токчулуктун белгиси.
Эч нерсени кенебес
Токчулуктун белгиси.
Жыйын десе тура албас
Улакчынын белгиси.
Кылмыштууну күнөөлөш
Суракчынын белгиси.
Элди башат биле алса
Жетекчинин белгиси.
Адашпаса учёттон
Эсепчинин белгиси.
Күркүрөсө агын суу
Улуулуктун белгиси.
Болсо ашык көп жигит
Сулуулуктун белгиси.
Эч нерседен тайманбас
Жүрөктүүнүн белгиси.
Көп түшүм алса эгинден
Билектүүнүн белгиси.
Аз жерден түшүм көп чыкса
Асылдуунун белгиси.
Элге тийсе пайдасы

Акылдуунун белгиси.
Көзүн салып суктаныш
Соргоктуктун белгиси.
Иш жолун айтып бере алган
Көздүүлүктүн белгиси.
Таамайлап так сүйлөгөн
Сөздүүлүктүн белгиси.
Өзүн токтоо кармаган
Насааттуунун белгиси.
Абийирге ээ болуш
Ызаттуунун белгиси.
Мүлжүндөп этти жей албас
Картчылыктын белгиси.
Ачык-айкын шарт жүрүш
Мартчылыктын белгиси.
Жылбаса ишиң алдыга
Арыгандын белгиси.
Кабары келсе жогундун
Табылгандын белгиси.
Тартса колун эшикте
Жакырлыктын белгиси.
Бирөөнү көрө албастык
Бакылдыктын белгиси.
Элге үлгү көрсөткөн
Эпкиндүүнүн белгиси.
Айтканында айып жок
Чечкиндүүнүн белгиси.
Болгон ишти байкабас
Аңкоолуктун белгиси.
Артка тарткан бир ишти
Жалкоолуктун белгиси.
Чыгарбаса эсинен
Өкүнгөндүн белгиси.
Ызат кылып суранса
Өтүнгөндүн белгиси.
Кичи пейил жеңил сөз
Элпектиктин белгиси.
Айткан сөзгө бек турган
Эркектиктин белгиси.

САНАТ*

Кар эресе суу болот,
Карыса сакал куу болот.
Кан сактаган эрендин,
Жүрөгүнүн башында
Жүлүндөй сары суу болот.
Муз эресе суу болот,
Буурул сакал куу болот,

Калк сактаган эрендин,
Жүрөгүнүн башында
Жүлүндөй сары суу болот.
Бул жалганчы дүйнөдөн,
Өлүмү шондон болотко,
Өлүм келет кербендей,
Баштыка тезек тергендей,
Аңдып турат артындан,
Адис болгон мергендей.
Алтындан кийчи тортоюп.
Салганың калат бу жайда,
Айдап, айдап мал берип,
Алтын чырай, нур сөөлөт,
Алганың калат бу жайда.
Күмүштөн кийчи тортоюп,
Салганың калат бу жайда,
Күмүш чырай, нур сөөлөт,
Алганың калат бу жайда.
Алты азамат бир келсе,
Алты кетмен топурак,
Үйүп коёт эмеспи!
Алты абдылас суу менен,
Жууп коёт эмеспи!
Ага-ини өкүрсө,
Калың журтуң жыйылып,
Бул жалганчы дүйнөнүн,
Өлүмү шондой болот деп,
Көөмп коёт эмеспи!
Алтындын кени болбосо,
Тоо болгону не пайда.
Асылын, перзент болбосо,
Адамдын дөө болгону не пайда.
Күмүштүн кени болбосо,
Коо болгону не пайда.
Күйөрүң перзент болбосо,
Адамдын дөө болгону не пайда.
Чалгыны чебер болбосо,
Конуш болуп не пайда.
Жасоолуу күндө түшпөсө,
Болуш болуп не пайда.
Ак куржуну болбосо,
Сарт болгону не пайда.
Шамал күлүк изи жок,
Коргошун оор мизи жок,
Кайда болсо жамандын,
Калкына сыяр иши жок.
Дүрүйө көйнөк тасма бел
Даткалардын мойнунда,
Сомдогон сокур моюндун,
Бок сасыган коюндун,
Болумсуз эрдин койнунда.

Чыкылдык сары катындан,
Чыйрак тубат уулдан,
Багалчак сары катындан,
Балбан тубат уулдан.
Өпкөдөн жаны чыккан соң.
Өлгөндөр кайдан тирилет.
Көп жыйынга айтпаса,
Көөдөндүн баркын ким билет.
Алтын менен жезге окшош,
Алыш-бериш кылбаса,
Макоо менен безге окшош.
Акылы бас жел көөдөн,
Айланбаш болгон эрге окшош.
Шоолабыздын көөдөнү,
Сокур болгон көзгө окшош.
Эси баштын көөдөнү,
Эскирип калган бөзгө окшош,
Акылмандын көөдөнү,
Чебер курган жезге окшош.
Акылы бар акындар,
От күйүп турган мешке окшош.
Акылы бар адамга,
Айтыпберем насыят.
Көңүлүм сүйгөн адамга,
Көсөртүп айтам насыят.
Бактысы бар адамдын,
Башында болот касиет.
Көңүлүм сүйгөн адамга,
Көсөртүп айтам насыят.
Көңүлү туура адамдын,
Көзүндө болот насыят.

САНАТ*

Чабар камчы сойлотуп,
Ининди алган бул өлүм.
Өзүндөн мурун камынган,
Ач жолборстой чамынган,
Агаңды алган бул өлүм.
Алгыр кушуң мүлүшкөр,
Алып кетип казга сал.
Акылың болсо азамат,
Аштык айдап баккын мал.
Айдай кенге ишенбей,
Бастырып барып көзүң сал.
Калалуу коргон бузулса,
Калаа болбойт ал кайтып,
Карыганда жашарбайт,
Кемпир менен чал кайтып.
Иттин көөнү капканда,

Арамза көөнү жакканда,
Сакынын көөнү сайылда,
Сапсаңдаган катындын,
Беш тоочун көтөрүп,
Изат дарты айылда.
Сопунун көөнүн азанда,
Соргоктун көөнү казанда,
Баштын күнү калканда,
Балдардын көөнү талканда.
Чечилбеген доо болсо,
Чечендин көөнү жазылат.
Даңгыраган жол болсо,
Бечелдин көөнү жазылат.
Өргө өгүз жүгүрбөйт,
Өлгөн адам тирилбейт.
Келеринде дүнүйө бу
Тигип койгон чатырсың.
Кетеринде дүнүйө бу
Кыянаттуу капырсың.
Эрге келет бир кезек,
Эрге кезек келгенде,
Эки күлүк ат байлайт!
Ага-иниси бар байлайт.
Жерге кезек бир келет,
Жерге кезек келгенде,
Байчечекей гүл жайнайт.
Бакка кезек келгенде,
Башына булбул гүл сайрайт.
Сартка келет бир кезек,
Сартка кезек келгенде,
Самоорунда чай кайнайт.
Калкка келет бир кезек,
Барлашып мактанат,
Жат душмандан сактанат.

БАЯНДАЙЫН*

Баяндайын азыраак,
Бала чактын адатын.
Эрмек этип берейин,
Өзүмдөн чыккан санатым.
Алыска учса талбаган,
Ак шумкардын канаты.
Азыл болуп жаралган,
Адамзаттын баласы.
Ар бир нерсе багынып,
Адамзатка карады.
Ошолордун ичинен,
Артык көрөм баланы.

Чырпыгына тийбегин,
Көгөрүп турган дарактын
Көпкөлөң тартып көп ичпе,
Кесири тиет арактын.
Билими бар азамат,
Бириңе бириң карашкын.
Арамза, куйту болбостон,
Ак нээтинди санашкын.
Эмгек үчүн түн каттым,
Эчен ашуу жол бастым.
Билимсиз деп кордобо,
Байдасы тиет курдаштын.
Жайыңды билбес курбуга,
Жалынсаң кайдан сырдашсын.
Ал жамандык кылса да,
Мен жамандык кылбасмын.
Атадан сегиз жан элем,
Ажырадым көбүнөн
Карасанап шум өлүм,
Кайыштырды белимен.
Өлөөрүңдү ойлогун,
Адам болсоң ар убак.
Өчүп калат бир күнү,
Кокусунан шам чырак.
Көзүн жумду далай жаш,
Зээним кейип турамын.
Далай эмгек баатырын,
Айтсам чыгат кумарым.
Адам эмес айбандар,
Унутушпайт үйүрүн.
Ажырашса бир минут,
Үзөт өпкө, жүлүнүн.
Алтын кандай, жес кандай,
Ажыратып ойлоп көр.
Түрдүү өнөр чыгарган,
Түбү адам бүтүн эр.
Эмгектенип адамдар,
Бүт өмүрүн жыргатсын.
Партияга, өкмөткө,
Эмгек, адам кымбатсың!

КЕҢЕШИМ

Зулумдардан ажырап,
Орустан алдык билимди.
Акылман улуу эл экен,
Адилети билинди.
Абийир алам десеңер,
Ак нээт бол соолукта

Арданбагын эмгектен,
Алдамчы болуп оолукпа.
Акысын жесең бирөөнүн,
Алыска узап барбайсың.
Өмүргө зыян келтирет,
Өзүңдү өзүң жалмайсың.
Арамдык кылбай ак жүрсөң,
Ар кырсыкка барбайсың.
Илим алып иш кылсаң,
Ачтан өлүп калбайсың.
Бузук иш бууйт колуңду,
Бузасың ачык жолуңду.
Бактыңды кара түн басып,
Башыңа жабат тонуңду.
Эстүүмүн деп ойлобо,
Эселек болуп каласың.
Өз жолуңдан адашып,
Өртсүз күйүп жанасың.
Арак ичпей жакшы бак,
Аялдын тапкан баласын.
Алыс жүрсөң арактан,
Абийир атак табасың.
Анан барып билесиң,
Агы менен карасын.

САНАТ*

Көк-Арт менен Тайыр-Кыр,
Ала-Тоо эгиз биздин жер.
Жайлоого чыгып жайлаган,
Жаралуу кыргыз биздин эл.
Көңүлүм ачып гүлдөткөн,
Жай күнкү шамал, соккон жел.
Капталга конгон биздин эл,
Кара-Кыр менен Суук-Кыр.
Койдун жайы биздин жер,
Козу улагын мааратып,
Көчү түрлүү биздин эл.
Көбүргөн менен кылдан бес,
Көчмөндүү кыргыз толгон кез.
Жайкалып жаткан сары гүл,
Жайылып кыргыз конгон кез.
Кашка-Суу менен Туура-Бел,
Калгытып малын оттотуп,
Кадырлуу кыргыз биздин эл.
Желесин керип байлаган,
Сабада сонун бал кымыз.
Кызарып сонун кайнаган,
Ичкени сонун кыргыз эл.

Көңүлү тынып жайнаган,
Көрүнө сонун биздин жер,
Көйкөлүп конгон биздин эл.
Ачылып гүлдөр жайнаган
Гүл куштары булбул бар,
Токсон түрлүү сайраган.
Кара тамак казада,
Таң белгиси бу турган,
Керүүнү оту келкилдеп,
Аксок тоо башы желпилдеп
Жарашыктуу кыз-келин,
Желеге чыккан селкилдеп.
Жетилген кыргыз биздин эл
Алтындын кени биздин жер,
Атактуу кыргыз биздин эл,
Караса көңүл кубанган,
Табылгы менен кырчынга,
Козу, улак кирсе көмүлгөн.
Кымыздык менен ышкынга,
Кекилик сайрап кудуган.
Аскалуу белдин сыртында,
Килемдей чөбү түрлөнүп,
Кыргыздын көчкөн журтунда.
Кызыл-Арт, Кез-Арт биздин жер,
Кызыгып конгон биздин эл.
Көк-Арттын чети Чал жайлоо,
Агарган башы кар жайлоо.
Аралап жүргөн кийик бар.
Семирген барса мал жайлоо,
Кайберен жана илбесин,
Балалаган ал жайлоо.
Токойдогу илбесин,
Аралаган ал жайлоо.
Күмүш жайлоо күрөкөр,
Тутуму жакын түбү бар
Түрлүү-түрлүү жайлоодон,
Буралып өскөн гүлү бар.
Сайраган булбул обону,
Жаңылбасам күүсү бар.
Таң атса сайрайт чукулдай,
Токойдо өскөн тукумдап.
Толкундуу кыргыз турмушу,
Ала-Тоодо гүлдөгөн.
Ала-Тоонун куштары,
Ар муканда үндөгөн.
Тоо куштары ар түстүү,
Көрүп калса бир адам,
Айрымдуу атын билбеген,
Көңүл ачкан биздин жер,
Конушта кыргыз биздин эл.
Кочкор-Ата, Кош-Дөбө,

Жарымы кара боз дөбө,
Жаныңда турабыз,
Ар балаадан түздүбө.

ЭМНЕЛЕР ЭҢ ЖАМАН*

Калкым ойлоп карасаң,
Кана элде ким жаман?
Калкка болуп шерменде,
Калп сүйлөгөн эң жаман.
Кайсалактап жумуштан,
Качып жүргөн эң жаман.
Чарылдаган урушчаак,
Чалпоолугуң эң жаман.
Айткан сөздү унуткан,
Аңкоолугуң эң жаман.
Жарабайм деп жумушка,
Жалкоолугуң эң жаман.
Убадасын жоготуп,
Уят болгон эң жаман.
Эки адамдын бирине,
Мыят болгон эң жаман.
Шылтоо таап эмгектен,
Ыраак болгон эң жаман.
Шайкелеңдеп калп эле,
Шашып жүргөн эң жаман.
Шалдырап, уктап, үй үйгө,
Басып жүргөн эң жаман.
Колхоздон тандап колхозду.
Качып жүргөн эң жаман.
Ачууланып ар кимге,
Сурданганың эң жаман.
Ар күчүдү мас болуп,
Ыргалганың эң жаман.
Элиң алган эмгектен,
Куру калганың эң жаман.
Тескери үгүт жүргүзүп,
Кунт алганың эң жаман.
Сапатсыз иштеп күн таап,
Олжо алганың эң жаман.
Карайлап колхоз мүлкүнө,
Кол салганың эң жаман.
Кара жумуш иштебей,
Кайшактаган эң жаман.
Кошомат кылып ар кимге,
Шыйпактаган эң жаман.

Бирди бирге жамандап,
Ушактаган эң жаман.
Бирөөнү барып бирөөгө
Жамандаган эң жаман,
Жыйынтыксыз иш иштеп,
Амалданган эң жаман.
Көп суранып кишиден,
Жалаңдаган эң жаман.
Бул мүнөстүү адамдар,
Мындан кийин оңдосун,
Жакшылыкка көнгүлө,
Жалпы эмгекчи жолдошум.
Бул жогору мүнөздөр,
Эч адамда болбосун.

БИЛИМ ЖӨНҮНДӨ¹

Биринчи сабак карата,
Билимдин баары тарыхта.
Билип алсак биз муну,
Алып чыгат жарыкка.

Кызыл бир тазыл гүл жайнап,
Бутагында куш сайрап.
Билим үчүн тырышат,
Жүрөгүндө от жайнап.

Жайлоонун жашыл гүлдөрү,
Ыргалбайбы бүрлөрү.
Советтик шайыр жаштары,
Бактыда өсүп гүлдөдү².

САНАТ-НАСЫЯТ

Асмандан түшкөн төрт китэб,
Тэжикчэ сүйлөйт чэр³ китэб.
Китэбинин сөздөрүн,
Акылын болсо ойлоп көр.
Бу жалганчы дүйнөдө,
Адашет⁴ тирик каган жок.
Чыралжы⁵ чепкен чым манат,
Бу, дүнүйө аманат.

¹ Ушул беттен тартып 270-бетке чейин түштүктөн жазылып алынган материалдар.

² Бул санат Өзгөн району Ийри-Суу совхозунда жазылып алынган.

³ Чэр китеп — ыйык китеп.

⁴ Адашет — адашып.

⁵ Чыралжы — соккон.

Бу жалганчы дүйнөдөн,
Пайгамбар өткөн ким калат.
Китэби сөздө ката жок,
Жетим ийлайт ата жок.
Кэмбэгал өлсө пата жок,
Жер таянып жыгылган.
Жетим кайдан чоңойсун,

Жастыгын бэлэнт¹ койбосоң.
Беймарал кайдан оңолсун.
Китэби сөздө ката жок,
Бейкапар үйдө эшик жок.
Бейперзэнт үйдө бешик жок,
Карангы көрдө тешик жок.
Аргымак миңсең арык деп,
Жолго таштап кетпенер.
Кембагалды жаман деп,
Журтка таштап көчпөнөр.
Аргымакка жал бүтөт,
Кэмбагалга мал бүтөт².

САНАТ-НАСЫЯТ

Түктүү айбан чарс³ болот,
Жаманга дөөлөт келгенде.
Атасына кас болот,
Бул дүнүйө жашоодо,
Ашуу-ашуу бел келсе,
Аталдар тарткан жүргүндү.

Өзүң өтүп кеткен соң,
Башкалар көрөт өзүңдү.
Күнү суук бүткөндө,
Күнүгүм калды дебейсиң.

Оо дүйнө жол тартсаң,
Алты азамат биригип,
Айбан оёт турбайбы,
Алты абдесте¹ суу менен,
Жууп коёт турбайбы.

Алты каары² бөз менен,
Бууп коёт турбайбы.
Алты азамат биригип,
Алпарып коёт турбайбы.

¹ Балант — бийик.

² Санат Өзбек ССР Бахмал районунан жазылып алынган.

³ Чарс – кырс.

Жети азамат биригип,
Жерди оёт турбайбы.
Жети абдесте суу менен,
Жууп коёт турбайбы.

Жети каары без менен,
Бууп коёт турбайбы.
Жети азамат биригип,
Жеткирип коёт турбайбы.

САНАТ-НАСЫЯТ ЫРЫ

Алтынды алтын деп атабайбы,
Алтындан баалуу буюм жасабайбы.
Жигиттин алган жары жакшы болсо,
Ал жигит айдан-айга жашарбайбы.

Күмүштү күмүш деп атабайбы,
Күмүштөн баалуу буюм жасабайбы.
Кыз бала барган жери жакшы болсо,
Ошол кыз күндөн-күнгө жашарбайбы.

Каухарды каухар деп атабайбы,
Каухардан кымбат буюм жасалбайбы.
Урматтап уул кызды узатышса,
Кемпир-чал күндөн-күнгө жашарбайбы.

Бүркүт учат асманда,
Бийик чыгып көкөлөп,
Чоңойтсок уул-кызды биз,
Жыргайбыз чалым экөөлөп.

Менин азыр кааларым,
Чоң энеге жетермин.
Уулумдун уулун экөөлөп,
Жүрсөк гана жетелеп.

Энелүү бала ыйласа,
Эмчек деп аны кыйнаса.
Элүүдөн жашы өткөн соң,
Энени бала сыйласа.
Аталуу бала ыйласа,
Алмактап аны кыйнаса.
Алтымыштан өткөн соң,
Атаны бала сыйласа.

ТЕРМЕ ЫРЛАР

Жайлоонун башы тептегиз,
Жайлоого баккан мал семиз.

Жаш кезинде ойноп күл,
Жалынсаң келбейт он сегиз.

Кыштоонун башы тептегиз,
Кыштоого баккан мал семиз.
Кыз кезинде ойноп күл,
Кыйкырсаң келбейт он сегиз.

Кыштоого келип жыргайлы,
Кыз кезек сонун турбайбы.
Кыз кезек өтүп кеткен соң,
Келин деп койот турбайбы.

Жайлоого чыгып жыргайлы,
Жаш кезек сонун турбайбы.
Келин кез өтүп кеткен соң,
Кемпир деп койот турбайбы.

Ойнойлу оюн канганча,
Отуздан кыркка барганча.
Кирет го экен алтын баш,
Карарган жердин алдында.

Ак эрмек болот бурдөгөн.
Айбанда болот чүлбөгөн.
Ойнобосоң күлбөйсүң,
Өтөсүң бир күн дүйнөдөн.
Ак сайдын тунук суусундай,
Ак алманын уусундай.
Ашкере ойноп күлөлү,
Азыркы заман ушундай.
Көк сайдын тунук суусундай,
Көк алманын уусундай,
Көрүнө ойноп күлөлү,
Коммунизм ушундай.

Минген атың карагер,
Чапса го чыгат кара тер.
Ойнобосоң күлбөсөң,
Акыры алат кара жер.

Учкуч бир экен жагалмай,
У бара бол дум табалбай.
Бул жаштык өмүр курусун,
Өтөт го экен шамалдай.

Ак нейлон көйнөк мойнуңда,
Ашкере жатсам койнуңда.
Оо дүйнөгө барганда,
Азабы сенин мойнуңа.

Ак көйнөк кийбе кир жака,
Акылың бурба эч жакка.
Акылың бурсаң бир жакка,
Акылдаш жарың мен капа.

Көк көйнөк кийбе кир жака,
Көңүлүң бурба эч жакка.
Көңүлүң бурсаң бир жакка,
Көңүлдөш жарың мен капа.

Жоодурайт көзүң карасам,
Жолуккан жерде тик алсаң.
Алты жыл болжоп ойносок,
Сен оюндун баркын биле алсаң.

Колундагы саатты,
Сүйгөнүңө бергиниң.
Мени менен ойноого,
Сен жигит зайыбыңдан,
Сурап келгиниң,

Өзгөндүн суусу кайнабас,
Өрүктүн баркын чайнабас.
Өлгөнчө ойноп-күлөлү,
Өмүрдү бизге байлабас.

Жалал-Абад суусу кайнабас,
Жаңгактын баркын чайнабас.
Жаштыкта ойноп күлөлү,
Жаштыкты бизге байлабас.

Ак нават десем кант экен,
Ак алма десем барк экен.
Ашыктын иши курусун,
Жүрөктөн кетпес дарт экен.

Асмандагы жетиген,
Ал эмне үчүн жетиден.
Бир ашыктын айынан,
Таризэл баатыр тентиген.

Асманда учкан беш өрдөк,
Бешөөнүн бирөө боз өрдөк.
Кандайча болуп жетишкен,
Семетей менен Айчүрөк.

Ооромолум албачы,
Орок бир талча салбачы.
Аламын деп алалбай,
Убалыма калбачы.

САНАТ

Ассалому алейкум,
Улук-кичик барыңа,
Эңилип салам беремин,
Улук Көк-Жар калкыма.
Көпүрө салсаң талдан сал,
Басканың сайын ийилсин.
Келинди алсаң тандап ал,
Көргөндө жүрөк сүйүнсүн,
Келеринде дүнүйө,
Бетке туткан айнектей,
Кетеринде дүйүнө,
Түбү түшкөн майнектей.
Алты кетмин тупурак,
Айбаныңды ким ойду,
Ажалиң жетип күн бүтсө,
Алып гөргө ким койду.
Жашылдан сенин жоолугуң,
Сар санаа кылат жоругуң,
Кызылдан сенин жоолугуң,
Кыжаалат кылат жоругуң.
Үйүм-үйүм дейсиң,
Үйүн талдын чырпыгы,
Балам-балам дейсиң,
Балам тоонун чымчыгы.

САНАТ ЫРЛАРЫ

Кыргыздын башы кырайым,
Жатат элең жамбаштап.
Оң колумду дал таштап,
Ак куумай конгон каршынай.
Айта берем мен өзүм,
Кудайым салган башына.
Тура келсен туш экен,
Касиеттүү куш экен.
Касиети кандай дейт,
Канатынан сыладым.
Молдолордон сурадым,
Тумандуу түндө түлкү озоор.
Күндө айдасаң жылкы азат,
Айт дегени алланы айт,
Аты бир жакшы кудайга айт.
Күрөшкө барган кошону айт,
Мекега барган молдону айт.
Байтейит менен Сертейит
Кырк үйүз менен кырк минут,

Жаш сейиден бөлүп айт,
Баатырларды козгогон.
Маңдайлашкан жоо бекен,
Усталарды козгогон.
Кара темир дат бекен,
Молдолорду козгогон.
Кара темир дат бекен,
Тойлордо чабан козгогон.
Безели беден ат бекен,
Оо Биринчи тобо кылсаңар.
Пирегине жазбаска,
Оо Экинчи тобо кылсаңар.
Энеден жетим калбаска,
Оо Үчүнчү тоба кылсаңар.
Үшкүрү жөндүү жүрбөскө,
Оо Төртүнчү тобо кылсаңар.
Ботомай бейбак жүрбөскө,
Оо Азаның айта азыр бол.
Тааратың алып таяр бол.
Оо Окуп жур намаз парзинаң.
Кутулуп кудай карзыны,
Оо Окуңуз намаз шамини.
Калың танат камыны,
Оо намашан өтсө кубтанды.
Оо агаин жигиттер,
Бул ушакта кайыр кыл.
Оо Кайрымак кылсаң таир кыл,
Жол узак бир күн жөнөйсүң.
Оо Жол жалгана жашы эширип,
Мал жыясың балааңа.
Оо дүйнөгө барганда,
Балаң эй түшпөйт ариңа.
Оо Ар кимдин жаны өзүндө,
Өзү мен өзү кетет дейт.
Оо Эшитим гепти мен айтсам,
Оо дүйнөгө барганда,
Оо Кара бир тамга кирет дейт.
Чыгайын десең эшик жок,
Оо Шыкаларга тешик жок.
Оо Эркелерге энең жок,
Кан бир чагар суу жылан.
Оо Тилден бир бурап туш дейт.
Оо Эшиткич капти мен айтсам,
Гүнөлүү өлүп калгандай,
Оо гүнөсүз тирик баргандай.
Оо агаин туугандар,
Менин айткан бул сөзүм.
Оо Тап өлгөчөк жин гандай,
Оо Атаны таза сактанар,
Мээнетини актаңар.
Оо Атага мээнет жеткен соң,

Пейшитен урап кеткен жок.
Оо Энени таза сактаңар,
Ак сүт, о берген эненин,
Оо мээнетин актаңар.
Оо Энеге мээнет жеткен жок,
Оо арча менен буудайдан.
Алыштырып айтамын.
Жакшы менен жаманды,
Жараштырып айтамын.

САНАТ

Өзөктөн күйгөн өрт жаман,
Өзүңдөн чыккан жат жаман.
Кыядан өтпөй бакырса,
Кыйлатта болсоңор жаман.

Кылыктуу болсо кыйшаңдап,
Сулуу да болсо жар жаман.
Ар максаттан аксаткан,
Айыкпас оору дарт жаман.

Ашык болуп жетпесек,
Азыркы заман биз жаман.
Ашыктарды айырган,
Кыргызда бүткөн салт жаман.

Мүдүрүлбөй баспаса,
Жорго да болсо ат жаман.
Мезгилинде жетпесе,
Алыска жазган кат жаман.

Ою жесе кызыгып,
Иштебей жүргөн жан жаман.
Көпчүлүктүн ичинде,
Абийирин төккөн мае жаман.

Көркүн бузса ак беттин,
Жамалма койгон кол жаман.
Баркына жетпес акындын,
Илгери өткөн таз жаман.

Бактылуубуз биз азыр,
Карачы кандай кең заман.
Жалганды чынга айлантип,
Айтылып жаткан ыр жаман.

Азыр деле жок эмес,
Калыңга кеткен кыз жаман.

Өз ордун жөндөп таба-албай,
Турмушун бузган жаш жаман.

Талпынып колдон учпаса,
Табына келбес куш жаман.
Бардык элди кыйгырткан,
Уурулук кылган кол жаман.
Жалганды чынга айланткан,
Тили ширин чоң жаман.
Дүрбөлөң салып элдерге,
Дүйнөдө күйсө ат жаман.

Жандырам деген ал отту,
Кээ бир элде баш жаман.
Баарынан да туугандар,
Керегинде жок жаман.

САНАТ*

Айтсам айтип берейин,
Жарымы төгүн, жарымы чын.
Жакшылардын көөнү үчүн,
Теңи жалган теңи чын.
Теңтуштардын көөнү үчүн,
Келиштирип айтпаса,
Ырдан кыйын көрбөдүм.
Кечээгү таап кечпесе,
Суудан кыйын көрбөдүм,
Эгем деген эч калбайт,
Эр таппаган кеч калбайт.

Берем десе бекилбейт,
Бел байласа чечилбейт.
Бар болбой малың чечилбейт,
Жок болбой жолуң ачылбайт.
Башыңа мүшкүл иш түшпөй,
Малың арзан сатылбайт.
Ат адамдын канаты,
Көз адамдын чырагы.
Дөөлөт бетти кызартат,
Парзант колду узартат.
Кар эресе суу болот,
Карыса сакал куу болот.
Жашыңда берсин мээнетти,
Карыганда берсин дөөлөттү.
Пияда¹ кыр кыйын,
Билбегенге ыр кыйын.
Байлап бир койсо кете албайт,
Уну жоктун күнү жок,

¹ Пияда – жөө

Уулу жоктун мууну жок.
Кызды мээнет чырмаса,
Атасынын төрүндө,
Көп отуруп көр болот.
Тузду мээнет чырмаса,
Заркы чыгып шар болот.
Атты мээнет чырмаса,
Аягындан басынат.
Төөнү мээнет чырмаса,
Котур болуп кашынат.
Байды мээнет чырмаса,
Эшигине мейман келгенде,
Ашканага жашынат,
Жорго жолдун парманы,
Жокчулук элдин арманы.
Жорго жолду арбытат,
Жокчулук эрди карытат.
Туяны сындуу көрсөткөн,
Мойнундагы жондору.
Мылтыкты сындуу көрсөткөн,
Ичидеги ок-дары.
Байды ката сүйлөткөн,
Короодогу малдары.
Кудайым берген пенденин,
Ынтымак болот балдары.
Анжыян, Алай көп каттап,
Соодагер табат пайданы.
Алыскы жерге жүгүрүп,
Аргымак өлөт байгени.
Жамандар бузат мардани,
Акындар оройт салданы,
Аксакал алат камани.

Суудан болот балыгы,
Айдын болот жарыгы.
Ай он беште жык толот,
Кыз он беште дык болот.
Мөмөсү бышкан шок болот,
Мөмөсүн алып жей албай,
Жүргөн сакал дат болот.
Бу дүнүйө аманат,
Бир сапар аткан түн калат.
Тар дүнүйө аманат,
Карыяр өткөн күн калат.

Ташканак дүнүйө, бу дүнүйө,
Ташып кетет оо дүнүйө.
Аманат дүнүйө, бу дүнүйө,
Алып кетет оо дүнүйө.
Чымчык учса чый калат,
Чын дүнүйө ким калат.

Өрдөк учса кол калат,
Албай да дүнүйө ким калат.
Кешик ичпей кор дүйнө,
Тирилигин зор дүнүйө.
Баш ырыскы зор дөөлөт,
Жакшы катын алганың.
Убактысы чак болот,
Жаман катың алганың.
Күлкүлүгү дат болот,
Жаман катын алгыча,
Жабарига калгыча.
Мойнунду толгоп бой док жүр,
Өзүңдү гүлдөй кылып ойноп күл.
Арпа менен буудайды,
Алыштырып ырдайлы.
Жакшы менен жаманды
Салыштырып ырдайлы.
Карап турса туруңар,
Катасы болсо ырымдын,
Как башыма уруңар.
Көрүп турса туруңар,
Көөнүңөргө жакпаса,
Көктөп мени уруңар.
Ырсайып күлдү дебеңер,
Ой отурган жакшылар.
Ырың курсун дебеңер.
Сабак баштап мен өзүм.
Аялдан айтып беремин,
Ойлонушуп калбаңар,
Ой олтурган жакшылар.
Бизди ырдайт экен деп,
Ойуңарга албаңар.
Эң адамдын жаманы,
Пасык болот турбайбы.
Аялдардын жаманы,
Сасык болот турбайбы.
Аялдардын жаманы,
Жарти өнөрүм ашык деп,
Шилекейин куюлтуп,
Пошкаш¹ болот турбайбы.
Аялдардын жаманы,
Ит үргөн жакка жүгүрөт.
Аялдардын жаманы,
Үйүнө мейман келгенде,
Өз-өзүнө бакырат.
Күйгүзө албай отунун,
Үйлөй берет турбайбы.
Алды аркасын карабай,
Сүйлөй берет турбайбы.

¹ Пошкаш – жарды.

НАСЫЯТ*

Жарымы жалган, жарымы чын,
Жакшылардын көөнү үчүн.
Теңи жалган, теңи чын,
Теңтуштардын көөнү үчүн.
Ырда десең ырдайын,
Кыр-кырдын башын кырлайын.
Кызыл тону, жез оймок,
Кыздардан кошуп ырдайын.
Жарды бойлоп эл качат,
Какшанып ырдап жүрбөсөң.
Жакшылардын аты өчөт.
Сууну бойлоп эл көчөт,
Суктанып ырдап жүрбөсөң.
Сулуулардын аты өчөт,
Себетке салган жүзүмдөй
Сепкилин айдын жүзүндөй.
Табакка салган жүзүмдөй,
Тамагың айдын жүзүндөй.
Жалгандан жалгыз сен деймин,
Сен болбосоң бул жерге,
Жалынса да келбеймин.
Көрсөм деп сени дегдеймин,
Сен болбосоң бул жерге,
Көтөрсө да келбеймин.
Алкымың аппак көрүнгөн,
Чыкпайсың такыр көңүлдөн.
Алкымыңдын актыгы,
Айдан беле бөлүнгөн.
Катар-катар учкандар,
Казды көрдүм асмандан.
Каздай мойнун көтөргөн,
Сизди көрдүм баскандан.
Туура-туура учкандан,
Турнаны көрдүм асмандан.
Турнадай мойнун көтөргөн,
Сизди көрдүм баскандан.
Талапты коюп оң бетке,
Тартиптүү өскөн баласыз.
Таштаймын зоодон боюмду,
Дөргөйүмдө каласыз.
Упаны коюп оң бетке,
Урматтуу өскөн баласыз.
Урамын зоодон боюмду,
Убалында каласыз.

САНАТ ЫРЛАРЫ

Уулуң бир жакшы болгон соң,
Узарды колум десеңчи.
Уулуң бир жаман болгон соң,
Убайың түштү десеңчи.
Кызың бир жакшы болгон соң,
Кызыл бир дилде десеңчи.
Кызың бир жаман болгон соң,
Кызыл күз үкү десеңчи.
Ара-ини жаман болгон соң,
Алтынды алай отко жак.
Тууганың жаман болгон соң,
Күмүшүн алып отко жак.

* * *

Артылып камчы салдырба,
Атаңа наалат алдырба.
Эңкейип камчы салдырба,
Энеңе наалат алдырба.
Киши болор кишинин,
Киши менен иши бар.
Киши болбос кишинин,
Киши менен не иши бар.
Жакшы катын белгиси,
Булгары кылат терини,
Мурза кылат эрини.
Жаман катын белгиси,
Калдырга кылат терини,
Карыз кылат эрини.
Күйөөң жаман болсо кызыңдан кор.
Келиниң жаман болсо эринден кор.
Айт-арапа болгондо,
Аксакал болуп калсамчы.
Жаан-чачын болгондо,
Жаш бала болуп калсамчы.

САНАТ-НАСЫЯТ ЫРЛАРЫ*

Атадан алтоо туудум деп,
Чомочонду¹ көтөрбө!
Чомочонду көтөрсөң,
Жигиттер, ошону кудай өтөрбү?
Насыя-борчту² көтөрбө,
Насыя-борчту көтөрсөң,

¹ Чомочо – боюңду, кадыр-баркыңды деген мааниде.

² Борч – карыз, бересе.

Айлыңдан дооң кетерби?
 Анталатып шаштырса,
 Чач, кирпичиң жетерби?
 Колдо барлар берерби,
 Козголбой уйкуң келерби,
 Тегин айтпайм тегинди,
 Аныктап уккун кебимди,
 Айдасаң аштык-эгинди,
 Карыган атаң кан болот,
 Санаасы куунак сан болот.
 Көңүлү куунак көп болот,
 Жалчы салган жарыбайт,
 Малай салган марыбайт,
 Мойнуңда борчуң жок болсо,
 Жайы-кышы мингенге,
 Жигиттер, жалгыз атың арыбайт.

* * *

Аргымак байлап не керек,
 Артынан куугун жеткен соң.
 Агайын-тууган не керек,
 Аңдышып күндө өткөн соң.
 Эки жакшы баш кошсо,
 Эртеден кечке сүйлөшүп,
 Соога¹ болот турбайбы.
 Эки жаман баш кошсо,
 Эртеден кечке дөөрүшүп,
 Коога² болот турбайбы.
 Ачпай буудан арыбайт,
 Арам пейил жарыбайт,
 Акындар сөзгө талыбайт.
 Чырпык өзүн тал ойлойт,
 Чымчык өзүн жан ойлойт.
 Чымчык өзүн эр ойлойт,
 Наадан өзүн шер ойлойт.

Чындап ажал келген соң,
 Чыкса эле кирбес жан кайтып.
 Колуңдан дөөлөт кеткен соң,
 Келмеги кымбат мал кайтып.
 Чынары сынып калса да,
 Чырпыгы өсөр тал кайтып.
 Кара коргон нураса³,
 Калаа болбос ал кайтып.
 Туурдан учса туйгун куш,
 Кайрылып конбос ал кайтып.

¹ Соога же соогат – чабуулдан же аңчылыктан түшкөн олжодон берилүүчү белек.

Бул түшүмдөгү эки башкан сөз бир маани катары түшүндүрүп жатат. Туурасы: соога – эрмек, көңүл алаксытуу.

² Коога — чыр, чатак, уруш, жанжал деген иран сөзү.

³ Нураса — ураса, куласа деген сөз.

Келегин десе бересең,
Кезертер жанды саргайтып.
Өткөн өмүр жашарбас,
Алтымышта чал кайтып.

Ала албаса шумкарың,
Бөпүлөбөй не пайда?
Алдыңда атың бол босо,
Минсе чатың толбосо,
Айылга барып не пайда?
Эри сүйбөс катынга,
Эндик, упа не пайда?
Эт желиндүү боз койго,
Эгиз козу не пайда?
Жамачылуу чапанга,
Ашка, тойго кийбесе,
Жылуулугу не пайда?
Алганың жаман болгон соң,
Теңтуштардын ичинде,
Аркырап беттен алган соң,
Сулуулугу не пайда?

Калыстыгың болбосо,
Акимдигиң не пайда?
Кайрылуу жоомарт болбосо,
Калың малың не пайда?
Ден соолугуң болбосо,
Теңселишиң не пайда?
Ойноп-күлүп жыргабай
Жигиттигиң не пайда?
Асыл жаның кеткен соң,
Теңиң бизге не пайда?
Акылы бар, азамат,
Аркы-берки ойлонуп,
Адилет болчу бул жайда.
Тең, табигат бар болсо,
Эң авалы жан жакшы,
Тирүүлүктө мал жакшы,
Мүнүшкөргө куш жакшы,
Уктасаң жатып түн жакшы,
Оокат кылсаң күн жакшы.
Алыска сапар жол жүрсөң,
Аземдүү жорго ат жакшы.
Билбес наадан туугандан,
Билеселүү жат жакшы.
Үйүндө бекер жатканча,
Үйрөнсөң билим кат жакшы.
Сараңдык кылган бакылдан¹
Сакылык кылган март жакшы.

¹ Бакыл – сараң, ичи тар.

Баркынды билбес баатырдан,
Мамиле чыккан сарт¹ жакшы.
Кесепет жаман катындан,
Келте ооруган дарт жакшы.
Мөмөсү жок дарактан,
Жапай чыккан тал жакшы.
Биздин көчмөн калкына,
Чарба баккан мал жакшы.
Тамчы тамган боз үйдөн,
Дубалдан соккон там жакшы.
Башыңа келсе жалгыздык,
Бакырчылык кам жакшы.
Бара жеген бийлерден,
Тар(ы)п жеген аң жакшы.

Сыйларыңа эл жакшы,
Дыйкандарга жер жакшы.
Каз-өрдөккө көл жакшы,
Кадырын тапкан эр жигит,
Кары-жашка тең жакшы.

Арманы болор мергендин.
Алганы болор бергендин.
Күнөөсү болор күлгөндүн,
Күйүтү болор өлгөндүн.
Адамдын көркү чүпүрөк,
Агач көркү жапырак.
Өзөндүн көркү тал болот,
Өлгөндүн көркү жар болот,
Тирүүнүн көркү мал болот.

- Акелер ат кумары не болот?
Эр кумары не болот?
- Ат кумарын сурасаң,
Арпа менен туз болот.
Эр кумарын сурасаң,
Алман тайган, кыраан куш,
Кара соз айым, сулуу кыз,
Асынсаң мылтык, атсаң түз,
Ак далыңдын айнеги.
Атса аманат жандын эрмеги,
Адамдын болоор көөнү куш.

Айыл консоң байларга,
Бир тырмагың маларга.
Айыл консоң чеченге,
Кебиң түйнүн чечерге.
Айыл консон, айгакка.
Мүдүрүлтөр тайгакка.

¹ Сарт – соодагер, алып сатар деген мааниде.

Үркөр айдын жолдошу,
Үч аркар таңдын болжошу.
Толгон тоонун закымы,
Торгой — куштун акыны,
Булбул куштун мырзасы,
Буудайык — куштун төрөсү.
Ай төгөрөк, сабы жок,
Арык жылдыз табы жок.
Өгөөдөн бүлөө өткөн жок,
Экөөгө бирөө жеткен жок.
Өткөн ишке бушман жок,
Өлүмдөн кыйын душман жок.

Эрге келет бир кезек,
Жерге келет бир кезек,
Бакка келет бир кезек.
Эрге кезек келгенде,
Экиден күлүк ат байлайт.
Жерге кезек келгенде —
Байчечекей гүл жайнайт.
Бакка кезек келгенде —
Башына булбул куш сайрайт.
Эрден сыймык кеткенде —
Бир иши келбей оңунан,
Ботодой көзү куп жайнайт.
Кыя кечпей жол болбойт,
Кыя бычпай тон болбойт.
Саратан жайдын ыштыгы,
Сарамжал эрдин кыштыгы.
Көпүрө көлдүн бурагы,
Коз адамдын чырагы.
Түйүнү бирге жибектин,
Түтүнү башка билектин.
Саны бирге санаттын,
Өңү кызыл манаттын.

Чөпкө бергис такыр бар,
Байга бергис жакыр бар,
Өгөөгө бергис бүлөө бар,
Элүүгө бергис бирөө бар,
Атка бергис кунан бар,
Кызга бергис жубан бар.

* * *

Өткөн өмүр, кеткен күн,
Кайрылып келбейт чакырса.
Өлгөндөн соң угулбайт,
Көрдө жатып бакырса.
Жан-жаныбар кутулбас,
Ажал жетип азгырса.
Жигит болот алмаз курч,

Жамандык көрүп жышылса.
Акыры чыкпай эч калбас,
Акыйкат ишти жашырса.
Кишиге киши кул эмес,
Өнөр — билим ашынса.
Жигитти кудай атканы,
Кошоматка баш урса.

Төгүлбөй дөөлөт тура албас,
Артылып каны ташыса.
Күнү калбас башкага,
Илим менен таш урса.
Ыкыбал кетер кишиден,
Эчкиге төөчөн жашынса.
Адамдан акыл чыгабы,
Кайраты кетип жашыса.
Болбой койбос каткалаң,
Борошолоп күн жааса.
Адилдик кетсе улуктан,
Элге, журтка бир казаа.
Адам шору арылбас,
Иши оңолбой кошу оосо.
Өлөр эчки койчуга,
Кайта-кайта кашынса.

Мисалы, акыр күн болор,
Күн жоголсо чыкпастан,
Айдың кетип жарыгы,
Капкараңгы түн болор,
Жылдыздын өчсө чырагы,
Дүнүйө жүзү не болор?
Борошолоп күн жааса,
Бороон, шамал, жер болор.
Жан-жаныбар айбандар.
Жүрө албастан тел болор.
Дүнүйө жүзү чайкалса,
Ашуусу муздап бел болор.
Таштай катып дүнүйө,
Такыр өлүп уу болор.
Жылдызга жылдыз урунуп,
Кагылышып кум болор.
Жаан жаап токтоосуз,
Дүйнө жүзү сел болор.
Бүтүн дүйнө калкылдап,
Толкунданган кол болор.
Күн чыкпаса жаркырап,
Кандай дүйнө эл болор?
Акыл жарык, шоола нур,
Окуп алсаң нурга нур,
Акыл кетсе башыңдан,

Маңдайыңда шор болор.

Ачуу жүрөк не болор?
Ачуулууда акыл жок,
Кылган иши кер болор.
Ачуу душман акыл дос.
Ачуу түбү кем болор.

Кетсе айлыңдан ынтымак,
Жигит башы тел болор.
Кызыл жибек кырмызы,
Баркы кетип жүн болор.
Кайгы түшсө башыңа,
Күнүң кара түн болор.
Алтын капка калааңыз,
Күтүлбөсө чым болор.
Бакты келсе жигитке,
Жалган сөзү чын болор.
Чалакайым, жарым эс,
Чатак жүрүп тим болор.
Адам акын жебегин,
Жүрөгүңө чер болор.
Бакты тайса жигиттен,
Баары сөзү чыр болор.
Тентек болсо үй-бүлөң,
Тиричилик кор болор.
Тең адилдик кылбаса,
Теги жүрүп кор болор.
Терстеп жүргөн жигиттин,
Темингиден шор болор.

Жорго жолдун барманы,
Жокчулук эрдин арманы.
Саратан жайдын ысыгы,
Сарамжал эрдин кызыгы.
Жакшылык келбейт жамандан,
Кеп кутулбайт чеченден,
Мээнет кетпейт бечелден.

Туура терек жыгылса,
Туйгун жаның өткөн соң,
Туушкан ыйлап не пайда?
Кара терек жыгылса,
Калган терек не пайда?
Кайран жаның кеткен соң,
Карындаш ыйлап не пайда?

* * *

Сылык деген эмине?
Сылык болгун дегеле.
Сыймык сынган чегедек
Сынса кирбейт эбине.

Акыл деген айлалуу,
Азап деген залалдуу.
Эгиз болсо эмгегин
Эрдин тийбейт паанайы.

Дөөлөт деген чоң байлык,
Дөөрүк киши наадандык.
Акылдуунун бир сөзү,
Айткан сайын бир тайлык.
Күлүк чыгат жылкыдан,
Күзгүдөй тунук буудандан.
Ачуу деген арам иш,
Ажыратат туугандан.

Акыл деген алтынбы,
Ал тынды тапкан акыл бы.
Акылдуу уткан өмүрүн.
Арт жагында калсынбы?
Өмүр асыл баарыдан,
Өмүргө акыл байланган.
Өмүрдүн үйү тирүүлүк,
Өмүр кетет экен өлсө жан.
Сулуу деген сырдаган,
Суук деген тоңдурган.
Сырдаган сулуу эмес ко,
Сылык сөздүү кумпайдан.
Тоңдурган суук эмес ко,

Тобосу жок ургандан,
Булбул муунду эритет,
Бул адамды семиртет.
Ажал оору келгенде,
Асыл жанды кейитет.
Саргарса кайгы аралаш,
Санаа өмүр кемитет.

Той акылын табуучу,
Туйгун тууган чечендер,
Жоону сайып алуучу,
Жолборс жүрөк эрендер.
Арбайып артта калуучу,
Айласыз тууган бечелдер.

Баатырлардын кыйын жүрөгү,
Октон кайра тартпаган.

Улуктун кыйын дүмөгү,
Убададан кайтпаган.

Шумкарың алгыр болбосо,
Тырмагы ийри кулаалы.
Тулпарың күлүк болбосо,
Дуңгулдан¹ артпайт бу дагы.

Өмүрдү бекер койбосо,
Он сегиз, отуз курагы.
Дуңгул — жаман ат.
Ок жыландай толгонсо,
Жигиттин алган ынагы.

Ышкырбай шамал козголбойт,
Чаң тополоң боз болбойт.
Айрандай жакшы аш болбойт,
Кымыздай суусун кандырбайт.
Шамал жерди кууратат,
Оору эрди кургатат.
Санаа эрди саргайтат,
Сап² жигитти муңайтат.
Доо эрди өксүтөт,
Көкүрөгүн көксүтөт.
Баатыр бол мок маңдайдан,
Чечен болмок таңдайдан.
Өкүм болмок өзүңдөн,
Сынык болмок сөзүңдөн.
Эки ат минген кеч калбайт,
Элдүү түлкү ачка өлбөйт,
Кыяны кыялай жортпой жол болбойт,
Кыз албай жалгыз көбөйбөйт.

** *

Жакшы адамдын белгиси,
Жалпыга бирдей калыста.
Жаман санаа душманга,
Жан аябайт намыста.
Жол азыгың камдап ал,
Жолоочу жүрсөң алыска,

Жакшы санаа теңтушка,
Жаман сөзгө барышпа.
Бермегиң болсо бирөөгө,
«Бересем жок» деп танышпа.
Алың келбейт баратса,

¹ Дуңгул – жаман ат.

² Сап – жокчулук, кедейчилик деген мааниде.

Аныгын айткын калыска.
Бербеген сараң адамдан,
Төшөлтө жакшы жүктөсөң,
Төө ылайык көчкөнгө.
Куурай жаксаң үзбөй жак,
Күймөгү кыйын өчкөндө.
Жарамдуу жалгыз эр чыкса,
Жалгыз татыйт бут элге.
Жамандык кетсе өзүңдөн,
Башкадан көрүп күчөнбө.
Колундан келсе азамат,
Конушунду түзөңдө.
Адилет болот эр жигит,
Айыл-апа жүрөт күтөрдө.
Текебер кылат кай бирөө,
Теңдиктен үмүт үзөрдө.
Эл бийлөөчү азамат,
Элинди бирден таратпа.
Элинде болсо ынтымак,
Эки жагың канат да.
Акылыңды оодарып,
Алдырып ийбе аракка,
Кызыгып өзүң үйрөнгүн
Кылыч, мылтык жаракка.

Жаш өмүрдү өткөрбө,
Жайдары жүрүп шаракта.
Кишиликтүү азамат,
Кириптер болбо камакка.
Окуучулар, кулак сал,
Окуп жаткан сабакка.

Арык ат минип жол жүрсөң,
Аста жүргүн кыймылда.
Намыс кылбай түшө кал,
Өөдө менен ылдыйда.
Жаман болот жантык жол,
Көңүл берип сөз уккун,
Көпчүлүктүн жыйында.
Кызыгы болбойт жаштыктын,
Кырктан ашкан кырында.

Таалайга нелер туш келбейт,
Тандабай ичкин тамакты.
Үйдө, тышта болосун,
Үйрөнүп алгын жамакты,
Баштаган ишти бүтүп ал,
Башкага болбой алагды.

Акылың болсо, эр жигит,
Акыры сүйбө тарапты.

Жатык болгун, таштап кой,
Төрө пейил адатты.

Азыраак чыккан чыгымга,
Азамат болсоң күйүнбө.
Бекер олжо табылса,
Пенделик кылып сүйүнбө.
Эмгексиз бекер тапкандын,
Эсеби болот түбүндө.
Бересеңди камдап жүр,
«Бер» деп келсе күч келбе.
Жат жана жакын карабайт.
Жамандык башка түшкөндө.
Жоого аттансаң бел байла,
Жолдош болбос коркокко.
Ишинди бузуп албагын,
Иштетем деп чоркокко.
Эч оокатың болбосо,
Эгин айда ортокко.
Майы кетет арыктап,
Мал түнөтсөң тоңгокко.
Иче берет тим эле,
Бере берсең соргокко.
Этиеттеп жер айда,
Эгин чыкпайт шордокко.
Оокат кылат жеткилең,
Ойдогудай бол мокко.

Оңой менен оңолбойт,
Оошуң кыштак тамыңдан.
Коңултактап каласың,
Кошунаң көчсө жаныңдан.
Ажалы жок ооруга,
Себеп болот дарыдан,
Өйдөлөбөйт далайга,
Өтө ачыгып-арыган.
Баарын бирдей тең санайт,
Нускалуу жакшы карыган.
Толуп жатса бар дебейт,
Ниети бузук тарыган.
Элге шүмшүк атыгат,
Ушак айткан баарынан.
Ууру кылган адамдан,
Уга албадым жарыган.
Артык дебе алтынды,
Ак буудайдын данынан,
Таалайыңа жараша,
Табылса кийип, ичкениң.
Кошуна, тентуш, эл жүрөт,
Колуңда болсо тизгиниң.
Жолуң жолдо жакшынын,

Жолоюна түшкүнүң.
Жаныңа пайда келтирген,
Жакшыдан теңтуш күткүнүң.
Жарым ай жолдош болбогун,
Жамандан күдөр үзгүнүң.

Элүүдөн жашың өткөндө,
Эңилериң ойлогун.
Эл оозуна сөз болуп,
Жеңилериң ойлогун.
Алтымышта ар нерсе,
Кас болорун ойлогун.
Ар ким айтып ар нерсе,
Пас болорун ойлогун.

Жетимишке барганда,
Өзүңө жеме коесуң.
Жеңилип уул, кызыңа,
Жек көрүнчү болосуң.

Сексенге жашың барганда,
Серее албайсың бутуңду.
Сергек болсо балдарың,
Сезимге сактайт кутуңду.

Токсонго жашың барганда,
Томпоюп үйдө жатасың.
Тоорулуп ажал башыңды
Тон-шаймалың катасың.

Жүзгө жашың барганда
Сүзүлгөнүң билбейсиң.
Жүзүмдүн шагы ийилип,
Үзүлгөнүн билбейсиң.

Биринчи тилек тилеңер,
Бириң¹ ойрон болбоско.
Экинчи тилек тилеңер,
Энеден жетим калбаска.

Үчүнчү тилек тилеңер,
Үйүң ойрон болбоско.
Алтынчы тилек тилеңер.
Аса-муса колго алып,
Ата деп ыйлап калбаска.

¹ Бириң-бириң да, эч кимиң деген мааниде.

Өлүм деген нерсени,
Учтуу кылып жараткан.
Качканына койбостон,
Күчтүү кылып жараткан.
Шаани менен айтарга,
Азаны болбойт өлүмдүн.
Аш кайнатып ичерге.
Казаны болбойт өлүмдүн.

Уулу ыйлап келгенде,
Шүк деп коет өлүмдү.
Өлүм эрди өксүтөт,
Көкүрөгүн көксүтөт.
Жорго жолду арбытат,
Жокчулук эрди карытат.
Жок болуп жолуң ачылбайт,
Башыңа мүшкүл иш түшпөй,
Малың арзан сатылбайт.

Жокулук өзү зор кыйын,
Жолойдун пейлин кылбасаң.
Жобанып¹ үйдөн чыкпасаң,
Жолукпайт сага бир тыйын.

Жардылык өзү зор кыйын,
Жапандын² пейлин кылбасаң.
Жобанып үйдөн чыкпасаң,
Жаныңа түшпөйт бир тыйын.

Илебиме нас тартып³,
Акыл эске неш тартып,
Азапка түшкөн бул башым.
Дарыя болот көз жашым.
Ырдап айтып берейин,

Бир четинен аралап.
Ындыстан алыс куш келет,
Бир жакшыга бир жаман,
Себеп менен туш келет.
Он эки айда жыл келет,
Айтам десем, калайык,
Ар сабактын башынан,
Албан түрлүү ыр келет.
Айтпайм десем калайык,
Көөнүңөргө кир келет.

Эски, көөнө⁴ дүйнөнү,

¹ Жобанып — үмүттөнүп, кубанып.

² Жапаң — жапайы, тентимиш, кыдырмыш.

³ Нас тартып — Эрдиме насыбай салып.

⁴ Көөнө — эски-үскү кийим-кече жана майда-барат буюмдар.

Эстүү пенде ап кетет¹.
Этегине сап² кетет.
Катып көөнө дүйнөнү,
Кайыр кылса ап кетет.
Кап-куржунга сап кетет.
Өзүңө койбо бинаны³
Башыңа үйбө кунани⁴.
Малым-малым дебеңер,
Малың талаа чымчыгы.

Үйүм-үйүм деңебер,
Үйүн талдын чырпыгы.
Күчүм бар деп кубанба,
Күчүң кетер бир күнү.
Саар менен турмак парз,
Сууну көздөй басмак парз,
Бети-колун жуумак парз.

Шамал жерди кургатат,
Дөөлөт эрди жыргатат,
Өлүм эрди жыргатат,
Чучугунду муздатат.
Сары атан чөптү катырат,
Зоолордо улар чакырат.
Ооматы⁵ келсе байлыгың,
Коркконсуп элден жашырат
Үйүнө келсе бир мейман,
Табагын таппай шашылат.
Элинде айып бар болсо,
Шерменде кылбай жашырат

Жары келсе жай алган,
Бечара келсе бел алган.
Мусапыр келсе буксаган,
Олуя март байкаган,
Жерден айтып берейин.
Кыямат кылыч белинде,
Курч болот найза колунда.
Чарайнасы боорунда,
Олут чайкар соорунда.
Кылычы кынга батпаган,
Жоо дегенде жатпаган,
Эрден айтып берейин.

¹ Ап кетти — «алып кетти» деген сөздүн кыскарткан түрү.

² Сап — «салып» деген сөздүн кыскарган түрү.

³ Вина — күнөө деген сөздүн синоними.

⁴ Куна — күнөө.

⁵ Ооматы — иши илгери кеткен, иши оңолгон.

Калемдей кашы чийилген,
Кайкалап бели ийилген,
Колунда кайчы жез оймок,
Уздан айтып берейин.
Эгизге чыккан кайыңдай,
Аргымак аттын тайындай.
Энеси боюн өстүргөн,
Богогу салык мойну кез,
Кош анарын күйгүзгөн,
Кептер моюн дутар бел.
Минген аттың кыл канат,
Кийген тонун үч кабат.
Атаң төөсүн иштетип,
Азамат эрлер пул табат.
Бар болбой малың чачылбайт,
Жок болбой жолуң ачылбайт,
Башыңа мүшкүл иш түшпөй,
Малың арзан сатылбайт.
Чырмаган мээнет кетпесе,
Чындап ажал жетпесе,
Баш жаздыктан тартылбайт.
Баш жаздыктан кеткенде,
Бар оокатың татыбайт.
Тил күрмөөдөн өткөндө,
Тириктигиң табылбайт.
Эки көзүң жумулса,
Көргөн күнүң татыбайт.
Жан алкымга келгенде,
Бар оокатың табылбайт.
Буудайдан тилиң бурулуп,
Нур чырайың куурулуп.
Жамгырдай жашың төгүлүп,
Бедендериң сөгүлүп.
Акырет жайга барганда,
Чымындай жаның куурулуп.
Өтө ширин көрүнөт,
Кайыр кылып кол менен,
Актан ажал жеткенде,
Кары дебей, жаш дебей,
Кете берет жол менен.
Акыреттин кербени,
Акыры болот арманы.
Кептер жана дүнүйө,
Өтүп кетип баратат.
Бири учса бири конуп,
Өтүп кетип баратат.
Ажал жетип күн бүткөн,
Өлүп кетип баратат.
Кайыр кылып кол менен,
Акыретте табалбай,
Акыры болот арманы.

Такасы болот жоргонун,
Таалими болот молдонун.
Акылы болот пенденин,
Сообабы болот селденин.
Короо толбой кой болбойт,
Боолу шумкар жоголбойт.
Эгем эки кылбаса,
Пенденин пейли оңолбойт.
Жалгыз жыгач үч болбойт,
Ыкыбалы келбесе.
Журт башкарып бий болбойт,
Жолборстон туулган шер болот.
Шердей белдүү эл болот.
Жамбынын баары ак болот,
Жандарда сулуу арс болот.
Ак көңүл адам март болот,
Такабур адам дат болот.
Кушту учурган пар болот,
Эрди учурган зар болот.
Куш жаманын сурасаң,
Кулалы менен сар болот.
Кыргыйым салдым кыр менен,
Кыз баласы сыр менен.
Алпурушуп тең ойноп,
Өтүп кетсем кыз менен,
Өмүрүң өтсүн эр жигит,
Бир кара көз жар менен.
Кептердин мойну кок болот,
Кемпирдин жары жок болот.
Кыргыйдын мойну көк болот:
Кыз баласы көп болот.
Маңдайлашып келгенде,
Жүрөк күйүп өрт болот.

Өткөн бир менен кеткенди айт,
Мурдагыга жеткенди айт.
Эки жакшы бириксе,
Ала-Тов менен Кара-Тов
Биргелешип калгандай,
Ала-Тоңду кар басып,
Кара-Тов какшап калгандай,
Эки жаман бир өлсө.
Ителгиси итейип,
Тааны тарап кеткендей.
Бар мактанса табылат,
Жок мактанса чабылат.
Белиңде пулуң болвосо,
«Мен» дегениң бекар гап.
Алдында атың болвосо,
Той тамаша күндөрү,

Дегдегениң бекар гап.
Жорго бир жолдун пармани,
Жокчулук эрдин арманы.
Жоргобуз жолду арвытат,
Жокчулук эрди карытат.

Жол адашкан жаш болот,
Жолдо жалгыз адамдын,
Жобогону нас болот.
Түктүү айбан чарс болот,
Кабактын көркү каш болот.
Жаманга довлат жар болсо,
Көтөрө албай мас болот.
Санаты улук салданин,
Ар кылы болот панданин,
Акылы жок тентектин,
Катыны бийлеп баш болот.
Алма баш бедөө ат деген,
Ачык айтпайт жат деген,
Өлтүрбөйт тууган өз деген.
Он сегиз миң ааламдын,
Чырагы эки көз деген.
Дүкөндө болот пөз деген,
Чымтайдан келет туз деген,
Чырайлуу болот кыз деген.
Асили кептин тазасы,
Адамкерчилик сиз деген.

Карарган тоонун боорунда,
Карчыга куштун уясы.
Сандаган малды семирткен,
Кара жердин гиясы.
Акылдуу чечен адамдын,
Толу болот миясы.
Аттувга жөө жете албайт,
Дарди күчтүү жата албайт.
Кайраттуунун астынан,
Карты душман өтө албайт.
Тувра жүргөн азамат,
Туугандан алыс кете албайт.
Тууганыңды жаман деп,
Душманыңа качпагын.
Жолдошуңду жаман деп,
Абийириңди ачпагын.
Эсиң болсо жигиттер,
Капа кылып тилдевей,
Кайрыла жур жетимге,
Өтүп кеткен ишиңдин,

Артынан бекер өкүнбө.
Көтөрүлүп көп сүйлөп,
Учураба кесирге.
Сөз айтса жооп бербеген,
Арамдыктын белгиси.
Колунда дүнүйө болбосо,
Чабалдыктын белгиси.
Аялың алса бетинден,
Адамдын келет өлгүсү.

* * *

Жаман катын курусун,
Жакшы эрини кул кылат.
Аш кылса үстүн кыл кылат,
Айтса гапти албастан,
Адамды бир пул кылат.
Арам-алал иш кылып,
Ичсең көвнүң кир кылат.
Салган болот кабагын,
Оромолун кыйырып.
Ачып алат уялвай,
Кир басып калган тамагын.
Жаман катын курусун,
Аптада жувайт башыны,
Арувлап кылвайт ашыны.
Көйнөктөрү семтиреп,
Асып коюп казанын,
Айылга кетет тентиреп.
Жаман катын курусун,
Көрсөң көңүл кир кылат.
Ондой жаман балитти,
Санатка салып ыр кылат.
Жаман катын курусун,
Көзү өлүңкү көр кабак,
Түртмө, түндүк, үймө жүк,
Тугра таман, тулга бет,
Шыпырып койвойт үйүнү.
Туткан үйү топ тополоң,
Ар жерде жатат чачылып.

Тугру болсо ниетин,
Тулпар минип ойнойсуң.
Кыңыр болсо ниетин,
Кыяматка тойбойсуң.
Калыс болсо ниетин,
Карчыга салып ойнойсуң.
Калтыс болсо ниетин,
Карыганча тойбойсуң.
Ат чабат эрлер барлыктан,
Той кылат эрлер тоглуктан.

Тосуп жүрөт көп эрлер
Колунда малы жоглуктан.
Куш асманда, тор жерде,
Мехнат кылып иштесең,
Кудайым берет ар жерде,
Түктүв айван чарс болот,
Жаманга довлат бир келсе,
Көтөрө албай мас болот.
Кабактын көркү каш болот,
Жолдо эриккен адамдын,
Жованганы нас болот.
Жаманга дөвлөт келгенде,
Көтөрө албай мас болот.
Жакшынын бири адалат,
Жамандын бари ар савлет.

* * *

Айтып берем силерге,
Адат болгон биздерге.
Ырдап берем силерге,
Ырасми болгон биздерге.
Жармы жалган жармы чын,
Жакшылардын көвнү үчүн.
Теңи жалган теңи чын,
Теңтуштардын көвнү үчүн.
Аз деп арман кылбаңар,
Узак деп уктап албаңар.
Жаман деп жатып албаңар,
Кумдан качкан коёндой,
Чакан айтып берейин.
Машинеден чыккандай,
Майин айтып берейин,
Күлүктүн күндө табы бар,
Улуктун тилла, шабы бар.
Аргумактын тайы бар,
Ак бараңдын сайы бар.
Кичиктин катта зору бар,
Аттууга асти жете албайт,
Пияланын шору бар.
Жигиттин черин тараткан,
Сай жүгүрүк ат болот.
Молдонун черин тараткан,
Ала кагаз хат болот.
Устанын черин таркаткан,
Кара темир дат болот.
Каатырдын чердин таркаткан,
Маңдайлашкан жоо болот.
Мергендин черин таркаткан,
Бети сыйка зоо болот.
Койчунун черин таркаткан,
Короо толгон кой болот.

Ырчынын черин таркаткан,
Тоотмек салган той болот.
Той маарака болгондо,
Атты чаап байга алсаң,
Аттын чери жазылат.
Жыбыратып окусаң,
Хаттын чери жазылат.
Чабандаздар бириксе,
Улакта чери жазылат.
Кыз-жубандар бириксе,
Булакта чери жазылат.
Жамандын көөнү жатмакта,
Мергендин көөнү атмакта.
Сопунун көөнү азанда,
Соргоктун көөнү казанда.
Дарди күчтүү жата албайт,
Гайраттуунун астыдан,
Каршы душман өтө албайт.
Тувру жүргөн азамат,
Туугандан алыс кете албайт.
Эсиң болсо жигиттер.
Тууганыңды жамандап,
Душманыңа качпагын.
Жолдошунду жамандап,
Абийриңи ачпагын.
Көп гыдырша журтума,
Алтындай сөзүм чачкамын.
Көкүрөктө ырымдын,
Ачкычын бурап ачкамын.
Эң эле жыргал эмеспи,
Дүнүядан жыргап өтүүгө,
Эсиң болсо жигиттер,
Тамаша кылба жыртандап,
Эри өлгөн аял жесирге.
Уяты бар адамдын,
Нуру болот бетинде.
Алдап айтса бир бузук,
Алдоосуна эсирбе.
Жалган жерден сот болуп,
Ак жерден кесилбе.
Өлөңдүү жерде саз болот,
Өлчөмдүү кең дарыяга,
Өрдөк менен каз конот.
Акылы бар адамдын,
Убадасы түз болот.
Өткөрө сүйлөп гап айтсаң,
Өлгүчө кектеп унутпай,
Өз тууганың кас болот.
Ушакчы болгон жигиттин,
Урматы болбойт элиге.
Уурдап гапти ташыган,

Уяты чыгат бетиге.
Ушундай шүмшүк болчу деп,
Жолотпойт элдин четиге.
Туура сүйлөп, түз жүрсөң
Кадырың болот халкыңа.
Жайдары жигит болчу деп,
Ыракмат айтат артыңа.
Одоно сүйлөп гап айткан,
Обу жок адам көп болот.
Орунсуз сөзгө көп кирип,
Ошончо журтка гап болот.
Тувра жүрбөй кыйшандап,
Туугандан алыс чет болот.
Кыз кыялдуу кылтындап,
Жакшы ат камчы салдырбайт.
Жакшы адамдын белгиси,
Көңүлүңдү калтырбайт.
Сыртыңдан түзөп гап айтып,
Душманга сырың алдырбайт.
Жакшы көргөн жолдошун
Жамандык ишке бардырбайт.
Жакшы аялдын белгиси,
Жайдары болот кишиге.
Хызматын эрте бүтүрөт,
Баа жеткис ишиге.
Адамдын пейли берилет,
Ар күнү кирет түшүнө,
Кадырың билбес аял бар.
Караңгы күндүн түнүдөй.
Кылыгы кыймат жакшынын,
Калтардын мербет жүнүндөй.
Карагат көзү мөлтүрөп,
Кашы жайдын гүлүндөй.
Аста айтып сылык сөз,
Жүргөнү сонун билинбей.
Күлүктүн болот белгиси,
Пайгеден чыгат сүрөтпөй.
Жакшы аялдын белгиси,
Колдогу шумкар түлөктөй.
Ар мүчөсү келишкен,
Тартып койгон сүрөттөй.
Алганың жаман жолукса,
Кулак салбайт сөзүнө.
Куюлтуп айтып берейин,
Кулак сал, балдар, кебиме.
Пейли бузук кишиге,
Ички сырың айтпагын!
Алты санын, соо болсо,
Бекер карап жатпагын.
Атаң тентек болсо да,
Акылын ойго сактагын.

Насаатымы ыр менен,
Терме кылып айтканым.
Харыганда сүйлөтүп,
Алжытпасын адамды.
Каласың балдар зыянга,
Жолдош кылсаң нааданды.
Айыктырбай ырбатат,
Болор-болбос жаранды.
Андай жаман адамдар,
Бөөшсүнүп сыртыңдан,
Байкал жүрөт чаманды.
Көз карашы бузулуп,
Түзүк айтпайт саламды.
Сөз айтсаң жуап бербеген,
Арамдыктын белгиси.
Чогулган топко барвасың,
Жамандыктын белгиси.
Колуңда дуняң болбосо,
Чабалдыктын белгиси.
Аялың алса бетинден,
Адамдын келет өлгүсү.
Бууданы чыгып, пайге алса,
Ат ээси сүйүнөт.
Күлүктүн болот белгиси,
Жер тандабай жүгүрөт.
Эки душман беттешсе,
Коркоктор жандан түңүлөт.
Өкүм конок кондурса,
Айылдын баары бүлүнөт.
Жайловнун көркү ачылат,
Жайылып жаткан мал менен.
Сулуwnун көркү гал менен,
Торгой сайрайт уктабай,
Агарган шоола таң менен.
Булбулдун көркү ачылат.
Буралган кырчын тал менен.
Жигиттин көркү ачылат,
Айнектей сулуw жар менен.
Күлүктүн көркү ачылат,
Суутуп чапсаң тер менен.
Аялдын иши эр менен,
Өтүп кеткен өмүрүң,
Айланып кайта келбеген,
Жигиттердин жакшысы,
Жаман ишти жөндөгөн.
Акылы жок боз балдар,
Насаатка көнбөгөн.
Эсен келет алыстан,
Ажалы жетип өлбөгөн.
Жалама зоого жараткан,
Эчки-теке гайберен.

Чубашып басса жарашкан,
Туянын көркү нар менен.
Чилденин көркү ачылат,
Агарган суук кар менен,
Айылдын көркү ачылат,
Кок шибер майдан саз менен.
Дария көркү ачылат,
Айланган өрдөк газ менен.
Кубалашмак ойносо,
Баланын көркү тай менен.
Кабаттап үйлөр салынса,
Шаардын көркү там менен.
Салкындын тиет пайдасы,
Саратан ысык жай менен.
Кандай адам иче албайт,
Чайдын көркү нан менен.
Касал кетпейт бечелден,
Гап кутулбайт чеченден.
Мурушкер салат бүркүтүн,
Агытып кошо тайганын.
Кууп жөнөйт артыдан,
Көрөмүн деп алганын.
Кызыгы кыйын бүргүттүн,
Камчы кылат балдагын.
Чаап жүрүп байкабайт,
Атынын чарчап калганын.
Тапка келбес бүргүттү,
Жалгыз барып салбагын.
Ачуу келсе качырып,
Арманда болуп калбагын.
Ат үстүдөн алдырып,
Акылыдан тайбагын.
Көрүнгөнгө мактанып,
Көтөрүлүп калбагын,
Кыз алган жарды жаман деп,
Акылың болсо чанбагын.
Оң колуңун ачууну,
Сол колуң менен кармагын.
Теңтуштардын ичинде,
Адашпай тилим сайрагын.
Банданын бардыр арманы,
Айып этпе теңтуштар,
Сөзүмдө бардыр жалганы.
Эсимде барбы келирге,
Эрмекмин ырдап берерге,
Ядымда барбы келирге,
Яңшанып ырдап берерге.
Отурган азиз туугандар,
Эртеден кечке ырдам,
Наар го болбойт сиздерге.

* * *

Айткан сөзүн жок дебей,
Кадырлагын баарыңар.
Ай айланып, жыл өтсө,
Саламат болсун жаныңар.
Дасторхонун жайылып,
Кеңири болсун наныңар.
Кээ бир, кээ бир адамдар,
Акылы пас наадандар.
Зарылтпасын кудайым,
Кем акыл жаман нааданга.
Кейпи курсун андайдын,
Кесири тиет адамга.
Жакшы адамдын пейили,
Чаар таштай кең болот,
Бардык элге тең болот.
Шерик болсоң андайга.
Бузулган ишиң оңдолот.
Жакшыга жакын баргыла,
Жабышып колун алгыла.
Айтканыны макул деп,
Колуңду куушур алдыга.
Билгичтик менен иш кылсаң,
Пайдасы тийет жалпыга.
Эсептешпе дос менен,
Кол кармашып өткүчө,
Ынабаттык зор менен.
Айлама көлдө казы бар,
Ак жүрөгү мазгы бар,
Ар кандай иштин сазы бар.
Уул тууган катындын,
Эриге кыйла назы бар.
Канаты кайкы шумкардын,
Туягы жазы тулпардын,
Белгилүү кызмат кылбасаң,
Пейли катык улуктун,
Пулу кымбат күлүктүн,
Белге чалган белдиктей,
Медети бар туугандын,
Кыя тартып суурсаң,
Кылоову бар кылычтын.
Кызыл чеке мушташсаң,
Чыгымы бар уруштун.

Эгиниң көркү жер менен,
Тойдун көркү эл менен.
Аскасы асман тиреген,
Ашуунун көркү бел менен.
Токтолбой тойдо ырдаса,
Таанылуу болот ырчынын,

Белдин көркүн кыр берет,
Токтовой толук ырдасаң,
Тойдун көркүн ыр берет.
Келиштире ырдасаң,
Күндүн көркүн жер берет.
Кийсе кийим жарашкан,
Ашык чүкө талашкан.
Жат адамды көргөндө,
Таң калышып карашкан,
Балдар келди бул тойго.
Ак батамды берем деп,
Таягын алып элендеп,
Жакшы бала төрөң деп,
Тоюн барып көрөм деп,
Ак сакалын маңкайтып,
Чалдар да келди бул тойго.
Көк чепкенин көйкөлтүп,
Кемпирлер келди бул тойго.
Күлө, күлө назданып,
Сулулар келди бул тойго.
Эл башкарган акылман,
Улуулар келди бул тойго.
Эки бети анардай.
Нурлуулар келди бул тойго.
Асманда булут тор болот,
Арслан оозу зор болот.
Зордун таги кор болот.
Он жашаган тулпардын
Он эки түлөк шумкардын,
Дагы арманы бар бекен?
Аттын пири Бабахай,
Алкынтып минип бараткан,
Куш торосу Сулайман,
Жамы куштун баарысы,
Ындыстан карай бараткан.
Атаңдын малын жоо чаппайт.
Алтыннан эгер ат басса,
Алтынын ал да отко жок.
Атаңдын малын жоо чапса,
Бел байлашкан доско чап.
Дос күлүгүн берет дейт,
Дос күлүгүн бербесе,
Өзөндүү жерге тил бүтөт,
Өлбөгөн жанга мал бүтөт.
Мал бүткөнчө эс кетет,
Эшикте келген дос кетет.
Асман жерге консочу,
Адамзат олвос болсочу.
Аяк башың бир тутам,
Бууп койвос болсочу.
Алты адаста сув менен,

Жууп койбос болсочу.
Карай жолок, карай куш,
Парыны жулуп, боорун жейт.
Кара жер сендей бахыл жок,
Жан бүткөндүн баарын жеп,
Асман жерге консочу.
Адамзат олбос болсочу.
Карай терек жыгылса,
Карты путак не пайда?
Кайран башың өткөндө,
Катының ыйлайт байпайда.
Узун терек жыгылса,
Уч путагы не пайда?
Урматтуу башың өткөндө,
Уулуң ыйлайт байпайда.
Өрдөк учса кол калат,
Өлүмдөн качып ким калат?
Чымчык учса чий калат,
Чыңырып качып ким калат?

Ырдаса десең ырдайын,
Ырым жок деп турбайын.
Ырдын башы ыраба,
Ырды менден сураба.
Чайдөштөгү чайга окшоп,
Кайнап ырдап берейин.
Күрүч менен түрмөктү,
Алыштырып ырдайын.
Жакшы менен жаманды,
Салыштырып ырдайын.
Жакшы деп жатып албаңар,
Узак деп уктап калбаңар.
Жаман катын алгыча,
Жанды азапка салгыча,
Мойнунду толгоп бойдок жүр.
Маргалаңдай шаарда,
Боз бала болуп ойноп жүр.
Катын алсаң кайдан ал?
Таги нарктуу жайдан ал.
Кылыгы менен сөзүгө,
Кылып берет өзүгө.
Кудай алсын жаманды,
Курбаны болсун жакшынын,
Алмадай камыр аш кылат.
Азил тайпа гап менен,
Адамдын көөнүн хош кылат.
Жийдедей камыр аш кылат,
Жигиттин көөнүн хош кылат.
Кудай алсын жаманды,
Аттт кыл десе нан кылат.

Орто жерин күйгүзүп,
Тегерек четин хам кылат.
Ону жеген жигиттер,
Осура жүрү гаң кылат.
Курбаны болсун жакшынын,
Булгары кылат терини,
Мурза кылат эрини.
Кудай алсын жаманды,
Калдырак кылат терини.
Аптада жыртып бир көйнөк,
Карыздар кылат эрини,
Курбаны болсун жакшынын,
Эр талаага жөнөөрдө,
Артына кармап мингизет,
Тонуну салып кийгизет.
Кудай алсын жаманды,
Эр талаага жөнөөрдө,
Хуржун десе кап берет,
Кудай маңа берди деп,
Ашханага дап берет.
Ашханадан таппаса,
Кайтып чыгат гулдуюп,
Ашхананын кийинен,
Сууруп чыгат көмөчүн.
Чачышып кетип тулгага,
Тартып алат өңөчүн.
Тил сүйлөсө баладай,
Катындын кал-кал жакшысы.
Жаман кыял пейли жок.
Жаман айтпай эриге,
Жакшы болот элиге.
Андай катын жолукса,
Аябай берип ашыны,
Азиз кылат ар жерге,
Алганынын башыны.
Кара токум, ак тердик,
Жасап коет атыны.
Айылга басып балпактап,
Аягы турат шалтактап.
Талаага басып балпактап,
Табагы турат шалтактап.
Кой сааганда челеги,
Белчесинен бок болот.
Насаат айтсаң чаңырып,
Үйдөн качса жок болот.
Бала туудум деп коет,
Багалы эрим деп коет.
Баштыктагы талканын,
Бурдуккандай жеп коет.
Аштык ал деп кап берет,
Аш жасаса чак берет.

Аттанып эри кеткен соң,
Ашкана көздөй дап берет.
Көк инек сүтүн иритет,
Көйнөктөрүн чиритет.
Ириген сүтүн уютат,
Сары суусун куюлтат.
Сокудай камыр жуурат,
Ортодон кылын суурат.
Атт кыл десе нан кылат,
Орто жерин кам кылат.
Татыгы жок көп сүйлөйт,
Ак самындай көбүрөт.
Жаман катын албаңар,
Жарды кылып өлтүрөт.
Куржун бер десе кап берет,
Каяша айтып дап берет.
Жип эш десе бош эшет,
Осурагы жер тешет.

Күйшөбөй арпа жеп турат,
Көп жаман сөз деп турат.
Актабай арпа жеп турат.
Абийирсиз сөз деп турат.
Үйгө конок келгенде,
Нан барды десе ун жок дейт.
Унун түгүл календер,
Жарты тыйын пул жок дейт.

Мокок бычак алгыча,
Тиштеп жегин тойгуча.
Жаман катын алгыча,
Бойдок жүргүн өлгүчө.

Жакшы катын жоодурап,
Жарык болот кабагы.
Эл турганда чыр салып,
Эзелде урбайт баланы.
Айнектей кылып таптаза,
Агартып турат караны.
Ойлоп кореец бул аял,
Үйүндүн куттуу чырагы.
Кыз баланын жакшысы,
Жаңы куйган жамбыдай.
Канча салса калыңды,
Качпай туруп алгыдай.
Кыз баланын жаманы,
Жазгы конгон коноктой.
Эрмек болот айылга,
Эскиден калган жомоктой.

Жигит жакты, кыз жакты,
Мүнүшкөргө куш жакты.
Тамактын даамын келтирип,
Таттуу кылган туз жакты.
Алыска сапар жол жүрсөң,
Алчактаган ат жакты.
Билимсиз жаман туугандан,
Билеселүү жат жакты.

Кесирлүү жаман катындан,
Келте оору дарт жакты.
Сараң кыял жигиттен,
Салакалуу карт жакты.

Тырышып турган бакылдан,
Берешелүү март жакты.
Тамчы тамган боз үйдөн,
Чалмадан салган там жакты.

Атты мээнет чырмаса,
Аягынан басынат.
Эчкини мээнет чырмаса,
Котур болуп кашынат.
Байды мээнет чырмаса,
Мейман келсе жашынат.

Баланы мээнет чырмаса,
Күн жылымдап жаз болот.

Бакылды мээнет чырмаса,
Дөөлөтүнө мае болот.
Ханды мээнет чырмаса,
Өз элине кас болот.

Кызды мээнет чырмаса,
Эр албай коюп кор болот.
Катынды мээнет чырмаса,
Каяша сүйлөп зор болот.

Сууну кечсең мурун кеч,
Кийин калсаң жол тайгак.
Ууру кылсаң жалгыз кыл,
Экөөң болсоң бири айгак.
Заман кысып жазалап,
Кедейлер калды карайлап.
Же малы жок, оокат жок,
Кедейдин аты томаяк.
Кармап берип бир-бирин,
Алып жүрөт тай-тайлап.

Малай жүрсөң малдууга,
Аты жоктой байкалат.
Жолмо-жол ачка балдарын,
Багалбай жүрөт баш чайкап.

Өзөндүү сууга тал бүтөт,
Өлбөгөн кулга мал бүтөт.
Мал бүткөнчө иш өтөт,
Агайындап дос өтөт.
Айланып күн, жыл, ай өтөт,
Өлбөгөн жанга мал бүтөт.
Бар-жок күнүң тараза,
Өлчөп баасын көрсөтөт.
Жаман күндөн жакшылык,
Кайрат кылсаң төрөлөт.
Адал эмгек баатырга,
Жандуу, жансыз жүгүнөт.

Кырчын, кырчын, кырчын тал,
Кырчын талга жалкың сал.
Жылкың миңге жеткенде,
Кыз бал ага сөйкө сал.
Кыз баланын сөйкөсү,
Тайдан болот турбайбы.
Кулун тайдын ширеси,
Талдан болот турбайбы.
Талаалап кырды кыштабай,
Талдан алар пайда жок.
Карабасаң малыңды,
Малдан алар тай да жок.
Туура кулак байлабай,
Тукумун арбын айдабай,
Маласын майда бастырбай,
Арыгын терең чаптырбай,
Топосун калың чыгарбай,
Бир жайда эки-үч сугарбай,
Дыйкансынган жигитке.

Бышылуу жаткан дан кайда?
Кокоюп колдон түшүрбөй,
Ооздон ойбой кетирбей,
Тулацдуу жерге туудурбай,
Кышында кагын¹ куудурбай.
Көзүнүн шорун агызбай,
Чобурун ылгап багызбай,
Чарбасынган жигитке,

¹ Кагын – кышында карын шамал айдап, агып кеткен жер, кышкысын андай жерлерге мал жайышат.

Багылуу жаткан мал кайда?

Ураанын бийик чакырбай,
Урушуп четин жапырбай,
Өрттөй көзү жайнабай,
Өлүмгө башын байлабай,
Эрдемсинген жигитке,
Жеңилүү жаткан жоо кайда?

Кирпичин бышык куйдурбай,
Жыгачын арбын жыйдырбай,
Мээнетке белин байлабай,
Бозоргон чөлдү жайлабай,
Устасынган жигитке,
Салынуу жаткан там кайда?
Тил албаган балаңыз,
Бел ашпаган арыктай.
Бараласаң жүгүрбөс,
Оору бол гон табыптай.
Өз баласын билбесе,
Өз атасы карыптай,
Көңүлү тынч адамдар,
Сууда жүргөн балыктай.
Борумдуу түз боз бала,
Бул кымбат асылдай.
Боз баланын жакшысы,
Мазар бол гон чынардай.

Күлүктү күлүк дебе минбеген соң,
Асылды асыл дебе кийбеген соң,
Сулууга суктанбагын сүйбөгөн соң,
Жаманга жалынбагын билбеген соң,
Анын пайдасы кысылганда тийбеген соң.

Кээ бир жигит келберсийт,
Кээ бири эч теке билбесе да эрдемсийт.
Кең көкүрөк жоон өпкө,
Кейитет жан билбес иш.
Эчен кыйын эрендер,
Ээлигип жоого тийгендер,
Чыгат түрдүү кишиден,
Чиренип кийим кийгендер.
Тайыса такты башынан,
Таштайт окуш эрендер.
Булбул муун эритет,
Бул¹ кишини семиртет.
Ажал оору келгенде,

¹ Бул — пул деген түндүк диалектилик өзгөчөлүгү.

Асыл жанды кейитет.
Саргарса кайгы аралаш,
Санаа өмүр кемитет.
Топ акылын табуучу,
Туйгун туулган чечендер.
Жоону сайып алуучу.
Жолборс жүрөк нечендер,
Арбайып артта калуучу,
Айласыз туулган бечелдер.
Улук болмок акылда,
Анын сүрөөнү болсо артында,
Калыс болуп элине,
Кайрылса ыраак жакынга,
Жолу болбойт жигиттин.

Жолдош болсо бакылга¹
Баатырдын кыйын жүрөгү,
Октон кайра тартпаган,
Эрдик белги ошондо.
Жоого карты аттанган,
Улуктун кыйын дүмөгү,
Убададан кайтпаган.

* * *

Өзүм жакшы адамсып,
Өзгөнү жаман дебейин.
Аялдардын мүнөзүн,
Азыраак айтып берейин.
Агалар угуп тургула.
Айтылган сөздүн баянын.
Айт десеңер айтайын,
Аялдардын кыялын.
Ушулардын ичинде,
Балким менин да бардыр аялым.

Аялдардын жакшысы,
Алганын жакшы парыктайт².
Ар иш келет колунан,
Башка аялга зарыкпайт.
Кээ бир түркүн аялдар,
Эринин тапкан оокатын,
Эптеп жасап бере албайт.
Көңүлү келбейт ар ишке,
Же көйнөгүн эптеп тиге албайт.
Сарамжалы жок такыр,
Сатайын десең, бирөө албайт.
Жакшы аялдын белгиси,
Жаман гави жок болот,

¹ Бакыл – бакыр, сүткор.

² Парыктайт – барктайт, кадырлайт.

Кадырман болсо эрине,
Кара да болсо, ак болот.
Орду менен иш кылып,
Оокатына чак болот.
Кээ бир түркүн аялдар,
Актыгын карап отурса,
Айдай болуп көрүнөт.
Олутсуз жердей иш кылып,
Ошентип көзгө илинет.
Жакшы аялдын белгиси —
Жарды болсо күйөөсү,
Жамаачылап кийинет.
Эрime кол кап жасайм деп,
Элден жүн сурап ийирет.
Ойлогула, жакшылар,
Ошондой аял түп сүрөт.
Аялдардын жакшысы,
Андай-мындай дебестен,
Алганы менен тең кетет.
Анын тууган балдары,
Азамат болуп эр жетет.
Кээ бир түркүн аялдар,
Жардыга калса туш ооп,
Саал байыраакты көргөндө,
Жан дили менен кызыгып,
Эки-үч маал урушат,
Эринен көөнү бузулуп,
«Эл катары кийгиз!» дейт,
Этеги-жеңине асылып.
Обу жок жаман аялдар,
Ошондой болуп кутурат.
Акырында күйөөсү
Кое берет мукурап.
Же башкага тийип ала албай,
Төркүнүндө олтурат.
Төркүнү жакшы айтабы,
Жаман кеп угат үч убак.
Өзү билбейт таптакыр,
Ошентип өтөт жаш убак.
Жакшы аялдын белгиси —
«Сиз» деп сылык сөз айтып,
Эрини көөнүн оорутпайт.
Аттарын айтпай тергешип,
Бири-бирин парыктайт.
Кээ бир түркүн аялдар,
«Өлүгүңдү көрөйүн» деп,
Одоно сүйлөйт корсулдап.
Уруп койсо кокустан,
Үч күнү ыйлайт буркурап.
«Өлүп берем сага!» деп,
Качып калат талаага.

Өзүң жакшы айтпасаң,
Каласың казал балаага.
Оокаттын болбойт татыгы,
Ошондой болсо аялың,
Элдин баарына сынтагат.
Өзүнүн билбейт кыялын,
Такыр болбойт пайдасы,
Тартасың анын зыянын.
Жакшы аялдын белгиси,
Кабагы ачык жайдары.
Качан да болсо дапдаяр,
Камдап койгон чай-наны.
Ушундай жарым болсо дейт,
Үйүнө барган мейманы.
Кыйын аял экен деп
Кызыктырат кыйланы.
Кээ бир түркүн аялдар,
Үйүнө мейман барганда,
«Нан жок эле белен» — деп,
— «Азыраак туруп тургула,
Азыр алып эле келем» — деп,
Акылы жокту кантейин,
Ачыткы издеп денектеп,
Аялсынып эркекке
«Ашыңы кылып берем», — дейт.
Ачыткысын кыш күнү,
Жылуу жерге сактабай,
Алдырып йет үшүккө.
Кыл жуугучун жоготуп,
Көтөртүп йет күчүккө.
Кыйын семиз жаныбар,
Кысыр эмжи жабагы.
Аял дурус болбосо,
Эркектин аты чыгабы.
Кара зоонун боорунда,
Кайып болот эмеспи,
Эркектин атын чыгарчу,
Зайып болот эмеспи.
Аялдын эри болбосо,
Анын да иши кыйла бар.
Азык, оокат кийми жок,
Азап тартып кыйналар.
Билсеңер кадыр-паркыны,
Жаман-жакшы айтышпа,
Бир-бириңи сыйлаңар.
Эркекке аял болбосо,
Мунунда иши кыйла бар.
Тапканыңы ким жыят?
Тамак-ашты ким кылат?
Көмүрдөй болуп кирдесе,
Көйнөгүңөрдү ким жубат?

Катык-матык айта албай,
Карайсың кимди жалдырап?
Ошону үчүн жакшылар,
Эрди-катын бардыгың,
Болгула абдан ынтымак.
Үйүндө бир отуруп,
Урушпагын чыркырап.
Чабышып кетсең кокустан,
Чайнегиң сынат быркырап.
Ата-апам урушту деп,
Бала-чакаң чуркурап.
Ондон¹ көрө жакшылар,
Ойноп отур жаркырап.
Жигиттердин жакшысын,
Айлы мактап «жакшы» дейт,
Көгала сакал адамдар:
Менин көңүлүмө жакты, — дейт.
Анда-санда бир сүйлөйт,
Мыктап туруп гапти — дейт.
Айылдагы балдардын,
Ошол жигит асты, — дейт.

Жигиттердин кээ бирин,
Айыл такыр мактабайт.
Көрүнгөн менен мушташып,
Абийрин бир да сактабайт.
Папиросту булатып,
Башканы такыр эстебейт.
Анча-мынча акчасын,
Арак ичип жеп коет.
Андай жүрбө деп койсоң,
Само дела² деп коет.
Насаат айтсаң андайга,
Кайтара сага таи коет.
Жигиттердин жакшысы,
Аялы менен ынтымак.
Качан да көрсөң экөөнүн
Кабагы ачык жаркырап.
Сиз, биз дешип сыйлашып,
Оозунан ширин сөз чыгат.
Жигиттердин кээ бирөө,
Аялы менен өч болот.
Айтып берген олордун³
Аңгемеси көп болот.
Аялы менен урушуп,
Ар түрдүү жаман кеп айтат.
Асмандан түшө калгансып,

¹ Ондон – андан.

² Само дела – сам знаю, свое дело (өзүм билем, өзүмдүн ишим).

³ Олор – алар.

Атаңдын көрү деп айтат.
Жаман болсо алганың,
Арылбайт баштан арманың.
Берекеси жок болот,
Колуңдагы чарбанын.
Байкуш болуп башынан,
Бала кезден зарладың.
Ойноп-күлүп жүрө албай,
Убайым менен карганың.
Башыңа түйшүк иш түшсе,
Сурабайт жайың алганың.
Оозуңа даамы татыбайт,
Аялың кылган айраның.
Тамакты жакшы кыларбайт,
Турса да этиң, майларың.
Мышыкка күндө жедирет,
Жакшылап жыйбай кайраның
Үйүңө келген кишини,
Киши ордуна санабайт.
«Чыгыңыз өйдө, төргө өт» деп
Айтууга кургур жарабайт.
Аялың жайсыз болгон соң,
Досторуң сени карабайт.
Жакшы кийим кийинсе,
Тааныбайт аның адамды.
Арада жүрүп кас кылат,
Агайын-тууган адамды.
Жакшылап жаман багалбайт,
Үйүңдөгү балаңды.
Жалгыз бой болсоң кокустан,
Боло албайт сага каранды.
Өзүң кетсең бир жакка,
Багалбайт жакшы малыңды.
Кийим сатып кием дейт,
Карабайт сенин алыңды.
Сыйлап-сыйпап бага албайт,
Карыган кемпир-чалыңды.
Жоктой тутат куу жаман,
Колуңдагы барыңды.
Какшык-какшык сөз айтып,
Кашайтат кара жаныңды.
Ушундайга жолуксаң,
Кимге айтасың зарыңды.
Андай аял башкарса,
Таппайсың сайдан саныңды.
Жолдошторуң келгенде,
Жаманың ачпайт кабагын.
Жабышып кала тургансып,
Жаба коет тамагын,
Кайдан билсин өзүңдүн,
Уят болуп каларын.

Жаман аял ар качан,
Сындырат шагын баланын.
Эл катары жүрбөйсүң,
Кошулуп элге карааның.

Үйүңө киши келгенде,
«Чай кайнат» десең чай жок дейт.
«Челпек кыла кой» десең,
«Уй байыган, май жок» дейт.
«Көжө кыла кой» десең,
«Суу алуучу сай жок» дейт.
«Башка үйдөн алып кел» десең,
«Коркомун чыккан ай жок» дейт.
Даяр болсо баарысы,
«От жагуучу жай жок» дейт.
Каргандардан уялбай,
Бети жок болот тирминдеп,
Кайненени какшатып,
Күндө тилдеп отурат,
«Кара жерге киргин», — деп.
Кайнатасын жадатып,
«Кагып салам» — деп айтат,
«Каргандагы жиниң» — деп,
Менден башка кожоюн,
Кана айткының кимиң? — деп,
Көтөрбөсөң үйдөн кет,
Менин айткан тилим деп.
Андайлардан айылың,
Коркуп турат зирилдеп.
Бет алышпай качышат,
Абысыны дирилдеп.
Эчтекеге эби жок,
Отко түшкөн тайгандай,
Кайната менен айтышат,
Уялбай да, тайманбай.
Суук болот сөздөрү,
Найза менен сайгандай.
Үйдөн качып чыгасың,
Отурууга жай калбай.
Үй ичинди чандатып,
Чалып нет айрандай.
Кыялы жаман буркандап,
Кызыганда кумардай.
Жолугуп калба андайга,
Кыялын билип сыр албай.
Бирөө менен урушса,
Бейлиң кетет тыялбай.
Жүрүп кетет көбүрүп,
Жар-жардан аккан кыяндай.
Сөөгүндө калат жаман сөз,
Кагазга жазган сыяндай.

САНАТ

Камгак учат жел менен,
Кар бузулат сел менен,
Айт-айт десең муну айтам,
Ак эркечче чуратам,
Ак буладай булатам,
Адамдын баарын кубантам.
Жамандын ичи күйгөндөй,
Жакшынын ичи сүйгөндөй.
Жарым акыл боз балдар,
Калар бизден үйрөнбөй.
Төөнү мээнет чырмаса,
Котур болуп кашынат.
Момунду мээнет чырмаса,
Ууру болуп ашынат.
Ыраңды мээнет чырмаса,
Талкы чыгып саз болот.
Келинди мээнет чырмаса,
Кайнене менен кас болот.
Кербенди мээнет чырмаса,
Жатак болот төөсү.
Жакшыны мээнет чырма,
Айлын жектеп асылат.
Айлын бөлүп ийген соң,
Ошондон кийин басылат.
Жигитти мээнет чырмаса,
Көпкүлөң тартып мае болот.
Малынын барын түгөтүп,
Арак менен тарапка.
Көп катылам деп жүрүп,
Маанайы ошондон кийин пас болот.

Чынар терек жыгылса,
Чырпыгы калса, тал кайтып.
Кара дебет картайса,
Короого үрбөйт ал кайтып.
Колундан дөөлөт бир тайса,
Келмеги кыйын мал кайтып.
Келе деп келсе доо жаман,
Кейитет жанды саргайтып.
Алтымыштан ашкан соң,
Жашарбайт экен чал кайтып.
Туйгун учса туурунан,
Конмогу кыйын ал кайтып.
Көкүрөктөн чыккан жан,
Тирилбейт экен бул кайтып.

Башта десең санаттын,

Башынан айтып берейин,
Бала-барка: кыз-кыркын.
Жашынан айтып берейин,
Жанга өлчөлүү чуркаган,
Атыңдан айтып берейин.
Келсе конок байкаган,
Эринен мурун жайкаган,
Катындан айтып берейин.

Кажыганды жымыйткан,
Желимден айтып берейин.
Каз элечек заңкыйткан,
Келинден айтып берейин.
Ай, ай, сени, ай сени,
Арыкты семиз кылган май сени,
Жаманды жакшы кылган мал сени?

Алты тапкыр, алты кыр,
Аша барса чат болот.
Алты ага-ини бириксе,
Сыйлашпаса жат болот.

Кээ бир жакшы катын бар,
Жаз күнүндөй түрдөнөт.
Кээ бир жаман катын бар,
Жаман ишке үйрөнөт.

Алганың жакшы бир болсо,
Беш көкүлдүү кыздайың.
Жаман болсо катының,
Жанбаштан өткөн муздайың.

Жайкала шибер чыкпаса,
Сайраса булбул укпаса,
Жай да болсо кышка тең.
Жаман катын тиккен үй,
Сарамжалы жок болсо,
Кубарып калган ышка тең.

Жакшы катын белгиси —
Жибектен соккон тор болот.
Жаман катын белгиси —
Маңдайы калың шор болот.
Жакшы ургаачы белгиси —
Чакчак болот көңүлүң,
Жамгарганың¹ иш болбойт,
Жаткан жериң сиз болбойт.

Жаман катын белгиси —

¹ Жамгарагың – иштегениң, аракетин деген мааниде.

Салаа-салаа сөгүлөт,
Көйнөгүнүн этеги.
Жакшы катын белгиси —
Эр кишинин жетеги.
Ал өңдөнгөн шумкарга,
Далайы нечен жетеби.
Жамандар жүрөт талпылдап,
Сүйлөй берип далпылдап,
Ээк алгычын карасаң,
Элечек барат шалпылдап.

Осол соргок ургачы,
Суук оорусу көп болот.
Жарма кылса үстүндө,
Жарым боодой чөп болот.

Суу кечкенде кайкаңдап,
Өңөрткөнүн кантейин.
Чайкама салып элечек,
Агартып, көгөрткөнүн кантейин.
«Бала туудум» деп коет,
Жаман катын белгиси.
Баштыктагы талканды,
Баарын тоголоктоп жеп коет.

САНАТ

Сылык деген эмине?
Сылык болгун дегеле.
Сыймык сынган чегедек
Сынса кирбейт эбине.

Акыл деген айлалуу,
Азап деген залалдуу.
Эгиз болсо эмгегин
Эрдин тийбейт паанайы.

Дөөлөт деген чоң байлык,
Дөөрүк киши наадандык.
Акылдуунун бир сөзү,
Айткан сайын бир тайлык.

Күлүк чыгат жылкыдан,
Күзгүдөй тунук буудандан.
Ачуу деген арам иш,
Ажыратат туугандан.

Акыл деген алтынбы,
Алтынды тапкан акылбы.
Акылды уткан өмүрүң,

Арт жагында калсынбы?

Өмүр асыл баарыдан,
Өмүргө акыл байланган.
Өмүрдүн үйү тирүүлүк,
Өмүр кетет экен өлсө жан.

Сулуу деген сырдаган,
Суук деген тоңдурган.
Сырдаган сулуу эмес ко,
Сылык сөздүү кумпайдан.
Тоңдурган суук эмес ко,
Тобосу жок ургандан.

Булбул муунду эритет,
Бул адамды семиртет.
Ажал оору келгенде,
Асыл жанды кейитет.

Саргарса кайгы аралаш,
Санаа өмүр кемитет.
Жоону сайып алуучу,
Жолборс жүрөк эрендер.
Арбайып артта калуучу,
Айласыз тууган бечелдер.

Баатырдын кыйын жүрөгү,
Октон кайра тартпаган.
Улуктун кыйын дүмөгү,
Убададан кайтпаган.

Шумкар алы болбосо,
Тырмагы ийри кулалы.
Тулпарың күлүк болбосо,
Дуңгулдан¹ артпайт бу дагы.

Өмүрдү бекер койбосо,
Он сегиз, отуз курагы.
Ок жыландай толгонсо,
Жигиттин алган ынагы.

САНАТ

Жабдыктап минсең жакшы атты,
Жашыңда сүрсөң максатты,
Көрсөң дүйнө далайды,
Жайлап өтсөң Алайды,
Улуу Алай чыга жайласаң,

¹ Дуңгул – каман ит.

Анжыянга кыштасаң,
Кайырдигер мейманды
Кан уулундай куштасаң,
Кас санаган душманды,
Как төбөгө муштасаң.
Чымбайда¹ болот туз деген,
Чырайлуу болот кыз деген.
Сандыкта болот сом деген,
Бокчодо² болот тон деген.
Короодо болот кой деген,
Кең Коконду көгөрткөн,
Сары талаа сай деген.
Пенде заттын мингени,
Кырмачы буудан тай деген.
Улуу тоого чыккамын,
Ушул турган сөзүмдү,
Уламадан уккамын.
Ала-Тоого чыккамын.
Айтып турган сөзүмдү,
Акундардан уккамын.
Барча момун³ ойлосоң,
Элинде дөөлөт көп болсо,
Эгиздин оту жошулат.
Элинде жакшың бар болсо,
Эсепке башың кошулат.
Калкында дөөлөт көп болсо,
Капталдан оту жошулат.
Калкында дөөлөт болбосо,
Капталдын оту жошулат.
Калкында дөөлөт болбосо,
Капталдын оту жошулбайт.
Калкыңдан жакшы чыкпаса,
Катарга башың кошулбайт.

Башың барда мал дөөлөт,
Бар болгонун зор дөөлөт.
Тилиң барда тил дөөлөт,
Тиричилик зор дөөлөт.
Баш барда келет мейманың,
Баш жаздыктан тайган соң,
Баары калат жыйганың.
Көз барда келет мейманың,
Көз жумулуп кеткен соң,
Көрүнбөй калат жыйганың.
Кеткенден кийин келмек жок,
Бир жаныңа эрмек жок,
Баргандан кийин кайтмак жок,

¹ Чымбайда – Өзгөндүн түштүк-чыгыш жагында, жайлоого жетүүчү жолдо түз чыга турган жердин аты.

² Бокчо – жакшы, адеми кийимдерди ичине ороп сактай турган сокмо таардан жасалган үй буюму.

³ Бакча момун – калайык, көпчүлүк.

Калганга дува айтмак жок.
 Боз топурак танабыз¹,
 Каза бүтүп күн бүтсө,
 Боз топурак астына,
 Жатып калат каллабыз.²
 Ноктолу башка бир өлүм,
 Көнбөйбүзбү, адамзат,
 Ажал жетип, күн бүтсө,
 Өлбөйбүзбү, адамзат.
 Адам заат өлгөндө
 Алты каса³ суу менен
 Жууп коет турбайбы.
 Алты кара бөз менен
 Бууп коет турбайбы.
 Алты кетмен топурак,
 Айван оет турбайбы.
 Алты азамат көтөрүп,
 Жайга коет турбайбы.

Жетем заат өлгөндө
 Жети кетмен топурак
 Айван оет турбайбы.
 Жети азамат көтөрүп,
 Жайга коет турбайбы.
 Куш келипсиң, баарыңар,
 Аз гана айтып коюпмун,
 Кушубак болуп калыңар.

САНАТ

Аскар, аскар, аскар тоо,
 Аскар тоодон суу акса,
 Аягы келип чат болот.
 Эр жигиттен мал тайса,
 Кой кайтарып кул болот,

Анын катыны күң болот.
 Алтын күрөк сабы жок,
 Жалындын чоктой табы жок.
 Жылан жылат буту жок,
 Бейкайрат эрдин шуту⁴ жок,
 Өткөн күндө санат жок,
 Өтө кызыл манат жок,
 Кара суу кайтып аккан жок,
 Кайыпты койдой баккан жок,
 Мурункудан калган жок,
 Сыйырга жүгөн салган жок.

¹ Танабыз — денебиз (өлгөндөн кийин денебиз боз топуракка айланат деген мааниде).

² Каллабыз — башыбыз.

³ Алды каса — чоң чыны.

⁴ Шуту жок — тамашасы, сергектиги жок.

САНАТ

Эрге келет бир нөөмөт¹,
Жерге келет бир нөөмөт.
Эрге нөөмөт келгенде,
Элиртип күлүк ат байлайт.
Жерге нөөмөт келгенде,
Көк чымырап гүл жайнайт.
Эки акын бир турса,
Ала зоо менен кара зоо,
Айкалышып тургандай.
Эки акындын бири олео,
Ала зоону кар басып,
Кара зоо какшып калгандай.
Эки акын бир турса,
Күкүк менен сейнеги,
Үн алышып тургандай.
Эки акын бир өлсө,
Сейнеги секин жаткандай,
Күкүктүн доошу каткандай.

Өтөрсүң дүйнө кетерсиң,
Арманда дүйнө бекерсиң,
Ноктолуу башка бир өлүм,
Көөбөтүнө көнөбүз.

Адамды дөөлөт мас кылат,
Акылды шайтан азгырат,
Агайыин менен кас кылат.
Алганың жаман бир болсо,
Арманың айтып куурайсың

САНАТ

Шамал жерди кургатат,
Дөөлөт эрди жыргатат.
Өлүм эрди сыздатат,
Чучугунду муздатат.
Сары атан чөптү катырат,
Зоолордо улар чакырат.
Оомады² келсе байлыгың,
Коркконсуп элден жашырат.
Үйүнө келсе бир мейман,
Табагын таппай шашылат.
Жашыңда оку илимди,
Жакуттай көзүң ачылат.

¹ Нөөмөт – учуру, доору келгенде.

² Оомады – иши илгери кеткен, иши оңолгон.

Ынтымак болсо бир тууган,
Башкалар кантип батынат.
Элинде айып бар болсо,
Шерменде кылбай жашырат.
Тайды бакса ат болот,
Алганы жаман чыкканда,
Азамат жигит пант¹ болот.
Амандашаар тууганы,
Алыска кетип жат болот.

Коргондун көркү коо болот,
Жаман менен достошсоң,
Акыры түбү доо болот.
Этегинде жоо болот,
Жүк көтөргөн лөк болот,
Иээлү жигит сүйлөсө,
Түшүнүп чоркок тек болот.
Жакшыда көрктүү эрк болот,
Жаралып сөзү эп болот.
Жайында кирген суу болот,
Башынан арбак ургандын,
Аркасында чуу болот.
Куяндун күчү жел болот,
Ынтымагы бар болсо,
Душман да сага эл болот.
Тууганы болсо ынтымак,
Жаңылбай чечен шер болот.

САНАТ

Абайлаган адамга,
Ачуусу кандай арактын?
Асманга куш учабы,
Чалгыны болбой канаттын.
Ичине сүт куябы,
Жыртыгы болсо табактын.
Ардактап адам ичеби,
Болбосо даамы тамактын.
Арыкта суу жайылса,
Ажалы ошол чабактын.
Мааниси кандай байкайсың,
Акындар айткан сабактын.
Көркөмү жакшы көрүнөт,
Ыр жазылган барактын.
Атметкеси² беш болот,
Жакшы окуган сабактын.
Чыкмагы кыйын ордуна,

¹ Пант – убара болот, мазеси түгөнөт.

² Атметке – оценка (баа).

Үйрөнүп келген адаттын.
Күлүктүгүн ким билет,
Үртүгү бар кара аттын?
Бак-дарагы болбосо,
Башына булбул конобу?
Бакты-дөөлөт болбосо,
Байбиче жыргап оңобу?
Коркоктор жеңип душманды,
Эл баатыры болобу?
Суу куюлбай сай-сайдан,
Чалкайып көл толобу?

Көпчүлүк сүйүп укпаса,
Ырчынын чыкпайт обону.
Айрыкча адам өлгөндө,
Молдонун тойбойт обору¹.
Алкы бузук адамга,
Бергендин тийбейт собобу.
Өз үйүндөй башкарып
Жамандын билет коногу,
Кейитип коет алганын,
Жай билбес аял оногу².
Алыс жолду кыскартат,
Акындын айткан жомогу.
Акындыгы жок болсо,
Ар түрлүү сөздөн ырдайбы.
Акылы жок адамдар,
Ичпей-жебей жыйнайды.
Жайнап алган оокаттын
Ыраатын көрүп жыргайбы.
Көбөйтөм деп күнүгө,
Кара жанын кыйнайды.
Андай акмак сүткорду,
Ардактап адам сыйлайбы.
Абдан акмак экен деп,
Айыл-апа ушак кылбайбы.
Алды-берди кыла албай,
Андайлар айланага сынбайбы.
Акыл айтсаң акмакка,
Айткан сөздү тыңдайбы?

Жаман менен жакшыны,
Ажыратып тыңдайбы.
Үйүнөн сыйлап чай бербейт,
Коркутпаса мындайды.
Саяпкери болбосо,
Сайбуудан күлүк чыгабы.
Ынтымагы болбосо,

¹ Обору – каалоосу, тилеги, алкы.

² Оногу – алиги, тиги.

Душманын ал эл жырабы.
Ынтымак болсо элинде,
Душманын жыкпай тынабы.
Ар нерсени иштеп кал,
Өтө электе убагы.
Эки буту эмеспи,
Эр жигиттин бурагы.
Эки көзү эмеспи,
Адамдын айнек чырагы.
Бардык сөздү угузган,
Адамдын эки кулагы.
Акындардан табылат,
Ар түрлүү сөздүн булагы.
Күнүчүлөйт кыргыйга,
Күйкө менен кулаалы,
Аткарылбай калабы,
Акылмандын буланы¹?

Жакшы-жаман болбосо,
Буюмду адам тандайбы?
Бардык колго тийгенин,
Тандабай эле албайбы?
Калемпир, пыяс, мурчтардын,
Таттуулугу балдайбы?
Убадасы жок адам,
Айткан сөзүн танбайбы.
Кошоматчы болбосо,
Кошулуп адам жандайбы?
Арыктан аккан майда муз,
Калкактап аккан селдейби?
Акылмандар алсызды,
Ашепке айтып алдайбы?
Көлчүк суулар болбосо,
Көлбөктөп бака чардайбы?
Абайлап байкап көрсөңөр,
Аз менен көп бирдейби.
Айырмасы бардыгын,
Адамдын баары билбейби,
Ал десе асты албастан,
Көп жагын эл сүйбөйбү,
Жетпей калса теңдикке,
Аз алгандай күйбөйбү.
Жаман сөздү ар адам,
Көңүлүнө түйбөйбү?
Алкы бузук адамдар,
Азгырыкка кирбейби.
Азгырылып олтуруп,
Айыпка башын ийбейби.
Кебетесин кулундун,

¹ Булан – план, максат.

Кеби менен кийбейби.
Энчисине бөлүнүп,
Он-он беш жылкы тийбейби.
Акылсыз андай жамандар,
Башкарып элди бийлейби?
Акындыгы бар адам,
Ар түрлүү сөздү чийбейби¹?
Кыш болгондо жайкыдай,
Жадырап чөптөр гүлдөйбү?
Жашылданып бак-дарак,
Мөмөлөр байлап бүрдөйбү?
Түнкүсүн айдын жарыгы,
Байкал көрсөк күндөйбү?
Баатырлыгы бар адам,
Душманынан сүрдөйбү?
Жибек, кебез, кенептер,
Байкасаңар жүндөйбү.
Акындар кызык сөз айтса,
Адамдын баары күлбөйбү.

НАСЫЯТ

Сылык болгун дегеле,
Сыймык сынган чегедек,
Сыймык деген эмине?
Сынса кирбейт эбине.
Акыл деген айлалуу,
Азап деген залалдуу.
Эгиз болсо эмгегин,
Эрдин тийбейт жардамы.
Сулуу деген сырдаган.
Суук деген тоңдурган,
Сырдаган сулуу эмес го,
Сылык сөздү кумпайдан.
Шумкарың алгыр болбосо,
Тырмагы ийри кулаалы.
Думбулдан² артпайт бу дагы.
Тулпарың күлүк болбосо,
Өмүрдү бекер койбосо,
Он сегиз, он тогуз курагы,
Ок жыландай толгонсо,
Жигиттин алган курагы,
Кээ бир жигит келберсийт,
Кээ бири эчтеке билбесе да эрдемсийт:
Кең көкүрөк жоон өпкө,
Кейитет жан билбес иш.
Эчен кыйын эрендер,
Ээлигип жоого тийгендер.
Чыгат түрдүү кишиден,

¹ Чийбейби – жазабы деген мааниде.

² Думбул – жылкынын кашаңы.

Чиренип кийим кийгендер.
Тайыеа такты башынан,
Таштайт окуш эрендер.

Булбул муун эритет,
Бул¹ кишини семиртет.
Ажал оору келгенде,
Асыл жанды кейитет.
Саргарса кайгы аралаш,
Санаа өмүр кемитет.
Топ акылын табуучу,
Туйгун туулган чечендер.
Жоону сайып алуучу,
Жолборс жүрөк нечендер.
Арбайып артта калуучу,
Айласыз туулган бечелдер.
Улук болмок акылда,
Анын сүрөөнү болсо артында,
Калыс болуп элине,
Кайрылса ыраак жакынга.
Жолу болбойт жигиттин,
Жолдош болсо бакылга².
Баатырдын кыйын жүрөгү,
Октон кайра тартпаган,
Эрдик белги ошондо.

ТЕРМЕ

Айтышкан сөздү аткарбас,
Бошондуктун белгиси.
Ашепке³ сүйлөп кеп айткан,
Осолдуктун белгиси.
Ардактап ойноп күлбөйбү,
Эки бирдей тең киши.
Бирөөнү бирөө сүйбөсө,
Кайдан келсин бергиси.
Алдында жорго ат болсо,
Адамдын келбейт желгиси.
Айтышкан сөздөн жанабы,
Акылы бар эр киши?

Ар түрлүү шылтоо көп таңыш,
Жалкоолуктун белгиси.
Алыстап туруш жолобой,
Чалпоолуктун белгиси.
Жүйөөлү сөзгө жыгылбас,
Тыраакынын белгиси.

¹ Бул – пул деген сөздүн түндүк диалектилик өзгөчөлүгү.

² Бакыл – бакыр, сүткор.

³ Ашепке – ошибка – ката, жыңылыш сүйлөө.

Ишенишүү сыртынан,
Сынакынын белгиси.
Айттырбай туруп сыр билген,
Кыраакынын белгиси.
Жетишпей жүрүш сарланып,
Ыраакынын белгиси.
Бет алышкан душманын,
Ар кимдин келет жеңгиси.
Көңүлү сүйгөн жер болсо,
Кимдин келбейт келгиси.
Ооруп жүрүш онтолоп,
Кеселдиктин белгиси.
Оорду менен сөз айтыш,
Чечендиктин белгиси.
Убада сөзүн унутуу,
Эсерликтин белгиси.
Айылды аңдып кыдыруу,
Бекерликтин белгиси.
Айтылган сырды жашыруу,
Бекемдиктин белгиси.
Эп келтирип сөз айтуу,
Акындыктын белгиси.
Эркелеп буюм сурашуу,
Жакындыктын белгиси.
Меймандан качып жашынуу,
Бакылдыктын белгиси.
Сөз сүйлөсө адашпай,
Таасындыктын белгиси.
Кадырлуу болсо айлына,
Асылдыктын белгиси.
Душманын жеңсе талкалап,
Баатырлыктын белгиси.
Душмандан кайра качабы,
Акылы бар эр киши.
Бет алган адам жыгылса,
Балбандыктын белгиси.
Эңкейтип аттан оодарса,
Алгандыктын белгиси.
Кылган ишке карганса,
Тангандыктын белгиси.
Сакал-чачы агарса,
Каргандыктын белгиси.
Ашепке сүйлөп калп айтыш,
Жалгандыктын белгиси.
Эңкейип басса ал-күчтөн,
Тайгандыктын белгиси.
Оройлонуп урушуу,
Айбандыктын белгиси.
Элине жакса мүнөзү,
Жакшылыктын белгиси.
Эл кыдырып жин окуш,

Бакшылыктын белгиси.
Кол көтөрдөн жыгылыш,
Азчылыктын белгиси.
Жалган жерден күбө өтүш,
Касчылыктын белгиси.
Арак ичип жыгылса,
Масчылыктын белгиси.
Айбыкпай ойноп күлүшүү,
Жашчылыктын белгиси,
Жаздыр-жайдыр жут болуш,
Каатчылыктын белгиси.
Бир айыл эки бөлүнсө,
Жаатчылыктын белгиси.
Эчки, теке, кулжа атыш,
Мергендиктин белгиси,
Усталык кылса күмүшкө,
Зергерликтин белгиси.
Бет алган душман ыкталса,
Жеңгендиктин белгиси.
Жармачтарга карашуу,
Бергендиктин белгиси.
Баатырлыктын белгиси
Элин жоодон сактаган.
Кайра качпай душмандан,
Берген антын актаган.
Акмакчылык белгиси
Ата-энесин бакпаган.
Ата-энебиз эмеспи
Алгыр куштай таптаган.
Эмгекчи элдин белгиси
Бекер карап жатпаган.
Акылмандын белгиси
Өрнөктүү ишти баштаган.
Калбааттыктын белгиси
Калдалаңдап шашпаган.
Кашандыктын белгиси
Камчыланса баспаган.
Кайраттуунун белгиси
Кайгыга өңү азбаган.
Мергендиктин белгиси
Бет алып атса жазбаган.
Капалыктын белгиси
Жарылып кабак ачпаган.
Ачка өлүптүр деген бар,
Бир тоодон тоону астаган.
Берекенин белгиси,
Бекитип тамак катпаган.
Береке болсо айылда,
Эч ким өлбөйт ачкадан.
Тар кийимдин белгиси,
Кийип көрсө батпаган.

Кездеменин белгиси,
Келиштирип баттаган.
Акмактыктын белгиси,
Жолдошун жолго таштаган.
Көйрөндүктүн белгиси,
Өзүн өзү мактаган.
Узун түндүн белгиси,
Жакында таң атпаган.
Мыктылыктын белгиси,
Башкага айлын сатпаган.
Ушунун көбү менде бар,
Кайсыныма мактанам.
Кайрат кылып кайгырбай,
Кабагым ачып шаттанам.
Адамды сыйлоо адамча,
Билгиликтин белгиси.
Адамдын баркын билбеген,
Жиндиликтин белгиси.
Тоюна тою уланса,
Ийгиликтин белгиси.
Эртели-кеч сырлашуу,
Таттуулуктун белгиси.
Ичпей-жебей мал күтүү,
Катуулуктун белгиси.
Калем алып кат жазуу,
Молдолуктун белгиси.
Чайпалып жүрсө минген ат,
Жорголуктун белгиси.
Таяк, балдак, протез,
Чолоктордун белгиси.
Зыңкыйып туруп сый көрүү,
Коноктордун белгиси.
Эски сөздөн айтылыш,
Жомоктордун белгиси.
Насыят айтыш балдарга,
Карылыктын белгиси.
Айыктырыш оорудан,
Дарылыктын белгиси.
Кайра качыш душмандан,
Коркоктуктун белгиси.
Эт туураса кол чалыш,
Чоркоктуктун белгиси.
Адам көрсө жашынуу,
Качкандыктын белгиси.
Энтелеп жүрүш делөөрүп,
Шашкандыктын белгиси.
Эстеп күлүш өзүнчө,
Тамашалуу кызыкка,
Баткандыктын белгиси.
Даамын билиш тамактын,
Таткандыктын белгиси.

Арыктаса өңүнөн,
Азгандыктын белгиси.
Ашуу ашса жөө-жалаң,
Баскандыктын белгиси.
Айбыш айтыш бирөөнүн,
Абийир ачкандыктын белгиси.
Ар түрлүү кызык сөз табуу,
Жазгандыктын белгиси.

САНАТ

Акылы начар жигиттин,
Кабагынан каш кетет,
Казанынан аш кетет,
Кармаса колдон иш кетет.
Карыса белден күч кетет,
Күч кетпес чебер колунан,
Аттанса куру түшпөгөн,
Ак жолтой эрдин жолунан.
Чапанды кийсең чагынан,
Кепти айтсаң тагынан.

Сарттын сатып жүргөн бөзү бар,
Жакшы болор кишинин,
Жатык айткан сөзү бар.
Тамды тешкен уурунун,
Сабы келте чоту бар.
Жоого тийген берендин,
Жүрөгүндө оту бар.
Теректин текши бүрү бар,
Тайлактын таза жүнү бар.
Өлбөймүн деген адамдын,
Бир көрөргө күнү бар.

Башы куусак түбү кең,
Бай терек кайдан бүрдөсүн,
Калк алдына келгенде,
Жаак тили жаңылбай,
Чечендер кайдан сүрдөсүн.
Ашуусу бийик дабандын,
Акылы жок жамандын,
Кечүүсү бийик дабандын,
Кеңеши жок жамандын.

Семизди ысык болтурат,
Алганың жаман болгон соң,
Ага-ини менен кас болуп,
Жалгыз түшүп олтурат.
Байлоодогу күлүк ат,
Ырысы кем жигитке,

Туубас катын жолугат.

Кыя тартып суурусан,
Кыласы бар кылычтын.
Кызыл чие муштасан,
Залалы бар уруштун.
Мааниси менен мал баксаң,
Пайдасы бар ырыстын.

Таякелер, тагалар,
Бишкек салган сабалар,
Өз агасын агалай албаган,
Бирөөнүн улагасын сагалар.
Атып салам замбирек,
Айта берем бадирек¹,
Мылтык аткын замбирек,
Мындай айтсак бадирек.

Бурама темир сом балка,
Бурабай соккон устаны айт,
Буркурап учкан булутту айт,
Асмандагы жылдызды айт,
Суу түбүндө кундузду айт.
Аргымак тууган бээни айт,
Атан тууган төөнү айт.
Тоодо жүргөн кайыпты айт,
Баатыр тууган зайыпты айт.

Канжыганын катканын,
Каптал билбей ат билет.
Азаматтын азганын,
Бир тууган билбей жат билет.

Алтын ээр, ат кабак,
Атка тынчы жок болсо,
Алтынын алып отко жак,
Айтарга тууган көп болсо,
Кайрылышы жок болсо,
Арсандай күлүп жатка жак.

Күмүш ээр, ат кабак,
Атка тынчы жок болсо,
Күмүшүн алып отко жак.
Күйбөс тууган көп болсо,
Кайрылышы жок болсо,
Күлө багып жатка жак.
Тууганым бар деп кубанба,
Жаман тууган канетсин.
Бар болсо көрө албайт,

¹ Бадирек — тез, ыкчам, үстү-үстүнө (же ороюраак, одоно, жым- салдабай, бадыратып).

Жок болсо бере албайт,
Тууганың болор башманын,
Ичинде болор душманың.

Ай кашка аттар кимде жок,
Жүгүрбөсө тайча жок.
Ага-тууган инилер,
Сыйлашпаса жатча жок.

Канжыгада кумган жок,
Кайрыларга тууган жок.
Ак көйнөгүм өр¹ болуп,
Агага жаман кор болуп.
Жеңимдин учу өр болуп,
Жеңеңе жаман кор болуп,
Тувардан менин кур болуп,
Тууганга жаман кор болуп,
Кийгеним актай бөз болуп,
Мойнумда кирим кез болуп,
Тууганга жаман сөз болуп,
Кулактан уккан суук сөз,
Курсакка барып муз болуп,
Чекеден аккан кара тер,
Көзгө куйса туз болуп,
Басыра² болуп жүргөнүм,
Жардычылык айынан,
Жокчулуктун корунан,
Мен оруска малай киргемин.
Ат башы менен эр башы,
Кайда калбайт бир башы.
Ат башына күн түшсө,
Ооздук менен суу ичет.
Эр башына күн түшсө,
Өтүгү менен суу кечет.
Кыялай баспай жон болбойт,
Кыя бычпай тон болбойт,
Бекзаат күнү жол болбойт,
Бек аттанбай кол болбойт,
Уй терими тон болбойт,
Урушкан менен чоң болбойт,
Асты караөскөй адам чоң болбойт.
Этекти кессең жең болбойт,
Эми, эзелде душман эл болбойт.
Байласа күлүк арыбайт,
Дөөлөттүү адам карыбайт.
Камчы чапкан семирет,
Күптүү болгон кекирет.
Көңүлү ачык көп күлөт,

¹ Өр болуп – жыртылып, шайы кетип.

² Басыра – басынып, жүдөп, башкалардын кем болуп деген мааниде.

Ак өпкө болгон жөткүрөт,
Жылкы айдаган ыркырат,
Жүрөгү күйгөн үшкүрөт.

САНАТ

Өткөн өмүр, кеткен күн,
Кайрылып келбейт чакырса.
Өлгөндөн соң угулбайт,
Көрдө жатып бакырса.
Жан-жаныбар кутулбас,
Ажал жетип азгырса.
Жигит болот алмас курч,
Жамандык көрүп жышылса,
Акыры чыкпай эч калбас,
Акыйкат ишти жашырса,
Кишиге киши кул эмес,
Өнөр — билим ашынса.
Жигитти кудай атканы,
Кошоматка баш урса.

Төгүлбөй дөөлөт тура албас,
Артылып каны ташыса.
Күнүң калбас башкага,
Илим менен таш урса.
Ыкыбал кетер кишиден,
Эчкиге төөчөн жашынса.
Адамдан акыл чыгабы,
Кайраты кетип жашыса.
Болбос койбос каткалаң,
Борошолоп күн жааса,
Адилдик кетсе улуктан,
Элге, журтка бир казаа,
Адам шору арылбас,
Иши оңолбой, кошу оосо.
Өлөр эчки койчуга,
Кайта, кайта кашынса.

Чечинбестен суу кечет,
Эр башына күн түшсө.
Ооздук менен суу ичет,
Ат башына күн түшсө.
Билгенге бир аз керек сөз,
Терең ойлоп караса,
Түрткөн менен көрөбү,
Тескери, терс санаса,
Кеменгерге кез болсо,
Кыла койбос тамаша.
Ала жүрөр таштабай,
Улуу жолго жараса.

Салмак сала сөз жаздым,
Теңдеп көрөр тараза.
Тетигине жете албас,
Чукул ойлоп караса.
Терең ойлоп текшерер,
Илим-билим баласы,
Сөзүм кетсе бош болуп,
Таба албасмын арачы.

НАСЫЯТ

Ынтымагың бар болсо,
Ар жерден намыс аласың.
Башкадан келген душманга,
Батырып найза маласың,
Ынтымагың бар болсо,
Мусапыр келсе багасың,
Сөздү сылык чыгарсың,
Кимге да болсо жагасың.

Ынтымагың бар болсо,
Ордунду таап коносуң.
Алыстагы душманга,
Айбатың шаңдуу болосуң.
Ынтымагың болбосо,
Ач бөрүдөй улуйсуң,
Алдырып жатка куруйсуң.

Ынтымагың болбосо,
Душманга туткун болосуң.
Ачылбай көзүң оесуң.
Ынтымагың болбосо,
Таранчыдай торуйсуң,
Жаңжалды кууп коруйсуң.
Ынтымагың болбосо,
Тарп болосуң душманга.
Таланат ээрчип жүргөнүң.
Каласың катуу пушманга¹.
Ынтымагың болбосо,
Өз жашыңды билбейсиң.
Чекеден келген душманга,
Кошоматтап сүйлөйсүң.
Тууганыңды жамандап,
Душманга бетин ачасың.
Ырыскыңды түгөтүп,
Алыскыга чачасың.
Ынтымагың бар болсо,

¹ Пушманга – бушайманда, кайгыда.

Толуп турган айдайсың.
Жагымдуу кебиң балдайсың.
Тууганды туура сүйөсүң.
Бикирлешпей душманга,
Бир көңүлдө жүрөсүң.
Абалап учкан шумкардай,
Качканга чеңгел саласың.
Качам десе ырыскың,
Жылдырбай кармап аласың.
Ынтымагың бар болсо,
Өзүңдөн чыккан жакшыны,
Өзгөчө көөнүң сүйөсүң.
Айтканын эки кылбастан,
Көтөрмөлөп жүрөсүң.
Ынтымагың бар болсо,
Түлөйсүң жазгы кунандай.
Ынтымак кетсе элинден,
Бекинесиң душмандан,
Бүркүттөн качкан улардай.
Айтканың болот кош жүздүү,
Эрден чыккан жубандай.
Сагызган талап тарп кылып,
Кырчаңгы атты куугандай.
Куйругуң өспөйт узарып,
Турумтай чымчык жулгандай.
Жүргүлө, балдар, ынтымак,
Напсиңден кетип булганбай.

Ынтымагың бар болсо,
Кеңешесиң жат кандай.
Душман келсе бек карма,
Карышкыр баскан капкандай.

ЖОЛБУН ИТ ТАМСИЛИНИН АЛДЫНДАГЫ КОШУМЧА КАРА ЫРЛАР САНАТ АРАЛАШ КАРА ЫРЛАР

Алтын сары жез сары,
Коло сары мис сары.
Кошулуптур мисалы.
Байкап көрсөң буларды,
Барыда окшош кубары.
Саргарганды алтын деп,
Санаңа келдиң жез алдың
Билбестиктен мис алдың
Кошуп алдың колону,
Кылбаттап кырк жыл сактасаң.
Кыпындай табы болобу,
Үй деп барып кирипсиз.
Үйүлүү жаткан топурак,
Үстүндө күмбөз молону.
Үч нече күн сактасаң

Үзүрү анын болобу.
Өзүң кирдин, өзүң чык,
Өлүктүн неси куурады.
Жамандарга жанашсаң.
Жайы ушундай болоду.
Жамандарга жанашпа,
Жакының менен алдашпа
Алтын башка, жез башка,
Акыл башка сөз башка.
Атилес башка, бөз башка,
Аңдап көргүн буларды,
Бактылуу менен байлашпа.
Таалайлуу менен талашпа
Ырыскы деп айланып,
Ыйманыңдан адашпа.
Калар барча жыйганың,
Кадиксиз жолдош ыйманың.
Акылың болсо напси өлтүр
Шайтандын мойнун кыйганың.
Сагымбайың сүйлөсүн,
Шариятка сынганың.
Төрө менен каралар,
Төгөрөгүн караңар.
Манап менен букара,
Байкап көргүн буларды.
Башы кара буту айры,
Барыда окшош кусары.
Адамдын булар адамы,
Арасында көп болор,
Айбан түрлүү нааданы.
Ишиң түшпөй абалы,
Аңдап көргүн сен аны
Ыракмат толсо асман көк,
Ташка жамгыр жааса көп,
Өнөрбү таштан бир тал чөп.
Не себептен өнбөдү,
Суу өтүшкө көнбөдү.
Катуулукка кубанды,
Кайкыйган бойдон кур калды.
Качан көрсөң баягы таш,
Кадимкидей турганы.
Кырк күн жамгыр жааса да,
Кылайып ташка жугабы?
Кыйкырып жатып сөз айтсаң,
Бей акыл бенде угабы.
Кудай акыл бербесе,
Куруп акыл бербесе,
Куруп калсын ал бенде.
Андан кенедей кеңеш чыгабы,
Жүз нааданды жыйнасан,
Жүр бирге деп кыйнасаң,

Бир даанага албагын,
Жүдөп өлүп калсам да.
Бакыл десе барбаймын,
Миң сөз айтып бир сөздү,
Накыл кылып кармаймын.
Андасаң кыйын бул заман,
Ар иш кылсаң ойлоп кыл,
Артыңда кылба бушайман.
Береке берсе бей дарман
Бендеде жоктур бей арман.
Жоругу жолбун ишке окшош,
Жолборсмун деп кээ наадан,
Колунан кокон бул өнбөй,
Жоомартмын дейт кээ жаман.
Сагымбай.

МАКАЛДАТКАН КАРА ЫРЛАР

Дыйкандын карды ток болот,
Сулуунун бети ак болот.
Султандын жайы дак болот,
Мекеге барган бенделер,
Бир күнөөдөн сап болот.
Күндө сулуу кучкандын,
Бир өмүрү кем болот.
Барса байды жамандай,
Барса байдан табылат.
Келсе байды жамандай,
Келсе байдан табылат.
Барса буюм табылбайт,
Баштагыдай заман жок,
Издесе буюм табылбайт.
Илгеркидей буюм жок,
Ашыгып барып не таптың,
Алакандай жер таптың.
Темина барып не таптың,
Теменедей жер таптың.
Бир кедей бар көрбөс кедей,
Оокат кылууну билбес кедей.
Бир кедей бар кылбас кедей,
Мас болор үйдө олтуруп,
Тамчы тамган боз үйдөн,
Баткактан салган там үйдө.
Пара жеген улуктан,
Куру жеген аш өйдө.
Кумдан аккан куу булак,
А да куят тегизге.
Таштан аккан таш булак,
А да куят тегизге.

Атадан артык тууса да,
А да кирет негизге.
Кулдан кутура тууду деп,
Сүйүнбөңөр жигиттер,
А да кетет негизге.
Жамандан жакшы тууду деп,
Сүйүнбөңөр жигиттер,
А да кетет негизге.
Элиң ыраак көчкөндө,
Күчүктүн ичи бүлкүлдөйт.
Эл чогулуп келгенде,
Бучуктун ичи бүлкүлдөйт.
Бай мактанса табылар,
Сабасынын кору бар.
Жок мактанса чабылар,
Маңдайында калың шору бар.
Көчкөндөн көлүк артар,
Өлгөндөн катын артар.
Бу куруган чымын жан,
Кайда барып жай табат.
Узун куйрук сагызган,
Кыска куйрук добушкан.
Карап турбайт туушкан,
Ат башына күн түшсө,
Ооздугу менен суу ичер.
Эр башына кун түшсө,
Өтүгү менен суу кечер.
Жүктөп төөнү көрбөгөн,
Көчтө күлүк өлтүрөт.
Ат минбеген ат минсе,
Атын чаап өлтүрөт.
Жалгыз болсоң чоогоол бол,
Жат жанынан түңүлсүн.
Жарды болсоң жоомарт бол,
Бай малынан түңүлсүн.
Эңкейгенге эңкейгин,
Башың жерге тийгенче,
Атаңдан калган кул эмес,
Какайганга какайгын,
Башың көккө тийгенче
Пайгамбардын уулу эмес.
Шакылдаган катынды,
Кыз бергенде көрөмүн.
Бакылдаган текени,
Суу кечкенде көрөмүн.
Жамандан жакшы тууса күтөр аны,
Жакшыдан жаман тууса нетер аны.
Жаманга жалпандаба малы бар деп,
Эшекти бага көрбө жалы бар деп.

Душманды кудай урсун табалаган,

Кутулбайт көптөн коен камалаган.
Калкы кыйшык болгондун каны турбайт,
Кор болбойт өз акылын чамалаган.

ЖОКЧУЛУК

Бисмилла деп жалбарып,
Жат айтайын алданы.
Алсыз кылып ар жандан,
Жараттың жоктон бендени
Азгырган шайтан адамды,
Опосу жок жалганы.
Кирленип убайым жеп,
Бир алданын салганы.
А, зарлаткан дүнүйө ай,
Жараткандын парманы.
Бу баштаган тамсилим,
Жокчулуктун арманы,
Ойлосом дүнүйө жалганын,
Жараттың жоктон бар кылып,
Жасаган жапар жалгыз ак.
Жокчулуктун зарпынан,
Зарланамын ар убак,
Ырайым кылгын кудайым,
Алым начар ушул чак.
Жок болсо да өлөт колунда,
Жок экен дарман боюңдан.
Чыгарбасам арманым,
Жокчулук чыкпадың менин оюмдан.
Кыскарттың жоктук кийимимди,
Киши келген учурда,
Келтиресин сыйымды.
Таштан тайбас кезимде,
Талмырсыттың белимди.
Берсеңчи ал турганда,
Жигиттиң заман башымда.
Азабың өттү жокчулук,
Жыйырма төрт жашымда.
Ойлоп турсам шондой көп,
Келбейт экен кашыңа.
Кыскарттың жоктук кебимди,
Кези келген убактыңда.
Кейитпечи зээнимди,
Асыл кебим ыр кылып,
Акын кылдың жокчулук,
Алдым, жуттум зулумга,
Жакын кылдың жокчулук.
Бироодон алсам бере албай,
Калтаң кылдың жокчулук.

Таштан тайбас кезимде,
Жалтак кылдың жокчулук.
Бир сөзүмдү көп кылып,
Бабыр кылдың жокчулук.
Маанайымды пас кылып,
Жабыр кылдың жокчулук.
Куу башымды кийирип,
Алсыз кылдың жокчулук.
Катуу өттү азарың
Калп сөзүмдү чын кылып.
Кайратымды кетирип,
Канатымды сындырып,
Жаман менен жакшыга,
Жалооруттуң өзүмдү.
Уятымды кетирип,
Жалганчы кылдың сөзүмдү.
Кемчил кылып сүйлөргө,
Кетирдиң бекер кебимди.
Кези келген убакта,
Кестиң жоктук демимди.
Таштан катуу кезимде,
Талмоорсуттуң белимди,
Кыскарттың жоктук колумду.
Жокчулукка сүйөнтпөй,
Ачкайсың алла жолумду.
Жокчулук сенин дартыңдан,
Алагды болду акылым,
Алыстап барат жакыным.
Жокчулук деп зарлаган
Молдо Кашкар акының.
Бересең келсе артыңдан,
Жер тиктейсиң бере албай,
Жокчулуктун дартынан.
Жан сактоого жаратпай,
Бир тыйындын артынан.
Алдантасын, жокчулук,
Бечараны бир койго,
Жалдантасың жокчулук.
Жакшы наркка каратпай,
Бир тыйындын артынан,
Алдантасың жокчулук.
Жатсам санаа тынчым жок,
Өң аздырдың жокчулук.
Турсам минер атым жок,
Жөө бастырдың жокчулук.
Кыймылдарга дарман жок,
Калтыраттын, жокчулук.
Бассам муунум бошотуп,
Шалдыраттың жокчулук.
Жипсиз байлап сомсойтуп,
Жалдыраттың жокчулук.

Бир сөзүмдү жүйөөгө,
Жаман жакшы баркымды,
Билгизбейсиң жокчулук.
Оо, жокчулук бей опо,
Кор кыласың күнүндө,
Дени соо адамга,
Эч нерсе эмес дүнүйө.
Карамайлап күнүгө,
Жокчулуктун арманы,
Билгенге болсун бир тарых.
Ар нерсе болсо убактыңда,
Сүйлөгүүчү мен карып.
Айланып дооран келбесе,
Мүдөөмө жетпей дариха,
Арманда бир күн өлөм бейм.
Эми кудай берерби,
Бейил салар ишиме.
Дайрылар дарман менде жок,
Карып мискин кишиге.
Чыдабай жаздым жокчулук,
Азарың түшүп эсиме.
Ырайым кылгын кебиме,
Кубат бир алла дениме.
Кантейин алла жазакоруң,
Соолук бергин дениме.
Ой опосуз дүнүйө,
Көңүлүмдү жанды кыясың,
Күнөкөр кылып адамды,
Жамандык иштен тыясың.

ЖОКЧУЛУК

Кат жазганы карындаш,
Нелерди көрбөйт карып баш.
Секетпай сени санасам,
Акылым айран болдум мас.
Туйгун учса ордуна,
Туурга конбойт ал кайтып.
Арыса тулпар этинен,
Алмагы кыйын жал кайтып.
Бересең келсе жигиттер,
Кейитет жанды саргайтып.
Калалуу коргон бузулса,
Калаасы болбойт ал кайтып.
Өткөн өмүр жашарбай,
..... чал кайтып.
Аргымак аттын жакшысы,
Акырын оттоп көп жуушайт.
Азамат эрдин жакшысы,
Акырын сүйлөп көп тыңшайт.

М. Түлөкабыл.

ЭМГЕК ЫРЛАРЫ (Баш сөз)

Эмгек ырлары лирикалык жанр болуу менен, оозеки чыгармачылыктын эң эски түрлөрүнөн болуп эсептелет. Эмгек процессинин учурунда аткарылып, аны жеңилдетүү максатында колдонулган элдик оозеки чыгармачылыгынын бир түрүнө кирген ырларды эмгек ырлары дейбиз. Демек, эмгек ырларын сырткы кишилер эмес, ага түздөн-түз катышып жаткандар аткарган. Алар ырдын жардамы менен эмгекти жеңилдетүүнү көздөшкөн болучу.

Колдо бар материалдын негизинде эмгек ырларынын: 1) аңчылык; 2) мал чарбачылыгы; 3) дыйканчылык; 4) кол өнөрчүлүк эмгек ырлары болуп төрт топко бөлүнүп каралганы туура болот го деп ойлойбуз. Ал эми «Бекбекей», «Шырылдаң» өңдүү эки бөлөк жанр катары каралып жүргөн эмгек ырлары мал чарбачылыгына арналган чыгармалар болуп эсептелери айтпасак да түшүнүктүү. «Койчулардын коңур күүсү» тууралу да ушул ойду айтууга болот. Андай айырмачылыктар эмгек ырларынын түрлөрүнө талдоо жүргүзгөндө ачык көрүнөт.

Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгына кайрылганда, эмгек ырларынын ичинен мал чарбачылыгына арналган ырлар арбын экенин, бир топ өнүккөнүн байкайбыз. Мал чарбачылыгына арналган ырлар арбын экенинин, арбын болушунун себеби бар. Кыргыздар кыйла кылымдар бою көчмөн же жарым көчмөн турмушта жашап дегендей алардын көргөн-бакканы, көбүнчө, мал чарбачылыгы болгон.

Койдун пайдалуу мал экендиги жөнүндө мындайча айтылган:

Ала кийиз, жууркан,
А да койдун жүнүнөн.
Туш кийиз менен туурдук,
Бу да койдун жүнүнөн...
Союп алып мол кылат;
Терисин жыйып тон кылат.
Көрпөсү түктүү тон болот,
Үстүңө кийип алганда,
Жылуулугу мол болот.
Кышында суук тийгизбейт,
Кыш экенин билгизбейт.

Койдун ушундай пайдалуу жагы эргүү менен чагылдырылып, ошону менен катар андан жуурат, курут жана «карын толо май» алынары айтылган. Чындыгында эле көчмөн жана жарым көчмөн турмушта жашаган кыргыздар үчүн кой чарбасы зор роль ойногон. Кой майда жандык экени белгилүү. Ошондой болсо да аны багууда көп эмгек сарп кылынып, көп күч жумшалган болучу.

Кыргыздардын оозеки чыгармачылыгында кой чарбасын багып өстүрүүдө эмгекти чагылдырган эмгек ырларынын эки түрү бизге белгилүү. Бири «Бекбекей» деп аталса, экинчиси «Койчулардын коңур күү» деген темада бизге келип жетти.

«Бекбекей» — эзелки замандардан бери эл арасында айтылып келген, мазмунуна мал чарбачылыгындагы эмгек процессин ачык чагылдырган кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгынын эң байыркы түрлөрүнүн бири. Чыгарма алыскы жолду канчалык басып өтсө, кылымдардын катмарында ошончолук өзгөрүүгө учураары, бир нече варианты түзүлөрү түшүнүктүү. Ушул ырдын эл арасында кеңири белгилүүлүгү көп вариантта кездешкени менен аныкталат. Чындыгында эле «Бекбекей» ырынын жыйырмага жакын варианты бар. Мына ушул көп варианттуулук бул ырдын

байыркылыгын гана эмес, анын калайык тарабынан дамамат айтылып келгенин, эл арасына кеңири тараганын билдирет. Ошону менен катар «Бекбекейдин» байыркы чыгармалардан экенин айрым деталдар көз алдыга элестеткен болот. «Бекбекейдин» бардык вариантын да тең эмгек процессинин элементи — эмоция сакталып калган.

«Бекбекей» темасындагы эмгек ырларынын цикли бат эле түзүлө калган эмес. Варварчылыктын орто баскычында эт жана сүт берүүчү малдарды колго үй- рөтүп, короо-короо мал пайда болгон экен. Кыргыздардын короо-короо кой күтүшү жөнүндө айтылбаса да, кой чарбачылыгы байыркы замандарда эле болгондугу талашсыз. Короо-короо кой болгондон кийин аларды багуунун жолу иштелип чыккан. Койлорду күндүз койчу кайтарса, түндөсү башка бирөөлөргө жүктөлгөн. Бирок кыргыздар койду кышында короого баккандыктан, түндөсү күзөтчү коюлбаган. Ал эми жазгы жаздоо учурунда, жайлоого чыкканда жана күзгү мезгилде койлор короосуз багылгандыктан, түндөсү кароолчу коюлган. Түнкү кароолчулар келин-кыздар, кээде улгайган аял, эркек балдар да короо кайтара турган. «Бекбекей» мына ошол түнкү кароолчулар тарабынан аткарылчу. Короо кайтаруу жумушу бир күндүк эмес, бир нече кылымды кучагына алган, өзүнчө салтка айланган болучу. Демек, «Бекбекей» ыры да салт катары аткарылып, анда түнкү оор эмгектин процесси чагылдырылган.

«Бекбекей» — короо кайтарган адамдар тарабынан түн мезгилинде аткарыла турган жана кыргыз элине гана таандык эмгек ырларынын бир түрү.

Чындыгында «Бекбекейдин» созолонгон обону тоонун желин коштогон болуп, түндү термелтип, кулакка жагымдуу угулуп, ойго жаткан адамдарды ыракатка бөлөгөн. «Бекбекей» кайсы мезгилдерде көп айтылган? «Бекбекей» жаз, жай жана күз айларында айтылса да, эл жайлоого чыккан убакта короо кайтаруу, ошол учурда «Бекбекейди» айтуу басымдуулук кылган. Анын ушундай мезгилде такай айтылып калышы шартка байланышкан болучу. Жайлоого чыгуу тоо чөлкөмүндө барып койлорду короосуз багууга шартталган эле. Тоодо ит-куш көп экенин, томосу жок койлорго коркунуч болору алдын ала эске алынган, тажрыйба жүзүндө анын өзүн малдын ээси баштарынан өткөрүшкөн. Мына ушундай шарт эл жаткан учурдан тартып, таң атканга чейин короону кайтаруу керек экендигине алып келген. Жай мезгилинде аба салкын, ал эми жаз менен күздө болсо, суук тарта баштап, сыртта короо кайтаруу мүмкүн эмес эле. Жай мезгилинде болсо боз үйгө жөлөнүп алып, «Бекбекейди» айтып, айрым учурда темир комуз кагып, түндү өткөзүшчү. «Бекбекейдин» жайлоо учурунда такай айтылышы айыл ачык жерге конуп, койлордун ачык жерде жатышына байланышкан. Мындай ачык жердеги койлор түндөсү жайылып кетип, дагы кокустукка, кырсыкка учурашы мүмкүн эле. Короо кайтаруудагы максат койлорду карышкырдан, уурулардан аман сактоо менен бирге алардын түндөсү жайылып кетишине көз салууга багытталган. Демек, короо кайтаргандарды жалаң ит-куш жана уурулар гана кооп санатпай, короодон малдын жайылып кетпеси, түгөл болушу да тынчсыздандырган.

Короо кайтаргандар дайыма сыртта болууга тийиш. Канча киши короо кайтарса, ошонун баары боз үйгө жөлөнүшүп отуруп, «Бекбекейди» аткарышкан. Койдун ары четинен жайылып кеткени болбосун деген ой менен кезек-кезеги менен короону тегеренип, «айт-уйт» деп, бөлүнүп калган мал болсо, аны айдап кошушкан. Ал эми катуу жамгырда, жаан-чачында боз үйдүн эшигин түрүп коюп, босогого жакын отурушуп, дагы «Бекбекейди» айтышчу. Ошентип, короо кайтаруу жумушу ары жооптуу, ары оор боло турган.

«Бекбекей» — эмгек ырларынын ичинен эң байыркы түрлөрүнүн бири. Ошол себептүү «Бекбекей» деген сөздүн чыгыш этимологиясы ушул кезге чейин такталбай келе жатат. Ушул ырдын чыгышы жана термини жөнүндө негизинен эки түрдүү көз караш, эки түрдүү пикир бар. Айрым окумуштуулар (М. Богданова) «Бекбекейди» мифтик, тотемдик түшүнүккө алып барып такайт. Экинчи тараптагы пикирди ушул саптын автору айтып келүүдө.

Өзүнүн «Кыргыз адабияты» деген эмгегинде «Бекбекей» менен «Саксакайды» кишинин аты катары каралып, М. Богданова: «Бу мифтик персонаждар фессейлик мифтердин кентаврларынын образдарына жакын, бирде кыз менен жигит, бирде бээнин жана айгырдын образында көрүнөт» деп жазат. Окумуштуу ушул оюн андан ары улантып, ушул аттар кыргыз уруулары мамиле жасаган айрым уруулардын этнический аттарыдыр деп болжолдоого барган. Биздин оюбузча, «бекбекей» менен «саксакай» деген сөздүн келип чыгышында мифтик, тотемдик же уруу аттарын атоодон пайда болгон көрүнүш байкалбайт. Окумуштуу аны менен токтоп калбай, «саксакай» дегенди кишинин ысымы катары карап, аны Геродоттун мезгилиндеги скифтик урууларынын «сактар» деп аталган тобуна жакындаштырууга аракет кылган. М. Богданованын бул божомолу анча ишенимдүү эмес. «Сак» же «сактар» деген уруу менен «саксакай» деген сөздүн эч кандай байланышы жок.

Кыргыз элинин эмгек ырларынын ичинен «Бекбекей» эң байыркы ырлардын түрүнө жатары жогору жакта эске салынган. Анын байыркылыгын ырда кыйкырыктын элементи сакталып калганынан көрүнөт. Эгер «бекбекей» деген сөздүн маанисин өзүнчө талдоого алып карасак, анын өзү мифтик же тотемдик түшүнүктүн, же айрым уруулардын аттарынын негизинде келип чыкпастан, айрым сөздөрдөн пайда болгонун байкайбыз. «Бекбекей» алгачкы башталышында «бек», «бек, эй» деген үч сөздөн турган болуу керек, анткени — ырдын мааниси ушул ойду ырастап турат. Короо кайтаргандарга «бек болгула, бек кайтаргыла, сак болгула, сак кайтаргыла» деген алдын ала эскертилген учурлар болгон. Мына ушул сөздөр короону этияттык менен кайтаруу жөнүндөгү маанини түшүндүргөн. Демек, короо кайтаруудагы ушул ыр «бек, бек, эй» деген үч сөздүн кошулуп айтылышынан чыгып, акыры «бекбекей» деген эмгек ырларынын терминин белгилеп калган. «Саксакай» деген сөздүн этимологиясы, «бекбекей» менен байланыштуу. Мында «сак, сак, эй» деген үч сөз бириктирилип айтылып, акыры «саксакай» деген сөз келип чыккан. Алдыдагы «сак-сак» деген сөздөргө карай «эй» өзгөрүп, «ай» болуп кеткен. Мындай кубулуштар ар бир элдин тилинде боло берет. Бирок «саксакай» деген сөздүн алгачкы түшүнүгү бара-бара маанисин жоготкону сезилет. Ал «бекбекей» ырынын айрым ыр жолдорунан көрүнөт. Кайсы бир вариантында «саксакай кууп адашты» деген ыр жолу бар.

Бекбекей качты бел ашып,
Белине бейкасам жоолук жарашып.
Саксакай качты, сай ашып,
Санына сарала жоолук жарашып.
Бекбекей качып, бел ашты,
Артынан саксакай кууп адашты.

Башка вариантынан төмөнкүдөй ырды кездештиребиз:

Саксакай качты, сай ашты,
Санына саймалуу жоолук жарашты.
Саксакайды мен айтсам,
Сактар бекен кудайым?

Биринде бекбекей качса, саксакай анын артынан кууп адашкан болот, экинчи вариантта саксакайдын качканын кездештирип жатабыз. Жогорудагы мисалдардан ырлардын туруктуу формуласы варианттарда негизинен сакталганы, айрым аткаруучулар тарабынан кайталанганы көрүнүп турат. Бул мисалдарда аллитерация, ассонанс, параллелизм толук сакталган. Ошондой болсо да биринде бекбекей качса, саксакай да качат, бирок башка даты бир саксакай айтылып, анын кууп адашканынан

кабар берилет. «Бекбекейдин» белине бейкасам жоолук, «Саксакайдын» санына сарала (саймалуу) жоолук жарашканы баяндалат. Айтор, сөз эмне жөнүндө болуп жатканы түшүнүксүз. Ошол себептүү айрым окумуштуулар башкача ой жүгүртүп, «бекбекей», менен «саксакайды» бирде мифтик — тотемдик түшүнүктөн чыккан ишенимге айландырып, бирде уруулардын аттарына ыйгарып, бирде кентаврлардын образында карап жатат.

«Бекбекей» ырында айтылып жаткан «бекбекей» жана «саксакай» деген сөздөрдүн ар бирин эки аспектиде караган жөн деп ойлоймун. Биринчиден, «бек-бек» деген сөздөр менен жардамчы сөз «эй» кошулуп айтылып, мурдагы кыйкырыкты, эскертүүнү туюндурган маанисин жоготуп койсо да, анын жаңырыгы угулуп жатат. Бирок ал жаңырык кандайдыр образцы элестеткен болот. Ошол себептүү «бекбекейди» айтып жаткандарга да, угуучуларга да анын мааниси түшүнүксүз. Экинчиден, айрым учурда «бекбекейди» аткаруучулар башкаларга билдирилбей турган жашырын сырды табышмактуу сөздөр менен айтууну көздөшкөн. Короо кайтарган келин-кыздардын сүйгөн жигиттери болгон. Аларга табышмактуу жашырын сырын билдириш үчүн каймана маанидеги сөздөрдү колдонушкан. «Бекбекейдин» бир вариантында: «Ала байтал тактекей, айкалышкан бекбекей» деген ыр бар. Мына ушул мисалда «тактекей» деген сөз «эй» деген кыйкырыкты туюндурган жардамчы сөз аркылуу «тактекей» болуп өзгөрүп кеткен. Ошондой болсо да «э-эй» деген кыйкырыкты эске салып турат. Жогоруда айтылган ойду далилдеш үчүн «бекбекейдин» башка вариантына кайрылып көрөлү. Ыр мындай:

Ала байтал бекбекей,
Айкалышкан саксакай.
Кула байтал бекбекей,
Куюлушкан саксакай.
Бекбекей качты, бел ашты,
Саксакай кууп адашты.
Кара тоону этектеп,
Мен коноюн бекбекей э-эй,
Кара макмал тонуңа э-эй,
Жең болоюн бекбекей...
Мине турган атыңа эй,
Жал болоюн бекбекей эй.
Иче турган ашыңа эй,
Бал болоюн бекбекей эй!

«Бекбекейди» аткаруучу канчалык сырын ичине катып, сүйгөн жигити жөнүндө канчалык табышмактап айтпасын, анын ою ырдын мазмунунан ачылып калды. Ушул ырдын өзү башка варианттарда калыбындай кайталанат. Буларда көпчүлүк сөздөр каймана түрүндө тергөө менен айтылган. Эмне үчүн «ала байтал» деген сөз колдонулган? Эмне үчүн саксакай айкалышып жатат? Эгер ушул «ала байтал» менен айкалышкан деген сөздү примитивдүү ой жүгүртүү менен карасак, ала байтал минген бекбекей жигит экени айкалышкан саксакай келин экени, экөнүн «айкалышканы» сезилет. Бирок булардагы «бекбекей» менен «саксакай» дале катуу үндү туюндурган болот.

Жогорудагы мисалдан жаштардын сүйүү сезими ачык көрүнөт. Сүйүү ырларында жер-суунун аттары, же минип жүргөн атынын түсү жана башка сыпаттоолор камтылышы шарт. «Бекбекейди» аткаруучу кимдиндир мине турган атына жал болгусу келип, өз оюн ачыкка чыгарат.

Короо кайтарган киши «бекбекейди» айтып жатып, кандайдыр белгиси бирөөгө

кайтарылып, «жаккан отунун арчабы» деп, ага суроо коет. Арча менен барча деген сөздөр уйкаштыкка карай алынганы түшүнүктүү, бирок мында короо кайтарган кишинин сүйгөнүнө карата билдирген «тымызын» мамилеси чагылдырылган.

«Бекбекей» ырынын бир нече вариантында «саксакай качты, сай качты» делип айтылып, экинчи жеринде «саксакай кууп адашты» деген ыр жолдору кездешет. Мында карама-каршы ой айтылганы, логика жагынан бири-бири менен байланышпаганы көрүнүп турат. Ошол себептүү ушул ыр жолдорунун мааниси бүдөмүк болуп, «эмне үчүн ушундай деген суроону пайда кылат. Мунун дагы өзүнчө жашыруун сыры бар. «Саксакай» деген кыйкырыкты түшүндүргөн үн сакталып калса да, ал биригип айтылуу менен мурдагы түрүн өзгөртүп, башка маанини берип калган «Бекбекей» айтуучунун түшүнүгүндө: качкан саксакай — карышкыр, же жигит экени, аны кууп адашкан саксакай — ит экени кылдат талдоо жүргүзгөн кишите байкалат. Демек, саксакайдын качканы жана саксакайдын кууп адашканы жөнүндө ырда карама-каршы айтылган ой жок, дале болсо катуу чыгарылган үн менен тергеп айтуу негизинде келип чыккан түшүнүксүз жагдай бар.

«Бекбекей» эмгек ырларынын эң байыркы түрү болгондуктан, ошол кездеги «бек, бек, эй» жана «сак, сак, эй» (кээде «ай» түрүндө, мисалы: «ай караңгы, түн бүркөк ай», «име турган ашыңа ай» делип айтыла берет) деген катуу үн менен чыгарылган эмоциянын элементи сакталып калган. Ошо «бек, бек, эй» деген үч сөз ырга айланганда биригип кетип, анын натыйжасында биз сөз кылып жаткан «бекбекей» термини пайда болгон. Корутундулап айтканда, айрым окумуштуулар жазгандай мифтик образ катары талдабай, «Бекбекейди» эмгек процессинин негизинде келип чыккан эмгек ырынын бир түрү катары карообуз керек.

Эгер «бекбекей» бир замандарда «бек, бек, сак, ак» деген сөздөргө «эй, ай» деген жардамчы сөздөр кошулуп айтылып, эмгек процессинде айтылган катуу үндү (восклицание) билдирсе, бара-бара ал өркүндөп, өзүнчө эмгек ырынын чыгышына алып келген. Кой чарбасынын кыргыз элинин арасында өнүккөнүнө байланыштуу «Бекбекей» ыры түндөсү көп кайталанып айтылгандыктан, ушул түр калкка өтө кеңири белгилүү болгону бизге келип жеткен, бизге дайын жыйырмага жакын вариантынан айгине көрүнөт.

«Бекбекей» эмгек ырларынын байыркы түрү болгондуктан, кыйла мезгилдин аралыгында көп оңдоолор киргизилгени талашсыз. «Кыз-келин короо кайтарган илгертен калган салт экен» деген ырдын өзү мунун кийин кошулганын айгинелеп турат. «Бекбекейге» сүйүү темасында ырлар кирип кеткенин жогору жакта эске салганбыз. Ушул түрдүн айрым вариантында: «Бекбекейди мен айтсам, көрөр бекен кудайым?» «Саксакайды мен айтсам, сактар бекен кудайым?» деген ыр саптары кездешет. Булар дагы ислам динине байланыштуу кийин киргени талашсыз. Ошентип, «бекбекей» ыры дайыма өзгөрүүгө учурап, айрым ыр жолдору менен толукталып турган. Кой чарбасына байланыштуу айтылган эмгек ырларынын бир түрү «койчулардын конур күүсү». Бул ырдын мазмуну койчунун оор турмушун чагылдырганы менен маалым. Мында койчунун катуу кыйналганы, азапты аябай тартканы, кийимсиз жүргөнү, ачка болгону байдын катаалдыгы ирети менен баяндалып өтөт. Ырды айтып жаткан лирикалык каарман — койчу өзүнүн оор абалын лирикалык сезимде түшүндүрүп, ошону менен турмушка жана катаал байга нааразылыкты билдирген болот. Койчунун турмушу кайгылуу сүрөттөлгөндүктөн, бул ыр маани жагынан арман ырларына үндөш. «Койчулардын конур күүсү» таптуу коомдо түзүлгөндүктөн, эзүүчүнүн жасаган катаал аракети, койчунун тарткан азабы чагылдырылган. Бул ырдын идеясы теңсиздикке каршы багытталган. Ошол себептүү койчунун кейиштүү тагдыры чыгарманын мазмунун түзгөн. Үстөмдүк жүргүзгөн тап бийликтин башында тургандыктан, максатына жана каалаган оюна жете албай, койчу арман мотивин да колдонушу мүмкүн.

Койчу болуп жашыман,
Көп азап өттү башыман.
Жараланды эки бут,
Шагылдын миздүү ташынан.

Бул ырда койчунун оор эмгеги, катуу кыйналганы ачык баяндалган. Мында ошону менен катар турмушка карата нааразылыгын билдирүү бар. Анын өзү арман өңдүү сезилип отурат. Бирок бул ырда койчунун эмгеги негизги мотив катары каралуу керек.

«Койчулардын коңур күүсү» мундуу келет. Ошон үчүн айрым жазып алуучулар кайсы бир ырды «Койчунун арманы» деп да атап жиберешкен. Ушул темадагы ырдын бир вариантында койчу өзүнүн турмушу жөнүндө мындай баяндайт:

Койчу болдум башынан,
Кордукту тарттым жашымдан.
Кошомат кылып кой бактым,
Курсагымдын ачынан.
Чокоюм буттан суурулуп,
Чор болду таман туурулуп.
Чой-чойлоп жүрүп өлөмбү,
Чокудан бир күн буулугуп.

Мында койчунун оор абалы абдан айкын сыпатталган. Чындыгында эле өткөн замандарда койчулардын турмушу кыйын болгон. Бул ырда ошондогу чындык чагылдырылып жатат. Ушул эле ырдын бир жеринде койчу мындай дейт:

Кан жуткан ушул заманда,
Кайран жаным кор болду.
Жапайы өскөн эликтей,
Жар боорунда жүрөмүн.
Кутулбай байдын коюнан,
Куюгуп жаман жүдөдүм.
Кемитип малдан башымды,
Манап, бай малдай сатышты.
Жарыкка чыгар күн барбы,
Азат кылып бул башты?!

Бул ырлардан койчунун турмушу дагы кеңири ачылып көрсөтүлгөн. Койчунун адам чыдагыстай күнгө туш болуп, андан кантип кутулууну эңсеп күтүп жүргөнү сүрөттөлгөн. Мында дагы маанилүү жагдай бул ырдын чыккан доорунун ачык чагылдырылышы. Койчу «Кан жуткан ушул заманда кайран балам кор болду» деп, ал өзү жашап жаткан доорду айыптайт. Ошондой эле бай-манап анын «башын малдан кемитип сатканы» жөнүндө өтө кейиген түрдө кабарлайт.

«Койчулардын коңур күүсүнүн» кайсы вариантын албайлы, аларда теңсиздик, адилетсиздик ачык айтылып, ошол акыйкатсыз заманга, эзүүчү таптын өкүлдөрүнө нааразылык билдирилбей калбайт. Мунун өзү бул ырдын таптуу коомдо чыкканын туюндурат.

Кыргыз эли көчмөндүү жана жарым көчмөндүү турмушта жашап келүү менен катар мал чарбачылыгында кой менен жылкыны көп асыраганы тарыхта белгилүү. Жылкы чарбасына айрыкча көңүл бургандыктан, ага карата ар түрдүү сөздөр

чыгарылган. «Жылкы деген жаныбар шамалдан бүткөн жайы бар» деген ырды өзү эле жылкыга жогорку бааны бергенин айгинеле турат. Жылкы көчмөн эл үчүн унаа болуу менен күчтөн башка дагы эт, сүт, тери берген. Кыргыздын турмушунда жылкынын ушул жагы эң жогору бааланган. Бирок жылкыны багуу абдан кыйын болгон. Жылдын бардык мезгилинде жылкынын артынан дайыма кайтаруучу коюлуп эмгек көп сарп кылына турган. Жылкыга абдан мыкты жылкычылар дайындалган. Ансыз жылкыга жоо тийүү, же топтошкон уурулардын кол салышы өңдүү коркунучу көпчүлүк учурда болуп туруучу. Жылкычылар жөнөкөй ат минчү эмес. Алар күлүк аттарды тандап минип, түндөсү уйкусу келсе, аттын чылбырын белине байлап жаткан. Андай ат менен кууса жетип, качса кутулуп кетүүчү. Жылкыларды багуудагы бул өңдүү аракеттер өткөн замандарда өзүнчө салтка айланган эле.

Жылкычылардын эмгеги өтө оор, ары коркунучтуу болгону өткөн замандардагы тарыхый шартка, ошол кездеги кырдаалга байланышкан эле. Жылкылар дайыма айылдын тегерегинде багылбай, кыш айларында алыска, оттуу жерлерге жөнөтүлчү. Анын өзү «оторлоо» же «оторлотуу» деп аталган. Андай учурда жылкычылар алачык же жаман боз үйлөрдө жашашчу. Айылдан алыс болгондуктан, жылкычылар кыйын турмушту баштан өткөрүшүп, оор эмгекти өтөөдө аябай кыйналышкан. Тоголок Молдонун «Чын таз» деген жомогунда оторго барган жылкычылардын турмушу чагылдырылганы белгилүү. Чын таз Аз-Жаныбек хандын жылкысын багып, алыскы оторго барат. Ошол учур мындайча сүрөттөлгөн:

Оторго чыгып келишип,
Жылкыны санап көрүшүп,
Он миң жылкы баарысы,
Он кош кылып бөлүшүп⁵.

Хандын жылкысы абдан көп экени «он миң» деген сөздөн көрүнүп турат. Чындыгында, оторго аз сандагы жылкы чыгарылган эмес. Жылкылуу байлар жылкысын семиз, аман сакташ үчүн кыштоодон алыскы оттуу жерлерге оторго чыгара турган. Жылкысы аз киши малын торго жибербеси түшүнүктүү. Көп жылкылуулар гана тордотуу түйшүгүн тартуучу. Ушул өңдүү оор эмгекке байланыштуу эмгек ырларынын бир түрү «Шырылдаң» ыры келип чыккан.

«Шырылдаң» — эмгек ырларынын байыркы түрүнүн бири. Ошону менен катар бул кыргыз элинин арасына кеңири таралган ырлардан болуп эсептелет. Бул ыр мал киндиктүү, жылкы жандуу кыргыз элине гана таандык ырлардан десек жаңылышпайбыз, анткени башка элдерден ушул түрдөгү ырларды кездештире элекпиз. «Шырылдандын» — кыргыз элине кеңири белгилүүлүгү анын көп варианттарда кездеш- кени менен мүнөздөлөт.

«Шырылдаң» ыры оор эмгектин процессии чагылдыруу негизинде келип чыкканы талашсыз. Бирок бул ырдын кайсы доордо айтылганы, «шырылдаң» деген терминдин кандайча пайда болгону ушул күнгө чейин тактала элек. Ал түгүл, «шырылдаң» ырынын кайсы мезгилдерде айтылганы жөнүндө ар түрдүү пикирлер жазылып жүрөт.

Эгер «бекбекей» короо кайтаргандардын, «койчулардын коңур күүсү» кой артынан жүргөндөрдүн кыргыз элине таандык гана ыры болсо, «шырылдаң» — жалаң гана жылкычылардын ыры. Демек, мына ушул үч эмгек ырынан эле кыргыздардын кой чарбасы менен жылкы чарбасына айрыкча көңүл бурганы айкын болуп турат. Жылкы — колду карабай турган, катуу кыштарда короо-сарайларды билбей, жайыттарда өзүнө тамак таап жеген мал. Ошол себептүү коңур күздөн тартып жылкыларды айылдан алыс жайып, кыш мезгилинде оттуу жерлерди оторлото турган. Оторлогон жылкылар бир жайытта анча узак болчу эмес. Жайыттын оту түгөнө баштаганда дагы башка оттуу

жерге которулушчу. Демек, он-он беш күндө башка жайытка көчүүгө туура келген. Ошондуктан, «алачыктарын кайда тигишсе, ошого жакын айылдарга барып, түнүчүндө үй-үйлөргө «шырылдаң» айтышып, элден азык жыйнап алышар эле». «Шырылдаң» айтуу, ошентип, азык-түлүк жана башка буюмдарды элден жыйнап алууга багытталган болучу.

«Шырылдандын» айтылышы жөнүндөгү маселеге келгенде, бул боюнча бир жактуу пикир жок экенин байкайбыз. «Шырылдаң» жөнүндө алгач пикир айткандар: «Шырылдаң жыл бою, артыкча жылкычылар азык-түлүккө муктаж болгон кезде, кышында ырдалуучу» деп жазышат. Ушул саптын автору «Шырылдаң» күзүндө; бышыкчылык убакта айтылган, кээде кышта да айтылган» деп алгачкы байкоосун айткан. Мына ушул пикир кыргыз фольклорун жыйнап жүргөн окумуштуу Ж. Мукамбаев тарабынан кийин аныкталганын анын информатордун сөзү аркылуу берген маалыматынан даана көрөбүз. Ал информатордун сөзүн төмөнкүдөй өз калыбынча толук жазган: «Алсак, «шырылдаң» деген ыр коңур күздө, айдын он беши болуп, толуп турган учурда жылкычылар тарабынан топ адам болуп ырдалып, «ана султан шырылдаң ээ, мына султан шырылдаң ээй, шырылдаңчы шыр экен ээй, жылкычынын ыры экен ээй» деп, бир куплет 3—4 жерде улам кайталанып, узун сабак ыр түрүндө жолугат». Ушул маалымат «шырылдандын» айрым ыр жолдору менен тушма-туш келгенин төмөнкү мисалдан байкоого болот. «Шырылдандын» бир вариантында мындай ыр бар:

Конок тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдаң.
Таруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Түндө келет уйкубуз,
Аман болсо жылкыбыз,
Эртең канат уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын наркы экен,
Жигиттердин айты экен.

Бул мисалга келтирилген ырлар айрым күмөн ойлорду тактоого, ошондой «шырылданды» айтуу мезгилин аныктоого мүмкүндүк берет. Биринчиден, бул ырдын мазмунунан «шырылдаң» жылкычынын ыры экенин түшүнүп турабыз. Экинчиден, ырдагы «конок тоого бүткөндө кошо, таруу башка бүткөндө талаша чыккан шырылдаң» деген сыпаттоолор «шырылдандын» өзүнүн чыгуу жагынан байыркы эмгек ырларынын түрү экенин билдирет. Үчүнчүдөн, «түндө келет уйкубуз» дегени ырдын түнүчүндө айтылганын эске салат. Төртүнчүдөн, «шырылдаң айтып жүргөндө, конок менен тарууну жеп кетпесин жылкыбыз» деген ыр саптары «шырылдандын» коңур күздө айтылганын аныктайт. Албетте, «шырылдаң» алгач кандай айтылса, ал ошо калыбында калган эмес, дайыма өзгөрүүгө учурап турган. Анын өзү шартка жараша, аны айтуучулардын жөндөмдүүлүгүнө, жөндөмсүздүгүнө байланыштуу болгон. Ошол себептүү «шырылдаң» ырынын көлөмү да ар түрдүү. «Шырылдаң» ырына кошумчалар

кирип кеткенин жогорку мисалдагы «айт» деген сөз ырастап турат. «Айт» деген түшүнүк ислам дини аркылуу орозо менен кошо киргени талашсыз. Ошондой болсо да, «айт» деген сөз «жигиттердин айты экен» делип, бирөөлөр тарабынан «шырылдаң» ырына кирип кеткен. Ал эми «шырылдаңды» жигиттер топтошуп алып айтканы Ж. Мукамбаевдин материалынан ачык болуп турат.

Кыргыздын көптү көргөн, көптү угуп билген уламачыл карыяларынын айткандарына караганда, «шырылдаң» Камбар атанын ыры болгон имиш. Бул сыяктуу имиш сөздөр бекер жеринен чыкпаган болуу керек. Эски түшүнүк боюнча Камбар ата — жылкынын ээси. Жылкылуу кишилер жана жылкычылар Камбар атага сыйынышпай койгон эмес. Ал кездеги түшүнүк ошондой болучу. Балким, Камбар ата жылкыны биринчи күткөн киши болуп, оор эмгектин процессинде «шырылдаңды» ырдап, ошондон кийин эмгек ырынын ушул түрү келип чыккандыр? Бирок бул жөнөкөй гана божомол, улама сөздүн өзү, эл арасында айтылып келген имиш «шырылдаң» ырынын байыркы ырлардан экенин белгилейт. Ошондой түшүнүккө ишенип, ким өз башына жылкы күтүүнү үмүт кылса, «шырылдаң» айткандарды өтө урматтап, колунан келгенин аябай берип, аябай сыйлачу экен.

Эгер «бекбекей» термини «бек-бек эй» деген үч сөздүн биригип айтылышынан келип чыкса, «шырылдаңдын» кандайча аталганы жөнүндө ушул күнгө чейин аныктала элек. Кантсе да, ушул сөздүн этимологиясына байкоо жүргүзүү менен айрым божомол ойду айтууга болот. Муну төмөнкүдөй эки себепке байланыштыра кароого туура келет. Биринчи себеби жылкычылардын оор турмушуна байланыштуулук: жылкычылар оокат жоктуктан, өздөрүнө тамак кылыш үчүн кысыр калган бээлерди саап, андан кымыз жасашкан. Кеч күздө кымыз муздап, шырғалаңга айланган учурлар да болгон. Мына ушул турмуш чындыгын ыр менен баяндаган учурда «шыргалаң» деген сөз өзгөрүлүп айтылып, «шырылдаң» делип кетиши мүмкүн. Ушул ойдун чындыкка жакын экендиги «шырылдаң» ырынын коңур күздө, суу шырғалаң бол о баштаган мезгилде айтылгандыгы менен далилдүү. Жылкычылар кымызды кышында жасашкан. Мындай суук учур кышында жасаган кымызды шырғалаңга айландыраы талашсыз. Бирок бул ой азырынча божомол экенин эскертип койгонубуз жөн.

Экинчи божомол ой «шып шырылдаң шыр экен ээй» деген ыр жолуна байланыштуу. Ушул ыр жолундагы сөздөрдүн баары түшүнүксүз. Эмне үчүн ушундай? «Шырылдаң» деген сөз — ырдын аты, бирок кандайча аталганы белгисиз. Калган «шып» менен «шыр» деген сөз анча ачык түшүнүк бербейт. Биздин оюбузча, ушул сөздөрдүн бөлүгү сакталып, калган бөлүгү ырдоо учурунда түшүп калгандай баамдалат. «Шып» кандайдыр тууранды сөздү элестеткен болот, бирок мааниси түшүнүксүз. Ал эми «шыр» деген сөз «шыдыр» деген сөздөн кыскартылып айтылган түрү өңдүү көрүнөт. Мына ушундан улам бир кездердеги «шыдыр ылдам» деген сөз ыр менен айтылганда, «шырылдаң» болуп кетпесин деген ой туулат. Ушундай болушу да ыктымал, анткени төкмөлүк менен айтылган ырда өзгөрүү кубулушу боло берет.

«Шырылдаң» ырынын мазмунунда жылкычылардын оор эмгегин чагылдыруу менен катар алардын турмушка карата көз караштары, бирөөлөрдөн азык-түлүк же буюм алууга жасаган аракеттер камтылган. Анын өзү өткөн замандардагы оор турмушка, кыйын шарттарга байланышкан болучу. Мына ушундай мазмунуна карай «шырылдаң» жалпы жолунан жарамазанга жана мактоо ырларына окшоп да кетет.

«Шырылдаңдын» бир вариантында төмөнкүдөй ыр бар:

Адыр-адыр жерлерден,
Айгыр минип мен келдим.
Айгыр оозун тарта албай,
Ушул ойго туш келдим.
Будур-будур жерлерден,

Бука минип биз келдик.
Бука оозун тарта албай,
Бул үйгө биз туш келдик.

«Жарамазан» ырынын бир вариантында ушул эле ыр кичине өзгөргөн түрүндө төмөнкүдөй ыр менен берилген:

Адыр-адыр тоолордон,
Айгыр минип биз келдик.
Айгыр оозун тарта ал бай,
Бай үйүнө туш келдик.

Ушундан кийин «марттык кылып жакшы буюм берер бекен» деген үмүт менен «байды» мактоого ала баштайт. Үйдүн ээси бай экени белгисиз, бирок «бай» деп көтөрө салып мактоо керек болучу.

«Жарамазан» ислам дининин таасири аркасында кыргыздарга таралганы түшүнүктүү. «Жарамазандын» салты боюнча орозо жана аны туткан адам даңазаланып ырдалууга тийиш эле. Бирок эл арасынан жазылып алынган материалга караганда, «жарамазан» ыры диндик мотивден четке чыгып, кыргыздын мактоо ырларына өтүп кеткенин байкайбыз. «Жарамазандын» бир вариантында төмөнкүдөй ыр кездешет:

Жарамазан жаркоолдоп,
Шырылданды шылтоолоп,
Ат берүүчү айтылуу,
Балаңды издеп келебиз.

Ушул мисалдан биз эмнени көрүп турабыз? Биринчиден, «жарамазан эмес эле», бул — мактоо ыры. Экинчиден, «шырылданды шылтоо кылганына» караганда, бул «шырылдаң» айтылчу мезгилге туш келгенин билдирет.

«Шырылдаң» менен «жарамазан» жана мактоо ырларынын окшоштугу — бул үч түр тең башка бирөөлөрдөн буюм, мал өндүрүп алууга багытталгандыгы. Бирок жалпы жонунан ошондой окшоштугуна карабай, булар өзүнчө үч башка түр экендиги түшүнүктүү. «Жарамазан» орозо кармаган айда гана түнүчүндө айтыла турган диндик мотив деги ыр болуп эсептелет. Анын «шырылдаң» ыры менен эч кандай байланышы жок. Мактоо ырлары жамакчы, төкмө акындар тарабынан айтылган ыр, мунун да «шырылдаң» менен кооштугу жок. Булардын «шырылдаңга» окшош болуп жатышы ушул түрлөрдүн буюм өндүрүп алууга багытталгандыгы менен мүнөздөлөт. «Шырылдаң» — өзүнүн мазмуну боюнча эмгек ырларынын бир түрү, болгондо да, байыркы түрү. Ал эмгек процессин мазмунуна камтыганы аркылуу, башка түрлөрдөн айырмаланып турат.

«Шырылдандын» ыр түзүлүшү кыргыздын классикалык ырларынын салтында жети-сегиз муундан турат. Көпчүлүк ырларынын аягына «эй» деген жардамчы сөздөр кошулуп айтылат. «Шырылдаң» ыры айта турган ойго байланыштуу түрдүү уйкаштарда кездешиши мүмкүн. Ыр көбүнчө эгиз жана аксак уйкаш түрүндө айтылганын байкоого болот. «Бекбекейдин» обону жайлык менен көтөрүлүп, улам жогорулаган түрдө созулуңку чыкса, «шырылдандын» обону башка мүнөзгө ээ. Мунун ырынан аттын басыгындагы ылдам жүрүш элестелет, мындайча айтканда, ылдамдык темп менен айтылат. Ыр сабынын аягындагы «эй» деген эмоцияны билдирген жардамчы сөз аттын басыгына жараша ырга күү берип, аны аткарууну жеңилдетет жана ырды уккулуктуу кылып чыгарат. Логикалык басым ыр жолунун эң акыркы муунуна түшүп, ошол жер көтөрүңкү үн менен бийигирээк угулуп турат.

«Шырылдаң» түрдүүчө башталган. Анын өзү айтуучунун «шырылданды» канчалык билгенине байланыштуу болгон. Кайсы айтуучулар «сааса иет бээлер, салам айттык, акелер» деп баштаса, кайсы бири: «Ала даакы шырылдаң, кулак даакы шырылдаң» деген ыр менен, айрымдары «Шып шырылдаң шыр экен ээ, жылкычынын ыры экен эй» деп баштап, ошону менен ыр улантылган. Кайсы бир айтуучу «Конок тоого чыкканда кошо чыккан шырылдаң, таруу ташка бүткөндө талаша чыккан шырылдаң, жылкычы менен коюндаш жанаша чыккан шырылдаң» деп баштап, «шырылданды» айта берет. «Шырылдандын» бир варианты «ала даакы шырылдаң» менен башталып, ал жылкычынын ыры экенин эске салып, анан мындай ыр менен улантылган:

Сайга бүткөн сары тал,
Ыргай эмей эмне?
Сан жигиттер жыйылып,
Шырылданды айтышса,
Жыргал эмей эмне?
Кумга бүткөн куба тал,
Ыргай эмей эмне?
Көп жигиттер жыйылып,
Шырылданды айтышса,
Жыргал эмей эмне?

Бул мисалдан «шырылданды» көп жигиттер жыйылып айтышканы айкын болуп турат. Ырдын маанисине караганда, «шырылданды» айтуучулар ыракатка баткандай көңүлдөрүн эргиткенсийт. Ушул ырды айткандан кийин «Ак боз аттын үстүнө ак шайы тердик жарашар» деп баштап, анан ат турмандарын, аны минген кишини сыпаттап баяндоого өтүп, «жарашар» деген сөз ырдын аягына чейин дээрлик кайталана берет. Демек, бул ыр көп кубулушту санап баяндаганына, көп теманы камтыганына караганда санат ырына окшоп кетет. Анын өзү ойдун төкмөлөнүп айтылганына байланыштуу келип чыккан. Ушундай сыпаттоодон кийин гана ырдын аягында үйдүн ээсине, анын үй-бүлөсүнө төмөнкүдөй сөз менен кайрылат:

Топ-топ тору тай,
Томук жүнүң канакей?
Торко тондуу жеңетай,
Шакек, жоолук канекей?

«Шырылдандын» кайсы вариантына кайрылбайлы, баарында тең аллитерация, параллелизм жыш кездешкенин көрөбүз. Андай сапат жогорку мисалдан ачык көрүнүп турат.

Үйдүн ичиндегилер «шырылдандын» ырынын мазмунуна карай мамиле жасашкан. «Шырылданды» айткандын жөндөмдүүлүгүнө көздөрү жетсе, аны уккулары келип, ырды узарта түшүшүн күтүшкөн жана белекти да ошого карай беришкен. Мына ошондон кийин гана «шырылдандын» батасы айтылган.

«Шырылдандын» батасы жалпы батага мазмундаш алкыш маанисинде болот. Бирок «шырылдандын» батасы алты-жети муундан түзүлүп, эгиз уйкаштуу ырлардан турат. Мисалы:

Бата башы дың-дың,
Малды берсин миң-миң.
Жылкы берсең, ала бер,

От жакалай бала бер.
 Жүйтөрүнө түйө бер,
 Жүктөп алып жүрө бер.
 Саарына бие бер,
 Сааган сайын ие бер.

Кээде жалпы батага мүнөздүү он бир-он эки муундуу куюлушкан формула менен айтылышы мүмкүн. Ошентип, «шырылдаң» ырынын мазмунунда жылкычылардын оор эмгеги чагылдырылуу менен бирге алардын өздөрүнө керектүү азык-түлүк, кийим-кечектерди ырдап алуу аракеттери камтылган болучу. Андай аракеттер «шырылдаң» ырынын бардык варианттарынан айкын көрүнөт.

«Шырылдаң» эмгек ырларынын байыркы түрлөрүнүн бири катары бизге белгисиз эзелки замандардан бери карай айтылып, кыргыз элинин калың катмарына кеңири тарап, кийинки мезгилге чейин жашап келсе да, Улуу Октябрь революциясынан кийинки бо- луп өткөн социалдык өзгөрүүлөргө карай, ошондой эле эмгектеги жаңы мамилелерге байланыштуу бул түр аткарылуудан калды, жашоосун токтотту. Ошондой бол- со да, «шырылдаң» ыры кыргыз элинин эмгек ырларынын бир түрү, байыркы эстелиги катары өзүнүн маанисин жоготмок эмес.

Кыргыз элинин эмгек ырларынын ичинен дый- канчылыкка арналган ырлардын түрлөрү көп экенин, варианттарынын арбын экенин калк арасынан жазы- лып алынган, ушул күндө бизге белгилүү материал- дардан көрүнөт. Бул түрдөгү эмгек ырларында эгин сепкенден тартып, аны сугаруу, оруу жана темин басуу жөнүндө баяндаган ар түрдүү темадагы чыгармалар бар. Мына ушунун өзү ар бир ыр эмгек процессии камтууга багытталганын көрсөтөт. Кыргыздын дыйканчылыкка арналган эмгек ырларынын тематикасын эске алуу менен аны байыркы гректердин дыйканчылык жөнүндөгү эмгек ырлары менен кыскача салыштырууга туура келет.

Байыркы гректер көркөм ырлар менен катар элдик обондорду да билишкен. Ал ырлардын аттары эгин бастыруу — темин басуу жана башкалар жөнүндө болгон. Ал ырлардын тематикасы кыргыздын дыйканчылыкка арналган ырларынын тематикасына окшош экенин К. Бюхердин төмөнкүдөй маалыматынан биле алабыз. Ал минтип жазат: «Эгин оргондордун, арпанын данын майдалагандардын, данды жаргылчакка тарткандардын, жүзүмдүн маңызын сыккандардын, жүн жипти ийригендердин, мал күзөткөндөрдүн талаа жумуштарында күнүмдүккө жалданып иштегендердин ушундай өзгөчө белгилүү ырлары болгон». Кыргыз элинин дыйканчылык ырларында ушундай эле темадагы: «Эгин эгүү», «Сугаруу жана эгиндин өсүп бышышы», «Эгин оруу», «Эгин бастыруу», «Буудайды бастыруу», «Жаргылчак» жана нан бышыруу жөнүндөгү ырлар кездешет. Ушул ырлардын ичинен «оп, майда» ыры эл арасына кеңири таралып, көп варианты иштелип чыккан.

Археологиялык изилдөөлөрдүн негизинде тарыхчылар-этнографтар Ысык-Көл кылаасы жөнүндө материалдарды топтошкон. Алардын археологиялык казуулардын жүрүшү учурунда тапкан материалдары боюнча Ысык-Көлдүн жээктеринде биздин доорго чейин эле элдин отурукташуусу болгонун, кыштак менен шаарлар курулганын, ошол туштагы адамдар түрдүү коло куралдарды, алардын ичинде колодон жасалган орокту колдонгонун билебиз. Экспедицияга жетекчилик кылган корреспондент-мүчө В. Плоских ушул буюмдар Орто Азияда биринчи жолу табылганын эске салып, анан минтип жазат: «И следовательно, уже можно с большей определенностью сказать: в археологической науке, античной истории Кыргызстана появляется новое направление — проблема оседло-землевладельческой культуры Тянь-Шаня в 1 тысячелетии до новой эры». Демек, кыргыз жергеси дыйканчылык ишине байыркы замандарда киришип, эгин эгүү, аны оруп-жыюу жумуштарын жүргүзүп келишкен. Ошон үчүн дыйканчылык жөнүндөгү эмгек ырлары өзүнүн чыгуу тарыхы боюнча байыркы

чыгармалардан болуп эсептелет. Бизге келип жеткен бир ырда дыйкандардын эмгеги мындайча баяндалат:

Дыйкан деген жаныбар,
Кош өгүзүн байлаган,
Шамыянын шайлаган,
Жазга маал болгондо,
Буурусунун буктурган,
Тишин жерге суктурган.
Кара жерди каңтарган,
Төбөдөн ороо каздырган,
Уучтап буудай чачтырган.
Базардан кетмен алдырып,
Арыктарын чаптырган.

Дыйкан эгинин сугарганы, акыры буудайы «кере карыш баш» алганы, башкача айтканда, эгинди багып өстүрүүдөгү дыйкандын эмгеги баяндалып өтөт. Бирок бул ыр эмгек процессинин учурунда айтылбай, кийин гана бирөөлөр тарабынан анын натыйжасын жыйынтыктаган маанини түшүндүрүп калган. Мунун өзү ырдын өзгөрүүгө учураганын эске салат. Ал эми «Эгин оргондо» деген ырда болсо эмгек процесси чагылдырылганын көрөбүз.

Бол, жигиттер болгула,
Ор, жигиттер, оргула.
Чал орогум, чалгының,
Арпа, буудай таштабай,
Боого байлап салгының.

Бул ыр анча иштелип чыкпаган. Бирок арасында жигиттерге кайрылган чакырык бар. Андан биз коллективдүү эмгек процессин көз алдыга элестетип турабыз. Орокко кайрылганына караганда, ошондой эле сөздүн магиялык күчүнө ишенгендикти байкоого болот.

Эгин эгип, аны багып өстүрүп, күзүндө оруп, аны кырманга жеткирет. Дыйкандардын канча түйшүк тартканы, эгинди өстүрүүдө канча эмгек жумшаганы жыл бою жүргүзгөн аракетинен билинет. Дыйкандын эмгегин жыйынтыктачу учур — темин бастыруу учуру. Шаймандар, куралдар жок мезгилде эгинди оруу, аны кырманга жеткирүү көп түйшүктү тарттырган болучу. Ал эми техника, айталык: комбайн, ал түгүл, мала таш жок кезинде эгинди бастыруу абдан кыйынга турган. Кырмандын ортосуна мамы орнотуп, ага арканды тегеренип тургандай кылып байлап, кошоктолгон малды артынан бир киши айдап туруучу. Кыргыздар аны темин басуу деп атаган. «Темин» термини «темин» деген этиш сөздөн чыккан болуу керек, анткени кошоктолгон малды атайы бир киши айдап турган. Ошон үчүн кыргыздар «темин басуу» жана «темни айдоо» деп да айта беришет. Кошоктолгон малды жайына койбой, дайыма шаштырып, теминип айдаш керек. Эмгек ырларынын бир түрү «оп майда» өткөн замандардагы ошондой оор эмгек процессин чагылдыруу негизинде келип чыккан.

Эгер «бекбекей» короо кайтарганда айтылса, «оп майда» жалаң гана темин басуу учурунда эмгекти жеңилдетүү үчүн ырдалган. «Оп майда» — эчен мезгилди кучагына камтыган, эмгек тажрыйбасынын негизинде түзүлгөн байыркы түрлөрүнүн бири. Ошон үчүн «оп майданын» бир нече варианты келип чыгып, алар эл арасына кеңири тарап кеткен. Кыргыздардын арасында «бекбекей», «шырылдаң» жана «оп майда» ырын

укпаган, алардын бир-эки оозун ырдап айтпаган киши жок болуу керек. «Оп майданын» популярдуулугу мына ушунда.

«Оп майда» ыры жети-сегиз муун өлчөмүндө түзүлгөн. Бул ырда так уйкаштан көрө көбүнесе аллитерация басымдуулук кылат. «Оп майданын» да өзүнө таандык обону бар. Ал обон теминге кошулган малдын басыгын, кыймылдын жүрүшүн, мындайча айтканда, кырмандагы ылдам-ылдам кайталанган ритмди элестетет. Ой ачык болсун үчүн мисал келтирип көрөлү:

Майда-майда, мап-майда,
Майдаласын атты айда.
Кызыл толгон кыроманды,
Сузалык биз кап кайда?!

«Оп майда» ырынын «майда» деген сөзү түшүнүктүү, ал эми «оп» угуучуларга анча ачык эмес. Ошон үчүн ушул сөздүн тегерегинде түрдүүчө пикирлер айтылып жүрөт. Биздин оюбузча, «оп» эмоцияга байланыштуу айтылган сөз болуу керек. «Оп» дегенде катуу чыккан үн, ал аркылуу теминдеги малга кандайдыр дем бергендик байкалат. Мисалы: киши оор жүктү көтөргөндө, «оп» деген сөздү колдонот. Муну жалгыз гана киши эмес, жумушту аткарууга катышкан кишилердин баары үн менен айтканы талашсыз. Балбан күрөштө да ушул сөз өйдө көтөрүүгө аракет кылган киши тарабынан да, аларды тегеректеп карап турган адамдар тарабынан да айтылат. Демек, «оп» деген сөз — дем берүүгө карата сүрөгөндө айтыла турган сөз. Махмуд Кашгаринин сөздүгүндө: «оп-оп» — эшектин аягы тайып кеткенде ордунан тургузуш үчүн колдонулган сөз болуп, «тур-тур» деген маанини билдирет» — деп жазылган. Мына ушул маалымат биздин оюбуздун тууралыгын көрсөткөндөй болот. Мында теминге кошулган уй-жылкыларды шаштырып айдаган, эгинди тезирээк майда басууга жасаган аракет бар. «Оп майда» ырынын мазмунунан сөздүн магиялык күчүнө ишенгендик, сөз аркылуу тез бүтүрүүгө жасаган ой даана байкалат.

Ушул эле «оп» деген сөздүн теминге кошулган малга дем берүүгө айтылганынан башка дагы мааниси бардай сезилет. Мында эмоциялуу дем берген үн менен катар теминдеги уй менен жылкылар сырт тарапка ыңгайлап бассын үчүн башкарууга багытталган аракет бар. Соко айдагандар «дайыма «соп-соп» деп ун чыгарып, өгүздөрдүн же жылкылардын туура басышын ун менен башкарат. «Соп» деген сөз унаага дем беруу менен катар аларды ич тарапка карай басууга багыт берүүнү көңүлгө алуудан улам айтылып турат. Махмуд Кашгаринин сөздүгүндө темин баскандагы ортонку өгүз «оп» деп айтылганын көрсөткөн. Ушул сөз Чүй менен Сайрамдын ортосунда жашаган аргу тилинде сүйлөгөн уруудан жазып алынган экен. Биздин оюбузча, ортонку өгүздү «оп» деп айтканы чындыкка жакын, анткени ортонку өгүзбү же жылкыбы, ал теминдеги уй менен жылкылардын кучтуусу, ары тыңы, жоон-жолпусу болуу керек. Ал учун темин айдоочунун шапалагы биринчи эле ошо башкаруучу унаанын жонуна тие турган. Демек, «оп» деген сөз дем берүүгө карата багытталган эмоциялуу кыйкырыкты туюндурат.

«Оп майда» ырынын мазмуну дыйкандын оор эмгегин, ой-санаасын турмушка карата тушунугун ичине камтыйт. Дыйкандын максаты бир данын саман менен кетирбей, темин басууну жакшы жүргүзүү. Ошол себептуу «оп майданын» кайсы вариантында болоосун «кырча-кырча» бастыруу жөнүндөгү ой көп кайталанып айтылат. Дыйкандын тилеги — эгининен көп түшүм алуу. Ошон үчүн «Орой-орой оп майда, ороо толсун оп майда, кырча-кырча басканың — кырман толсун оп майда» деп, көп ирет кайталанып жатат. «Майда» деген сөздүн бардык варианттарда көп ирет кайталанып колдонулушу данды саманга кетирбес үчүн дыйкандын жасаган аракетин түшүндүрөт. Кайсы учурда саман топондой болуп калып, шамалга сапыруу менен аны

кызылынан ажыратышкан.

Майда-майда, мап-майда,
 Майдаласын атты айда.
 Майда бассаң жаныбызга пайда,
 Талкандары бизге пайда,
 Топондору сизге пайда,
 Оп майда-майда, майда.

Бул ырда дыйкандын ой-санаасы, турмушка карата болгон көз карашы ачык чагылдырылган. Кайсы вариантында: «Кырча-кырча басканың кырман толсун оп майда, кырманчынын баласы нанга тойсун оп майда», же «орой-орой басканың ороо толсун оп майда орокчунун баласы нанга тойсун оп майда, даны бизге пайда, топону сизге пайда» деген ыр саптары кездешет.

«Оп майда» ыры мурун кандай айтылса, бизге ошол бойдон келип жеткен жок. Айтыла баштаганынан бери кыйла мезгилди басып өткөндүктөн, «оп майда» бир топ өзгөрүүлөргө учураган. Анын өзү варианттарынын ар башкача айтылышынан көрүнүп турат. Жалаң гана бул эмес, айрым вариантка кийин пайда болгон түшүнүктөр кирип кеткенин жолуктурабыз. Мисалы: бир вариантта: «Оп, оп майда, оп майда, тилек кылдык кудайга» деген ырдагы «кудай» ислам дини аркылуу кийин киргени талашсыз. Бул болсо тиги же бул коомдо жашаган адам жаңы кирген түшүнүктү кошсо айрым учурда мурун колдонулуп келген сөз архаизмге өтүп, ал биротоло айтылбай калышы мүмкүн. Мисалы, кыргыздар эзелки замандарда колдонуп жүргөн «теңир» деген түшүнүк эч кездешпейт.

Улуу Октябрь революциясынан кийин кыргыз коомчулугунда турмуш түп тамырынан бери өзгөрүп, эмгекке мамиле кылуу жаңы багытка бет алды. Кыргыз элинин экономикалык, маданий турмушу өнүп-өстү. Алдынкы техникага ээ болду. Коллективдештирүү мезгилинен бери карай күчтүү техника иштеп жатат. Мына ушуга байланыштуу мурда болуп келген эмгектеги оор түйшүктөр жеңил жагына көчтү. Кыргыз эли темин басуудан эчак эле кутулган. Ошол себептүү «оп майда» ыры эмгек процессинде айтылбай, азыркы күндө эстелик катары гана эл арасында сакталып калды.

Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгында мал чарбачылыгы жана дыйканчылык жөнүндөгү эмгек ырларынан башка дагы түрдүү кесиптерге байланыштуу келип чыккан эмгек ырларын да кездештиребиз. Андай ырлар негизинен кол өнөрчүлүгүндө жана башка тиричиликке байланыштуу пайда болгону ушул түрдөгү чыгармалардын мазмунунан көрүнөт. Кыргыз элинин турмушунда жүндү иштетүү, андан кийин ала кийиз, шырдак жасоо, жип ийрүү, терилерден кийим тигүү, устачылык кылуу жана башкалар өнүккөнү белгилүү. Адамдардын эмгекке карата мамилелери кыргыздын оозеки чыгармаларында түрдүү жагдайда чагылдырылган. Устанын эмгеги жөнүндө мындай сыпаттоолор бар:

Балкасы менен зар чапкан,
 Бармагы менен мал тапкан.
 Кычкачка кармап зар чапкан,
 Кызматы менен мал тапкан.

Көрүнгөн көк букадай өкүрткөн,
 Көмүрүн ирик койдой иргелткен.
 Баянын айтам бир канча,
 Балкасын тактекедей секирткен.

Кыргыздарда кийим жаатына келгенде, ал жалаң гана кол эмгегинин күчү менен гана бүткөрүлүүчү. Кийимдик буюмдарды кол менен иштетип, аны керекке жаратуу, бычып-тигүү жөнүндө ырлар чыкканын бизге келип жеткен «тон чык», «кийим бычканда» деген ырлар аркылуу билебиз. Ушул темадагы ырлардын мазмунун негизинен иштеген буюмунун жакшы болуп чыгышы жөнүндөгү ой ээлеп, ага карата эмгек кылып жаткан адамдын тилеги билдирилет. «Тон чык» деген ырды мисалга алып көрөлү.

Ак токтумдун териси,
Ашаткысын келтирдим,
Абдан ийин жеткирдим.
Кыткыл кылбай өзүңдү,
Ашаткыңды кандырдым,
Тап менен тузуң салдырдым.
Чык, терим, тон тонума,
Калдыр-кулдур этпесин,
Түшө калгын жонума.
Ийлебесем маа жазык,
Кылдырасаң саа жазык.
Тон чык... Тон чык!..

Бул ыр термини ашатып бүтүп, бычууга камынып, алды менен ысык чокко кактаган учурда айтылган. Тери туура иштелбей калса, аны жасаган кишиге кыйындык туудурган. Ошон үчүн «ийлебесем маа жазык, кылдырасаң, саа жазык» деген сөздү айтып жатат. Мында сөздүн магиялык күчүнө ишенүү бар экени эмгек процессине катышып жаткан адамдын айтканынан билинип турат.

Кыргыздар коллективдештирүү мезгилине чейин көбүнесе жаргылчак тартып, аны менен данды майдалап алуу оокатын өткөрүп келгени белгилүү, анткени көчмөн турмушта эл кайда көчсө, жүк менен кошо жаргылчакты унаага жүктөп кетишчү. Ал эми ары-бери көчүп жүргөндөр үчүн тегирменге жетүү кыйын болгон. Ошол себептүү жаргылчак эл арасында кеңири колдонулуучу. Жаргылчак тарткандардын да өз тилеги болгону талашсыз. Анын өзү жаргылчак жөнүндөгү ырдан даана көрүнөт:

Жаргылчагым, тегерен,
Майда тартып аштыкты,
Толтуруп бер баштыкты.
Дөөтү пирим, колдой кор,
Жаргылчагым сынбасын,
Ар ишимди оңдой кор.
Темир-таштын ээси,
Текеберди кылбаймын,
Кылган болсом текебер,
Бир күнү чыгар кээси.

Элдин ишениминде тегирмендин колдоочу пири — Дөөтү. Жаргылчакты тарткан киши дагы ошого кайрылып, ишин «оңдошун» тилек кылып жатат. Мында сөздүн магиялык күчүнө ишенүү бар экени байкалып турат. Жаргылчак тарткандагы ыр башка элдерде да кездешет. Фин элинин жаргылчак жөнүндөгү ыры кыргыздын ушул түрдөгү ырына мазмундаш экенин төмөнкү мисалдан даана көрөбүз. Карл Бюхер тарабынан жазылып алынган ырды салыштырып көрүү максатында орус тилинде берүүнү туура табабыз.

Ну, мели, мели, мой жернов,
Ты шуми, мой камень милый,
Сам собой вертись, песчаник,
Помоги мне при размоле!
Чтоб мне пальцами не двигать,
Чтоб рукой тебя не трогать,
Чтоб рычаг не шевелить мне.

Ушул эле ыр кыргыздын «тегирмен салганда» деген ырына да үндөшүп кетет.
Ал мындай ыр менен берилген:

Күркүрөгөн жолборстой,
Тегирменим, жүгүргүн.
Майда тартып эгинди,
Эл-журтка берип үлгүргүн.
Дөөтү пирим, колдогун,
Майда тартып эгинди,
Ишимди менин оңдогун.

Бул ырлар эки башка, болгондо да, тил жагынан көп айырмасы бар элдер тарабынан түзүлсө дагы мазмуну жагынан үчөө тең биринин маанисин бири толуктаганын көрүп турабыз. Мындай окшоштук түз байланыштан келип чыккан эмес. Бул окшоштуктар турмушта кездешкен эмгек процессинин окшоштугуна байланыштуу келип чыккан десек жаңылбайбыз. Анын өзү жаргылчак тартуу, ага карата адамдардын ой жүгүртүүсү негизинде болгондугу талашсыз.

Кыргыз эли — Орто Азияда жашаган эң эски элдердин бири. Биздин эл кыйла кылымдардын аралыгында көп маданий эстеликтерди жаратып, кичине көлөмдөгү табышмактардан тартып «Манас» үчилтигине чейин ири көлөмдөгү маданий мурастарды түзгөнүн билебиз. Ошондой маданий эстеликтердин бири кыргыз элинин эмгек ырлары болуп эсептелет. Бул ыр оозеки чыгармачылыктын эң байыркы түрлөрүнүн бири экени жөнүндө жогору жакта эске салганбыз. Бирок бул эстелик бизге толук бойдон жеткен жок. Кылымдардын эчен элегинен өтүп, эчен өзгөрүүлөргө учурап дегендей, көп жолку түзөтүүлөрдөн кийин гана айрым ырлары келип жетти. Кантсе да, кыргыздын эмгек ырлары бир топ бар экенин колдогу материалдар көрсөтүп турат. Эмгек ырлары кандай көлөмдө, кандай түрдө кездешпесин, алар биздер үчүн баалуу эстеликтерден болуп эсептелет.

ЭМГЕК ЫРЛАРЫ

БЕКБЕКЕЙ

Ала байтал Бекбекей,
Айкалышкан Саксакай,
Кула байтал Бекбекей,
Куюлушкан Саксакай,
Бекбекей качты, бел ашты,
Саксакай кууп адашты.

Кара тоону этектеп,
Мен коноюн, Бекбекей,
Кара макмал тонуна,
Жең болоюн, Бекбекей,
Кызыл тоону этектеп,
Мен коноюн, Бекбекей,
Мине турган атыңа,
Жал болоюн, Бекбекей,
Иче турган ашыңа,
Бал болоюн, Бекбекей!
Чымчык менен безбелдек,
Чындап айтар кезкелдек,
Эки киши ортого,
Бат болоюн, Бекбекей,
Иче турган ашыңа,
Кант болоюн, Бекбекей!
Түндө, түндө жүгүргөн,
Түлкүнүн колу сөгүлсүн,
Түн уйкуну үч бөлгөн,
Карышкыр каны төгүлсүн.
Бекбекей качты, бел ашты,
Белине белбоо жарашты.
Укурук учун майтардым,
Бүгүн короо кайтардым.
Ийнемдин учун майтардым,
Издебей короо кайтардым,
Бекбекей качты, бел ашты,
Саксакай кууп адашты.
Ийнемдин учун майтардым,
Бүгүн короо кайтардым.
Ийнемдин учун түзөттүм,
Бүгүн короо күзөттүм.
Укуругум долоно,
Ууру, бөрү жолобо!
Камчымдын сабы долоно,
Каапыр ууру жолобо!
Ууру келсе уштайбыз,
Бетин айра муштайбыз.
Төбөгө чаап айдайбыз,
Төөгө чиркеп байлайбыз.
Бүгүн бир айдын он беши,
Сары баш улак төл башы.
Аркада жылдыз алтымыш,
Кайтарган коюм алты жүз.
Короомдун чети таман жол,
Кайтарган коюм аман бол.
Короомдун чети кырк болгон,
Кайтарган короом жык толгон.
Ак сай менен көк сайдай,
Таш алышкан Бекбекей.
Арпа менен буудайдай,

Баш алышкан Бекбекей.
Күңгөй менен тескейдей,
Бет алышкан Бекбекей.
Кара чакан бай дубал,
Кайтарбасак малга убал.
Кызыл чакан бай дубал,
Кыйкырбасак малга убал.
Түндү түндөй чуркаган,
Түлкүнүн буту сөгүлсүн,
Түн уйкуну үч бөлгөн,
Көк чунак каны төгүлсүн.
Эчки деген жаныбар,
Ээгинде жалы бар.
Койдун сүтү коргошун,
Кой уурдаган оңбосун.
Эчкинин сүтү эрменде,
Эчки уурдаган шерменде.
Жылкынын жүнү жылтырак,
Жылкы уурдаган куу туяк.
Төөнүн жүнү улама,
Төө уурдаган сулама.
Төгөрөк түндүк төөнүкү,
Төрт булуң сабаа бээники.
Белиндеги чочморуң,
Ыргай эмей эмине?
Ыргалып короо кайтарган,
Жыргал эмей эмине?
Кайтарган короом сак болгой,
Эртең бетим ак болгой.
Ай караңгы түн экен,
Асыл болчу күн экен.
Карала каптын кагынчык,
Андыгандын жаны чык.
Жылкынын ичи жык текей,
Шыңгыроолуу Бекбекей,
Колоттун ичи кой текей,
Коңгуроолуу Бекбекей.
Жылганын башы жыл текей,
Жылаажындуу Бекбекей.
Коктунун башы кой текей,
Коңгуроо таккан Саксакай.
Бекбекей ашты бел ашты,
Белине белбоо жарашты.
Саксакай ашты сак ашты,
Санына саймалуу саадак жарашты.
Минген атым ак кашка,
Канжыгам кайыш ак тасма.
Карай турган карышкырдын,
Тумшугу тийсин ак ташка.
Минген атым көк кашка,
Канжыгам кайыш көк тасма.

Көрүп турган уурунун,
Мурду тийсин көк ташка.
Ууру келсе урабыз,
Улуу сууга салабыз.
Ууру келсе учтайбыз,
Мурдун айра муштайбыз.
Бекбекейди мен айттым,
Берсе экен кудай деп айттым.
Кара макмал тонуңа,
Жең болоюн, Саксакай.
Минип турган атыңа,
Жал болоюн, Саксакай.
Ичип турган ашыңа,
Бал болоюн, Саксакай.
Бекбекей ашты бел ашты,
Саксакай ашты сак ашты,
Саксакай айткан муңайым,
Сак кайтарчы, кудайым.
Бекбекей айткан муңайым,
Бек кайтарчы, кудайым.

БЕКБЕКЕЙ

Ала байтал Бекбекей,
Айкалышкан Саксакай,
Кула байтал Бекбекей,
Куюлушкан Саксакай,
Бекбекей качты, бел ашты,
Саксакай кууп адашты.
Кара тоону этектеп,
Мен коноюн, Бекбекей,
Кара макмал тонуңа,
Жең болоюн, Бекбекей,
Кызыл тоону этектеп,
Мен коноюн, Бекбекей,
Мине турган атыңа,
Жал болоюн, Бекбекей,
Иче турган ашыңа,
Бал болоюн, Бекбекей!
Чымчык менен безбелдек,
Чындап айтар кезкелдек,
Эки киши ортого,
Бат болоюн Бекбекей,
Иче турган ашыңа,
Кант болоюн, Бекбекей!
Түндө-түндө жүгүргөн,
Түлкүнүн колу сөгүлсүн,
Түн уйкуну үч бөлгөн,
Карышкыр каны төгүлсүн.

Бекбекей качты, бел ашты,
Белине белбоо жарашты.
Укурук үчүн майтардым,
Бүгүн короо кайтардым.
Ийнемдин учун майтардым,
Издебей короо кайтардым.
Бекбекей качты, бел ашты,
Саксагай кууп адашты.
Ийнемдин учун майтардым,
Бүгүн короо кайтардым.
Ийнемдин учун түзөттүм,
Бүгүн короо күзөттүм.
Укуругум долоно,
Ууру-бөрү жолобо!
Камчымдын сабы долоно,
Каапыр ууру жолобо!
Ууру келсе уштайбыз,
Бетин айра муштайбыз.
Төбөгө чаап айдайбыз,
Төөгө чаап айдайбыз,
Төөгө чиркеп байлайбыз.
Бүгүн бир айдын он беши,
Сары баш улак төл башы.
Аркада жылдыз алтымыш,
Кайтарган коюм алты жүз.
Короомдун чети таман жол,
Кайтарган коюм аман бол.
Короомдун жолу тосмо жол,
Кайтарган коюм эсен бол.
Короомдун чети кыр болгой,
Кайтарган короом жык толгой.
Ак сай менен көк сайдай,
Таш алышкан Бекбекей.
Арпа менен буудайдай,
Баш алышкан Бекбекей.
Күнгөй менен тескейдей,
Бет алышкан Бекбекей.
Кара чакан бай дубал,
Кайтарбасак малга убал.
Кызыл чакан бай дубал,
Кыйкырбасак малга убал.
Түндү түндөй чуркаган,
Түлкүнүн буту сөгүлсүн,
Түн уйкуну үч бөлгөн,
Көк чунак каны төгүлсүн.
Эчки деген жаныбар,
Ээгинде жалы бар.
Койдун сүтү коргошун,
Кой уурдаган оңбосун.
Эчкинин сүтү эрменде,
Эчки уурдаган шерменде.

Жылкынын жүнү жылтырак,
Жылкы уурдаган куу туяк.
Төөнүн жүнү улама,
Төө уурдаган сулама.
Төгөрөк түндүк төөнүкү,
Төрт булуң сабаа бээники.
Белиңдеги чочморуң,
Ыргай эмей эмине?
Ыргалып короо кайтарган,
Жыргал эмей амине?
Кайтарган короом сак болгой,
Эртең бетим ак болгой.
Ай караңгы түн экен,
Асыл болчу күн экен.
Карала каптын кагынчык,
Андыгандын жаны чык.
Жылганын ичи жык текей,
Шыңгыроолуу Бекбекей,
Колоттун ичи кой текей,
Коңгуроолуу Бекбекей.
Жылганын башы жык текей,
Жылаажындуу Бекбекей.
Коктунун башы кой текей,
Коңгуроо таккан Саксакай.
Бекбекей ашты бел ашты,
Белине белбоо жарашты.
Саксакай ашты сак ашты,
Санына саймалуу саадак жарашты.
Минген атым ак кашка,
Канжыгам кайыш ак тасма.
Карап турган карышкырдын,
Тумшугу тийсин ак ташка.
Минген атым көк кашка,
Канжыгам кайыш көк тасма.
Көрүп турган уурунун,
Мурду тийсин көк ташка.
Ууру келсе урабыз,
Улуу сууга салабыз.
Ууру келсе учтайбыз,
Мурдун айра муштайбыз.
Бекбекейди мен айттым,
Берсе экен кудай деп айттым.
Кара макмал тонуңа,
Жең болоюн, Саксакай.
Минип турган атыңа,
Жал болоюн, Саксакай.
Ичип турган ашыңа,
Бал болоюн, Саксакай.
Бекбекей ашты бел ашты,
Саксакай ашты сак ашты,
Саксакай айткан муңайым,

Сак кайтарчы, кудайым.
Бекбекей айткан муңайым,
Бек кайтарчы, кудайым.

* * *

Улуу тоонун боорунан эй,
Улар аткан Бекбекей, эй,
Уларынын майынан, эй,
Чырак эткен Бекбекей.
Чырагына чыдабай, эй,
Чыга качкан Бекбекей, эй,
Кара тоонун боорунан, эй,
Кайып аткан Бекбекей, эй.
Кайыбынын майынан, эй,
Чырак эткен Бекбекей, эй.
Чырагына чыдабай, эй,
Жата калган Бекбекей, эй.
Ала дөбө ылдый, эй,
Жериң менен куруп кал, эй.
Алты улагым аңдыган, эй,
Бөрүң менен куруп кал, эй.
Желе дөбө чыңк ылдый, эй,
Жериң менен куруп кал, эй.
Жети улагым аңдыган, эй,
Бөрүң менен куруп кал, эй.
Бакырып короо кайтарсам, эй,
Бакырчаак бала дейт экен, эй.
Кыйкырбасак малга убал.
Түндү түндөй чуркаган,
Түлкүнүн буту сөгүлсүн,
Түн уйкуну үч бөлгөн,
Көк чунак каны төгүлсүн.
Эчки деген жаныбар,
Ээгинде жалы бар.
Койдун сүтү коргошун,
Кой уурдаган оңбосун.
Эчкинин сүтү эрменде,
Эчки уурдаган шерменде.
Жылкынын жүнү жылтырак,
Жылкы уурдаган куу туюк.
Төөнүн жүнү улама,
Төө уурдаган сулама.
Төгөрөк түндүк төөнүкү,
Төрт булуң сабаа бээники.
Белиндеги чочморуң,
Ыргай эмей эмине?
Ыргалып короо кайтарган,
Жыргал эмей эмине?
Кайтарган короом сак болгой,
Эртең бетим ак болгой.
Ай караңгы түн экен,

Асыл болчу күн экен.
Карала каптын кагынчык,
Андыгандын жаны чык.
Жылганын ичи жык текей,
Шыңгыроолуу Бекбекей,
Колоттун ичи кой текей,
Коңгуроолуу Бекбекей.
Жылганын башы жык текей,
Жылажындуу Бекбекей.
Коктунун башы кой текей,
Коңгуроо таккан Саксакай.
Бекбекей ашты бел ашты,
Белине белбоо жарашты.
Саксакай ашты сак ашты,
Санына саймалуу саадак жарашты.
Минген атым ак кашка,
Канжыгам кайыш ак тасма.
Карап турган карышкырдын,
Тумшугу тийсин ак ташка.
Минген атым көк кашка,
Канжыгам кайыш көк тасма.
Көрүп турган уурунун,
Мурду тийсин көк ташка.
Ууру келсе урабыз,
Улуу сууга салабыз.
Ууру келсе учтайбыз,
Мурдун айра муштайбыз.
Бекбекейди мен айттым,
Берсе экен кудай деп айттым.
Кара макмал тонуңа,
Жең болоюн, Саксакай.
Минип турган атыңа,
Жал болоюн, Саксакай.
Ичип турган ашыңа,
Бал болоюн, Саксакай.
Бекбекей ашты бел ашты,
Саксакай ашты сак ашты,
Саксакай айткан муңайым,
Сак кайтарчы, кудайым.
Бекбекей айткан муңайым,
Бек кайтарчы, кудайым.

* * *

Улуу тоонун боорунан эй,
Улар аткан Бекбекей, эй.
Уларынын майынан, эй,
Чырак эткен Бекбекей.
Чырагына чыдабай, эй,
Чыга качкан Бекбекей, эй.
Кара тоонун боорунан, эй,
Кайып аткан Бекбекей, эй.

Кайыбынын майынан, эй,
Чырак эткен Бекбекей, эй.
Чырагына чыдабай, эй,
Жата калган Бекбекей, эй.

Ала дөбө чыңк ылдый, эй,
Жериң менен куруп кал, эй.
Алты улагым аңдыган, эй,
Бөрүң менен куруп кал, эй.

Желе дөбө чыңк ылдый, эй,
Жериң менен куруп кал, эй.
Жети улагым аңдыган, эй,
Бөрүң менен куруп кал, эй.

Бакырып короо кайтарсам, эй,
Бакырчаак бала дейт экен, эй.
Басып короо кайтарсам, эй,
Жатып алды дейт экен, эй.

Үн алып короо кайтарсам, эй,
Уктабай чыкты дейт бекен эй.
Үн салбай короо кайтарсам, эй,
Уктап калды дейт бекен, эй.

Торпок-тоно, койлорду, эй,
Тооруган бөрү жаның чык, эй.
Энип аны жегенче эй,
Эгизиндин боорун же, эй.
Жалмап аны жегенче, эй,
Жалгызыңдын боорун же, эй.

Укуругум долоно, эй,
Ууру-бөрү жолобо, эй.
Камчымдын сабы долоно, эй,
Оңбогон ууру жолобо, эй.

Ууру келсе урабыз, эй,
Уруп сууга салабыз, эй.
Тебетейин тебебиз, эй,
Тээп сууга салабыз, эй.
Камчы менен сабайбыз, эй,
Караңгы үйгө камайбыз, эй.

Ушинтип короо кайтарсак, эй,
Ушул байлар билбедин, эй.
Койду бөрү жебесин деп,
Уруп бир сабап тилдедин, эй.

Какшап бир короо кайтарсак, эй,
Калган бир байлар билбедин, эй.

Койду бир бөрү жебесин деп,
Камчылап бизди сабадың эй.

Уялбай келип мал жеген, эй,
Уятсыз айбан сен белең, эй.
Каргаша чыкса короодон, эй,
Каргап бир шилейт байбиче, эй.

Бекбекейим бек айтам,
Пейли жакшы койго айтам.
Бекбекейим бел ашты,
Белине саадак жарашты.

Ала байтал тактекей,
Айкалышкан Бекбекей.
Кула байтал тактекей,
Куюлушкан Бекбекей.

Эл көчөрдүн белгиси,
Карача каймал буркурайт.
Таң атаардын белгиси —
Тараза жылдыз жаркырайт.

Бүгүн айдын он беши,
Сарыбашыл ак кой төл башы.
Койдун сүтү коргошун,
Кой уурдаган оңбосун.

Короомдун чети каман жол,
Кайтарган короом аман бол.
Кыз-келин короо кайтарган,
Илгертен калган салт ошол.

Короодо коюм алты жүз,
Алты айланып келгиче,
Алты аркар жылдыз батпайбы,
Агарып таң да атпайбы.

БЕКБЕКЕЙЛЕР

Ала байтал Бекбекей,
Айкалышкан саксакай.
Кула байтал Бекбекей,
Куюлушкан саксакай.
Бекбекей качты бел ашты,
Саксакай кууп адашты.
Кара тоону этектеп,
Мен коноюн Бекбекей.
Кара макмал тонуңа,
Жең болоюн Бекбекей.
Кызыл тоону этектей,
Мен коноюн Бекбекей.
Мине турган атыңа,
Жал болоюн Бекбекей.
Иче турган ашыңа
Бал болоюн Бекбекей
Ай караңгы түн бүркөй
Азыр кайтар таз келдигей
Чымчык менен биз келгей
Чындап кайтар таз келдигей
Эки киши ортого эй
Бат болоюн Бекбекей
Иче турган ашыңа эй

Кант болоюн Бекбекей
Түндө-түндө жүгүргөн эй
Түлкүнүн колу сөгүлсүн эй
Тун уйкусун үч бөлгөн эй
Карышкырдын каны төгүлсүн, эй
Бекбекейди мен айтсам эй
Берер бекен кудайым эй
Саксакайды мен айтсам эй
Жалгар бекен кудайым эй.
Жаккан отуң арча бейм
Жамынганың арча бы эй
Шериктерден качабы эй
Койлору аман конобу эй
Укурук учун майтардым эй
Уктабай короо кайтардым эй
Ийнемдин учун майтардым эй
Издебей короо кайтардым эй
Бай бечекей бак болгон эй
Бүгүнкү короом сак болгун эй
Байчечекей байрасын ай
Бүгүнкү короом сайрасын ай
Ой бекбекей эй
О бек болай бек болай
Оо сак болай сак болай.
Короодо коюм өрөгөн эй
Кошуп короо кайтарсам эй
Эгемдин иши жөнөгөн эй
Жылгада коюм өрөгөн эй
Ырдап короо кайтарсам эй
Акемдин иши жөнөгөн эй
Бөлөкбай коюн баса кач эй
Биздин бир койдон ыраак кач эй

II

Бекбекей качты бел ашты
Саксакай кууп адашты
Ийнемдин учун майтардым
Бүгүн короо кайтардым.
Ийнемдин учун түзөттүм.
Бүгүн короо күзөттүм
Укуругу долоно
Ууру бөрү жолобо.
Камчы сабы долоно
Капыр ууру жолобо
Ууру келсе учтайбыз
Бетин айра муштайбыз
Төбөгө чаап жайлайбыз
Төөгө тиркеп айдайбыз.
Бекбекей я, бекбекей я,

Бекбекей саксакая
Саксакая саксакай
Оо бек олуя
Бек бол оо тобай!

БЕКБЕКЕЙ

Бекбекейди мен айтам
Бейли жакшы койду айтам
Көйкөйлөйдү мен айтам
Көөнү жакшы койду айтам.
Бекбекей кетти бел ашты
Белине белдемчи курак жарашты.
Көтүнөн кетип адашты,
Бекбекейдин марттыгы
Көйкөлөйдүн жол билбеген жаштыгы
Ала байтал тактекей
Айкалышкан бекбекей
Кула байтал тактекей
Куюлушкан Бекбекей.
Кайтарган короом алты ай жүз
Алты айланып келгенче
Астыртан таң да атпайбы.
Алты аркар жылдыз батпайбы.
Кайтарган короом жети ай жүс
Жети айланып келгенче
Жети аркар жылдыз батпайбы.
Жер менен таңдар атпайбы.
Кара кыйчак чөп экен
Мобу жерди карасаң
Карышкыры көп экен.
Узун кыйчак чөп экен
Ушу жерди карасаң
Уурулары көп экен.
Минген бир атың ак кашка
Уурунун маңдайы тийсин как ташка.
Жазгы соорусун (чөп)
Жазга бир жетпей соорусун
Жазында келген уурулар
Жайына жетпей оорусун.
Күзгү чыккан соорусун
Күзгө жетпей соорусун.
Күзгү келген уурулар,
Үйүнө жетпей оорусун.
Укуругум майтардым,
Уктабай короо кайтардым.
Укуругум как болгой
Уктабай короом сак болгой
Ийнемдин учун майтардым,
Ирмебей короо кайтардым.

Ийнемдин учун түзөттүм
Ирмелбей короо күзөттүм.
Кара тоону этектеп,
Мен коноюн Бекбекей
Кара макмал тонуңа
Жен, болоюн бекбекей.
Кызыл тоону этектеш
Мен коноюн Бекбекей,
Кызыл макмал тонуңа
Жең болоюн Бекбекей.
Кыдырата тал бүтсө
Мен бутайын Бекбекей,
Сыр кесеге бал куйсаң
Мен жутайын Бекбекей.
Карап турган кашыңа
Кал болоюн Бекбекей
Мине турган атыңа
Жал болоюн Бекбекей.
Иче турган ашыңа,
Бал болоюн Бекбекей.
Кызыл чапан желбегей
Кытайдан ууру келбегей
Кара чапан желбегей
Калмактан ууру келбегей.

БЕКБЕКЕЙ

Бүгүн бир айдын он беши,
Сары башыл улак төл башы.
Аркадий жылдыз алтымыш,
Кайтарган коюм алты жүз.
Көк мата жүктөп сарт өттү,
Көк чунактын дарты өттү.
Ак мата жүктөп сарт кетти,
Ак чунактын дарты өттү.
Короондун чети таман жол,
Кайтарган короом аман бол.
Короомдун жолу косом жол,
Кайтарган коюм эсен бол.
Короомдун чети кык болгой,
Кайтарган короом жык толгой.
Ак-Сай менен Кок-Сай ай,
Таш алышкан Бекбекей,
Арпа менен буудайдай.
Байыр алышкан Бекбекей,
Күңгөй менен тескейдей,
Бет алышкан Бекбекей.
Кайтарган короом алты жүз,
Алты айланып келгиче,

Алты аркар жылдыз батпайбы,
Таң сөгүлүп атпайбы,
Кайтарган коюм алты жүз,
Жети айланып келгиче,
Жети аркар жылдыз батпайбы.
Таң кашкайып атпайбы,
Кара тоону этектеп,
Мен коноюн Бекбекей,
Кара макмал тонуңа,
Жең болоюн Бекбекей.

БЕКБЕКЕЙ

Ала байтал Бекбекей,
Айкалышкан саксакай.
Кула байтал Бекбекей,
Куюлушкан саксакай.
Бекбекей качты бел ашты,
Саксакай кууп адашты.
Кара тоону этектеп ай,
Мен коноюн Бекбекей,
Кара макмал тонуңа ай,
Кең болоюн Бекбекей,
Кызыл тоону этектеш
Мен коноюн Бекбекей.
Мине турган атыңа эй,
Жал болоюн Бекбекей эй,
Иче турган ашыңа эй
Бал болоюн Бекбекей эй.
Ай караңгы түн бүркөк эй,
Азыр кайтар таз келдек эй.
Чыйчык менен таз келдек эй,
Чындап кайтар таз келдек эй.
Эки киши ортого эй,
Баат болоюн Бекбекей эй.
Иче турган ашыңа эй
Кант болоюн Бекбекей эй.
Түндө-түндө жүгүргөн эй,
Түлкүнүн колу сөгүлсүн эй.
Түн уйкусун үч бөлгөн эй,
Карышкырдын каны төгүлсүн эй
Бекбекейди мен айтсам эй,
Береби экен кудайым эй.
Саксакайды мен айтсам эй,
Жалгар бекен кудайым ай.
Жаккан бир отуң арчабы ай,
Жамынганың барчабы ай.
Чериктердин калча бий эй,
Койлору аман түнөбү ай.
Укурук учун майтардым ай,

Бүгүн короо кайтардым ай.
Ийнемдин учун майтардым ай,
Издебей короо кайтардым ай.
Байчечекей бай болгон ай,
Бүгүнкү короом сак болгой ай.
Байчечекей байрасын ай,
Бүгүн короом сайрасын ай.
Короодо коюм өрөгөн ай,
Кошуп короо кайтарсам ай.
Акемдин иши жөнөгөн ай.
Жылгада коюп өрөгөн ай,
Ырдап короо кайтарсам ай.
Акемдин иши жөнөгөн ай.
Бөлөкбай коюн бөлө кач ай,
Биздин бир койдон ыраак кач ай.
Бекбекей, эй, Бекбекей эй.
Оо сак болу ай, сак болу ай!
Оо-бек болуу ай, бек болуу ай.

БЕКБЕКЕЙ¹

Укуругум майтардым эй,
Уктабай короо кайтардым эй,
Ичеги бербес байларга эй,
Ийрилип короо кайтардым эй.
Карын бербес байларга эй,
Какайып короо кайтардым эй.

Ала бир байтал Бекбекей эй,
Айкалышкан тактеке эй.
Кула бир байтал Бекбекей эй,
Куюлушкан тактеке эй.

Бекбекейим муңайым эй,
Бек кайтарчы кудайым эй.
Тактекейим муңайым эй,
Так кайтарчы кудайым эй.
Капыстан чыгып карышкыр эй,
Салбасын бизге убайым эй.

Бекбекей кетти бел ашып эй,
Көйкөлдү кууп адашып эй.
Бекбекейдин санаттан кылган баштыгы эй,
Көйкөлдүн жол билбеген жаштыгы эй!

Кара зоонун боорунан эй,
Мен коноюн Бекбекей эй.
Карагаттай көзүңө эй,
Кал болоюн Бекбекей эй.

¹ Кытайлык кыргыздардын оозеки чыгармачылыгынан.

Кызыл бир коонун бооруна эй,
Мен коноюн Бекбекей эй.
Кызыл макмал тонуна эй,
Жең болоюн Бекбекей эй.

Мине турган атыңа эй,
Жал болоюн бекбекей эй.
Иче турган ашыңа эй,
Бал болоюн бекбекей эй.

Белимдеги таягым эй,
Чокмор эмей эминэ эй,
Чогулуп короо кайтарган эй,
Жыргал эмей эминэ эй.
Колумда таягым эй,
Ыргай эмей эминэ эй.
Жабылып короо кайтарган эй,
Жыргал эмей эминэ эй.

* * *

Улуу тоонун боорунан эй,
Улар аткан Бекбекей эй.
Уларынын майынан эй,
Чырак эткен Бекбекей.
Чырагына чыдабай эй,
Чыга качкан Бекбекей эй.

Кара тоонун боорунан эй,
Кайып аткан Бекбекей эй.
Кайыбынын майынан эй,
Чырак эткен Бекбекей эй.
Чырагына чыдабай эй,
Жата калган Бекбекей эй.

Ала дөбө чыңк ылдый эй,
Жериң менен куруп кал эй.
Алты улагым аңдыган эй,
Бөрүң менен куруп кал эй.

Желе дөбө чыңк ылдый эй,
Жериң менен куруп кал эй.
Жети улагым аңдыган эй,
Бөрүң менен куруп кал эй.

Бакырып короо кайтарсам эй,
Бакырчаак бала дейт экен эй.
Басып короо кайтарсам эй,
Жатып алды дейт бекен эй.

Үн салып короо кайтарсам эй,
Уктабай чыкты дейт бекен эй.

Үн салбай короо кайтарсам эй,
Уктап калды дейт бекен эй.

Торпок тоно койлорду эй,
Торуган бөрү жаның чык эй.
Эңип аны жегинче эй,
Эгизиндин боорун же эй.
Жалмап аны жегиче эй,
Жалгызыңдын боорун же эй.

Укуругум долоно эй,
Ууру-бөрү жолобо эй.
Камчымдын сабы долоно эй,
Оңбогон ууру жолобо эй.

Ууру келсе урабыз эй,
Уруп сууга салабыз эй.
Тебетейин тебебиз эй,
Тээп сууга салабыз эй.
Камчы менен сабайбыз эй,
Караңгы үйгө камайбыз эй.

Ушинтип короо кайтарсак эй,
Ушул байлар билбедиң эй.
Койду бөрү жебесин деп,
Уруп бир сабап тилдедиң эй.

Какшап бир короо кайтарсак эй,
Калган бир байлар билбедиң эй.
Койду бир бөрү жебесин деп,
Камчылап бизди сабадын, эй.

Уялбай келип мал жеген эй,
Уятсыз айбан сен белең эй.
Каргаша чыкса короодон эй,
Каргап бир шилейт байбиче эй.

Бекбекейим бек айтам,
Пейли жакшы койго айтам.
Бекбекейим бел ашты,
Белине саадак жарашты.

Алабайтал тактекей,
Айкалышкан Бекбекей.
Кулун байтал тактекей,
Куюлушкан Бекбекей.
Укурук учу долоно,
Ууру-бөрү жолобо.
Ууру келсе уштайбыз,
Башын айра муштайбыз.

Эл көчөрдүн белгиси —
Карача каймал буркурайт,
Таң атаардын белгиси —
Тараза жылдыз жаркырайт.

Бүгүн айдын онбеши,
Сарыбашыл ак кой төл башы.
Койдун сүтү коргошун,
Кой уурдаган оңбосун.

Короомдун чети каман жол,
Кайтарган короом аман бол.
Кыз-келин короо кайтарган,
Илгертен калган салт ошол.

Короодо коюм алты жүз,
Алты айланып келгиче.
Алты аркар жылдыз батпайбы,
Агарып таң да атпайбы.

ШЫРЫЛДАҢ¹

Сап-сап сабалар эй,
Салам айтык агалар эй.
Шырылдаң айы толуптур,
Көөп толкун болуптур.
Сизге сонун болуптур,
Бизге оюн болуптур.
Айт десебер айтабыз,
Кайт десеңер кайтабыз.
Өзүбүз көргөн жылгабыз,
Жыла жыла чыгабыз.
Жылкыбызга жетебиз,
Жылкы ичинде боз бээ,
Саап сүтүн алабыз.
Сабабызга куябыз,
Аксакалга сунабыз.
Айгыр атка минебиз,
Алышып ойноп жүрөбүз.
Кунан тайды минебиз,
Куушуп ойноп жүрөбүз.
Ушул үйгө туш келдик,
Агам арбап² үй экен,
Үйдө болсо үндөсүн.

¹ Кытайлык кыргыздардын оозеки чыгармачылыгынан.

² Арбап – мансаптуу.

Эшиктеги ким десин,
Эшиктеги биз элек.
Алабоз аты турабы,
Бу да болсо булкунсун,
Буручулу толкусун.
Агам арбап атына,
Ала тердик жарашкан.
Алача тердик үстүгө,
Көмкөрө эгер жарашкан.
Көмкөрө эгер үстүнө,
Көк көрпөчө жарашкан.
Көк көрпөчө үстүгө,
Агам арбап жарашкан.
Агам арбап колуна,
Алтын кылыч жарашкан.
Алтын кылыч чабарга,
Душман башы жарашкан.
Душман башын көмөргө,
Боз топурак жарашкан.
Боз топурак үстүгө,
Байчечекей жарашкан.
Байчечекей үстүгө,
Эчки коюм жарашкан.
Эчки коюм жайарга,
Эки бала жарашкан.
Эки бала колуга,
Эмил чокмор жарашкан.
Эмил чокмор урууга,
Боз коюң жарашкан.
Боз койду союуга,
Болот кездик жарашкан.

Жоюлгандын¹ токою,
Жайылып кетсин миң коюң.
Жатып калсын бир токтун,
Токту берсең токту бер,
Эчки берсең эчки бер.
Эч нерсе таппасаң,
Эки табак курут бер.
Курут берип кубартып,
Куу шибердей кубартпа.
Таруу берип тастайтпа,
Таз кишидей бозортпо.
Конок берсең коюп бер,
Кол-аягың жууп бер.

Арык бойлоп келемин,
Музу бар деп.
Үмүт кылып келемин,

¹ Жоюлган – жер аты, көөнө Улуу Чатта.

Козу бар деп.
Козу берсең керди бер,
Эки энеге телди бер.
Улак берсең албаймын,
Убалыңа калбаймын.
Торпок берсең байлап бер,
Мурундугун майлап бер.
Чылбырыма байлап бер,
Чапан берсең бул жайда,
Чатыр болот ал жайда.
Көйнөк берсен, бул жайда,
Көлөкө болот ал жайда.

Алты аркан салса бойлогус,
Алты атаңдын быякка,
Байдын чоңу турбайбы.
Жети аркан салса бойлогус,
Үйдүн чоңу турбайбы.
Жети атаңдан быякка,
Байдын чоңу турбайбы.
Кумга коюң жайылсын,
Курутка колуң малынсын,
Балдар-балдар ай,
Байга бата бергиле ай.
Байдын түнү жай болсун,
Балдарынын мингени,
Кара кашка тай болсун.
Жамынганы парча болсун,
Жумшаганың өрт жанган
Калча болсун.
Өрөйгөйдүн сөрөгөй,
Аялыңыз эркек төрөгөй
Оомийин аллоу акбар!

ШЫРЫЛДАҢ

Саа-саа байлар, саа байлар,
Салам айттык акелер!
Куттуу болсун ушу үйлөр,
Курут алсын жеңелер.
Куру калсын мечкелер,
Кууп алсын баатырлар,
Тууп алсын катындар.
Айдап алсын дыйкандар,
Атып алсын мергендер.
Сайып алсын баатырлар,
Сатып алсын кербендер.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң.
Салтанаттуу шырылдаң,

Султан аттуу шырылдаң,
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Бүгүн калды уйкубуз.
Эсен болсо жылкыбыз,
Эртең канар уйкубуз.
Адыр-адыр жерлерден,
Айгыр минип биз келдик.
Айгыр оозун тарталбай
Ушул үйгө туш келдик.
Бүдүр-бүдүр жерлерден.
Бука минип биз келдик.
Бука оозун тарталбай,
Ушул үйгө туш келдик.
Быякка тур деп атамды,
Апам берет чапанды.
Байкем берет соолукту,
Байбиче берет жоолукту.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын наркы экен,
Жигиттердин айты экен.
Жылкычынын мурунтан,
Айтып жүргөн салты экен.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң,
Салтанаттуу шырылдаң.
Алача бээ сур тайлар,
Минилбеген кур тайлар,
Бүртө-бүртө бүртөлөр,
Бүртө байтал сур тайлар.
Байбичелер, энелер,
Шалдыр-шулдур шакек чык,
Саймалаган жоолук чык.
Шакекти колго салалык,
Жоолукту белге чалалык.
Жылкыбызга баралык,
Кунан тайды минелик,
Кубалашып ойнойлук.
Айгыр атты минелик,
Оодарышып ойнойлук.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң.
Султан аттуу шырылдаң.
Коной тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдаң,
Таруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң,
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Түндө келет уйкубуз.

Аман болсо жылкыбыз,
Эртең канар уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын наркы экен,
Жигиттердин айты экен,
Бай-бай терек, бай терек,
Башын кесмек не керек.
Эт желиндүү боз койго,
Тели козу не керек.
Ана Султан шырылдаң,
Мына Султан шырылдаң.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.

* * *

Сап-сап сабалар эй,
Салам айттык агалар эй.
Шырылдаң айы толуптур,
Жээк толкун болуптур.
Сизге сонун болуптур,
Бизге оюн болуптур.
Айт десеңер айтабыз,
Кайт десеңер кайтабыз.
Өзүбүз көргөн жылгабыз,
Жыла-жыла чыгабыз.
Жылкыбызга жетебиз,
Жылкы ичинде боз бээ,
Саап сүтүн алабыз,
Сабабызга куябыз,
Аксакалга сунабыз.
Айгыр атка минебиз,
Алышып ойноп жүрөбүз,
Кунан тайды минебиз,
Куушуп ойноп жүрөбүз.
Ушул үйгө туш келдик,
Агам арбап¹ үй экен,
Үйдө болсо үндөсүн,
Эшиктеги ким десин,
Эшиктеги биз элек.

ШЫРЫЛДАҢ

Саа-саа байлар, саа байлар,
Салам айттык акелер!

¹ Арбап – мансаптуу.

Куттуу болсун ушу үйлөр,
Курут алсын жеңелер.
Куру калсын мечкелер,
Кууп алсын баатырлар,
Тууп алсын катындар.
Айдап алсын дыйкандар,
Атып алсын мергендер.
Сайып алсын баатырлар,
Сатып алсын кербендер.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң.
Салтанаттуу шырылдаң,
Султан аттуу шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Бүгүн калды уйкубуз.
Эсен болсо жылкыбыз,
Бүгүн калды уйкубуз.
Адыр-адыр жерлерден,
Айгыр минип биз келдик.
Айгыр оозун тарталбай,
Ушул үйгө туш келдик.
Бүдүр-бүдүр жерлерден,
Бука минип биз келдик.
Бука оозун тарталбай,
Ушул үйгө туш келдик.
Быякка тур деп апамды,
Апам берет чапанды.
Байкем берет соолукту,
Байбиче берет жоолукту.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын наркы экен.
Жигиттердин айты экен.
Жылкычынын мурунтан,
Айтып жүргөн салты экен.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң,
Салтанаттуу шырылдаң.
Алача бээ сур тайлар,

Минилбеген кур тайлар.
Бүртө-бүртө бүртөлөр,
Бүртө байтал сур тайлар.
Байбичелер, энелер,
Шалдыр-шулдур шакек, чык,
Саймалаган жоолук, чык.
Шакекти колго салалык,
Жоолукту белге чалалык.
Жылкыбызга баралык,
Кунан тайды минелик,
Кубалашып ойнойлук.

Айгыр атты минелик,
Оодарышып ойнойлук.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң,
Султан аттуу шырылдаң.
Конок тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдаң,
Таруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Түндө келет уйкубуз.
Аман болсо жылкыбыз,
Эртең канар уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен,
Карылардын наркы экен,
Жигиттердин айты экен.
Бай, бай терек, бай терек,
Башын кесмек не керек.
Эт желиндүү боз койго,
Тели козу не керек.
Ана Султан шырылдаң,
Мына Султан шырылдаң.
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.

ШЫРЫЛДАҢ

Сабабайлар сабайлар,
Салам айттык акелер.
Куттуу болсун ушу үйлөр,
Курут алсын жеңелер,
Куру калсын мичкейлер.
Кууп алсын баатырлар,
Тууп алсын катындар.
Айдап алсын дыйкандар,
Атып алсын мергендер.

II

Аладакы шырылдаң,
Куладакы шырылдаң.
Салтанаттуу шырылдаң,
Султан аттуу шырылдаң.
Ана султан шырылдаң,
Мына султан шырылдаң.

Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Сайга бүткөн сары тал,
Ыргай эмей эмине.
Сан жигиттер жыйналып,
Шырылданды айтышса,
Жыргал эмей немине.
Кумга бүткөн куба тал,
Ыргай эмей эмине.
Куп жигиттер жыйылып,
Шырылданды айтышса,
Жыргал эмей эмине.
Аке барман, аке барман,
Аке барман үйдө бекен.
Үйдө болсоң ун берчи,
Ак боз атың боодо бекен.
Боодо болсо балкысын,
Боор жүнү толкусун.
Ак боз аттын үстүнө,
Ак шайы тердик жарашар.
Ак шайы тердик үстүнө,
Көк шайы желдик жарашар.
Көкчө желдик үстүнө,
Көмкөрө ээр үстүнө,
Көрпөчөсү жарашар.
Көрпөчөнүн үстүнө,
Алтын быштан жарашар.
Алтын быштан үстүнө,
Аке барман жарашар.
Аке барман колуна,
Албарс кылыч жарашар.
Албарс кылыч чабарга,
Душман башын көмөргө,
Боз топурак үстүнө,
Байчечекей жарашар.
Байчечекей шиберге,
Эчкилүү кой жарашар.
Эчкилүү койду жаярга,
Эптүү бала жарашар.
Эптүү бала колуна,
Эмил чочмор жарашар.
Эмил чочмор урарга,
Эттүү коён жарашар.
Эттүү коён жээрге,
Эне киши жарашар.
Эне киши колуна,
Толтолуу кездик жарашар.
Толтолуу кездик арчырга,
Кытай жоолук жарашар.
Кытай жоолук катарга,
Алтын сандык жарашар.

Алтын сандык жүктөөргө,
Нарча тайлак жарашар.
Нарча тайлак комдорго,
Кыз балалар жарашар.
Кызың кызбы балабы,
Кош билерик салабы.
Билеригин жоготуп,
Бизге жалаа кылабы.
Топ-топ тору тору тай,
Томук жүнүң канакей.
Торко тонду жеңе тай,
Шакек жоолук канакей.
Кап-кап кара тай,
Каптал жүнүң канакей.
Капка тонду жеңе тай,
Шакек жоолук канакей.
Кызыл короз кый короз,
Кырманда өткөн,
Кыз албаган жигиттер.
Арманда өткөн,
Кызыл короз кый короз.
Канатын көр,
Байгамбарым салып кеткен,
Санатын көр.
Байгамбарым салып кеткен,
Санатын көр.
Байгамбарым салып кеткен,
Оюнун көр.
Кызыл короз кый короз,
Куйругун көр.
Байгамбарым салып кеткен,
Буйругун көр.
Аяк табак калдыратып,
Курут салып жатабы бейм.
Бычак учу жылтырайт,
Май томуруп жатабы бейм.
Кула бото күл бото,
Түнөп өтсүн үйүңө.
Козучактын атасы,
Чолпон-Ата.
Тийип өтсүн үйүңө,
Күлө бото — күлө бото.
Түнөп өтсүн үйүңө,
Музочактын атасы.
Заңги баба,
Тийип өтсүн биздин бата.
Күлө бото — күлө бото,
Түнөп өтсүн үйүңө.
Алакчынын атасы,
Тычаң ата.
Тийип өтсүн биздин бата.

Калк агасы дегенде
Элден болсо акейим шыбагасы
Алтын болсун атыңдын такасы
Булгары экен бүркүттүн томогосу
Күмүш экен үйүңдүн босогосу
Эмил экен акейим чочмарысы
Бота агасы кызыңдын ота агасы

ШЫРЫЛДАҢ

Конокторго чыкканда,
Кошо чыккан шырылдаң.
Тору кашка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шайкыбыз,
Түндө келет уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шыр шырылдаң шырылдаң,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын адаты экен,
Жигиттердин айты экен.
Бай бай терек бай терек,
Башын кессек не керек.
Ит желинди боз койго,
Эгиз козу не керек.
Эрке жакпас катынга,
Упа, эндик не керек.
Ана султан шырылдаң,
Шып шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.

ШЫРЫЛДАҢ

Ара ай, ара ай ай башы ээй,
Бүгүн айдын он беши ээй.
Короодогу а кой башы, эй
Коңур салкын күз башы эй
Акем өзү иш башы эй
Ана солтон шырылдаң эй
Мына солтон шырылдаң эй
Шырылдаңчы шырыбыз эй
Жылкычынын ырыбыз эй
Карылардын кайты экен эй
Боз балдардын айты экен эй
Ана солтон шырылдаң эй

Мына солтон шырылдаң эй
Шырылдаң айткан бакырлар эй,
Таң атканча какылдар эй,
Адыр, адыр жерлерден эй.
Айгыр минип биз келдик эй,
Айгыр башын тарталбай эй.
Ушул үйгө туш келдик эй,
Будур, будур жерлерден эй.
Бука минип биз келдик эй,
Бука башын тарталбай эй.
Ушул үйгө туш келдик эй,
Ана солтон шырылдаң эй.
Мына солтон шырылдаң эй,
Шырылдаңчы шыйкыбыз эй.
Түндө келбейт уйкубуз эй,
Биз жылкычы балабыз эй.
Жылкыбызга барабыз эй,
Астыбыздан качкан боз коен эй.
Тосуп уруп алабыз эй,
Боорун чокко салабыз эй.
Терисин токум төшөнүп эй,
Тейтейишип калабыз эй.
Кулун тайдай жытташып эй,
Кучакташып алабыз эй.
Ана солтон шырылдаң эй,
Мына солтон шырылдаң эй.
Шырылдаңчы шыйкыбыз эй,
Түндө келбейт уйкубуз эй.

ШЫРЫЛДАҢ

Конок тоого бүткөндө,
Кошо бүткөн шырылдаң.
Таруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Түндө келбейт уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шып-шырылдаң шырылдаң,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын кайты экен,
Жигиттердин айты экен.
Бай-бай терек бай терек,
Ашык кесмек не керек,
Эт желиндүү боз койго,
Эгиз козу не керек?

Эрге жакпас катынга,
Упа-эндик не керек?
Ана султан шырылдаң,
Мына султан шырылдаң.
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.

ШЫРЫЛДАҢ

Сап-сабайлар сабайлар,
Салам айттык акелер,
Куттуу болсун ушу үйлөр.
Курут алсын жеңелер,
Куру калсын мечкейлер.
Кууп алсын баатырлар,
Тууп алсын катындар.
Айдап алсын дыйкандар,
Атып алсын мергендер.
Сайып алсын баатырлар,
Сатып алсын кербендер.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң,
Салтанаттуу шырылдаң,
Султан аттуу шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз,
Бүгүн калды уйкубуз.
Эсен болсо жылкыбыз,
Эртең канар уйкубуз.
Адыр-адыр жерлерден,
Айгыр минип мен келдим.
Айгыр оозун тарта албай,
Бай үйүнө туш келдим.
Будур-будур жерлерден,
Буудан минип мен келдим,
Буудан оозун тарталбай,
Бай үйүнө кез келдик.
Бий аке тур дейт апамды,
Апам берет чапанды.
Бай акем берет соолукту,
Байбиче берет жоолукту.
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын адаты экен,
Жигиттердин айты экен.
Жылкычынын илгериен,
Айтып жүргөн салты экен.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң.
Салтанаттуу шырылдаң,

Султан аттуу шырылдаң.
Түлкү ичиктин астында,
Түртүп атат акейиң!
Түрткөнүнө кубанып,
Турбай жатат жеңейиң.
Барча ичиктин астында,
Басып атат акейиң.
Басканына кубанып,
Турбай жатат жеңейиң.
Алача бээ, сур тайлар,
Минилбеген кур тайлар,
Бөртө-бөртө бөртөлөр,
Бөртө байтал, сур тайлар.
Байбичелер, жеңелер:
Шалдыр-шулдур шакек чык,
Саймалаган жоолук чык!
Шакекти колго салалы,
Жоолукту башка чалалы.
Жылкыбызга баралы,
Кунан, тайды минели,
Кубалашып ойнойлу.
Айгыр атты минели,
Оодарышмак ойнойлу.
Ала даакы шырылдаң,
Кула даакы шырылдаң,
Султан аттуу шырылдаң,
Салтанаттуу шырылдаң.
Бөтө башы дың-дың,
Малды берсин миң-миң.
Жылкы берсең ала бар,
От жакалай бала бар.
Жүктөрүнө төө бер!
Жүктөп алай жүрө бер.
Саарына бээ бер!
Сааган сайын ийе бер!
Желеңдин
Ал уч менен бул четине
Ок чуркаса жетпесин!
Кас санаган душманың,
Келер ушу убакка жетпесин.

II

Ала даакы шырылдаң
Кула даакы шырылдаң
Салтанаттуу шырылдаң
Султан аттуу шырылдаң.
Ана султан шырылдаң,
Мына султан шырылдаң.
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Сайга бүткөн сары тал,

Ыргай эмес эмне,
Сан жигиттер жыйылып,
Шырылданды айтышса,
Жыргал эмес эмне?
Аке барман, аке барман,
Аке барман үйдөбү экен?
Үйдө болсоң үн берчи!
Ак боз атың боодо бекен,
Боодо болсо балкысын,
Боор жүнү толкусун.
Ак боз аттын үстүнө,
Ак шайы тердик жарашар,
Көк шайы желдик жарашар.
Көк шайы желдик үстүнө,
Көмкөрө ээр жарашар.
Көмкөрө ээр үстүнө,
Көрпөчөсү жарашар.
Көрпөчөсү үстүнө,
Алтын быштан жарашар.
Алтын быштан үстүнө
Аке барман жарашар.
Аке барман колуна,
Албарс кылыч жарашар.
Албарс кылыч чабарга,
Душман башы жарашар.
Душман башын көмөргө,
Боз топурак жарашар.
Боз топурак үстүнө,
Байчечекей жарашар.
Байчечекей жээрге,
Эчкилүү кой жарашар.
Эчкилүү койду жаярга
Эптүү бала жарашар.
Эптүү бала колуна,
Эмил чочмор жарашар.
Эмил чочмор урууга,
Эттүү коен жарашар.
Эттүү коен жээрге,
Энекеси жарашар.
Эне киши колуна,
Толтолуу кестик жарашар,
Толтолуу кестик арчырга,
Кытай жоолук жарашар.
Кытай жоолук катарга,
Алтын сандык жарашар.
Алтын сандык жүктөргө,
Нарча тайлак жарашар.
Нарча тайлак комдорго
Кыз балалар жарашар.
Кызың кызбы, балабы?
Колуна кош билерик салабы?

Билеригин жоготуп,
Бизге жала кылабы?
Топ-топ тору тай,
Томук жүнүң канакей,
Торко тондуу жеңетай,
Шакек, жоолук канакей?
Кап-кап каратай,
Каптал жүнүң канакей?
Кымкап тондуу жеңетай,
Шакек, жоолук канакей?
Кызыл короз кый короз кырманда өткөн,
Кыз албаган жигиттер арманда өткөн.
Кызыл короз, кый короз канатын көр!
Байгамбарым салып кеткен санатын көр!
Байгамбарым салып кеткен оюнун көр!
Кызыл короз, кый короз куйругун көр!
Байгамбарым салып кеткен буйругун көр!
Аяк-табак калдырайт,
Курут салып жатабейм.
Бычак учу жалтырайт,
Май томуруп жатабейм.
Күлө бото — күлө бото,
Түнөп өтсүн үйүңө,
Козучактын атасы,
Чолпон ата —
Тийип өтсүн биздин бата.
Күлө бото, күлө бото,
Түнөп өтсүн үйүңө.
Музоочактын атасы,
Заңги баба —
Тийип өтсүн бизден бата.
Күлө бото — күлө бото,
Түнөп өтсүн үйүңө
Улакчанын атасы
Шыйпаң ата —
Тийип өтсүн бизден бата.
Калк агасы дегенде калк агасы
Элден экен акейим шыбагасы.
Алтын болсун атыңдын такагасы,
Булгары экен бүркүттүн томогосу,
Күмүш экен үйүңдүн босогосу.
Эмил экен акейим чочморосу,
Жаркырасын кызыңдын каркырасы.
Ботогосу кызыңдын өз агасы.

III

Конок тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдаң.
Таруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдаң.
Жылкычы менен коюндаш.

Жанаша чыккан шырылдаң.
Шырылдаң биздин шыйкыбыз.
Түндө келет уйкубуз.
Шырылдаң айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.
Карылардын адаты экен,
Жигиттердин айты экен.
Бай-бай терек бай терек,
Башын кессек не керек.
Эт желиндүү боз койго,
Эгиз козу не керек?
Эрге жакпас катынга,
Упа-эндик не керек?
Ага султан шырылдаң,
Мына султан шырылдаң,
Шып-шырылдаң шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.

ОП МАЙДА

Майда-майда, мапмайда,
Майдалансын, атты айда.
Кызыл толгон кыrmанды,
Сузалы биз кап кайда.
Бекер жүрсөң жан багып,
Таба албайсың эч пайда.
Майда-майда оп майда,
Орой-орой оп майда,
Ороо толсун оп майда.
Кырча-кырча басканың,
Кырман толсун, оп майда.
Майда-майда, мапмайда,
Майдалансын, атты айда.
Майда бассаң жаныбызга пайда.
Талкандары бизге пайда,
Топондору сизге пайда.
Орой-орой оп майда,
Орто толсун оп майда.
Талкандары бизге пайда,
Шалкылдата баспасак,
Оп майда бизге дан кайда.
Кар алдына калбасын,
Эртелеп баарын майдала,
Орой-орой оп майда,
Орой-орой басканда,
Ороо толсун оп майда,
Кырча-кырча басканда,

Кырман толсун оп майда,
Даны бизге пайда,
Топону сизге пайда,
Майда-майда-майда,
Оп, оп майда, оп майда,
Тилек кылдык кудайга.
Мөндүр алды арпаны,
Оп, оп майда, оп майда.

ОП МАЙДА

Майда-майда, оп майда,
Орто жери топ майда.
Айланасы көп майда,
Аралары бек майда.
Жаныбарым, оп майда,
Жаныбызга бек пайда.
Майда-майда, оп майда,
Майдаланса маа пайда,
Самандары саа пайда,
Талкандары маа пайда.
Орой-орой басканым,
Ороо толсун, оп майда.
Орокчунун балдары,
Нанга тойсун, оп майда.
Кырча-кырча басканың,
Кырман толсун, оп майда.
Кырманчынын балдары,
Нанга тойсун, оп майда.
Береке бер буудайга.
Далым күйдү бул жайда,
Баба дыйкан бар болсо,
Бир карашар ал жайга.

ЧЕЧКОР

(үрөн сепкенде)

Мына, септим уучтап,
жылуу жерден конуш тап.
Бу — жетим-жесирге,
мунусу — карып-мискинге.
Бу — ач-арыкка,
мунусу — алсыз карыпка.
Булары курт-кумурскага,
мунусу — сурамчыга,
а бул — тилемчиге.
Булары — саламчыга.
Калгандары,

сизге, бизге, мага.
Баба дыйкан жолдошум,
бардык ишти оңдосун,
бардык жерде колдосун,
жар болуп жылоосун.
Эми быягын мен билемин:
сугатың өксү болбосун,
өнгөндө арам чөп койбосмун.
Арыгың кенен чабылат,
корукчуң арбын табылат,
тилегим жөн,
өн, үрөнүм, өн!
Береке бек байласын,
Бердик Баба дыйканга,
бириң миңден байласын.

* * *

Дыйкандардын дүрбөөнү,
Ак буудайдын үрөнү.
Шамыянын шайлатып,
Кош өгүзүн айдатып,
Буурусунду буктуруп,
Кара жерге суктуруп,
Жердин жүзүн ачтырып,
Ак буудайды чачтырып,
Маласын майда тарттырып,
Дыйкандын күчүн арттырып,
Арыгын терең чаптырып,
Ачкалыкты жоготуп,
Таш капкандай катырып.
Суу агызып арыкка,
Токчулукту келтирип,
Ушу дүйнө жарыкка.

ЭГИН БЫШКАНДА

Баба дыйкан — атабыз,
Калың кара көп журт,
Пайдаңды көрүп жатабыз.
Береке бер эгинге,
Белсенип кызмат биз кылсак,
Эмгек кетпес тегинге.
Байчечекей, шиберлер,
Бажырайып бүрдөсүн,
Бачым эмгек кылгандар,
Карыны тоюп гүлдөсүн.

ЭГИН ОРГОНДО

Бол жигиттер, болгула,

Ор, жигиттер, оргула,
Чал, орогум, чалгының,
Арпа, буудай таштабай,
Боого байлап салгының.
Ор, орогум, оргунуң,
Бербе бир дан жоолорго,
Ор, орогум, оргунуң!

КИЙИМ БЫЧКАНДА

Кептүү болгун кийимим,
Менин ушул тилегим.
Кийгенимде сүйгүдөй,
Ким сынаса кийимди,
Ичи жаман күйгүдөй,
Кептүү болгон экен деп,
Жүрөгүндө түйгүдөй.

ТОН ЧЫК

Ак токтумдун териси,
Ашаткысын келтирдим,
Абдан ийин жеткирдим.
Кыткыл кылбай өзүңдү,
Ашаткыңды кандырдым.
Тап менен тузуң салдырдым.

Чык, терим, тон-тонума!
Калдыр-кулдур этпестен,
Түшө көргүн жонума,
Ийлебесем маа жазык,
Кылдырасаң саа жазык,
Тон чык!.. Тон чык!..

ЭМГЕК ЖӨНҮНДӨ

Чагылышкан орогум
Чалып буудай оромун
Чал болсом да бир гектар
Тушкө чейин оромун.
Жигит туруп Өскөнбай,
Ишке чыкпай өлгөнбай.
Жалкоосу тартып эринчээк,
Уйкуга көзү чөмгөнбү ай.
Ой боз балдар күчүң бар,
Ар кимдин сүйгөн ишиң бар.
Эл үчүн иштеп сен калсаң,
Эмгегиндин изи бар.

ДЫЙКАН

Дыйкан деген жаныбар,
Кош огузун байлаган.
Шамыянын шайлаган,
Жазга маал болгондо,
Буурусунун буктурган,
Тишин жерге суктурган,
Кара жерди каңтарган,
Көптөн ороо ачтырган,
Аштап буудай чачтырган.
Зарда кетмен алдырып,
Арыктарын чаптырган,
Башына барып суу байлап,
Аңдап кетсе бир жери,
Дыйкан байкуш бойбойлоп,
Кара суусун бастырып,
Арам чобун олтуруп,
Кара суун ичкен соң,
Жабыгынын жалындай,
Жалкылдаган ак буудай,
Жайыгынан өткөнүн,
Богогунан бозоруп
Канатынан кызарып
Сабагынан саргайып,
Кыйыгынан кыярып,
Карыш башын кердирип,
Кызганбай машак тердирип.

ДЫЙКАНЧЫЛЫК

Дыйкан деген жаныбар
Кош өгүзүн байлаган.
Шамыянын шайлаган.
Жазга маал болгондо
Тишин жерге суктурган,
Кара жерди каңтарган,
Төбөдөн ороо каздырган,
Уучтап буудай чачтырган.

2. СУГАРУУ ЖАНА ЭГИН ӨСҮП БЫШУУ

Базардан кетмен алдырып,
Арыктарын чаптырып,
Башына барып суу байлап,
Аңдеп кетсе бир жери,
Дыйкан байкуш бойбойлоп,
Кара суун бастырып.
Арам чөбүн өлтүрүп,

Кара суун ичкен соң,
Жабыгынын жалындай
Жалкылдаган ак буудай,
Богогунан боз уруп,
Кылканынан кызарып,
Сабагынан саргарып,
Кылканынан кыярып,
Карыш башын кердирип,
Кызганбай машак тердирип.

3. ЭГИН ОРУУ

Орокчуга бердирип,
Карыш башын тердирип,
Бул жаны ак буудай,
Кызганбай машак тердирип,
Орокчуга ордурат,
Ботойтуп байлап боолорун:
Ороктору чыңк этип
Ос дыңк этип.
Орокчулар дыйкандар,
Он, талаша кыйгандар,
Орокчулар арбаңар!
Боону мыктап байлаңар.

4. ЭГИН БАСТЫРУУ

Жыйырмадан боо өлчөп
Чоң өгүзгө бек тартып,
Кырманга тартат чийнелеп.
Кырманын такыр чаптырган,
Ортого мамы кактырган.
Ак буудайын чачтырган,
Ай туяк менен бастырган.
Эки белек үйдүргөн,
Кыбыладан соккон шамалга,
Күрөк менен сапыртып,
Топонун бөлөк үйдүргөн.
Кызылдарын бөлдүргөн,
Кудай таала кудурет,
Шондой кылып көндүргөн.
Кунан кой сойгон чечкорго,
Дыйкандар көңүл жамдаган.

5. БУУДАЙДЫ ТАРТТЫРУУ

Айры менен чачтырган,
Ороолорун каздырган,
Чарын белек согоргон,
Кырманын жакшы согоргон,

Самандарын сумдаткан,
Мал жебестен тек жаткан.
Кышкы чилде болгондо,
Өгүзгө салат саманын,
Кыргыз байкуш канетсин,
Ошентип табат амалын.
Ак буудайдай жарыктык,
Ала кийиз жайдырып,
Ала капка салдырып,
Эки өгүзгө жүктөткөн.
Тегирменге бардырып,
Унду салып алдырып,
Калачынын акысын,
Төрт кадактан алдырып.

6. БЫШЫРЫП ИЧҮҮ

Унун таза элетип,
Тузун сууга эритип,
Унун сууга салдырып,
Катындар эсип тандырып.
Нары бери кам кылып,
Жука жайып нан кылып,
Казанга салып катырып,
Каймагына матырып,
Бул дыйкандардын белгиси,
Туугандарын чакырып,
Казан толо кайнады,
Туугандары келди эле,
Нанды туурасынан чайнады.

БИЗДИН КОЛХОЗ

Биздин колхоз оңолду,
Жалкоолор такыр жоголду.
Мындан ары чамдайбыз,
Жалкоолукка барбайбыз.
Жайкалтып айдар эгинди,
Жайлоого малды айдайбыз.
Мыкты колхоз аталды,
Планды толук аткарды.
Келечекке кол жайып,
Коммунизмге аттанды.
Күркүрөгөн күз келип,
Күлүңдөдү эмгекчи эл.
Кызыл толуп кырманга,
Кубанычтуу биздин эл.

ГҮЛДӨТӨЛҮ АЙЫЛДЫ

Күжүрмөн иштеп курбулар,
Гүлдөтөлү айылды.
Үйлөр куруп, бак тигип,
Колхозубуз байыды.

Бак тигели, жүргүлө,
Биздин колхоз, айылга.
Кең казалы арыгын,
Колго күрөк алгыла.

Жемиш багын көп тиктик,
Биздин колхоз, айылга.
Көргөн киши кубанар,
Кызыл-тазыл шаңына.

Алма, өрүк көп өссө,
Биздин колхоз багына.
Тазалык менен сулуулук,
Өкүм сүрөт дайыма.

КОЛХОЗДУН ИШИ ОҢОЛДУ

Чачкын бир эле элибиз,
Пайдасыз эле жерибиз.
Туюк бир эле көзүбүз,
Артта элек кыргыз өзүбүз.
Көбөйттүк мал чарбаны,
Керилген талаа жерлерди,
Кубаттуу ЧТЗ айдады.
Машинаны майлады,
Керексиз жаткан жерлерди,
Гүлдөтүп дыйкан айдады.
Эгин чыкты тирелип,
Эмгекке текши кирелик.
Күздө түшүм мол алып,
Кубанычтуу күлөлүк.
Жалпы шайман шайланды,
Жерибиз болсо, дыйкандар,
Трактор менен айдалды.
Мээнетибиз азайып,
Кедейдин көөнү жайланды.

ЭМГЕК ҮЗҮРҮ

Ак кар кетип көк чыгып,
Абада торгой сайраган.

Саржан салып, кош куруп,
Кыртыш тилип айдаган.
Ударниктер ылдамдап,
Жүз сотийден¹ ашырып,
Колхоздо эгин айдашат,
Жүз элүүдөн айдаган,
Жер арбытып күч менен,
Машиналар чамдаган.
Жалкоо менен тап душман,
Арабыздан селдеген.
Орундатып кызматын,
Ударниктер тердеген.
Партия айткан уставда,
«Ушуга сыйлык бер» — деген.
Кетмен алып колуна,
Сугатчы кулак байлаган.
Кулактап суу жайганда,
Көгү чыгып жайнаган.
Өйдөлөп өсүп келгенде,
Жер-жемиши жайнаган.
Кыярып дүмбүл болгондо,
Кызарып даны толгондо,
Жалпы дыйкан эмгекчи,
Орок салып чамдаган.
Үзүрү берген күзүндө,
Жазгы эмгек чардаган.

ҮЛГҮЛҮҮ КОЛХОЗ

Ленин аттуу колхозум,
Илгерлеп иши, торолсун.
Ичинде болсо жалкоосу,
Кечикпей иштеп оңолсун.

Колхоздо эгин айдашат,
Жайлоого бээсин байлашат.
Тукуму жакшы болот деп,
Ар түрдүү жылкы тандашат.

Жаз болгондо колхозчу,
Жайып коюн төлдөтөт.
Суусаса малын сугарып,
Кокту өөдө жайып өрдөтөт.

Кышка чейин камынып,
Мал сарайлар салышат.

¹ Сотий — сотых деген мааниде.

Үстүнөн суук өтөт деп,
Калындап үстүн жабышат.

Кең Тянь-Шань жеримде,
Колхозум бар үлгүлүү.
Жайлата мыкты иштешип,
Мол түшүм алган күз күнү.

МАЛЧЫЛАРГА

Аскарлуу тоодо мал баккан,
Ак пахта эгип, дан баккан,
Белсенип билек түрүнгөн,
Берилип ишке сүйүнгөн.
Мекени гүлдөп жыл сайын,
Пахтасы тоодой үйүлгөн.
Эмгегин жумшап чарбага,
Кызматын элге сиңирген.
Кой, эчкисин айдаган,
Уяң тыбыт жүн алган.
Козу, улагы жайнаган,
Эгизден кой төлдөгөн.
Ар дайым жылуу сарайда,
Арыктап бирөө өлбөгөн.
Жазында жакшы төлдөтүп,
Учетуңду тактагын.
Кадырлап багып коюңду,
Колхоздун тузун актагын.
Семиргенде коюңду,
Алмашып бирин сатпагын.
Жайыттан, суудан бузулат,
Жакшы кара, аксагын.
Бир жылда эки кыркасың,
Койдун берер буласын.
Жайытта, кышта, жакшы бак,
Жарышта озуп чыгасың.
Тыбытын тарап эчкинин,
Баалагыла салмагын.
Эгизден төлдөп жыл сайын,
Өстүрөт санын чарбанын.

СУГАРДЫ БҮТ ТАЛААНЫ

Ар качан да жер жебейт,
Элдин кылган эмгегин.
Эли баалайт ар качан,
Эмгектен чыккан эрлерин.

Беш жыл мурун элибиз,
Салтанат менен үй тигип,
Сегиз колхоз элдери,
Каналды казды биригип.

Кайрыма деп аталчу,
Бир кездерде бул арык.
Жылжып аккан суу менен,
Жер сугарып кыйналып.

Азыр көрсөң каналды,
«Сарыбаш» деп аталды.
Кебер болгон зеки арык,
Кенен болуп жасалды.

Мээнетинди жер жебей,
Эмгегинди баалады.
«Сарыбаш» канал бул күндө,
Сугарды бардык талааны.

ЭПКИНДҮҮ БАШКАРМА

Ээ башкарма, Курманбай,
Бүттүбү план, иш кандай?
Беш жылдыктын ичинде,
Өстү го чарбаң бир далай?

Өз өлкөңө көп жардам,
Бергендирсиң, Курманбай.
Беш жылдыкты бел байлап,
Орундоого терт жылда,

Чамдагансың бир далай.
Райондон көп угам,
Беш жылдыкты Курманбай,
Аткарат деп терт жылда,
Айтканынан буйдалбай!

ТАҢКЫ ЭМГЕК

Караңгы өйдө түрүлүп,
Таң келатты сүрүлүп,
Жалтанчаак желаргыга,
Сулуу гүлдөр жүгүнүп.
Эмгектен кабар билдирип,
Торгойлор сайрайт бүлүнүп.
Кырманчы кыз-келиндер,
Апийим жакка жүгүрүп.

ЖАЗ КОЙНУНДА ЭМГЕКЧИ

Ойдолоп жазда эрке жел,
Кулпунуп турат көк шибер.
Сырларын алтын талаанын,
Аңтарып жаткан жеңелер.

Сокосун кармап, ат айдап,
Эмгегиңе бел байлап.
Ата-эне өскөн бул талаа,
Кулпунду бүгүн гүл жайнап.

Гүлдөтүп эми жергесин,
Күлүңдөп элим тердесин.
Күнүгө үчтөн күн тапкан,
Колхозчулар — жердешим.

КҮЗГҮ КӨРҮНҮШ

Саргайтып чөптөр кубарган,
Күзгү талаа эң сонун.
Береке толкуп нурданган,
Комбайн оруп эгинди.
Күркүрөп мотор чыңалган,
Ак калпактуу абакем,
Тазалап, буудай сапырган.
Чаң ызгытып машина,
Эгинди тынбай ташыган.
Кызыл койнок жеңелер,
Эмгектенет талбастан.
Нормасын күндө аткарат,
Жумуштан бир күн калбастан.
Пионерлер — жаш балдар,
Машак терет аңыздан.
Күзгү сонун көрүнүш,
Көргөндүн көөнүн кубанткан.

ТАРТ ОРОКТУ

Көйкөлүп бышкан ак буудай,
Ак мая болуп сабагы.
Түшүрбөй бир дан талаага,
Түптүгөл жыйнап алалы.

Тарт орокту, орокту!
Талбай иште, орокчу.

Сыдырым соккон шамалга,
Сымаптай данды сапырып,

Бүткөрөлү планды,
Мөөнөтүндө тапшырып.

Сапыр, аба, сапыргын,
Өз нормонду ашыргын!

Комбайнды тындырбай,
Пайдаланып алалы.
Тегеренип айланса,
Тартылсын жердин танабы.

Тынбай чапкын, комбайн,
Күбүлбөсүн буудайың!
Күз күрөштө жабыла,
Жалпы эмгекке чыгалы.
Беш жылдыкты төрт жылда,
Аткарылчу убагы.
Чамда, чамда колхозчу,
Гүлдөтөлү колхозду!

ЧАЛГЫЧЫ

Чалгымды алып колума,
Чарчабай иштейм тобумда.
Норманы ашык аткарам,
Жыргалдуу заман доорунда.

Азандан турам эринбей,
Жалкоолукка берилбей.
Жакшылап иштейм эл үчүн,
Жалкоо адам дедирбей.

Чалгымды жакшы чабамын,
Чаалыкпай эмгек табамын.
Беш жылдыкты орундап,
Ударник атак аламын.

Мен күжүрмөн баламын,
Мелдеште алга барамын.
Эл үчүн иштеп талыкпай,
Эмгектен баар аламын.

КОЙЧУНУН ЫРЫ

«Чой-чойлоп» багып кубанып,
Коюмду жайдым жон-жонго.
Сүтүнөн да, жүнү көп,
Киреше берем колхозго.

Эгиздеп өстү койлорум,

Эң эле жакшы ойдомун.
Атагым калсын элде деп,
Алдыга милдет койгомун.

Он жыл болду кой бактым,
Ошондон бери мен сакмын.
Эмгектин болдум баатыры,
Эмгегим менен мен жактым.

Өстүрөм колхоз төлдөрүн,
Азык-түлүк, көлдөгүн!
Арнадым баккан малыма,
Адырдын сонун бүрлөрүн.

Алдымда менин талабым;
Алыскы сыртка багамын,
Укмуштай семиз болду деп,
Угаарсың койдун кабарын.

Алдыга койду чоң милдет,
Беш жылдык план белгилеп.
Колхоздун малын кайтарган,
Койчунун ырын эл билет.

ЭМГЕК АЙЫ

Эмгектин көркүн чыгарган,
Эң эле сонун май айы.
Эркиндик туусун кармаган,
Элимдин жарык кабагы.

Кетмен чапкан жеңекем,
Керилип иштер кези экен.
Күжүрмөн иште, күч жеңет,
Күзүндө болсун берекең.

Колхоздун малы төлдөгөн,
Кандай сонун май айы.
Байчечекей гүл жайнап,
Балкыган бардык тарабы.

Булбул, торгой сайраган,
Бул майрамдын белгиси.
Жеңип чыкты эмгектен,
Жеңемдин ушул сиңдиси.

Эмгектин көркү ачылган,
Энчиси тийип башынан.
Таалайга бизди жеткирди,

Партиябыз акылман!

ПЛАНЫМДЫ АШЫРАМ

Эпкиндүү иштейм умтулуп,
Эгиним толсун кырманга.
Пландан эрте аткарып,
Эмгек ал, элим, кур калба.

Колума алып күрөктү,
Кызылын мыктап сапырам.
Алдыга койгон максатым —
Планымды ашырам.

ДЫЙКАНДАР

Тээ тетиги көрүнгөн,
Колунан көөрү төгүлгөн,
Ар шайманы колунда,
Бригадага бөлүнгөн.
Кетменин ала жүгүрүп,
Эмгек десе сүйүнгөн.
Нормасын ашык аткарып,
Баракелде, дедирген,
Иштеги биздин дыйкандар.
Бардык ишке чыдамдуу,
Бел байлаган дыйкандар.
Алтын эгин алуу үчүн,
Жер айдаган дыйкандар.
Дайыма алга баруу үчүн,
Тез чамдаган дыйкандар.
Күжүрмөн дыйкан-абалар,
Жарышта артта калбаңар.
Жылдагыдан мыкты иштеп,
Элиңе оокат камдаңар.
Ар ишиң болсо жайында,
Калың элиң шаңданаар.
Күжүрмөн дыйкан-абалар,
Алда бол, иште чамдаңар!
Беш жылдыкты төрт жылда,
Аткаруу үчүн албаңар!

КАМЫНАЛЫ, ТУУГАНДАР!

Күздүк оруу-жыюуга,

Камыналы, туугандар!
Комбайн айры, тырмоолор,
Керек шайман-куралдар.
Орокту колго бек кармап,
Аткаралы нормону.
Жалкоолонсок эч качан,
Орундалбайт ойдогу.
Эскербесек болобу,
Алдыдагы планды.
Аткарууга жалпыга,
Чакыралы ураанды,
Күзгү оруу-жыюуга,
Көңүлдү абдан буралы,
Комбайн, орок, чалгылар —
Колхозчунун куралы.

ЭЭ БОЛОЛУК КАДЫРГА

Жон-жонго кой кайтарып,
Жалкоолонуп турбаймын.
Ала-Тоо сонун көркөм жер,
Коюмду жайып ырдаймын.
Жайлоонун сонун атыр жел,
Ал кошот менин алыма.
Жайылган койдун четинде,
Жайдары жүрөм дайыма.

Беш жылдык ушул планда,
Милдетти мыктап алганмын.
Аткарыш үчүн милдетти,
Дилимди бүтүн бургамын.

Түрлөнтүп чөптү жедирип,
Коюмду жаям адырга.
Жаш төлдү аман асырап,
Ээ болом урмат-кадырга.

КҮЖҮРМӨН ЭЛИМ ЭҢ СОНУН

Жаркылдап шайыр жүрүшкөн,
Кайгысыз өмүр сүрүшкөн.
Нормасын толук аткарган,
Белсенип иштеп эмгекте,
Жеңип чыккан эл сонун!
Эртелеп ишке барышкан,
Эмгектен пайда табышкан,
Жер астында кендерден,
Далайларын табышкан,

Эр жумушчу эл сонун!

Эмгекти дайым мыктаган,
Эл сөзүнөн чыкпаган,
Ак буланы эгишкен,
Эмгектин гүлүн теришкен,
Колхозчу-дыйкан эл сонун.

Каналды ыкчам казышкан,
Бир-бири менен жарышкан,
Мыкты иштеп эмгекти,
Нечени орден алышкан,
Күжүрмөн элим эң сонун!

Жайлоого эрте барышкан,
Төлдөрдү аман алышкан,
Согуштагы эрлерге,
Күлүк аттар багышкан,

Малчы элим эң сонун!
Мекенин жоодон сактаган,
Жамандык ишке баспаган,
Душманы менен согушкан, —
Жеңишке ээ болушкан,
Баатыр элим эң сонун!

МАЛДЫ ЖАКШЫ БАККЫЛА

Күч малыңды семиз кыл,
Кызмат ишин тегиз кыл.
Бир атыңды уч атка,
Сураганга бергис кыл.

Күч аттарды сыйлаңар,
Арыктыкка кыйбаңар.
Жем кылгыла арпадан,
Беде, чөптү жыйнаңар.

Кырчаңгы, жоор болбосун,
Ээр-токуму ондолсун.
Жаз чыкканча унааны,
Арыктатып койбосун —

Арыктатып, арытып,
Жүрбөнөр минип чапкылап.
Жемди, чөптү аябай,
Баккыла малды жакшылап.

ЧАМДАГЫН

Чамдагын элим, чамдагын,
Чабыштан артта калбагын.
Партияга берген ант,
Аткарылсын ар дайым.

Чамдагын элим, чамдагын,
Күрөштөн артта калбагын.
Асыл тукум малыңды,
Аман-эсен сактагын.

Чамдагын элим, чамдагын,
Жумушунан талбагын.
Жалкоолонбой ак иштеп,
Байлыгын арттыр чарбаңын.

ЭМГЕГИҢДЕН БИЛИНГИН

Ак ниеттуу азамат,
Аткаргын ишти жакшылап.
Атыңар жоор болбосун,
Ары-бери чапкылап.
Элге тааныл умтулуп,
Эмгегинден билинип.
Октябрдын таңында
Өйдө болдук тирилип.

Өксүп жүргөн эл элек,
Өткөн заман чагында.
Өйдө болдук баарыбыз,
Октябрдын таңында!

КОМБАЙН

Күркүрөгөн күз келди,
Аштык чаап комбайн.
Кайрат менен иштешет,
Колхозчулар ансайын.

Бир өрөөндү бир күндө,
Оруп кеткен комбайн.
Атак, даңкка бөлөндү,
Колхозубуз күн сайын.

Күнү-түнү тынбаган,
Кубаты зор комбайн.
Күжүрмөнгө күч берди,
Шаңга бөлөп маңдайын.

Барыбызга дем берген,

Баркы кымбат комбайн.
Колхозчуга кадырың,
Арта берсин ансайын.

Канаты бар комбайн,
Кампа толду буудайым.
Комбайнчы каткырат,
Калкы менен ар дайым.

АЛТЫНЫН ЖЫЙНАП АЛАЛЫ

Алтынын жыйнап жеримдик,
Арбытып түшүм алалы.
Ак алтындуу талаада,
Ар түркүн обон салалы.

Арпа, буудай, сулууну,
Калтырбай жыйнап алалы.
Ат салыша жарышып,
Эмгектен баар табалы.

Кыргызстан тоюна,
Салтанат менен баралы.
Ленин колхоз атынан,
Кадырлуу байге алалы.

ТӨШҮМӨ ОРДЕН ТАГАМЫН

Чарба мал үчүн жаралган,
Боз адырдын шыбагы.
Береке тартып көлпүгөн,
Бетеге, беде, тулаңы.
Жадырап кою жайылса,
Чабандын канат кумары.

Тескейдин карын тептирип,
Күңгөйдү карай жаямын.
Жедирбестен ит-кушка,
Жакшылап семиз багамын.
Колхоздук чарба асыл мал,
Көркү бир сенсиң талаанын.

Уяң жүндүү меренос,
Төл берет көбү эгизден.
Чилденин суугун тоготпойт,
Жайлоонун чөбүн жегизгем.
Текшерүүдө күзүндө,
«Жогорку семиз» дегизгем.

Коомдун мүлкү коюмду,
Чыгашасыз багамын.
Жүз тубар койдон жазында,
Жүз кырдан төл аламын.
Пландан ашык жүн берип,
Көрсөтмөгө барамын.
Эмгектин болуп баатыры,
Төшүмө орден тагамын.

ЖАРКЫРАП ЖАКШЫ КҮЗ КЕЛДИ

Жарашыктуу түр менен,
Жаркырап жакшы күз келди.
Жан аябай иштейли,
Жалкоолук кылбай биз эми.

Баарыбыз эрте баралы,
Аштык оруп чабалы.
Талаага бир баш таштабай,
Арбын тушум алалы.
Эрте барып оролу,
Эпкиндүүдөн бололу.
Бүтмөйүнчө өнөктүк,
Эс алганды коелу.

ЧАКЫРАМЫН

О, замандаш, курбулар,
Баарың тыңшап туруңар!
Азыр айтаар кебиме,
Тегиз көңүл буруңар!

Социалисттик жарышта,
Биринең бириң калышпа
Ар намысың болбосо —
Каласың бир кун уятка.

Алты саның аманда,
Артта калган жаман да.
«Уят катуу өлүмдөн»,
Өзү билген адамга.

Кичинени чоңдой бил,
Кемчилигиң оңдой бил.
Обол ишти бүтүрүп,
Майрамдарда тойлой бил.

Ар убакта жолдоштор,

Жакшы жакка баскыла.
Жаман адат курусун,
Андан алыс качкыла.

ОРОКЧУ КЫЗ

Он алтыда Бүзейнеп,
Орок орот эпкиндеп.
Кундуз чачы кулпунуп,
Күзгү желге желпинет.

Озуп чыккан ороктон,
Орогу курч болоттон.
«Эгинди эрте жыйсак» — деп,
Эки колун ойноткон.
Комсомол кыз дайыма,
Эң алдыдан көрүнөт.
Бешенеден аккан тер,
Берметтеп жерге төгүлөт.

Эжеси мунун Шарапат,
Элине сүйкүм депутат.
Жакшы эмгектин үлгүсүн,
Жаштарга дайым таратат.

Партия үчүн, эл үчүн,
Үч-төрттөн норма аткарат.
Бүкөн да болот бир күнү,
Эжесиндей депутат.

УСТА НАРЫБАЙ

Күн сайын иштейт талыбай,
Күжүрмөн акем Нарыбай.
Баа жеткис ишин кары-жаш,
«Бали!» — деп мактайт дайыма.

Араба, соко, шайманды,
Мөөнөттөн мурда камдаган.
Эпкиндүү ишин элинин,
Тынчтыгына арнаган.

Күн сайын эрте ойгонот,
Колхоздун камын ойлонот.
Чоюн дөшү, балка алып,
Көөрүн басып эң эпкин,
Темир согуп тынбастан,
Күүсүн чалат эмгектин!

ИЛЬИЧ ШАМЫ ЖАГЫЛГАН

Сарайы жаңы салынган,
Сыпаттап малы багылган.
Күндүзгүдөй түнкүсү.
Ильич шамы жагылган.

Чөбүн туурайт жазында, —
Кышка сонун камылга.
Сүт ферманы мына бул —
Таза кармайт дайыма.

Чай кайнатат энекем,
Электр менен жагат да,
Үтүгү ысып бир жактан,
Даяр болот заматта.
Көчөнүн ичи көңүлдүү —
Ильичтин нуру төгүлдү.
Колхозумдун кыштагы,
Шаарга окшош көрүндү.

ОРУС, КЫРГЫЗ БИР ТУУГАН

Чоң жолдун түштүк жагында,
Ак сарай колхоз тамында.
Ак халат кийген таптаза,
Сүт, майдын жүргөн камында.
Жамыйла, Жыпар, Верадай,
Саанчылар биздин айылда.

Ээ болгон сыймык кадырга,
Мингени буудан табында.
Аракет көп, жылкыны,
Асылдандыруу жагында.
Муратбек, Муса, Алексей,
Жылкычы биздин айылда.

Короосу жылуу кышында,
Кой-Ойрок жайлап жайында.
Салмагы токсон килодон,
Сапат бар баккан малында.
Ыбырайым, Николай,
Чабандар биздин айылда.

Ырыстуу жыргал агымда,
Маданий колхоз багында.
Жумуштан кийин чогулуп,
Клубдун концерт залында.

Достуктун ырын ырдашкан,
Шайырлар биздин айылда.
Маектешкен чалдары,
Боордош өскөн балдары.
Орус, кыргыз бир тууган,
Ынтымактуу жайдары.
Улуттук жок айырма,
Ушундай, биздин айылда.

КЫЗЫЛЧАЧЫ САЙРАЖАН

Эпкиндүү курбум Сайражан,
Көңүлү толкун сайраган.
Колунан көөрү төгүлүп,
Жеңиштин туусун кармаган.
Элинин эркин ишине,
Аянбай күчүн арнаган.
Эмгеги менен таалай таап,
Талпынып алга талбаган.

Кызылча экен бакканың,
Берилип эмгек тапканың.
Даңкыңды угуп ашыгып,
Комузга салып мактадым.

Арттыра бергин даңкыңды,
Тонналап бергин кантыңды.
Мелдештен жеңиш жаратып,
Арткаргын, курбум, антыңды.

Эмгегин көрүп сүйүнүп,
Кубаныч сөзүм айтылды.
Зууракан эжең сыяктуу,
Тагынгын орден алтыңды.

ТЕРИМЧИ КЫЗДЫН ЫРЫ

Күндөй көркөм эң тунук,
Ачылган пахта кулпунуп.
Күнүгө үч жүз килодон,
Теремин алга умтулуп.
Көрчү, пахта жаркырап,
Күндө жаңы ачылат.
Ак булуттай апаппак,
Тез жыйна! — деп, шаштырат.
Жүргүлө Айша, Шералы,
Теримге эрте баралы.

Ак булуттай барпайган,
Пахтаны жыйнап алалы.

Ак алтын — өлкөм кереги,
Мол түшүм алып берели.
Талаада пахта калбасын,
Таза жыйнап терели.

ЭМГЕКТЕН БААР ТАБАСЫҢ

Ак жоолук кайда барасың,
Аралап колхоз талаасын?
Чарчасан да кетмен чаап,
Кейибей обон саласың.

Асемдеп жоолук салынган,
Арыгың кандай чабылган?
Жарк-журк этип кетмениң,
Күн нуруна чагылган.
«Суу чыгарып эгинге»
Канал каздың адырдан.
Ырдап жүрүп иштеген,
Ырыстуу сенин санжыргаң.

Карындаш, кайда барасың.
Кыдырып колхоз талаасын?
Эринбей чамдап иштесен,
Эмгектен баар табасың.
Эл байлыгын арттырып,
Энчиңи мол аласың.

ЭМГЕКТИ СҮЙГӨН КАРЫНДАШ

Эмгекти сүйгөн карындаш,
Эргисин багың жылдызга.
Өзүңдөй уздун колунан,
Өнөр өстү кыргызда.
Кыйлага даңкың таралды,
Гүлдөгөн ушул турмушта.
Эки станок башкарган,
Эстелик берем бир кызга.
Ал кыздын аты Алтынай,
Арзыткан бизди жаркын ай.
Өзүңдөй мен да эпкиндүү,
Иштеп жүрөм айттырбай.
Беш жылдыктын аягы, —
Бел байла иштен тартынбай.
Көз кырыңды сала жүр,

Курдаштар Күмүш, Жаркынга.
Чечүүчү жылда турабыз,
Кыздарга кылгын кол кабыш.
Өзүңдөй өткүр кыз менен,
Өлкөнү күчтүү кылабыз.
Туйгундай таптайт партия,
Ар күнү аны туябыз.
Адилет тынчтык орнотуп,
Согуштун туусун жыгабыз.

ЖАЗ КОЙНУНДА ЭМГЕКЧИ

Ойдолоп жазда эрке жел,
Кулпунуп турат көк шибер.
Сырларын алтын талаанын,
Аңтарып жаткан жеңелер.
Сокосун кармап, ат айдап,
Эмгегине бел байлап.
Ата-эне өскөн бул талаа,
Кулпунду бүтүп гүл жайнап.
Гүлдөтүп эми жергесин,
Күлүңдөп элим тердесин.
Күнүгө үчтөн күн тапкан,
Колхозчулар — жердешим.

ӨЛКӨМӨ ПАХТА КӨП БЕРЕМ

Күн-түнү багып тынбадым,
Күч жумшап эмгек кылгамын.
Терең чаап жумшартып,
Ачкамын эмгек сырларын.

Суу жайып аста, жылжытып,
Чаласын койбой сугарам.
Аламын күздө мол түшүм,
Текке кетпейт убарам.

Ардактап ар бир түбүнө,
Көз салам келип күнүгө.
Сен өссөң күндө бой керип,
Ыраазы болом сүйүнө.

Семирткич ташып, кык чачып,
Тап-такыр тыным албадым.
Мол түшүм алуу максатым,
Бар күчүмдү арнадым.

Жаныңдан кетпей күнү-түн
Жакшылап карап багамын.

Жай бою тыным албастан,
Жарыша кетмен чабамын.

Жыргалдуу ушул доордо,
Эпкиндүү ишти эп көрөм.
Планым ашык аткарып,
Өлкөмө пахта көп берем.

ЖАРЫШТА ЧЫККАН СЫНАЛЫП

Кетмен алып керилип,
Маңдайдан терин себилип.
Талыкпай гозо чабасың,
Көңүлүң менен берилип.
Эл ичинде даңктангын,
Эмгегинден көрүнүп.

Үйүндө бир күн калбагын,
«Чарчадым» деп талбагын.
Өзүңдүн бардык күчүңдү,
Колхозуң үчүн арнагын.
Элиңди үндөп, алгалап,
Эмгектин туусун кармагын.

Гозону чапкан кыймылың,
Машинадай тез экен.
Эсептесем бир айда,
Эмгегин элүү күн экен.
Билегин түрүп шыманып,
Күн сайын күчүң чыңалып,
Эпкиндүү сулуу бул иште,
Жарыштан чыккан сыналып.
Эрикпей мен да ырдайын,
Эмгегине кубанып.

ЭР ЖИГИТ ИШТЕН ДАҢКТАЛАТ

Алдыңдагы беш жылдык,
Планын ашык аткарса.
Элине сыймык эмеспи,
Эр жигит иштеп даңкталса.

Талаанын бетин саймалап,
Трактор айдап үн салса.
Сеялкасы артынан,
Сепкенин кошуп күү чалса.

Кетмен, күрөк колго алып,
Келин, кыз жүрсө талаада.
Баракелде, жаша! — деп,

Батасың жакшы санаага.

Көргөндүн көөнү кубанат,
Көпчүлүк үчүн болуп даңк.
Аткаруу ашык норманы —
Атадан калган биздин салт.

Мөөнөтүндө аңызды,
Айдап бүтө алабыз.
Андан кийин сугатка,
Арыгын оңдоп чабабыз.

Жаздын көркү ачылат,
Жабыла чыксак жумушка.
Баарыбызга белгилүү,
Пайда жок карап турушта.

ЖАРЫК БОЛОТ КӨҢҮЛҮҢ

Комбайн чабат эгинди,
Жакшы бак колхоз жеринди.
Таза чыгат эгини,
Тазаласаң жеринди.
Жакшы чыкса эгиниң —
Жарык болот көңүлүң.

ЖАРЫШЫП ЭМГЕК КЫЛААР КЕЗ

Жадыраган жаз менен,
Жарашып эмгек кылар кез.
«Жаз жарыш!» — деп жабылып,
Жаркырап ишке чыгаар кез.
Жабыла коюп бир ишке,
Жапатырмак турар кез.
Аткарып алтын планды,
Алга колду сунар кез.

Аял, эркек жарышып,
Эртелеп ишке кирер кез.
Терең айдап сокону,
Томкоруп жерди тилер кез.
Мол түшүм үчүн күрөшүп,
Кең талаада жүрөр кез.
«Эмгекке!» — деп элди үндөп.
Шаттанып иштеп күлөр кез.

Дыйкан аба, эмгекте,
Чамдаар чагың ушул кез.

Күнүгө эки нормадан,
Айдаар чагың ушул кез.

Тереңдеп айдап аңызды,
Эртелеп эгин эгээр кез.
Быйылкы жылы мыкты иштеп,
Мол түшүм алып берер кез.

Аткарып берген планды,
Мелдештен алга озоор кез.
Аткарып антын колхозчу,
Арымын дагы созоор кез.
Төртүнчү беш жылдыкты,
Жеңиш менен тосоор кез.

ЖАРКЫЛДАП КОЛДО КЕТМЕНИМ

Жашылды кийип буралып,
Жазында жүрдүм кубанып,
Жаркылдап колдо кетменим,
Жайында эгин сугарып.

Үзүрүн көрсөм эмгектин, —
Ак буудай өсүп суналып.
Беш жылдыкта белсенип,
Белгилүү болом сыналып.

Талаанын бети сары ыраң,
Теңселип бышып турганда.
Ала-Тоодой үйүлүп,
Ак эгин турса кырманда.

Күжүрмөн эмгек кайнаган,
Күз мезгили жыргал да!
Ороо толо, кап үйө,
Эмгекке эгин алганда.

Эринип жүргөн жалкоолор,
Эңгиреп куру калганда.
Эмгектен үзүр көрөсүң,
Эч качан болбой арманда.

КАРАЧАЧ

Эмгекти сүйүп, эринбей,
Бекерликке берилбей,

Иши дайым алдыда,
Жаш комсомол Карачач.

Жигиттерден калышпай,
Чалгы чапкан Карачач.
Чын эмгекке берилип,
Экиден норма аткарат.

Кетменин күнгө чагылтып,
Маңдайдан терин агызып.
Чын эмгектин балбаны,
Эпкиндүү эжем Карачач.

КОЛХОЗЧУ

Күн нурундай жаркырап,
Колхозчунун турмушу.
Орундалып тилеги,
Ордунан чыкты жумушу.

Алтындай ак пахтабыз,
Ачылып, гүлдөп, кулпунду.
Эркек, аял биригип,
Жарышып ишке умтулду.

Кызышып иштеп эпкиндүү,
Кызыл орден тагынды.
Жол башчыбыз — Ленин,
Ачты элим багыңды.

ЖАЗ

Муз бузулуп, мөңгү эрип,
Сай-сайдан мөңкүп суу акты.
Колхозчулар шыманып,
Күжүрмөн ишин улантты.
Акындын тилин сайратып,
Ансайын бийик ырдатты.

Жер бети нурга бөлөндү,
Жемиштүү жаз төрөлдү.
Сүйкүмдүү жана сулуу жаз,
Суктандырат көргөндү.
Жашыл килем жайгандай,
Карачы көркөм түрлөндү.

Эгиздеп койлор төлдөдү,
Эркин төргө өрдөдү.
Жайылып жүргөн козулар,
Кубандырат көргөндү.

Байкасаң сулуу бул жазды,
Бак-дарак аңкып гүл ачты.
Жасанган шайыр селкидей,
Көркүнө гүлдөр жарашты.

АПИЙИМ ТИЛГЕН КЕЛИНГЕ

Ак мөңгү тоодон жел келет,
Апийим гүлү термелет.
Аралап бассак окшошуп,
Ак, кызыл гүлдөр теңселет.

Чагылып күнгө кетмениң,
Жаркыным ойдон кетпедиң.
Карааның калса көрүнбөй,
Кусадар болуп, эстедим.

Түшүнсөң, селки, сырымды,
Түшүрбө мени жалынга.
Жарышсам деймин мелдешип,
Жазгы эмгек маалында.

ЧАБАНГА

Чабандарды көргөндө,
Чой-чойлоп жүргөн кайкыдан,
Ишине болуп ыраазы,
Ырчылар ырдап шаңшыган.

Аргымак атын байлаган,
Самоору турат кайналуу.
Койлору жүрөт жайылып,
Көк майсаңда сайдагы.

Аргымак атын байланган,
Атактуу Ак-Сай жайлаган.
Тобурчак атын байлаган,
Толкундап Ак-Сай жайлаган.

Бул өңдөнгөн гүл турмуш,
Кылымда такыр болбогон.
Бул өңдөнгөн бай турмуш,

Тарыхта такыр болбогон.

ЭПКИНДҮҮ БОЛГУЛА

Күн чыгып шашке болгончо,
Үйүндө уктап калбагын.
Кенебеген жалкоо деп,
Кейиштүү атак албагын.
Тээтетиги түрүнгөн,
Эмгекке эрте жүгүргөн,
Эпкиндүүгө жазылган,
Калбүбү жеңем күжүрмөн.

Күчөп-күчөп иштейлик,
Күжүрмөн жигит Жаркынбай.
Эпкиндүү атка конобуз,
Иштесең дайым тартынбай.

Эмгекке берген көңүлүн,
Эпкиндүүлөр оңолсун.
Жарымы жок иштеген,
Жалкоолор бизден жоголсун.

Камынып эрте жүгүргөн,
Карысы, жашы күжүрмөн,
Ишинин майын чыгарып,
Калк үчүн чуркап бүлүнгөн.

Жалкоонун тилин албагын,
Иш үстүнөн калбагын.
Калк үчүн иштеп берилип,
Каруудан кетип талбагын.

Жыргалдуу теңдик заманда,
Чыңалгыла, толгула,
Кайраттанып, эмгектен,
Эпкиндүүдөн болгула!

ЭРИНБЕЙ ИШТЕЙТ БИЗДИН ЭЛ

Керимсел жыттуу кенен түз,
Керилип кетмен чапкан жер.
Кайкыда белес, жайык жон,
Кара-Саз малын баккан жер.

Сай-сайга толуп суу батпай,
Шаркырап күчөп аккан жер.

Көк шибер гүлү теңселип,
Көргөндүн көөнүн ачкан жер.
Эмгекти сүйгөн эртелеп,
Эринбей иштейт биздин эл.

ЖАҢЫЛЫК

Айтып бүткүс жаңылык,
Өзгөрдү өлкөм жаңырып.
Ала-Тоолуу жеримден,
Ар түрлүү кендер табылып.

Күн өткөн сайын жаңылык,
Гүлдөдү өлкөм жаңырып.
Касиеттүү жеримден,
Кымбаттуу кендер табылып.

Колхоз-совхоз баарына,
Электри жагылган.
Эчен сонун курулуш,
Заңгырата салынган.

Эчен каптал, эчен жол,
Артта калды төрт жылда.
Эчен эмгек баатыры,
Атак алды төрт жылда.

Беш жылдыкты төрт жылда,
Бүтүргөн элге ыракмат,
Жаңы-жаңы жеңишке,
Күтүнгөн элге ыракмат.

ЖЕҢЕКЕ

Күткөнүң келди, жеңеке,
Кайнады эмгек береке.
Орогуң алып, эрте чык,
Бышты го эгин эмесе.

Бир баш жерде калтырбай,
Чамдай көргүн, жеңеке,
Жыйнап алсаң мол түшүм,
Жайнабайбы береке.

Кечигип калсаң албайсың,
Мол түшүмдү эгинден.
Жыйнап алсаң коротпой,
Аласың алкыш элимден.

Ким эпкиндүү, ким жалкоо,
Такталуучу жыл ушул.
Атага берген антты актап,
Шаттануучу жыл ушул.

Оргун жеңе, чамдагын,
Чаалыгып артта калбагын.
Күнүгө аткар беш нормо,
Чарчабагын, талбагын.

УМСУНАЙ

Алтымыш күн, алты жүз,
Акча тапты ушул ай.
Адал иштейт ак ниет,
Асыл жеңем Умсунай.

Салкында уктап жатпаган,
Сапаттуу ишти баштаган.
Ыйбаттуу ылдам жеңеке,
Сөз жетпейт сени мактасам.

Ар күнүнө нормасын,
Ашыгы менен аткарган.
Күжүрмөн жеңем ушул деп,
Күнүгө мактайт башкармаң.

Жумуштан бир күн калбаган,
Жалкоолук ишке барбаган.
Эпкиндүү жеңем эч качан,
Эс алып жатып албаган.

АЙ, ЖЕҢЕКЕ, ТУРБАГЫН

Ай, жеңеке, турбагын,
Ишиңе жолтоо кылбагын.
Аткарып дайым норманды,
Эл менен кошо дуулагын.

Сапаттуу оргун, жеңеке,
Табасың мындан береке.
Туш-тушка карап турбастан,
Талыкпай иште, эмесе.

Шартылдашып, бек чалгын,
Башка ишке көңүл салбагын.
Эртелеп бүтсөң норманды,

Мелдеште жеңип алганың!

Ушинтип талбай иштесең,
Атагың кетер алыска.
Таза оргун буудайды,
Баш калбасын аңызда.

ЭМГЕКЧИ ЖЕҢЕ

Көк жашыл тарткан талааны,
Гүлдөтүп эмгек табалы.
Кол менен созуп алтынды,
Кумардан, жеңе каналы.

Эмгектин сырын ачалы,
Эл менен эрте басалы.
Эпкиндүү иштеп эрикпей,
Кубанычка баталы.

Талыкпай эмгек этели,
Көргөн эл артык кубансын.
Элим болуп береке,
Эмгекке эмгек улансын.

Эпкиндүү иште, жеңеке,
Эшиктен аксын береке.
Асылы болот биз үчүн,
Аткарсак норма эки эсе.

ЭПКИНДҮҮ ЖЕҢЕМЕ

Эпкиндүү жеңем эртелеп,
Эмгегим жеңип берсе деп.
Ак бермет данды жайнатып,
Жыргалын элим көрсө деп.

Жеңекем чыгат талаага,
Жаз башынан күтүнүп.
Эл камын ойлойт ардайым,
Эртелеп ишин бүтүрүп.

Аракет кылсаң берекет,
Карылар айткан ырас кеп.
«Эмгек кылса адамдын,
Жер эмгегин жебейт» — деп.

ЖЕҢЕМЕ

Жылда талбай эмгекке,
Берилипсиң, жеңеке.
Ал — ударник күжүрмөн,
Дедирипсиң, жеңеке.
Айлыңа барып кубандым,
Жеңеке кылган ишиңе,
Норманды ашык аткарып,
Береке таптым өзүңө.

Жаркылдаган, жеңеке,
Колунда экен береке.
Ар бир ишиң ырыскы,
Өлкө үчүн жарайт керекке.

Ар бир ишти аткарган,
Күжүрмөн экен жеңекем.
Эмгектен эч талбаган,
Күчтүүдөн экен жеңекем.

Эмгектин майын чыгарган,
Балбан экен жеңекем.
Эмгеги үчүн көп сыйлык,
Алган экен жеңекем.

Эмгектен жылда аталып,
Ардактуу болгун, жеңеке.
Элиңе жылда даңктанып,
Кайраттуу болгун эмгекте.

Алтын жылдыз медалын,
Ала көргүн, жеңеке.
Баар тапкын эмгектен,
Даңктана көр, жеңеке!

АРАКЕТ БОЛСО — БЕРЕКЕ

Алтын жүздүү жеңеке,
Аракет болсо — береке.
Ар дайым норма ашырып,
Айдайлы эгин эмесе.

Жалкоолонбой абаке,
Күмүш сакал абам сен,
Жеңип чыксаң, мелдештен,
Кериле шилтеп кетменди,

Кыйлага өрнөк көргөзсөң.

Жарышып, иште кары-жаш,
Жадырап гүлдөй алга бас.
Кайратыңдан калчылдап.
Куласын тоодон кара таш.

Жыргалдын баары эмгекте,
Жыйганың үзүр көрсөтсө.
Аянбай жакшы иштейли,
Аракет болсо — береке.

БУРУЛКАН

Элге жаккан Бурулкан,
Эл шайлаган депутат.
Мыкты иштеп эмгекти,
Кадырың өсүп келатат.

Жайдын күнү сайрандап,
Чөп чабышта Бурулкан.
Кышында белин курчанып,
Ат багышта Бурулкан.
Алда жүрөт ар дайым,
Соц. жарышта Бурулкан.
Нормасын ашык аткарып,
Сапаты менен иш кылган.

Болоттой орок колунда,
Күз мезгили болгондо.
Мактабай кантип коёсуң.
Отуз сотик оргондо.

Эпкиндуу келин Бурулкан,
Эмгекке чындап бет бурган.
Гектарына эгиндин,
Жылыга түшүм мол алган.
Звено келин — Бурулкан,
Эл ичинен сыналган.

Жумуш учун аттанып,
Барктуу болгон Бурулкан,
Эл ичинде макталып,
Даңктуу болгон Бурулкан.

ДЕПУТАТ КЕЛИНГЕ

Эмгегинди эл баалап,
Депутатка шайлады.
Эпкиндүүсүң Шарапат,
Элиндин болдуң ардагы.

Өсө берсин артыңдан,
Жаштардан чыккан балбандар.
Ардагы болот өлкөнүн,
Эмгектен даңк алгандар.

Арбыта бер, карындаш,
Тамекинин түшүмүн.
Он алты эмес, жыйырма,
Түшүм бергин жылына.
Баатыры болуп элиндин,
Атагың калсын кылымга.

УДАРНИК КЕЛИН

Эркек-аял эмгек кыл,
Эпкиндеп алга басалык,
Эмгектин туусун көтөрүп,
Багыттын кенин ачалык.

Ырысжан баккан тамеки,
Текши өсүп көзгө көрүнгөн.
Жалбырагы этектей,
Калдайып өсүп керилген.

Кыргыздын кызы Ырысжан,
Кызматыңды ырдайын.
Кайратыңдан талбасан,
Көрөсүң эмгек жыргалын.

Колхоздун келин-кыздары,
Кагаздан окуп тыңдасын.
Атагың чыгып ишинден,
Ардактап элиң сыйласын.

Эпкиндеп иште тартынба,
Бир күндү бошко калтырба.
Атагың чыгып эмгектен,
Зууракандай жаркылда.

КОЙ ЖАНЫБАР АЛТЫНДАЙ

Кой жаныбар алтындай,
Колго алгыла тартынбай.

Сарайларын дуруста,
Ачык жерге калтырбай.
Жүнү алтын, жибектей,
Семиз баккын жүдөтпөй.
Алга бассын иштерин,
Адилеттүү иштегин.
Баракелде дедиртип,
Пайдалуу жолду издегин.

ТЯНЬ-ШАНДЫК МАЛЧЫЛАР

Аскасы асман мелжиген,
Кучакташып көк менен.
Төрт мезгилде эзелден,
Башынан мөңгү кетпеген.

Тянь-Шань тоосун аралап,
Кайраткерлер мал багат.
Төрт түлүк чарба өстүрөт,
Жайында жайлап, кыш кыштап.

Тянь-Шандык малчылар,
Эмгекке бүткөн салты бар.
Эл үчүн иштеп талбаган,
Малчыдан чыкты баатырлар.

КУРБУЛАРГА

Күлгүндөй жаштык өмүрдү,
Күзгүдөн таза көңүлдү.
Атака бөлөп жашайлык,
Курбулар алсаң тилимди.

Талыкпай билим алалык,
Жашоонун жайын табалык.
Өнөрүң өлбөс жаратат,
Келечек жолду чабалык.

Эл үчүн кызмат кылалык,
Замандан маяк куралык.
Көздөгөн максат ишке ашпай,
Канткенде чыдап туралык.

Атыбыз калсын кылымга,
Сүйүлүп алтын заманда.

Эмгек менен, курбулар,
Алга жүрүп алгала.

ЭЛ ҮЧҮН ИШТЕП, ЭЛГЕ ЖАК

Эл үчүн иштеп, элге жак,
Эмгегин менен алтын тап.
Өзүңдү сыйлай билгиниң,
Элди сыйла кадырлап.

Сыйдын түбү сый деген,
Сыр аягы бал деген.
Адамдын асыл өмүрү,
Сыйлуу жалпы эл менен.

Эл үчүн таттуу балдай бол,
Электрик шамдай бол.
Элиң сүйгөн өмүрдү.
Рахматы так ошол.

Өзүм дебей, эл деп айт,
Эл күчүн эмгек айкындайт.
Эстүү адам эл үчүн,
Эмгекке күчүн аябайт.

ЧАБАНДЫН ЫРЫ

Көңүлүм толкуп кубанам,
Мал жайып жайлоо жериме.
Чыгашасыз мал багып,
Сыймыктансам элиме.
Аткаруу үчүн планды,
Алдымда максат демилге.
Ырыскы таалай бакыт нур,
Ала-Тоо жайлоо жеримде.

Кышында баккан койлорум,
Семиздик менен багылса.
Көбөйүп чарбам жыл сайын,
Адырга коюм жайылса.
Жазгы төлдөө кезинде,
Төлдөрүм аман алынса.
Эмгегим элге таанылат,
Жыл сайын чарбам арбыса.

Ак ниеттүү чабан дедирип,

Эмгегим менен сыналсам.
Күжүрмөн иштеп эмгекти,
Төлүмдү аман алалсам.
Эпкиндүү болуп элимде,
Эмгектен орден тагынсам.

ӨСКӨН КЕЗ

Илим, билим, техника,
Күн санап алга өскөн кез.
Өнөр менен, иш менен,
Турмуштун сырын чечкен кез.
Курулуп завод, фабрика,
Күн менен айга жеткен кез.

Абаны жиреп, жол салып,
Асмандын сырын ачкан кез.
Изилдеп жердин байлыгын,
Ар түркүн кенди тапкан кез.
Аткаруу үчүн планды,
Талыкпай иштеп жаткан кез.

Ала-Тоонун аймагы,
Дүркүрөп малга толгон кез.
Эмгекке ишмер жигиттер,
Эпкиндүү атка конгон кез.

ЭМГЕК

Жалпы дыйкан эмгекчи,
Жазайын баатыр эмгекти.
Жалкоолук кылбай иштесең,
Жаратат эмгек берметти.

Самолёт минип закымдап,
Бир кезде эмгек асманда.
Туюкту бузуп жол салып,
Бир кезде эмгек аскада.

Эригип жалгыз жүргөндө,
Эрмек болот бул эмгек.
Эрегише келгенде,
Эмнени болсо ал жеңет.

Кыйналып катуу суукта,
Кышкысын эмгек мал айдайт.
Жайкалган шибер килемде,

Жайкысын эмгек тоо жайлайт.

Жалпы эл менен жарышып,
Жазында эмгек жүгүрөт.
Асылы тийип колуна,
Күзүндө эмгек сүйүнтөт.

Адам менен эмгектин,
Тилеги бирге башынан.
Жеткирет эмгек бактыга,
Талыкпай иште жашыңдан.

ТУРМУШ КАНДАЙ ӨЗГӨРӨТ

Турмуш канда өзгөрөт,
Өзгөрүүсүн көз көрөт.
Өмүрүң барда, эр жигит,
Калбагын артта өпкөлөп.

Чырмалышып өтөрсүң,
Жөргөмүштүн жибиндей,
Жыйган мүлккө ишенбе,
Жууган колдун киrinдей.

Эсен болсок көрөбүз,
Өлкөбүздүн жыргалын.
Жалкоо болсоң ар качан,
Бардыгынан кур калдың.

Машыгабыз ар ишке,
Кылсак эмгек эринбей.
Турмушту билим өзгөртөт,
Түгөнбөс алтын кениндей.

ЧАБАНДЫН СӨЗҮ

Жолдошум бар жанымда,
Жолуктум чабан Абылга.
Жыргалдуу заман элдери,
Тамашакөй, шайыр да.
Кош, келипсиң, балдар! — деп,
Сөз баштады абам да.

Койлорум жатат жайылып,
Бетегелүү өрөөндө.
Келипсиңер балдарым,

Чабандардын үйүнө,
Баары семиз, жибек жүн,
Аралап койду көргүлө.

Турмушубуз эң сонун,
Талап, шарт бизге жарашат.
Баккан коюм көбөйүп,
Дүркүрөп өсүп баратат.
Көргөзмөгө жыл сайын,
Москвага барамын.
Ак көңүл менен берилип,
Колхоздун коюн багамын.

ПАХТАНЫ ЫЛДАМ ТЕРЕЛИ

Таң атып, жылдыз тарарда,
Уйкудан турчу садага.
Биринчи барып, кол сунгун,
Күлгөн гүл сымак пахтага.

Алтындай болгон ак пахта,
Калбасын чууруп чанакта.
Келгиле ылдам, терели,
Карындаш, жеңе, ой бала!

Ай жолдошум, Олжобай,
Сен да турба Бейшенбай.
Пахтаны терип эртерээк,
Алалы жамгыр, суу кылбай.

Сайкал, Жаңыл, Тотукан,
Күндө норма аткарган.
Алардан сен да калышпа,
Кабагы ачык Жайнактан.

Өлкөнүн тунук кереги,
Пахтаны тездеп терели.
Келгиле, достор келгиле,
Жабыла кирип көрөлү!

ТАМЕКИ БАККАН КЕЛИНГЕ

Атайлап жазам ыр менен,
Тамеки баккан келинге.
Кыя басып, жаш келин,

Жумушуңан эринбе.

Алдыга кетпейт жумушуң,
Тердетпесең чекеңди.
Эл көрсүн сизди танданып,
Шаттанып, иштеп жүргөндү.

Элибиз күтөт чоң тилек,
Кызматы артык келинден.
Калбастан нормаң аткаргын,
Өзүң сындуу келинден.

СААНЧЫ

Партиянын чечимин,
Баатырлык менен аткардың.
Баркын билди партия,
Баалуу иштеп жаткандын.
Баатыр саанчы аталып,
Бай тарыхка катталдың.

Өкүмөттүн чечимин,
Өскөндүк менен аткардың.
Өстүрөт эмгек пейлинен,
Өрнөктүү иштеп жаткандын.
Өркөнүң өстү эжеке,
Өчпөс тарых такталдың.

Жазында жайлоо жайладың,
Жайытка уйлар айдадың.
Аралаттың эрикпей,
Ала-Тоонун сайларын.
Арымдуу болду ошондон,
Айран, сүт менен каймагың.
Он үч баш саан уй алдың,
Баатыр саанчы аталып,
Алдынкы саанчы аталып,
Атагың чыкты калкыңа.
Ак ниетинден таанылды,ң,
Агайын, тууган жалпыңа.

АЛТЫНАЙ

Эмгектүү чыгып элинден,
Таанылды иштеп жериңден.
Ажыратпасын жаштарды,

Баатыр го чыккан келинден.
Түрлүү алтын алышат,
Изилдеп тапкан кенинден.
Атагың чыгып Алтынай,
Ар дайым алга барасың.
Ашыра план аткарып,
Алтынды издеп табасың.
Партия менен өкүмөткө,
Эмгегиң менен жагасың.

Баатырлар чыгып кыздардан,
Адамды тартат өзүнө.
Ар убак эли тамшанат,
Алтынайдын сөзүнө.
Ак пахта берет эмеспи,
Байлыкты эмгек ээсине.

Асман менен аралап,
Жаштар чыкты арадан.
Баатыр болуп аталып,
Кыздары кыргыз жараган.
Окумуштуу наам менен,
Ар шаарларга тараган.

ДЕПУТАТТЫ ШАЙЛАЙБЫЗ

Жаркырайбыз-жайнайбыз,
Жалтанып артка калбайбыз.
Жергиликтүү советке,
Депутатты шайлайбыз.
Күндөн-күнгө алгалап,
Өскөндөрдү шайлайбыз.
Колунан алтын өнөрдү.
Төкөндөрдү шайлайбыз.
Эмгек менен өлкөгө,
Жаккандарды шайлайбыз.
Эл үчүн акыл ойлонуп.
Тапкандарды шайлайбыз.

Эмгек күчүн элине,
Бергендерди шайлайбыз.
Жеңиштин туусун колуна,
Алгандарды шайлайбыз.
Келечек үчүн мелдешкен,
Элине өрнөк көрсөткөн,
Эгизден малын төлдөткөн.
Малчылардан шайлайбыз.
Колунан өнөр төгүлгөн,
Эмгектен иши көрүнгөн.

Мол түшүм алган эгинден,
Баатырларды шайлайбыз.

КУТТУУ БОЛСУН ОРДЕНИҢ

Партия менен өкмөт,
Баалады сенин эмгегин.
Куттуу болсун төшүндө,
Жогорку сыйлык ордениң.

Агарып аткан таң менен,
Аралаш жүрдүң мал менен.
Абийир таптың ар дайым,
Куттуктап, ырдап, кол берем.

Кары, жаш калкың каалашып,
Депутатка шайлады.
Салмагы өсүп, жүнү өсүп,
Баккан коюң жайдары.

КОЛХОЗДОРУ МАЛГА БАЙ

Мал киндиктүү Нарындын,
Жайыттары малга жай.
Төрт түлүгү тең өскөн,
Колхоздору жанга бай.

Чарба малга жайыттуу,
Адыр бөксө төрү бар.
Бардыгы жайлоо төр эмес,
Эгинге мол жери бар.

Бети-Кара, Жан-Булак,
Берекеси эгиндин.
Буудай, арпа дан эгин,
Талааларда себилген.

Эгин менен мал чарба,
Эгиз өсөт Нарында.
Арпа, буудай, жашылча,
Тегиз өсөт Нарында.

Топурагы алтындай,
Оң тоосу гүлдөгөн.
Баратат өсүп чарбасы,
Социалисттик түр менен.

КӨП БУУДАЙ

Белди карай машина,
Чыга келди тырмалап.
Көз кайкыган көк буудай,
Көрпө болуп ыргалат.

Жогортодон соккон жел,
Жаш буудайды уйпалап,
Башын иет бийчидей,
Кайра күлүп суйсалып.

Балбан билек колхозчу,
Арык толо суу салат.
Колуң кылып күрөгүн,
Суу сугарат күү чалат.

Арасында бир чөп жок,
Жалагандай сыйпалап.
Күлүңдөгөн сугатчы,
Күңгүрөнүп үн салат.

ЭМГЕКТИ КЫЛ, ЭРИНБЕЙ

Эмгекти кыл, эринбей,
Эртели кеч зерикпей.
Жумуш кылсаң тегиз кыл,
Калтырбай жерди тердиктей.
Ыгы менен кетмен чап,
Күчкө салып мертикпей,
Карачы, тиги тараптар,
Бир теше жер кемтиктей.
Келгиле жигит, соко айда,
Жан жиптерин бек байла.
Бинттери чирип калбасын,
Чыгарып, алып так майла.
Качып кетип жүрбөсүн.
Өгүз атың бек байла.
Тегиз болдук баарыбыз,
Көпчүлүк элим бел байла.

Келгиле, келгин кебез тер,
Келбеске кеткен мерестер.
Акылмандар ойлонуп,
Өткөн күнүн элестээр.
Пахтаны бат-бат терели,
Баркын баалап көрөлү
Элге тийет пайдасы —

Фабрикке берели.
Агарган пахта калбасын,
Ачпаганын албасын.
Күмүш күбөк алтынды,
Күлүктөрү жандасын.

ДОБУШ БЕРЕБИЗ

Эмгекчи өзүн маштаган,
Мол түшүм алган пахтадан.
Эл алдында абийирдүү,
Берген антын актаган.
Бермет тери тамчылап,
Ысыктан коркуп жатпаган,
Эмгектин баатыр, уул, кызы,
Аллы менен Турсунхан,
Силерге добуш беребиз.
Жаңылбаган, тайбаган,
Өлкө үчүн белин байлаган.
Чапкан сайын кетменин,
Эстеген антын кайрадан.
Кызылча жыюу мезгилде,
Кыр болуп жатат айланаң.
Канты таттуу элине,
Гүлбарчын менен Зууракан,
Силерге добуш беребиз!

Кызылы кардай үйүлгөн,
Көргөндө көңүл сүйүнгөн.
Мамлекетке мол берип,
Кампага толо кийирген.
Колхозу кымбат, данга бай,
Кажыбас балбан күжүрмөн,
Майышып эгин чыгарыш,
Жер уялган сүрүнөн,
Дыйканга добуш беребиз!

Камын ойлоп элимдин,
Сырын ачкан жеримдин,
Өлкөбүз үчүн күч-кубат,
Асылы кымбат келиндин.
Кара алтынды казууга,
Жан дилиң менен берилдиң,
Стахановчул — забойщик,
Дал өзүндөй темирдин,
Силерге добуш беребиз.

КҮЙМӨЛБӨЙ ИШТЕ, ЖЕҢЕКЕ

Кубаты талбай иштеген,
Күжүрмөн табат береке.
Түшүмүң келип калбасын,
Күймөлбөй иште, жеңеке.

Күтүп турбайт бул мезгил,
Кайраттанып эрте кир.
Эмгекке мен да барамын,
Канакей жеңе, эрте жүр!

КҮЖҮРМӨН БИЗДИН КОМСОМОЛ

Төлдөрүн аман сакташкан,
Түн уйкуда жатпастан.
Ишеничин кетирбей,
Планын толук атказган.

Трактор минип айдаган,
Жаңырып талаа кайрадан.
Комбайн менен оргондо,
Мол түшүмү жайнаган,
Күжүрмөн биздин комсомол.

Гүлдүү заман жаштары,
Зор жеңиште өсөлү.
Эмгек менен таанылып,
Коммунизмге өтөлү.

БИЗДИН КОЛХОЗ КЫЗЫЛ-ТУУ

Биздин колхоз Кызыл-Туу,
Эгинге тиет эрте суу.
Суу тийбеген жекелер,
Арыкты бойлойт ызы-чуу.

Биздин колхоз Кызыл-Туу,
Биздин колхоз эрте белин байланган.
Бригагына карабай,
Иш башына шайланган.
Иш башына барганда,
Биздин колхоз Кызыл-Туу,
Жорго аттай салышкан,
Күлүк аттай салышкан.
Күлүк аттай сабышкан,
Эмгектерге жарышкан.
Биздин колхоз Кызыл-Туу,

Ударник болгон колхоздон.
Мукапатын көп алып,
Ордендерди тагынган.
Биздин колхоз Кызыл-Туу.

Мекелерин карасаң,
Беш сотодон байлаган.
Кырманына батпастан,
Ороо казып жайлаган.

ЖОЛ БЕРБЕЙБИЗ ЖАЛКООГО

Жалкоо менен эпкиндүү,
Жарышканын айтайын.
Стахановчул болом деп,
Звеновой бөлүнүп,
Гектирине мол түшүм,
Алышканын айтайын.
Жалкоолонуп эч адам,
Жатпаганын айтайын.
Эл ичинде жалкоолор,
Батпаганын айтайын.
Активдүүлөр артелди,
Мактаганын айтайын.
Жалкоолорду жыйналыш,
Каптаганын айтайын.
Далилдерин мойнуна,
Чаптаганын айтайын.
Эпкиндүүнү көпчүлүк,
Ээликтерип күлүктөй,
Таптаганын айтайын.
Ортолук аттар оюнча,
Семиргенин айтайын.
Жакшы иштебес жалкоолор,
Жеңилгенин айтайын.
Эпкиндүүлөр эркинче,
Элиргенин айтайын.
Көп иштеп эмгек алгандар,
Көркүнө чыгып кубанат,
Жайына бекер койбойбуз.
Жалкоонун артына түшүп кубалап,
Жалкоону жойсок ошентип,
Жалпы жумуш чыңалат.
Эпкиндүүлөр ушундай,
Эмгеги менен сыналат.
Жыйнап жаткан жумушка,
Жалпыбыз тике туралы.
«Иштеген эмгек алсын» — деп,
Ленин жазган ураанды.

Өз убагын өткөзбөй,
Орундайлык планды.
Айтууга талдап эсепсиз,
Абыдан өстү шартыбыз.
Баскан сайын дүркүрөп,
Байып жатат калкыбыз.
Ленин чапкан жол менен,
Көтөрүлдү даңкыбыз.

ЖАЛКОО

Эмгек десе эринем,
Бекерликке берилем.
Башка ишке карабай,
Базар десе дээлигем.
Көкүрөктү көтөрүп,
Жакшы көрөм басканды.
Күжүрмөн барак кагазга,
Жактырбаймын жазганды.
Айыбым жок айтканга,
Базардан эл кайтканда,
Ширинкана талашам,
Тааныштар мал сатканда.
Бар ишим эстен чыкпайбы,
Жүз грамм жутуп жатканда.
Бир дагы түшпөйм деп жүрөм,
Бригадирдей капканга.
Мас болуп келем базардан
Ойготот зайбым азандан.
Баш оорунун ордуна,
Башка оокат ичем казандан.
«Жүр» десе зайбым жумушка,
Жүрөгүм жаман безилдейт.
Балдарым ач, жылаңач,
Көөнүмө кылча сезилбейт.

ИШТЕН КАЧКАН ЖАЛКООГО

Жакшы иштеген адамдар,
Эмгекке акча алынат.
Ар жылына эмгектен,
Отуз миң сом табышат.
Жаркыратып тим эле,
Турак үйүн салышат.
Кээ бир жалкоо колхозчу,
Эмгек тургай колхоздон,
Карыз болуп калышат.

«Эмгегим менин кана?» — деп,
«Жазбаптыр эмгек мага» — деп,
Учетчикке жабышат.
«Көзүңө сенин бир күнү,
Көрүнөм» — деп, кекетет.
Тапса кокус жарым сом,
Үй ичинен барк кетет.
Иштеп өзү тапсачы,
Жанында жок акчасы.
Отуз миң эмес, жылына,
Отуз сомду алсачы.
Жигиттин гүлү биз дешет,
Бекер эмгек издешет.
«Иштейсиңби?» — быйыл деп,
Кысып сурап калганда,
Болор болбос баштарын,
Араң зорго ийкешет.
«Иште дейт, мени быйыл» — деп,
«Күйгүзүштү мени» — деп,
Эн жерге барганда,
Өздөрүнчө күлүшөт.
Эмгектенбей көчөдө,
Бекер басып жүрүшөт.
Эмгек кылып колхозго,
Салбайсыңбы үйүңдү.
Ушундай жыргал турмушта,
Көрсөң да болот күнүңдү.
Жакшы иштеген азамат,
Колхоздон алат эмгекти,
Иштен качкан жалкоого,
Бекер эмгек бермекпи.
Оозуңду ачып сен жатсаң,
Дүнүйө сага келмекпи.
Эрке өскөн жаш бала,
Иштегиси келмекпи!

ПАЙДАЛАНЫЛГАН КОЛ ЖАЗМАЛАР

Санат, насыят ырлары

- * Кедейге насаат. Инв. № 25 (218) 25—32-бб. Токторали Талканбайдан жазылып алынган.
- * Байларга. Инв. 25 (218) 32—35-бб.
- * Мал жөнүндө. инв. 608 54—57-бб. Сүйөркул Абдрахман уулу айтып берген.
- * Мал кыштат. Жогорудагы булак: 49—51-бб.
- * Эринбей иште. Ушул эле жерде: 157—159-бб.
- * Кедейлерге. Инв. № 22 (215) с. 30—49. Абдыразак Саки уулу.
- * Жаман кыз. Инв. № 644 № 1 дептер. 158—166-бб.
- * Жакшы катын. Инв. 43 (237) 25—28-бб.
- * Аялдар жөнүндө. Инв. № 23 (216) Абылкасым Жутакеев жазып калтырган. Арабчадан кириллицага көчүргөн Ж. Казакбаев. 35—49-бб.
- * Аялдар жөнүндөгү ыр. Инв. № 600 (52-38) 112—115-б. Талас районунан Сооронбек Чойбековдон жазылган.
- * Катындардын түрлөрү. Инв. № 205 № 12 дептер 7—13-бб. Тогуз-Торо районунан С. Табалдиевден жазылып алынган.
- * Аялдардын мүнөзү. Инв. № 5032 «А» № 5 дептер, 60-73-бб. Информатор көрсөтүлгөн эмес.
- * Жаман болсо алганың. Инв. № 5032 «А» 37—42-бб. Токонбаев Орозалыдан жазма.
- * Жакшы катын жаман катын. Инв. № 645 № 2 дептер 52—53-бб. Сокулук районунан Ы. Алжанбаевден жыйноочу Ж. Казакбаев жазып алган.
- * Санат. Инв. № 600 (5238) 5—8-бб. Талас району, Турдалы Жаныбек уулунан алынган.
- * Жигиттердин мүнөзү. Инв. № 5032 «А» № 5 дептер 68—69. Информатор көрсөтүлбөгөн.
- * Инв. № 26 (219)) 96—102-бб. Абдыке Кулуке уулунан жыйналган.
- * Жогорудагы эле булак: 8—21-бб.
- * Ушул эле булак:
- * Кайгы. Инв. № 43. 4 — 5-бб. Информатор көрсөтүлбөгөн эмес.
- * Санат. Инв. № 542. № 6 дептер. 42—51-бб. «Калыгулдан» Кант р-ну Аламүдүн айылы. Сапарбаева Ажардан жазылып алынды.
- * Дүнүйө. Жогорудагы эле булак: 90—95-бб.
- * Санат. Инв. 5032 «А» 71 — 73-бб. А. Жунушалиевден жазып алынган.
- * Санат ыр. Инв. № 30 (223) 5—7-бб. Жыйнаган А. Чоробаев.
- * Насыят үгүт. Инв. 43 (232) Жыйнаган Иманбек Шаменов.
- * Кыргыз жакшыларына санат. Инв. 43 (237).
- * Санат. Инв. 645 № 2 дептер.
- * Насыят. Инв. 645 № 2 дептер.
- * Кара чепкен кедей. Инв. 26 (219) 75—77-бб., айтуучу Абдыл Кулуке уулу. Жыйнаган Калмурза Арабай уулу.
- * Кыргыз кызматкерлери. Чиеленишип тарашканы тууралуу. Инв. 43 (232) 6-бет, 11 — 14-бб.
- * Ушул эле жерде.
- * Санат ыр. Инв. 43 (237).
- * Терме, үгүт. Инв. 608 (5246) 73—81-бб. Сүйөркул Абдырахманов.
- * Нелер жарашты. Ушул эле булак.
- * Санат. Инв. 644. № 1 дептер. 39—46-бб.
- * Санат. Ушул эле жерде: 87—90-бб.

- * Санат. Инв. 644 № 5 дептер. 8—25-бб.
- * Санат. Инв. 64. Ушул эле жерде. 14—52-бб.
- * Эмнелер эң жаман. Инв. № 608 (5246), 39—43-бб. Айтуучу Сүйөркул Абдырахманов. Жыйноочу С. Закиров.
- * Дүнүйө. Инв. № 644 (510) № 6 дептер 36—42-бб.
- * Активдерге. Инв. № 644 (518) № 5 дептер. 17— 25-бб.
- * Санат. Инв. № 542 (5180) № 8 дептер, 10—14-бб.
- * Санат. Инв. 542. Башы № 6 дептер уландысы № 8 дептер 1—8-бб.
- * Баяндайт.
- * Эмнелер эң жаман. Инв. № 608 111 —115-бб.
- * Терме ырлар. Айтуучу Сулеманов Мамат (Ноокат району).
- * Санат. Айтуучусу көрсөтүлбөгөн (Ноокат району).
- * Санат ырлары. Айтуучу Турсунбай Кампаров (Бахмал району).
- * Санат. Айтуучу Абдымомун Айдаров (Ноокат району).
- * Санат. Айтуучу Мамай Сулайманов.
- * Насыят. Ноокат району Жар-Короо ж-а Чеч-Дөбө айылдарынан жыйналган.
- * Санат ырлары. Айтуучу Болот Сайдуллаев (Ала-Бука району).
- * Кызга насаат. Осмонова Шаарбай (Базар-Коргон району).
- * Санат-насыят ырлары. Кыргыз поэзиясынын антологиясынан алынды. Бишкек, Сорос фонду, 1999, 271 — 332-бб.
- * Бул жыйнакта 160—203-бб., 204-беттен 233-бетке чейинки текст Кыргыз элинин санат-насыят жана терме ырлары деген жыйнактан кирди. Фрунзе: Илим, 1973.
- * 234-беттен акырына чейинки санат ырлар фондудагы Инв. № 394 149—159-бб. алынды.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР

Эмгек ырлары

1. Богданова М. Киргизская литература. — М., 1947. С. 19.
2. Ошол китепте. 10-бет.
3. Ошол китепте. 20-бет.
4. Фонду. Инв.. № 86 (287). 3—4-беттер. № 446 (1846). 11-бет.
5. Тоголок Молдо. Чыгармаларынын эки томдук жыйнагы. 1 том. — Ф., 1970. 183-бет.
6. Таштемиров Ж. Кыргыз адабияты. — Ф., 1955. 22-бет.
7. Богданова М. ж. б. Кыргыз адабиятынын очерктери. 1943. 15-бет.
8. Таштемиров Ж. Кыргыз адабияты. — Ф., 1955, 23-бет.
9. Мукамбаев Ж. Алтын казна. Кыргызстан маданияты. № 34, 19 август, 1970-жыл.
10. Бюхер К. Работа и ритм. — С.-Петербург, 1899. 285-бет.
11. Советская Киргизия. 2 сентября, 1986 г.
12. Кашгарий М. Түрк сөздөрүнүн девону. — Ташкент, 1960. 70-бет.
13. Кашгарий М. Түрк сөздөрүнүн девону. — Ташкент, 1960. 70-бет.
14. Бюхер К. Работа и ритм. 49-бет.

МАЗМУНУ

БАШ СӨЗ	5
САНАТ, НАСЫЯТ ЫРЛАРЫ	14
ЭМГЕК САНАТЫ	14
АЯЛДАР САНАТЫ	33
ОКУУ, БИЛИМ САНАТЫ	66
ЖАЛПЫ ТЕМАДАГЫ САНАТ-НАСЫЯТ*	81
ЭМГЕК ЫРЛАРЫ (Баш сөз)	194
ЭМГЕК ЫРЛАРЫ	210
ПАЙДАЛАНЫЛГАН КОЛ ЖАЗМАЛАР	294

Адабий-көркөм басылыш

“Эл адабияты” сериясы

САНАТ, НАСЫЯТ ЖАНА ЭМГЕК ЫРЛАРЫ

24-том

Түзүүчүлөр: *Р. З. Кыдырбаева*
Н. О. Нарынбаева
С. К. Егимбаева

Редактору *С. К. Карамолдоева*
Сүрөт редактору *И. Васильев*
Техн. Редакторлору *В. Крутякова, М. Курбанбаева*
Корректору *З. Дуплик*